

**Avdeling for nordisk
språk og litteratur
Institutt for nordistikk
og litteraturvitenskap**

NOR- *skrift*

Tillegg nr. 1/1996

**Karianne Bjellås Gilje
«Hæng dem!» Analyse av
Knut Hamsuns sakprosa i
«barnemorddebatten»**

**Redaksjonskomité: Harald Bache-Wiig, Kristian Emil Kristoffersen
Gunnar Sivertsen, Arne Torp**

NORskrift TILLEGG er en monografiserie som utkommer uregelmessig som et supplement til tidsskriftet NORskrift. Serien er opprettet i 1996, og har særlig som formål å gjøre hovedoppgaver tilgjengelige i en utvidet distribusjon. Heftene i serien følger ikke abonnementet på NORskrift, men kan bestilles særskilt for kr. 100,- fra utgiveren, som er:

Avdeling for nordisk språk og litteratur, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo, Postboks 1013 Blindern, 0315 Oslo. Telefonhenvendelser kan rettes til Ellen Wingerei på 22 85 70 13.

NORskrift TILLEGG har hittil utkommet med disse titlene:

1/96 Karianne Bjellås Gilje: «Hæng dem!» Analyse av Knut Hamsuns sakprosa i «barnemorddebatten»

Karianne Bjellås Gilje

«Hæng dem!»

Analyse av Knut Hamsuns sakprosa i
«barnemorddebatten»

Hovedoppgave ved Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap
Avdeling for nordisk språk og litteratur
Universitetet i Oslo
Høst 1995

00kj15056

Karianne Bjellås Gilje

«Hæng dem!»

Analyse av Knut Hamsuns sakprosa i «barnemorddebatten»

Hovedoppgave ved Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap
Avdeling for nordisk språk og litteratur
Universitetet i Oslo
Høst 1995

Karikaturen på omslaget er tegnet av Otto Hjort, og ble trykt første gang i vitsebladet *Humoristen* nr. 13, 25.3.1916. Karikaturen er også gjengitt på s. 93 i Bilag I.

Forord

Langsamt begyndte mine Tanker at samle sig. Jeg passet paa og skrev sagte og vel overveiet et Par Sider som en Indledning til noget; det kunde være Begyndelsen til hvadsomhelst, en Reiseskildring, en politisk Artikel, eftersom jeg selv fandt for godt. Det var en ganske fortræffelig Begyndelse til noget av hvert.

Så gav jeg mig til aa søke efter et bestemt Spørsmaal jeg kunde behandle, en Mand, en Ting at kaste mig over, og jeg kunde ikke finde noget. Under denne frugtesløse Anstrængelse begyndte det igjen at komme Uorden i mine Tanker, jeg følte hvorledes min Hjerne formelig slog Klik, mit Hode tømtes, tømtes, og det stod tilsist let og uten Indhold tilbage paa mine Aksler. Jeg fornåm den glanende Tomhet i mit Hode med hele Legemet, jeg syntes mig selv uthulet fra øverst til nederst.

Herre, min Gud og Fader! ropte jeg i Smærte, og jeg gjentok dette Rop mange Ganger i Træk uten at si mere.

(Knut Hamsun, *Sult*, 1932-33:1:30)

Knut Hamsun visste hva det ville si å ha mange ideer og tanker å sortere før «det egentlige», dvs. selve skriveprosessen, kunne begynne. Han har også flere ganger uttalt frustrasjon over store og uoversiktlige mengder med materiale, f.eks. i forbindelse med *Segelfoss By*-skrivningen, som foregikk parallelt med oppstarten av «barnemorddebatten»: «Jeg har jo allerede i *Børn av Tiden* 29 store og smaa Personer, og her skal jeg *begynde* med dette Antal igjen. Men jeg hadde saan Masse Forarbeidelser som jeg saa nødvendig vilde kassere» (Bilag I:18).

Jeg er – uten sammenligning for øvrig – glad for at også skribenter av Hamsuns format har gitt uttrykk for slike tankesorterings-, utvelgelses- og materialmengde-problemer. For min del var det ikke vanskelig å bestemme *hvem* jeg skulle velge tekster fra som materiale til hovedoppgaven. *Hvilke* tekster «jeg skulde kaste mig over» var imidlertid verre. I og med at jeg har medievitenskap i fagkretsen fant jeg det naturlig å begynne og lete i Hamsuns mangfoldige sakprosa-produksjon. Etter et tips fra Lars Frode Larsen falt valget på «barnemorddebatten», med tematisk tilknytning til *Markens Grøde*, da både innholdet og retorikken i disse tekstene tiltalte meg. Det var heller ikke uten betydning at Norges Forskningsråd/prosjektet Norsk Sakprosa skulle dele ut et hovedfagsstipend til en «sakprosastudent». Norsk Sakprosas daglige leder, Egil Børre Johnsen, var fra første stund interessert i prosjektet, og jeg vil takke for både faglig og økonomisk støtte. Deler av hovedoppgaven er også trykket i Norsk Sakprosas årbok 1995 (Gilje 1995a).

Materialmengde-problemene har vært en utfordring i seg selv. Det var tidkrevende å samle inn alle tekstene, skrive dem inn og sortere dem, før jeg kunne starte med selve tekstanalysene. Lars Frode Larsen takkes herved for god detektivhjelp i idé- og innsamlingsfasen, og Per Thomas Andersen for grundig veiledning i analyse- og skriveperioden. Jeg vil også takke Harald S. Næss for en hyggelig dag i hans Hamsun-brevarkiv i Kristiansand. Til slutt: Takk til Ottar Grepstad, Svein Olav Bjellås og Øystein Gilje.

Oslo, november 1995

Karianne Bjellås Gilje

«... det var en lykkelig Trældom, at arbeide.»

Knut Hamsun.

Innledning

1. Knut Hamsun

Dikteren skal alltid, i alle tilfelle, ha det bevende ord, som forteller meg tingen, som kan såre min sjel til klynk ved sin treffsikkerhet. [...] Man skal vite, og kjenne ordets ikke blott direkte, men hemmelige makt; man skal kunne gi sitt sprog plutselige virkninger. Det skal ha en hektisk, lidelsesfull heftighet så det gjennomfarer en som en trekkvind, og det skal ha en buden, svirende ømhet, så det degger og heler seg inn i ens sansing.

(Knut Hamsun i «Kristofer Janson», *Ny Jord* (1888), etter Nettum 1993:67)

1.1. Hamsuns mangfold

Knut Hamsun (1859–1952) er mest kjent som romanforfatter, men han var også dramatiker, lyriker og ikke minst sakprosaforfatter. I denne hovedoppgaven er det utvalgte tekster av sakprosaforfatteren og romanforfatteren Knut Hamsun jeg skal analysere. Hans sakprosa- og romanproduksjon er for stor og mangfoldig til å kunne analyseres under ett perspektiv, og jeg har derfor avgrenset materialet mitt til én type sakprosa- og roman- og til én roman. Tekstene er skrevet *både* av dikteren og polemikeren Hamsun. Jeg mener med andre ord at man ikke kan slippe lettvtint unna med å plassere dikteren i romansjangeren og polemikeren i sakprosaen. I begge sjangrene finner vi disse to rollene. Dette henger bl.a. sammen med motsigelsene og ambivalensen hos Hamsun, i de litterære personene, i tekstene og i Hamsuns personlige meninger og ytringer. Rolf Nyboe Nettum (op.cit.:66) har uttrykt dette slik:

Den som ytrer en mening om Knut Hamsun, vet at man alltid kan si det motsatte.
Var han ridd av en tomhetens demon – eller var han livsgledens forkynner?
Diskusjonen om Knut Hamsun vil aldri ta ende.

Hamsun er den evige motsigelse. Flere av hans biografer, og også mange av dem som har analysert hans romaner, mener at vi må skille mellom den utfordrende, motsigelseslystne og ofte rabiante polemikeren og den fintfølede dikteren. Dette skillet trekkes noen ganger mellom Hamsuns sakprosa og skjønnlitteratur og noen ganger mellom Hamsuns uttalelser innenfor én sjanger. En påstand vi ofte hører er at den «vanlige» Hamsunleseren vil fryde seg over dikteren, som når så langt i forståelsen av menneskesinnet, mens polemikeren truer med å stå i veien for denne lesningen. Jeg fascineres imidlertid av *både* polemikeren og dikteren, og denne fascinasjonen håper jeg blir formidlet gjennom oppgaven.

1.2. Fra Benpipernes Bøn og Sult til Paa gjengrodde Stier

Hamsuns skjønnlitterære produksjon trenger ingen nærmere presentasjon i denne sammenhengen. Romanene *Sult*, *Mysterier*, *Pan*, *Victoria*, *Markens Grøde*, *Landstrykere* og *Paa gjengrodde Stier*,¹ for å nevne noen, er kjent for et bredt publikum. Det er nok rett å hevde at det for de fleste, både i Hamsuns samtid og nå i ettertid, er det *romanforfatteren* som er Hamsun (Arntzen 1990:61). Hamsun var en svært produktiv forfatter. Han fikk utgitt 26 romaner og fortellinger, seks skuespill, tre novellesamlinger og to diktsamlinger (kap. 16).

Hamsuns sakprosaproduksjon er mindre kjent, men han skrev også svært mye sakprosa, selv om lite av dette er samlet i større verk.² Gjennom hele livet leverte han artikler, reisebrev, debattinnlegg, småfortellinger m.m. til pressen. Ifølge Arvid Østbys Hamsun-bibliografi (1972:47–77), startet Hamsuns rike sakprosaproduksjon med «Kirkesangen i Vikør» i *Søndre Bergenhus Folkeblad*, Ullensvang 28.8.1879. Produksjonen tok slutt ca. to år før hans død med «Knut Hamsun takker» i *Aftenposten* nr. 77, 15.2.1950. I over 70 år bidro altså Hamsun til den offentlige debatt. Mange vil nok mene at Hamsun fikk innpass i pressen med sin sakprosa fordi han var en kjent forfatter. Det kan sikkert være noe sant i en slik vurdering, men det var nok også av betydning at mye av Hamsuns sakprosa er underholdende, poengtert og gjenspeiler det stilsikre språket vi kjenner fra romanene. Selv om mange fortolkere, som jeg viste ovenfor, vil skille mellom dikteren og polemikeren, står hans sakprosa i mange tilfeller kvalitativt ikke tilbake for hans skjønnlitteratur. Det er likevel stor forskjell mellom Hamsun og hans forbilde i ungdomsårene, Bjørnstjerne Bjørnson. Egil Børre Johnsen (1994) hevder at Bjørnsons sakprosa er av vel så høy kvalitet som hans skjønnlitteratur, og at Bjørnson ikke ble sentral i samfunnsdebatten *fordi* han var forfatter, men fordi han skrev god sakprosa. Bjørnson skapte en ny forfatterrolle. Han skilte ikke mellom privat og offentlig sfære, og hans ideologiske funksjon i samtid og ettertid kan knapt overvurderes (*Agora* 1990:3). Han var høvdingen i poetokratiet. Hamsun klarte ikke å overta denne bjørnsonske forfatterrollen. Som dikter og romanforfatter har han blitt vel så anerkjent som sitt forbilde, men som ideolog og samfunnsrefser kommer han til kort i sammenligningen.

¹Det kan diskuteres om *Paa gjengrodde Stier* er en roman eller et sakprosaverk/en selvbiografi. For en nærmere diskusjon av dette vil jeg henvise til Gimnes (1995:23) «Frå den andre sida. Knut Hamsuns *Paa gjengrodde Stier*».

²Det som finnes av samleverk med Hamsuns sakprosa, er: Bull, Francis (1939) *Artikler* (flere opplag), Hamsun, Knut (1990) *Over Havet. Artikler – Reisebrev* (Utgitt ved Lars Frode Larsen), Næss, Harald S. (1969) *Knut Hamsun og Amerika. Paa Turné*, de tre foredragene om litteratur, ble utgitt ved Tore Hamsun i 1960. Disse er også nyopptrykt i Hamsun (1994) *Fra det ubevidste Sjæleliv*. Ellers finnes selvsagt mange av artiklene trykt (og nyopptrykt) i aviser, tidsskrifter osv. Se for øvrig Østby, Arvid (1972) *Knut Hamsun. En bibliografi*, 38–39 og 47–77. Se også Hamsunbibliografien bak i oppgaven kap. 16.

Det er altså komplekse grunner til at Hamsun slapp til med såpass mye sakprosa i avisspaltene. Noen ganger fikk han innpass i pressen fordi han var romanforfatteren Knut Hamsun, mens andre ganger, særlig i ungdomsårene da han var relativt ukjent, var det nok alene *kvaliteten* på sakprosaen som ga ham spalteplass. Det er imidlertid en kjent sak at Hamsun var nøye med språket og stilen i *alt* han skrev, fra det korteste brev til de lengste romaner. Gjennom analysen av Hamsuns sakprosa og fiksjonsprosa skal vi se at det som gjerne blir kalt «det hamsunske språket» (bl.a. Øyslebø 1964:128ff), kommer fram i begge sjangrene.

Mens Hamsuns «samlede verker», dvs. romanene, dramaene, diktene og novellene er opptrykt i stadig større opplag, finnes det ingen samlet utgivelse av Hamsuns sakprosa. Med andre ord: Hamsuns *samlede* verker er ikke utgitt! Det finnes heller ikke noen samlet tekstkritisk utgave av hans fiksjonsprosa, så svært mange store oppgaver gjenstår i Hamsun-forskningen. I en sammenheng som denne, der jeg vil sammenligne tekster av avisdebattanten og romanforfatteren Hamsun, ville det være umulig å begynne med tekstanalysen uten et omfattende innsamlingsarbeid av tekstkorpus. Mange Hamsun-tekster finnes kun i de avisene der de ble trykt første gang, og mangelen på et samlet sakprosaverk vanskeliggjør derfor arbeidet med denne siden av hans forfatterskap. Her ligger det mye interessant stoff til videre innsamling og forskning. Forut for selve skrivingen av denne hovedoppgaven har jeg imidlertid selv samlet inn alt materialet til sakprosaanalysen (del II i oppgaven). Dette materialet utgjør Bilag I og II, tilsammen 127 sider. Her har jeg skrevet inn alle avisinnleggene i barnemorddebatten,³ brev og notatlapper som omhandler emnet barnemord samt biografiske data om alle debattantene. Hele barnemorddebatten er på denne måten blitt lett tilgjengelig, også for kommende Hamsun-forskere.

³Jeg har lest gjennom UBs mikrofilmer, årgangene 1915–1917 av disse avisene: *Morgenbladet*, *Social-Demokraten*, *Agder – Flekkefjords Tidende*, *Dagbladet*, *Norske Intelligenssedler*, *Aftenposten*, *Tidens Tegn* og *Avisen*. Jeg har også lest vitsebladene *Humoristen* og *Hvepsen*. Jeg har lest mest grundig gjennom de månedene jeg visste jeg kunne finne leserinnlegg om barnemord, og jeg har brukt opplysninger i alle leserinnleggene og i Hamsuns brev samt i sekundærlitteratur som nevner barnemorddebatten (Bilag I:29) til å finne så mange av innleggene som mulig. Det er selvsagt ingen garanti for at det ikke finnes flere innlegg i denne debatten, men alle de viktigste skulle være med (se Bilag I:5–7 og 30–115).

2. Barnemorddebatten

En slik Mor og en slik Barnefar er haapløse, hæng dem!
De har dræpt et Barn, et lite Barn, det hadde mange lange
Aars Haap med sig, det kunde blit mere end vi.
(Knut Hamsun, Bilag I:30)

2.1. Bakgrunnen for avisdebatten

Jeg vil ta for meg Hamsuns behandling av emnet *barnemord* både i sakprosa i den såkalte «barnemorddebatten» og i fiksjonsprosa i romanen *Markens Grøde*. Barnemord var kort fortalt at mødre drepte sine spedbarn umiddelbart etter fødselen.⁴ Det Hamsun reagerte på i sine avisinnlegg i barnemorddebatten, var at mødrene fikk svært liten straff for denne forbrytelsen. Hamsun provoserte fram mange debattinnlegg ved å foreslå hengning som straff for barnemorderskene. Han startet debatten med et innlegg i *Morgenbladet* nr. 26, 16.1.1915 (Bilag I:30). At han valgte akkurat dette tidspunktet kan forklares ved at han «fik Besked om at nu skulde Barnelovene op» (Bilag II:123). Barnelovene han henviser til, var «de castbergske barnelover» om den ugifte mors og det «uekte» barns rettsstilling (se 9.1.1.). Hele barnemorddebatten er av flere, både i Hamsuns samtid og i ettertiden, blitt tolket som en «underdebatt» av den lange debatten om barnelovene (se s. 60). Dette er en tolkning som virker svært sannsynlig. Hamsun skriver sitt første innlegg på et bestemt *tidspunkt* på grunn av en bestemt *foranledning*. Han skriver likevel lite om barnelovene og mye om barnemord. Det blir derfor trolig riktigere å kalle barnemorddebatten en «sidedebatt» av debatten om barnelovene i stedet for en «underdebatt».

Debattantene holdt det gående i et par år i flere av landets største aviser. Flere kjente personer kastet seg med iver inn i debatten, og det avislesende publikum var vitne til verbale eksekusjoner de knapt hadde sett maken til. Debatten går gjerne under navnet «heng dem-debatten», da Hamsuns refreng gjennom flere av hans innlegg var «hæng Barnemorder-skerne». Jeg har valgt å inkludere alle innlegg som diskuterer emnet barnemord med tilknytning til *Hamsuns innlegg* i den opprinnelige barnemorddebatten. Innlegg i avisene om barnelovene, mødrehjelp, barsel hjem osv. trekker jeg bare inn i analysen der de belyser barnemorddebatten. I 10.2. presenterer jeg noe av dette materialet som ikke hører direkte til avisdebatten om barnemord, men som likevel er av betydning hvis man skal se denne i et helhetsperspektiv.

⁴I kap. 8 gir jeg en grundigere presentasjon av emnet barnemord, både *definisjoner*, *barnemord i historisk perspektiv* og *emnet i avisdebatten*.

2.2. Valg av materiale

Barnemorddebatten foregikk i årene 1915 til 1917(18).⁵ Det har derfor vært både mulig og nødvendig å lese gjennom alle de aktuelle avisene i dette tidsrommet for å få registrert alle avisinnleggene. Tidligere monografier og antologier som omhandler Hamsuns biografi eller hans litterære produksjon, har nøyed seg med et par avsnitt om barnemorddebatten. Svært få har dessuten kommentert sammenfallet med emnet barnemord i *Markens Grøde* (Bilag I:29). De fleste (bl.a. Hansen 1980:22 og Ferguson 1988:257) har ført videre tradisjonen fra Einar Skavlan (1929:253) og Tore Hamsun (1952:251), som bare nevner de to første innleggene til Hamsun samt motdebattanten Sigrid Undsets innlegg. Ingen har hittil undersøkt alle Hamsuns innlegg i lys av debatten som helhet. Barnemorddebatten er derfor, i likhet med mye av Hamsuns øvrige sakprosaproduksjon, ikke på langt nær så kjent som hans romaner.

Det avgjørende for at jeg valgte barnemorddebatten blant Hamsuns mangfoldige sakprosaproduksjon, er bl.a. de nærliggende paralleller man i dette tilfellet kan finne mellom Hamsuns *emne* i sakprosa og fiksjonsprosa. Disse parallellene er svært interessante å analysere hos en forfatter som er mest kjent for sin fiksjonsprosa, men som også skrev mye sakprosa. Siden Hamsun behandler emnet barnemord både i sakprosa og fiksjonsprosa, vil det være mulig å antyde forskjeller og likheter i argumentasjon, retorikk, ideologi og litterær egenart i de to sjangrene. Jeg ønsker bl.a. å vise at polemikk og diktning forenes i *begge* sjangrene i mitt materiale. Det betyr f.eks. at Hamsun sakprosa kan analyseres på litterære premisser.

Jeg vil dessuten påpeke at det er nærhet i tid mellom Hamsuns avisinnlegg og barnemordavsnittene⁶ i *Markens Grøde*. Romanen kom ut i 1917, samtidig som barnemorddebatten i de norske avisene ebbet ut. Hamsun skrev seg altså ikke ferdig med dette emnet i avisdebatten. Og emnet han diskuterer er viktig og interessant, ikke minst fra en sosial- og rettshistorisk synsvinkel. Barnemorddebatten rommer blant annet elementer vi gjenkjenner fra den stadig aktuelle abortdebatt. Gjennom analysen av barnemorddebatten vil noen av disse likhetstrekkene bli klargjort.

Barnemorddebatten gir også dagens lesere en innføring i det norske samfunnet i årene 1915–1918. Vi får bl.a. vite noe om hvilke politiske fraksjoner opinionen støttet, hvilke saker som ble diskutert og hvilke personer som engasjerte seg i offentlige debatter.

⁵Når jeg daterer barnemorddebatten til 1915–1917(18), er det fordi selve avisdebatten, der Hamsun skriver seks innlegg, foregikk mellom 16.1.1915 (*Morgenbladet*) og 23.6.1917 (*Hvepsen*). Hamsun skriver imidlertid et brev til *Politiken* med tittelen «Hittebørnshjemmet», som stod på trykk i avisen 8.6.1918, der han også skriver om barnemord. Jeg har valgt å ta dette brevet/avisinnlegget med i debatten, men siden det ikke hører med til den opprinnelige, norske barnemorddebatten, skriver jeg her årstallet 18 i parentes. Videre i oppgaven daterer jeg imidlertid debatten til 1915–1918, og skriver at antall Hamsun-innlegg er sju. Jeg kan for øvrig henvise til at Hamsuns engasjement i denne saken i Norge ikke var slutt i 1917, da han skriver i et brev til Thom Vetlesen 23.2.1918: «[...] bed Vedkommende av hele mit Hjærte om ikke at opgi Barnemordsaken.» (Bilag I:28)

⁶Med ordet *barnemordavsnittene* mener jeg heretter alle avsnitt i romanen som omhandler emnet barnemord. Disse avsnittene er imidlertid vanskelig å avgrense, noe jeg diskuterer i avsn. 11.2.

Oppgaven har på grunn av materialutvalget fått en tverrfaglig karakter, i skjæringspunktet mellom nordistikk, historie, medievitenskap og jus. Hovedvekten i en oppgave innlevert ved institutt for nordistikk og litteraturvitenskap vil likevel ligge på litterær og ideologisk analyse av *tekstene* i barnemorddebatten og barnemordavsnittene i *Markens Grøde*. Ut fra beskrivelsen ovenfor kan jeg sammenfatte prosjektet mitt i denne problemstillingen:

Hvilke argumentasjonsteknikker, retoriske virkemidler og ideologiske synspunkter finnes i avisinnleggene i barnemorddebatten 1915–1918, særlig i Knut Hamsuns sju innlegg? Hvilke forskjeller og likheter finnes mellom Hamsuns sakprosa om barnemord og hans skjønnlitterære behandling av samme emne i romanen *Markens Grøde*?

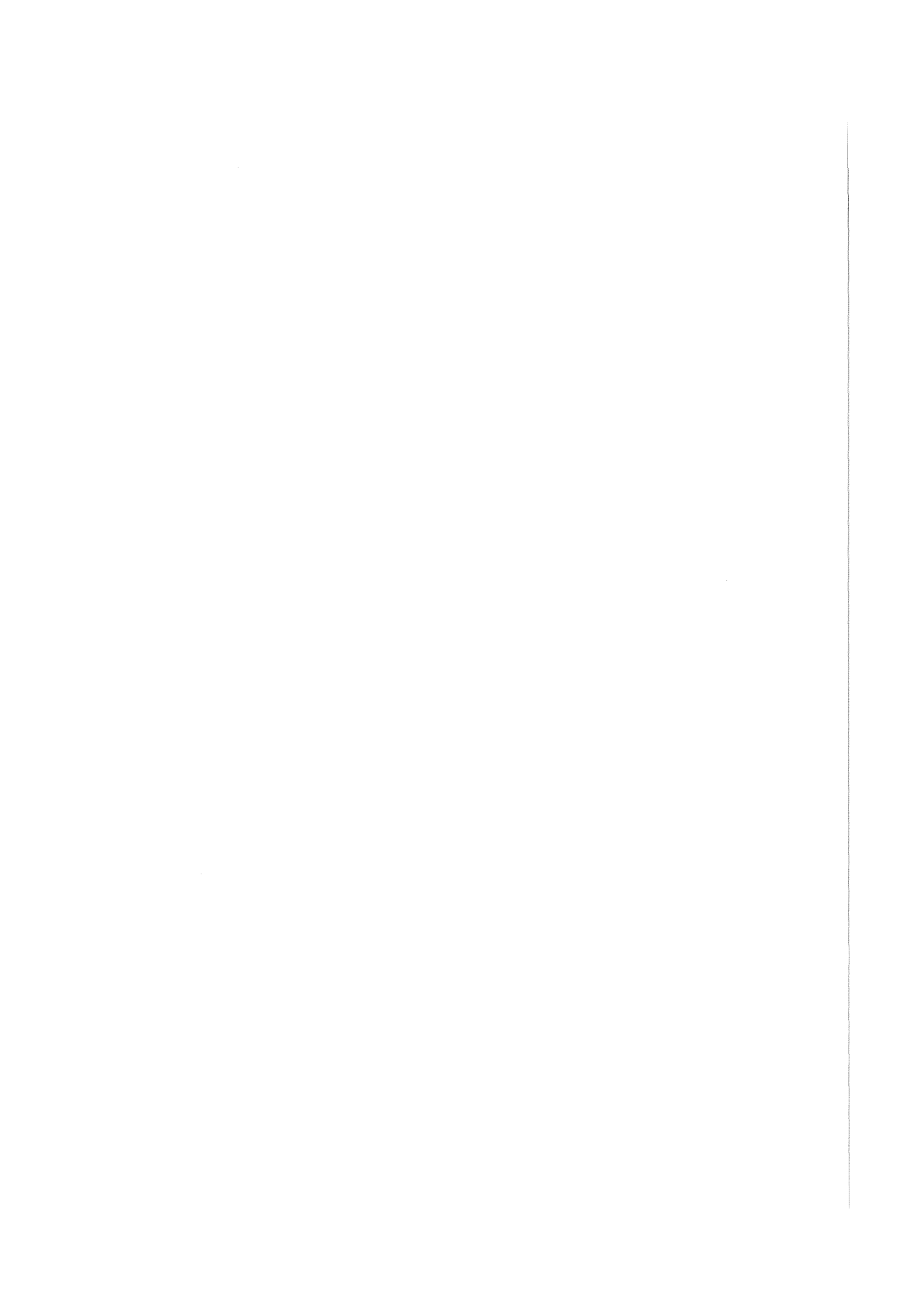
I del I vil jeg presentere det teoretiske fundamentet som ligger til grunn for tekstanalysene. Siden det ikke foreligger en «ferdig utformet» analysemetode for sakprosa har jeg valgt å bruke forholdsvis mye plass på å diskutere de teoriene jeg vil støtte meg til i tekstanalysene. Videre vil jeg i del II ta for meg barnemorddebattens kontekst, da både de historiske, politiske og sosiale forhold er viktige for min lesning av barnemorddebatten. Jeg mener at altfor mange sakprosaanalyser har en for lettvinnt behandling av konteksten. Hvis man skal forstå tekster fra en annen historisk periode enn den man selv er en del av, er det imidlertid viktig å kjenne til ytre forhold som påvirket lesningen av teksten i dens samtid.

Resten av del II er viet tekstanalysen av Hamsuns sakprosa om emnet barnemord. Hovedtyngden av oppgaven ligger i denne delen, og den argumentasjonsteoretiske-, retoriske- og ideologiske analysen av avisdebatten gir grunnlag for en kort analyse av *Markens Grøde* i del III. Her er det primært barnemordavsnittene som er analysemateriale, dvs. at jeg *ikke* vil foreta en uttømmende analyse av romanen. Det ville være å gå langt utenfor denne oppgavens rammer. Jeg har altså valgt å konsentrere meg om Hamsuns sakprosa på bekostning av hans fiksjonsprosa. Dette valget har jeg gjort både fordi *Markens Grøde* er mer kjent enn Hamsuns sakprosa, og fordi jeg av plasshensyn måtte fortype meg i én sjanger.

Det er naturlig å sammenligne forskjeller og likheter mellom sjangrene underveis, men avslutningsvis vil jeg likevel kort belyse forholdet mellom Hamsuns sakprosa og fiksjonsprosa. Av tidligere monografier og antologier om Hamsun finnes det ingen som sammenlikner hans sakprosa *tekster* og hans fiksjonsprosa, så i det henseende trækker jeg opp en ny «sti over Myrene og ind i Skogene». Jeg utgir *ikke* sammenligningen for å være uttømmende og endelig. Den må heller ses som et forsøk på å trekke forbindelseslinjer mellom Hamsuns tekster innenfor ulike sjangre. Sagt på en annen måte: Jeg vil klargjøre noe av det intertekstuelle spillet mellom ulike sjangre i Hamsuns forfatterskap.

Del I

Teoretisk fundament

3. Forfatterne og tekstene

Hermeneutikens oppgitt är att teoretiskt etablera tolkningens universella giltighet som grundval för all historisk visshet, detta för att hejda de ständigt återkommande utbrotten av godtycklighet och skeptisk subjektivism inom historiens område.

(Dilthey 1900, etter Ricoeur 1988:42)

Den hermeneutiske bevissthet er ufullstendig, så lenge den ikke har innopptatt refleksjonen over den hermeneutiske forståelsens grænser.

(Habermas 1970:77)

3.1. Forskersubjekt og forskerobjekt

Ved all tekstanalyse må man være seg bevisst distinksjonen forskersubjekt og forskerobjekt. På en måte rommer begge disse begrepene en forfatter og en tekst. For denne oppgavens vedkommende er forskersubjektet en «hovedoppgaveforfatter» og teksten er selve oppgaven. Forskerobjektet er fiksjons- og sakprosaforfatteren Hamsun og tekstene er *Markens Grøde* og avisinnlegg i barnemorddebatten. I dette avsnittet vil jeg kort drøfte forskersubjektets utfordringer og begrensninger i møte med forskerobjektet, mens jeg i neste avsnitt vil drøfte selve forskerobjektet.

Alle forståelsesuttrykk vi bruker i analyser av litterære tekster innebærer at det er et subjekt som forstår, innser (ser inn i), begriper (griper tak i) eller argumenterer (kaster lys over) (Lindhardt 1987b:263). Som forsker benytter man disse forståelsesuttrykkene og -teknikkene for å komme nærmere tekstens uttrykk og innhold. Ifølge Todorov (1981:13), bør man analysere både det som er gitt *in praesentia* (konstruksjon, retorikk, syntaks og syntagmatiske forhold) og det som er gitt *in absentia* (semantiske forhold, mening). Dette vil jeg forsøke å etterstrebe i analysen av Hamsuns tekster.

I litterære analyser kan det imidlertid være vanskelig å holde fra hverandre begrepene analyse, beskrivelse og tolkning.⁷ Innenfor humaniora, og kanskje særlig innenfor litteraturvitenskapen, brukes begrepene om hverandre. I denne sammenhengen er det å analysere barnemorddebatten tilnærmet synonymt med å tolke den. En innledende beskrivelse av barnemorddebatten er også allerede en tolkning, i det jeg kommenterer de elementene jeg synes er sentrale blant en rekke opplysninger som kunne drøftes nærmere. Det er også vanskelig å analysere *ett* av avisinnleggene uten allerede å ha forstått noe av sammenhengen i *hele* debatten. Uten en foreløpig forståelse av *sammenhengen* kommer man ikke langt. Den hermeneutiske regel i antikkens retorikk, om at helheten må forstås ut fra delene og delene ut fra helheten, er altså en sentral regel også i nyere tids hermeneutikk (Gadamer 1977:2). Denne hermeneutiske prosessen, vekslingen mellom forforståelse,

⁷Cassirer (1972:9) presenterer denne påstanden, og fremstillingen av dette problemet er for en stor del bygget på hans bok.

analyse, tolkning og ny forståelse har jeg forsøkt å være bevisst gjennom arbeidet med barnemorddebatten.

Motivene for å nærme seg tekster og litterære verk kan være mange. En av dem som har analysert Hamsun og hans litteratur fra en psykologisk synsvinkel, Trygve Braatøy (1954:208), mener teknikkens oppgave er å sette forskeren og leseren i mest mulig samme forhold til kunstverket som kunstneren opprinnelig inntok. Andre igjen vil finne «hva teksten har å si oss i dag», omtrent på linje med prestenes aktualisering av en eksekert bibeltekst. Min motivasjon for å analysere Hamsuns tekster er gitt ut fra innledningen og problemstillingen. Jeg er fascinert av dikteren og polemikeren, og ønsker å studere Hamsuns argumentasjonsteknikker og retorikk nærmere, og også se hvilke ideologier han gjør seg til talsmann for gjennom sine tekster. Å prøve å forstå disse tekstene kan imidlertid sammenlignes med å prøve å forstå medmennesker: Man kommer til et punkt der man ikke har mulighet for å trenge lenger inn i en annens «innerste tanker». Noe vil alltid være skjult og uforståelig. Dette har fått Ricouer til å hevde at det er teksten som *er* budskapet til leseren (Kvalsvik 1986:170). Teksten organiserer enkeltelementer og former et mønster som kan oppfattes og forstås. Det er derfor, ifølge Ricouer, meningsløst å oppfatte tekster som ytre påkledning for indre, skjulte ideer. Det som derimot kan være skjult er den rette *forståelsen* av selve teksten, eller kanskje riktigere de rette forståelsene. Ifølge Culler (etter Juhl 1980:203) er fortolkning «an attempt to participate in and observe the play of possible meanings to which the text gives access». En tekst kan altså ha flere interessante og gyldige fortolkninger, og det er ikke bare én metode eller én måte å gå fram på (se bl.a. Wellek og Warren 1970:13).

Når man skal analysere materiale fra fortiden, står man også utenfor den historiske konteksten. Avstanden i tid kan ytterligere vanskeliggjøre en gyldig fortolkning av teksten. Denne bevisstheten om at historiske dokument kan mistolkes, særlig om man ikke kjenner konteksten, er viktig å ha med seg i analysen. Jeg har forsøkt å ikke overse signifikante elementer i avisinnleggene, elementer som hadde en innlysende mening i 1915, men som med en 1995-forståelseshorisont må forklares for å bli begripelige (f.eks. begrepet barnemord; personkonflikter osv. Se bl.a. kap. 8). Imidlertid innebærer avstanden i tid også en fordel. Forhold som mennesker i 1915 kjente som hverdagslige og trivielle og ikke satte spørsmålsteget ved, vil man med åtti års distanse lettere legge merke til. I 1995 kan man f.eks. beskrive samfunnets behandling av ugifte kvinner og «uekte» barn i 1915 som et resultat av datidens kvinnesyn, menneskesyn og kjønnsrollemønstre, fordi avstanden i tid gir mulighet for et overblikk man sjelden innehar i samtiden. Noen vil likevel hevde at litterære og historiske fortolkninger ikke bare forklarer tekstene eller hendelsene, men at de kanskje primært tjener til å forklare forskersubjektets *egen* tid. Vi forstår alt i lys av vår egen tid, og i den hermeneutiske prosessen er det å sammenligne og trekke paralleller til egen samtid og til egen forståelseshorisont sentralt. Egil Børre Johnsen påpeker, i en kommentar til hovedpersonen Fjord i Dag Solstads *Roman 1987*, at «ingen kan skrive om andre tider på

'sann' sakprosa uten at det skjer på egne premisser» (1995:14). Dette forhindrer likevel ikke at man kan prøve å beskrive forskerobjektet med bakgrunn i dets egen samtid.

3.2. Forfatter, implisitt forfatter og tekst

Forskerobjektet i litterære analyser er primært selve *tekstene*. Ved å kalle noe en tekst, sier man ifølge Juhl (op.cit.:84) at

the words, phrases, lines, or sentences of which it consists have not been arranged in this way by chance but have been produced by a person and with certain kinds of intentions.

Jeg går ut fra at tekstene som er materialet til denne oppgaven er mer eller mindre gjennomtenkte litterære *produkt*. Men i tillegg til å være et produkt, er tekstene selv *produktivitet* ved å være scenen for en produksjon der tekstprodusent/forfatter og leseren møtes (Barthes 1991:75). De fleste litteraturteoretikere vil derfor hevde at når man analyserer en tekst eller et verk, kommer man ikke utenom å kommentere forfatteren bak verket. Bl.a. Michel Foucault (1979:143) mener vi ikke kan diskutere et verk uten å komme inn på forfatteren. Hvordan dette forholdet mellom forfatteren og teksten arter seg, er imidlertid et stadig aktuelt diskusjonstema. Det ville selvsagt føre for langt å diskutere dette her, men jeg vil likevel presentere enkelte påstander.

Et av spørsmålene som stadig dukker opp i teksttolknings-teori, er om man kan gå ut fra at en forfatters uttalelser i hans verk korresponderer med hans personlige meninger. Et av de mange svarene på dette spørsmålet har vært å opprette et skille mellom den biografiske forfatteren på den ene siden og verkets implisitte/immanente forfatter på den andre. Wayne C. Booth er en av dem som har beskjeftiget seg mye med dette spørsmålet, og han hevder at

et stort verk etablerer sin immanente forfatters 'ærlighet', uansett hvor grovt det menneske som skapte denne 'forfatteren' ellers måtte forråde de verdier det har levede gjort i sitt verk. For alt vi vet, kan det eneste ærlige øyeblikk i dette menneskets liv ha vært da det skrev sin roman. (etter Heggelund 1966:149)

Å etablere skille mellom forfatter og implisitt forfatter hadde også vært gjort lenge før Booth ga ut sine romanteorier. I 1936 forsøkte Nordahl Grieg (1974:69) å sondre mellom Hamsun-i-verket og privatpersonen Hamsun ut fra en lignende tankegang, og synspunktet hadde alt flere år tidligere blitt framhevet av professor Rokseth. Grieg (op.cit.:66) skriver i artikkelen «Knut Hamsun» i tidsskriftet *Veien Frem*:

Hamsuns sociale syn, slik som det fremtrer i hans bøker, er ikke det fascistiske. Han tror ikke på system i underkuelsen; det er dikteren, fantasten – ikke politikeren – som i hans bøker ordner op i samfundsforholdene.

Selv om de fleste vil mene at det er forskjell på forfatteren i verket og forfatteren utenfor

verket, vil mange kunne si seg enig med Booth når han hevder at en romanforfatter aldri kan unngå å skape en versjon av seg selv i sitt verk (Heggelund 1966:154). Forfatteren kan velge ulike tekniske virkemidler, men han kan aldri forsvinne helt. Han står bak verket med sine holdninger og meninger. Selv om man er enig med Booth, trenger man likevel ikke gjøre det å studere linjene mellom den biografiske forfatteren og de meningene som kommer til uttrykk i hans verk til hovedpoenget i en tekstanalyse. Andre kontekstuelle faktorer enn forfatterens biografi har også betydning for tekstens tilblivelse, og jeg vil tillegge disse faktorene minst like stor verdi som Hamsuns biografi (se kap. 8).

4. Kort om sakprosa og fiksjonsprosa

Dette kapittelet heter *Kort om sakprosa og fiksjonsprosa*. Det er imidlertid ikke lett å beskrive disse begrepene *kort* og samtidig gripe særtrekkene til de to sjangrene. Jeg vil likevel gjøre et forsøk, før jeg går igang med analysen av Hamsuns sakprosa og fiksjonsprosa.

4.1. Definisjoner og sjangeravklaringer

Sjangerforventningene til sakprosa og fiksjonsprosa/skjønnlitteratur er ulike. Mange vil nok hevde at man kan finne en større variasjon i språk og stil innenfor skjønnlitterære sjangre, mens det i sakprosasjangrene gjør seg gjeldende en mer enkel, ensformig og «prosaisk» stil.⁸ Man forventer at språket i skjønnlitteraturen er mer gjennomarbeidet og at hver setning er gjennomtenkt og arbeidet med på en annen måte enn f.eks. i et hurtig nedskrevet leserinnlegg. Men disse forventningene gjenspeiler våre definisjoner av begrepene sakprosa og fiksjonsprosa/skjønnlitteratur. Ved et kritisk blick på disse definisjonene vil man kanskje se at sjangerforventningene ikke alltid bunner i lesningen av faktiske tekster, men kanskje heller i den tilvante begrepsbruken.

Sakprosa- og fiksjonsprosa-tekstene jeg skal analysere er skrevet for åtti år siden, og forskjellene mellom sakprosa og fiksjonsprosa var en annen da enn nå. Thelander (1970:67f) hevder at forfattere som på begynnelsen av 1900-tallet skrev både sakprosa og fiksjonsprosa, *ikke* opplevde at det var så stor forskjell mellom sjangrene. Han mener det er språket i fiksjonstekstene som har endret seg mest på 1900-tallet. Det har blitt mer ledig etter mønster av talespråket, mens språket i sakprosaen har blitt stående på stedet hvil eller blitt tyngre ved bl.a. innlån av nye fremmedord.⁹ Denne påstanden kan selvsagt tilbakevises med eksempler fra enkeltforfattere og med eksempler på nåtidig sakprosa med ledig språk, og vi må huske på at Thelanders observasjoner ble gjort for en generasjon siden. Særlig i avis-

⁸Hvordan man karakteriserer sakprosa, beror selvsagt på hvilken *type* sakprosa man tenker på. Grepstad (1992:45) skiller ut tre stiltivå i sakprosa: Høystil (i f.eks. prekenen), mellomstil (i f.eks. foredraget) og lavstil (i f.eks. debattinnlegget).

⁹Thelander (1979:67f): «Fiktionsprosa och sakprosa skiljer sig på senare tid i en rad språkliga avseenden. Skillnaderna tycks ha vuxit fram under 1900-talet och fanns inte eller i mycket ringa utsträckning vid sekelskiftet. Sakprosan förefaller på många sätt ha gått tämligen oförändrad genom dessa sextio år, medan fiktionsprosan uppvisar en dynamisk utveckling mot, vad som brukar kallas, ett ledigare språkbruk (med talspråket som förebild). Resultaten bestrider eftertryckligt den teori som hävdar att alla stilarter håller på att upplösas och sammansmälta i ett stillöst enhetsspråk. Snarare verkar det som om fiktionsprosa och sakprosa först under de senaste decennierna kommit att utgjöra mot varandra avgränsade stilarter. Det torde knappast vara för djärvt att påstå, att för den författare, som i början av seklet hade sin verksamhet delat på fiktionslitteratur och saklitteratur, en övergang mellan stilarterna fick språkliga återverkningar av mindre genomgripande art än vad motsvarande kontextbyte får för en författare i dag, som har samma tudelade produktion.»

språket har det skjedd en stor utvikling de siste tiårene.¹⁰ Det er dessuten en mengde ulike sakprosjangre, alt fra debattinnlegg i avis til lærebøker, og språket er selvsagt svært forskjellig. Jeg skal også vise at det kan være forskjeller mellom ulike sakprosaetekster i en avisdebatt mht. blant annet argumentasjonsteknikk og kvalitet.

4.1.1. Sakprosa

Kan man studere sakprosa som litteratur, slik jeg allerede har antydnet at jeg vil gjøre i denne hovedoppgaven? Jeg mener ja. Særlig gjelder dette hvis jeg kun skal svare for de tekstene jeg har valgt til analysemateriale. For ikke alle sakprosaetekster er like interessante, men de sakprosaetekstene som har vært en del av den *offentlige debatten* i Norge og som har vært med på å forme politikk, holdninger, etikk osv. er verdt å studere nærmere. Men hvordan skal vi avgrense og definere denne sakprosaen? Ottar Grepstad skriver i forordet til *Retorikk på norsk* (1988:7):

På tvers av all interesse for den fiktive forteljinga går ei linje i historia om retorikken i Norge [...]. Den linja heiter *sakprosa*. Det er i sakprosaens mangfaldige former vi ytrar oss mest og sikrast, same om vi skriv lesarbrev til avisa, kåserer i radio eller skriv bøker. Og det er sakprosa vi les mest av.

Dette sitatet viser at *sakprosa* er et samlebegrep, og det kan være vanskelig å finne kjennetegn som kan karakterisere alt dette begrepet rommer. Georg Johannesen (1981:9) prøver imidlertid dette, ved å hevde at blant de fire «norske skrivemåtene» (lyrikk, epikk, dramatik og sakprosa), er sakprosa den teoretiske stilen. Den er oversiktens og maktens språk, som betrakter, men ikke lar seg betrakte. Refleksjon over sakprosa, hevder Johannesen, er derfor refleksjon over litteraturvitenskapens virkemidler og medium. Skillet mellom de fire «skrivemåtene» er imidlertid ikke vanntett, og Johannesen mener at alle hovedsjangrene inneholder og avspeiler hverandre i en samlet historisk struktur. Han illustrerer dette med et optisk bilde: Som en trestammet eik speiler seg i en dyp dam, slik speiler diktningens tre stammer seg i sakprosaen. Vi har lyrisk sakprosa, episk sakprosa og dramatisk sakprosa (op.cit.:16). Johannesen regner avisinnlegget til dramatisk sakprosa, men han hevder også at «sakprosaens lyriske form er frimodige ytringer som er tillatt for enkelte (spaltister, kunstnere og andre med status som mennesker)» (op.cit.:22), slik at man kanskje best plasserer Hamsuns avisinnlegg et sted i mellom dramatisk og lyrisk sakprosa.

Horst Bien (1974:143) hevder i en drøfting av sakprosa at «litteratur ikke [er] kunst når den utelukker alt det som forfatterens personlighet kan tilføye de rene fakta». Men i de aller fleste sakprosaetekster er det spor etter forfatterens personlighet. Sakprosa er derfor

¹⁰Egil Børre Johnsen problematiserer Thelanders studie ved å innvende at det også er «grunn til å spørre hvor representative totalt 21 forfattere, kjent primært som diktere, er for 60 års sakprosautvikling». Et annet problem han peker på er at hva vi kan lære av slike undersøkelser avhenger av deres definisjon av sakprosa. Selv om vi kanskje kan fastslå at det er noe som heter sakprosa, vet vi altfor lite om den (1995:93f).

«mer enn prosa om sak» (Jor 1988:45), men denne prosaen har likevel fått stempel som en sekundær litteraturform. Jors (ibid.) forslag til svar på hvorfor det har blitt slik er at mens dikterne kan bruke psykologiske og språklige tricks uten kritikk, er sakprosaforfatterne framfor alt bundet til den språklige virkelighet. Jo flere virkemidler de bruker, og jo lenger de fjerner seg fra virkeligheten, desto større skepsis vekker de. Dette «forsiktighetsidealet» innenfor (norsk) sakprosa har blitt kritisert av flere. Øivind Andersen (1987a:67) går til den antikke retorikken i sin kritikk:

Det ligg iallfall impulsar i den antikke retorikken til å stilla spørsmålsteikn ved kanonisering av (ny)norsk sakprosa og utgreiarstil som den beste, mest verknadsfulle og einaste forsvarlege måten å formidla noko på utanom kunstverda. Eg trur vi er altfor redde for å utnytta eit breiare spektrum av språklege uttrykksmiddel, både på prent og framfor alt i tale.

Jor og Andersen diskuterer altså begge den uheldige rangeringen mellom skjønnlitteratur og sakprosa, men de diskuterer likevel ikke selve *begrepene*. Det gjør imidlertid Egil Børre Johnsen i *Den andre litteraturen* (1995:57). Han hevder at det *ikke* finnes to atskilte litteraturer man lett kan bestemme som sakprosa og skjønnlitteratur. Det finnes fakta i fiksjonstekstene og fiksjon i faktatekstene. Johnsen viser bl.a. at selv de mest saklige sakprosasjangrene kan tolkes på skjønnlitterære premisser. Et eksempel på dette er når Fredrik Wandrup i *Dagbladet* i 1992 anmeldte *Kulturmeldingen* som en roman (op.cit.:62). Johnsen konstaterer imidlertid at på tross av slike enkeltteksempler eksisterer det en sterk sjangermessig tradisjon for å betrakte diktningen som det primære forum for utfoldelse av mer personlige elementer i stil og forfatterrolle. Likevel, anfører han, gir ikke en anvendelse av de alminneligste termene i vanlige sakprosa-definisjoner, så vel som av etablerte termer i skjønnlitterær teori, holdepunkt for å betegne sakprosa og skjønnlitteratur som i prinsippet vesensforskjellige ytringsformer: «Vi kommer neppe lenger enn til å fastslå at 1) sakprosa er litteratur og 2) skjønnlitteratur er litteratur» (op.cit.:103f). Sakprosaen blir likevel ofte definert negativt: «Det er blitt et samleord som omfatter alt vi ikke forbinder direkte med skjønnlitteratur. Definisjonsarbeidet blir et regnestykke, en subtraksjon. Man trekker diktning fra litteratur; fasit heter sakprosa» (ibid.).¹¹ Grepstad (1995:11) viser også eksempler på denne negative defineringen av sakprosa, ved å belyse påstanden: «sakprosaens språk mangler et konnotasjonsplan». Mens språket i skjønnlitteraturen bør ha både et denotasjonsplan og et konnotasjonsplan, bør altså sakprosaen være fri for de «sjenerende» og uvedkommende bibetydningene. I slike uttalelser kommer det svært tydelig fram at *sakprosa* er et uheldig samlebegrep. Mangel på konnotasjonsplan kan i høyden være karakteristisk for noen av de mest vitenskapelige sakprosatekstene, men i den sakprosaen jeg skal behandle ville det være absurd å hevde at språket er entydig. Jeg vil også hevde at

¹¹For en nærmere diskusjon av begrepet sakprosa henviser jeg til Johnsen (1995) *Den andre litteraturen*, særlig kap. 2.

Hamsuns sakprosa i barnemorddebatten har det samme forhold til virkeligheten som mange etablerte fiksjonstekster, dvs. at tekstene ikke gjenspeiler virkeligheten, men fortolker den.

Selv om det kan reises innvendinger mot begrepet sakprosa som litterært karakteristikum, vil jeg likevel benytte meg av ordet som en betegnelse på innleggene i barnemorddebatten. Også brev, notatlapper og biografier vil jeg betegne som sakprosa, i tråd med rådende praksis. Jeg vil bruke dette begrepet fordi det pr. idag ikke finnes et bedre begrep til å erstatte *sakprosa* med. Som jeg har vist ovenfor, er det mange som har forsøkt seg på ulike definisjoner og drøftinger av begrepet, men de har likevel ikke lansert nye forslag til hva man kan kalle denne gruppen av litterære uttrykksformer.

Mye av sakprosaen er imidlertid vel så fiktiv og vel så «skjønn» som fiksjonsprosaen/skjønnlitteraturen. Innenfor sakprosa finnes slett ikke bare objektive tekster som «holder seg til saken». Sakprosaen kan også romme digresjoner, narrasjoner og «skjønne» passasjer (se f.eks. 10.4.3.). Og et av prosjektene mine i denne hovedoppgaven er nettopp å vise at Hamsuns sakprosa har mange av de samme litterære karakteristika som hans skjønnlitteratur. Det betyr likevel ikke at jeg mener at hans sakprosa- og fiksjonsprosa-tekster er identiske. Sakprosaen er uten tvil mer tidsbundet, for mens mye av fiksjonen kan «tale direkte» til dagens lesere, trenger man kunnskap om konteksten for å forstå Hamsuns sakprosa. Jeg vil derfor bruke kap. 8 til å gi en innføring i barnemorddebattens kontekst.

4.1.2. Fiksjonsprosa/skjønnlitteratur

På samme måte som innenfor hovedsjangeren sakprosa, finnes det en rekke ulike skjønnlitterære sjangre. Mye av fiksjonsprosaen/skjønnlitteraturen henter sitt materiale fra virkeligheten, slik at grensen mellom fiksjon og fakta kan være vanskelig å trekke. I denne sammenheng bruker enkelte begrepet *faksjon*, eller framhever at det er mer adekvat å snakke om grader av fiksjonalitet (Aarseth 1976:57).¹² Men selv om f.eks. en roman inneholder svært mye dokumentarstoff, skal det mye til før den mister «retten» til betegnelsen fiksjonsprosa/skjønnlitteratur. Språkbruken kan også være langt fra det vi forbinder med «skjønn» og poetisk. Romanen blir likevel karakterisert som skjønnlitteratur.

Hittil har jeg brukt begrepene skjønnlitteratur og fiksjonsprosa om hverandre. Disse begrepene er overlappende og betegner de samme tekstene, men fokuserer på ulike *aspekt* ved tekstene. Begrepet *skjønnlitteratur* viser primært til språkets uttrykkside, dvs. tekstenes form. Begrepet *fiksjonsprosa* viser til tekstenes innhold og poengterer at de ikke primært er dokumentariske. Det er imidlertid bare nyanseforskjeller i de to begrepene, og jeg vil derfor også i det følgende benytte meg av begge. Det å drøfte disse begrepene er heller ikke så

¹²For en nærmere diskusjon av begrepet fiksjonsprosa henviser jeg til Aarseth (1976), kapittelet «Fiksjon og virkelighet» (53–74). Jeg vil *ikke* drøfte grammatiske kjennetegn på ulike fiksjonstekster, slik Aarseth gjør (med inspirasjon fra Hamburger 1968).

sentralt i denne sammenheng, da jeg vil vie atskillig større plass til analysen av Hamsuns sakprosa enn til analysen av hans fiksjonstekster. Jeg vil likevel presentere et par synspunkter på fiksjonsprosaen/skjønnlitteraturen.

I en beskrivelse av hva som konstituerer den skjønnlitterære *teksten*, vektlegger Sjklovskij (1991:17) «underliggjørelsens virkemiddel», det vil si hvordan «tingenes befrielse fra persepsjonens automatisme foregår i kunsten». En forfatter kan med sin tekst bidra til at leseren ser ting og hendelser med nye øyne. Dette virkemidlet er kjent fra Hamsuns romaner, og Sjklovskij framhever særlig passasjer i *Sult* som gode eksempler. Jeg skal vise at Hamsun bruker dette virkemidlet også i sin sakprosa.

En annen måte å beskrive fiksjonsprosa er å fokusere på *forfatterens oppgave*. Den skjønnlitterære forfatteren har gjennom tidene blitt tildelt mange ulike roller, f.eks. samfunnsrefser og oppdrager eller talsmann for ulike politiske retninger. Hvis man tillegger en forfatter én eller flere av disse rollene, ser man først og fremst på innholdet i tekstene hans og gjerne også det man mener er forfatterens personlige meninger og holdninger. Burkhardt (1976:18) innvender mot dette at en forfatters oppgave og kunst «nå engang først [er] å behage, å forskrekke eller å forlyste». Han mener at det er mindre interessant å spørre «hva dikteren mener i stedet for å glede oss over det han fremstiller og måten han fremstiller det på». I dette perspektivet er det vel så viktig å studere de skjønnlitterære tekstenes språkbruk, komposisjon og form, som å tolke forfatterens personlige meninger. I min analyse vil jeg forsøke å studere *både* selve teksten og de ideologiene Hamsun gjør seg til talsmann for.

4.2. Tilnærming til de to sjangrene

I de følgende tre kapitlene skal jeg beskrive teorigrunnet for oppgaven. Jeg vil imidlertid hevde som Harari (1979:9), at «teorier er mest fruktbare anvendt på konkrete tekster». Jeg vil derfor ikke beskrive teoriene utfyllende i denne delen av oppgaven, men *bruke* dem i tilknytning til de enkelte analysene.

Ingen enhetlig teori foreligger ferdig utformet ved en analyse av sakprosa i en avisdebatt. Det finnes også lite litteratur som behandler forskjeller og likheter mellom sak- og fiksjonsprosa.¹³ Schaarschmidt (1974:64) er en av de få som eksplisitt sammenligner ikke-fiksjons- og fiksjonsprosa av samme forfatter. Den viktigste forskjellen han belyser er at i ikke-fiksjonale tekster ligger det fortalte i erfarings- eller opplevelsesfeltet til forfatteren, mens i fiksjonale tekster har ikke forfatteren nødvendigvis opplevd eller erfart det som fortelles. Denne observasjon sier ikke så mye mer enn det som allerede ligger i begrepene.

¹³Jeg har kun funnet to bøker som eksplisitt omhandler forholdet mellom fiksjonsprosa og sakprosa. Disse er: Schaarschmidt (1974) *Fictionale und nichtfictionale Texte desselben Autors* og Thelander (1970) *Fictionsprosa och Sakprosa*.

Schaarschmidt griper ikke forskjellen i *tekstene*. En annen forskjell han peker på er at i en ikke-fiksjonale tekst eksisterer personer og handlinger uavhengig av teksten, mens i en fiksjonstekst begynner de fortalte hendinger først å eksistere gjennom teksten. Disse observasjonene skal jeg komme tilbake til under sammenligningen av Hamsuns sakprosa og fiksjonsprosa (kap. 14).

Teorier som omhandler én av sjangrene sakprosa eller fiksjonsprosa, kan også sies å behandle denne sjangeren i (eksplisitt eller implisitt) opposisjon til andre sjangre, og kan derfor være nyttige analyseredskap. I studiet av sakprosattekster mangler ennå mange overordnede begrep, men i sakprosattekster som i andre tekster kommer man i alle fall et stykke på vei ved å studere forfatter, tekst, sjanger, utgivelse, kontekst og resepsjon (Grepstad 1995:1). I mange sakprosaanalyser peker dessuten essayteori seg ut som et nyttig analysegrunnlag. I denne sammenheng velger jeg likevel stort sett å se bort fra den omfattende litteraturen om essaysjangeren. Essayistikken er som regel knyttet til helt andre skrivekontekster enn debatten og kampen om å vinne en sak. I essayet finner man en annen type refleksjon, vandring i emnet og prosessualitet enn i debattinnlegg.¹⁴ Avisdebattanter er mer opptatt av å vinne saken, de hamrer løs på motstandernes standpunkter og leter etter svake punkter. Man kan likevel se enkelte likhetspunkter mellom (gode) avisinnlegg og essay. Jeg vil senere kommentere enkelte essayistiske trekk i Hamsuns avisinnlegg (se 10.4.4.).

En teori kan, uansett analytisk kraft, kritiseres for å redusere det litterære verket. Ingen litteraturteoretiske retninger har klart å unngå reduksjonismefaren som ligger i det å analysere tekster (de Man 1979:122). Det er også en kjensgjerning at ulike tider gir ulike svar på hvilke teorier som best åpner tekstene. I en tekstanalyse, særlig der materiale er så stort som i barnemorddebatten, må man dessuten velge hva som *må* kommenteres og hva som *kan* utelates. Selv om Barthes (1974:11) hevder at man ikke bør strukturere et materiale i store masser om man vil være oppmerksom på pluraliteten i teksten, er dette som regel nødvendig i praktiske analyser.

Både i sakprosa og fiksjonsprosa er det interessant å studere tekstenes retorikk, og særlig i analysen av Hamsuns sakprosa vil jeg benytte *retorisk teori*. Fafner (1985:200) påpeker at retorikken er dialogisk (i motsetning til den monologiske propagandaen). *Argumentasjonsteorien*, som nettopp ivaretar det dialogiske og argumentative i retorikken, mener jeg derfor er et nyttig analyseredskap. Likeledes framstår *intertekstualitetsteori* som et godt teoretisk fundament for sammenligningen av tekstene.

¹⁴Nyttige tekster om essayistikk er: Adorno (1976 og 1992), Berger (1964), Grepstad (1982) og Haas (1969).

5. Retorikk

Retorikk er verken mer eller mindre enn en lære om de mulige eller gitte kommunikasjons-handlinger vi kan observere.

(2. Aristoteliske postulat, Johannesen 1992:137)

5.1. Retorikkens anvendelsesområder

Retorikk er den antikke læren om veltalenhet og talekunst. Retorikken er imidlertid ikke kun en tom og sann lære i et transhistorisk regelverk (Agora 1991:1). Antikk retorikk omfatter elementer av hva vi i dag kaller kunnskapsteori og språkfilosofi, kommunikasjonsteori og argumentasjonsteori, psykologi, estetikk, etikk m.m. (Andersen 1987b:54). Retorikken omfatter også en systematikk og en metode som har gyldighet for både muntlig og skriftlig fremstilling. Det retoriske regelverket har dominert vestlig tanke og tale gjennom antikken, middelalderen og fram til den romantiske bevegelse i forrige århundre (da retorikken opphørte som undervisningsfag) (ibid.). Den retoriske tradisjonen ble da fortrent av romantikkens og realismens symbolestetikk, og et stort inventar av former for «sakprosa» gikk mer eller mindre i glemmeboken (Linneberg 1991:9). Da retorikken ble glemt, gikk også interessen for språkets virkemidler for en stor del tapt (Lindhardt 1989:10). De siste 30-40 årene har imidlertid interessen for og kunnskapen om retorikk tatt seg opp igjen, ikke minst med erfaring fra hva som skjer når hele generasjoner ikke er bevisst språkets påvirkningsfaktorer (Hitler, 2. verdenskrig). Mange, bl.a. Slaattelid (1993:7), Nordahl (1994:8) og Johannesen (1992:4), har dessuten påpekt at retorikken ikke forsvant, selv om normene ikke var bevisste. Også da retorikken var «glemt», interesserte enkelte teoretikere og filosofer (bl.a. Saussure og Nietzsche) seg for teoriene (Utaker 1987:57).

Retorikkens *beskrivelsesredskap* ble dessuten flittig brukt i taler og i trykt tekst også i «nedgangsperioden», og retorikken var nærværende som en mer eller mindre ubevisst assimilert språkfornemmelse. Det gir derfor mening å foreta en retorisk analyse av barnemorddebatten og barnemordavsnittene i *Markens Grøde*, selv om Hamsun trolig ikke leste så mange teoribøker om tale-, debatt- og skrivekunst. Retorikkens beskrivelsesredskap behersket han likevel til fulle. Innenfor klassisk retorikk ble både talent, teori og trening vektlagt, og i pakt med antikk pedagogisk tenkemåte la de antikke retorikere størst vekt på talentet (Andersen 1987a:63). Dette retoriske talentet, bl.a. frimodighet og en god stemme/god penn, er det lett å konstatere at Hamsun var i besittelse av.

Retorikken var i første rekke en lære om *det talte språket*. Men ifølge Fafner (etter Berge 1988:21) er det ikke vesensbestemmende for retorikken om tekstens manifestasjon er tale eller skrift. Jørgensen og Onsberg (1987:8) hevder også at «retorik er læren om hensigtsmæssig fremstilling i tale og skrift». Retorikken er et fruktbart teoretisk fundament for tekstanalyse, i og med at den kan brukes både produktivt og kritisk, til å sy sammen

tekster og til å gå dem etter i sømmene. Retorikken hjelper oss til å se hva vi kan gjøre med språket, og hva språket kan gjøre med oss (Andersen 1995:5). Man kan f.eks. undersøke en rekke tekniske forhold, f.eks. bestemte uttrykksformer, figurer, overbevisningsmidler, og man kan se på hvilke erkjennelsesmessige og psykiske konsekvenser de har (Lindhardt 1989:10). Jeg vil hevde at man strengt tatt ikke kan komme utenom retorikken verken ved skrivning av tekster eller lesning av dem. Ezra Pound understreker dette i uttalelsen: «I remember Yeats: 'I have spent the whole of my life trying to get rid of rhetoric. I have got rid of one kind of rhetoric and have merely set up another'» (etter Booth 1983:88). Jeg vil primært bruke retorikkteorien deskriptivt, ved å undersøke hvilke virkemidler Hamsun benytter i sine tekster.

5.2. Klassisk retorikk

Med *klassisk retorikk* menes vanligvis det retoriske system som grekerne mot slutten av det 5. årh. f.Kr. la grunnlaget for. Læren ble videreutviklet av grekere og romere gjennom hele antikken og har preget vårt utdannelsessystem helt til nyere tid (Eide 1990:5). På overflaten er denne teorien om diskurser altså lett å beskrive, men man får større problemer når man skal beskrive det karakteristiske innholdet i teorien. Kennedy (1980:3) påpeker at det er vanskelig å avgrense klassisk retorikk fra universell/naturlig retorikk ellers i verden. Å bestemme på hvilket historisk tidspunkt man skal slutte å kalle retorikken «klassisk», er også problematisk. Kennedy mener man best definerer klassisk retorikk ved å beskrive teorien til de mest sentrale aktørene i teoriutformingene, bl.a. Aristoteles og Cicero. Begrepene fra den klassiske retorikken, som jeg vil bruke i oppgaven, er derfor for en stor del hentet fra disse.

En del av retorikken er *topikken* eller læren om de faste synspunkter som en kan anlegge når en vil finne ut av en sak eller når en vil fremstille den (Andersen 1987b:54). Aristoteles hevder at:

retorikken har sådanne ting til genstand, som vi drøfter og rådslår om, men som vi ikke har noget fag eller nogen videnskab til at besvare [...]. Og drøftelsen angår ting, som synes at have mulighed for at falde ud til enten den ene eller den anden side. Ting, som ikke kan forandres hverken før, nu eller senere, finder jo ingen på at debattere, hvis han mener, at det forholder sig således. Det kommer der nemlig ikke noget ud af. (Aristoteles 1991:37)

Et etisk problem som barnemord er således et bra emne for retorisk drøftelse, fordi de juridiske, medisinske og sosiale aspektene ved saken er foranderlige. Hamsun viser også i sine innlegg at han virkelig tror på en forandring, i alle fall i debattens begynnelse, og det er derfor han sender så mange innlegg.

En annen sentral del av retorikken er læren om de tre bevismidler: Det er ikke saksfremstillingen (*logos*) alene som er avgjørende, taleren må også virke ved sin karakter (*ethos*) og påvirke sine tilhørere følelsesmessig (gjennom *pathos*). Aristoteles bestemmer

retorikken som «en kunnen (*dynamis*), hvis opgave ikke i og for sig er at overbevise nogen, men i hvert enkelt tilfælde at pege på de overbevisende momenter (*pithana*), der foreligger» (op.cit.:14). Et tredje tema i retorikken er at et budskap best når fram dersom avsenderen både belærer, behager og beveger (*docere, delectare, movere*) (Andersen ibid.). Et fjerde punkt gjelder den effektive bruken av *parádeigma* (el. *exemplum*)¹⁵ og *enthymemea*.¹⁶ Enthymemets premisser kan være nødvendige, men de er oftest bare mulige eller sannsynlige. Vi skal se at dette gjelder for premissene i barnemorddebatten. Eksemplet (*parádeigma*) har ikke direkte beviskraft, men sannsynliggjør noe ved henvisning til kjente tilfeller av samme art. I argumentasjonsanalysen skal jeg vise hvordan Hamsun benytter seg av konkrete eksempler i sin argumentasjon.

En femte del i retorikken gjelder læren om de mange *figurene*. Genette (1991:174) hevder at siden antikken har tradisjonen definert figurene som «måtar å tale på som fjernar seg frå det som er naturleg og vanleg», eller også «frå det som er enkelt og daglegdags». Men, hevder Genette, «samstundes vedgår ein at ingenting er meir daglegdags og vanleg enn bruken av figurar [...]. Ein figur er eit avvik i forhold til vanleg bruk, men slike avvik høyrer likevel til i vanleg bruk: slik er retorikkens paradoks». Språket i avisene, både i 1915 og 1995, er et bevis på at det stadig brukes og lages retoriske figurer.

Et sjette tema i retorikken, er læren om de tre forskjellige talesituasjoner (eller skrivesituasjoner) med hver sin oppgave for taleren (Lindhardt 1987a:50). Den første, *genus iudiciale* eller den juridiske tale, skal fastslå hva som ha skjedd i *fortiden* med henblikk på skyld/uskyld. Den andre, *genus demonstrativum*, er den påvisende taleart, som ønsker å påvise at noe er tilfelle i *nåtiden* (hyllest, lovprisning, «festtale»). Den tredje, *genus deliberativum* (deliberatio: overveie, rådføre), er den taleart hvor man med henblikk på *framtiden* forsøker å råde eller overtale publikum til å treffe en beslutning. Mottakerne er vanligvis den politiske forsamling eller offentligheten. Hamsuns debattinnlegg hører primært til denne tredje talesituasjonen, da hans ønske er å forbedre «de forfærdelige Tilstande» (Bilag I:30). Men hans innlegg har også elementer fra den juridiske tale, fordi han ønsker å påvise mødrenes skyld i barnemordet.

Den klassiske retorikkens domene er selvsagt mer mangfoldig enn det som kommer til uttrykk her, men jeg har først og fremst presentert de punktene som har relevans for tekstanalysene. I neste avsnitt vil jeg konkretisere mitt analyseredskap ytterligere.

¹⁵*Parádeigma* (*Exemplum* lat. – forbilde, mønster) gr. forbilde, mønster av para-deiknynai – vise ved siden av (dvs. til sammenligning). Størst overbevisningskraft regnes de historiske eksempler å ha, da disse er hentet fra virkeligheten (Eide 1990:55). Se også Lanham (1991:74): «An example cited, either true or mythical; an illustrative story or anecdote.»

¹⁶*Enthymém* gr. av enthyméomai – tenke over, overveie – er den argumentasjonsform som kjenneretegner retorikken. Enthymemet er den retoriske syllogisme, dvs. at den ikke er logisk sluttende, men bygger på sannsynligheter og appellerer til tilhørernes/lesernes meninger eller holdninger. Dets overbevisende kraft er avhengig av at tilhørerne/leserne godtar visse (uttrykte eller underforståtte) premisser. Premissenes holdbarhet er derimot ikke avgjørende for enthymemets overbevisningskraft (op.cit.:101).

5.3. Nye retorikkteorier

Med «nye retorikkteorier» mener jeg både 1) ny fremstilling av klassisk retorikk og 2) nye teorier som er utviklet med inspirasjon fra den klassiske retorikk. Som allerede nevnt inneholder kunnskapsteori og språkfilosofi, kommunikasjonsteori og argumentasjonsteori, psykologi, estetikk, etikk osv. elementer fra den klassiske retorikk.

Innunder punkt 1) regner jeg all litteratur som ved oversettelse, gjenfortelling og evt. nyfortolkning vil «blåse støv» av den klassiske retorikken, og framheve den som et nyttig teoretisk fundament for alle språkbrukere. I Skandinavia har bl.a. Lindhardt (1987a), Fafner (1992) og Andersen (1995) skrevet innføringsbøker i klassisk retorikk. De viser hvordan den klassiske retorikken gjenfinnes i dagens reklame, journalistikk, politiske debatt, undervisning osv.

Til 2) hører bl.a. den såkalte «nyretorikken» samt strukturalismen og poststrukturalismen/dekonstruksjonismen. Det ville bli et alt for omfattende prosjekt å presentere grundig alle de nye retoriske «retningene» og frontfigurer innen disse her. Jeg skal heller ikke bruke disse teoriene i oppgaven, og vil derfor henvise til Fafner (1992), Österdahl (1980) samt Skyum-Nilsen og Schrøder (1994), som gir en oppsummering av retorikk og stilistikk i dag. Den teorien jeg imidlertid *skal* hente mye av mitt analyseredskap fra, argumentasjonslæren, vil jeg presentere nærmere. Jeg vil primært benytte Stephen Toulmins argumentasjonslære, som kan plasseres innunder nyretorikken omkring Perelman på 1950-tallet (ibid.). Den nyretoriske kritikk relanserte erkjennelsen av at tilværelsen ikke lar seg forklare kun gjennom det rasjonelle språket. Vår tale og skrift er ikke bare logiske utsagn og empirisk sikrede konstateringer, men også formodninger og meninger som vi til stadighet må argumentere for. Og der det er argumentasjon er det også nødvendigvis retorikk (Fafner 1992:12). Det rasjonelle språk ligger heller ikke utenfor retorikkens område, for all mennesketale er formet ut fra den hensikt å bli forstått i en gitt situasjon. Og hvor det råder en slik hensikt, råder også retorikken. Selv når man vil argumentere mot retorikken, er man henvist til å bruke den. Toulmins bidrag til hvordan man kan bli bevisst retorikken i tekster, er en argumentmodell hvor man kan systematisere de retoriske argumentene i en tekst (presentert i *The Uses of Argument* 1958). I neste kapittel vil jeg gi en kort beskrivelse av denne modellen, og også komme nærmere inn på øvrige deler av argumentasjonsteorien.

6. Argumentasjonsteori

6.1. *Argumentatio* i barnemorddebatten

Argumentasjonslæren er, som jeg framhevet ovenfor, *en* av disiplinene innenfor retorikken. Ledestjernen i retorisk argumentasjonsteori er *sannsynlighet* eller *rimelighet* (gr. *eikos*) (Andersen 1995:138), og forutsetningen for all argumentasjon er *tvil* eller *uenighet*. I etiske spørsmål, som f.eks. barnemord og dødsstraff, finnes det ingen fasitsvar. Slike spørsmål gir derfor mulighet for argumentasjon.

Bak enhver argumentasjon ligger spørsmålet *hvorfor* enten hos avsenderen eller hos mottakeren. Den som argumenterer, søker som regel et svar. Han/hun diskuterer egne meninger eller søker å vinne andre for sitt synspunkt, slik forholdet ofte er i en avisdebatt. Jørgensen og Onsberg (1987:8)¹⁷ viser at man tradisjonelt skiller mellom *demonstratio*, som er vitenskapelig bevisførelse etter matematisk forbilde, og *argumentatio*, som er resonnement mellom mennesker i konkrete situasjoner. I *demonstratio* er målet å nå fram til sann viten, i *argumentatio* å oppnå tilslutning. Reglene for *demonstratio* skildres i logikken, mens retorikken behandler *argumentatio*. Mens logikkens regler er faste, uforanderlige og uavhengige av brukerne, kan det ikke oppstilles universelle regler for retorisk argumentasjon. Dette er fordi den retoriske argumentasjonen alltid er forankret i en kommunikasjonssituasjon og betinget av avsenders ønske om å vinne mottakers tilslutning.

Retorisk argumentasjon kan defineres som kommunikasjon der avsender søker å vinne mottakers tilslutning til et begrunnet synspunkt (op.cit.:9). Denne definisjonen gjelder for størsteparten av argumentasjonen i det praktiske liv, der man ønsker å rettferdiggjøre synspunkter for å vinne tilslutning, heller enn å utlede sannheter. Barnemorddebatten preges av *argumentatio*, da målet for debattantene ikke er å nå sann viten, men å få tilslutning til sine synspunkter ved retorisk argumentasjon.

6.2. *Argumentasjonsteoriens analyseredskap*

Nyretorikeren Toulmin framsatte i 1958 en argumentmodell som jeg vil ta utgangspunkt i ved analysen av argumentene i barnemorddebatten (etter Jørgensen og Onsberg 1987:11). Det ville selvsagt føre for langt å sette alle Hamsuns argumenter inn i en slik modell, og det ville heller ikke være fruktbart. Men å analysere Hamsuns mest sentrale påstander kan være klargjørende for å forstå hans argumentasjonsteknikker i barnemorddebatten.

Historisk sett er Toulmins argumentmodell en videreutvikling og sammensmelting

¹⁷Fremstillingen av argumentasjonsteorien er primært bygget på Jørgensen og Onsberg (1987) *Praktisk argumentation*. For en mer utfyllende beskrivelse av argumentasjonsteorien med flere konkrete eksempler henvises til denne boken og til kap. 10 avsn. 10.3. i oppgaven.

av de to klassiske argumentmodeller, den logiske *sylogisme*¹⁸ og den tilsvarende retoriske slutning, *enthymem* (se 5.2.). Syllogismen danner grunnlag for hele den senere utvikling av logikken, og enthymemet for utviklingen av argumentasjonslæren. Toulmin bygger altså på en lang tradisjon i sin argumentmodell. Analysemodellen har seks elementer, tre *faste* (obligatoriske) og tre *frie* (fakultative, dvs. at de forekommer ofte, men ikke alltid) (op.cit.:12ff). De faste elementene i et argument er *belegg, påstand og hjemmel*. De tre frie elementene er *styrkemarkører, gjendrivelse og ryggdekning*. Jeg skal ikke forklare detaljert de enkelte elementene i modellen her, men gjøre dette i tilknytning til Hamsuns argumenter (s. 71ff). I forlengelsen av å studere de enkelte argumentene, vil jeg ta for meg argumentasjonens dynamikk og diskutere de enkelte argumenttypene i barnemorddebatten. Videre vil jeg studere motargumentasjonen og spørsmålet om hva som er god eller dårlig argumentasjon.

¹⁸*Sylogisme* av gr. *sylogízesthai* – slutte (fra premisser). Den fullstendige syllogismen (tese (det som skal bevises), premisser og konklusjon) virker gjerne for teknisk i taler (eller for den saks skyld i avisinnlegg). Derfor brukes ofte enthymemet, som er en forkortet syllogisme, dvs. en syllogisme hvor en av premissene eller konklusjonen ikke er uttrykt (Eide 1990:101).

7. Intertekstualitet

7.1. En mosaikk av sitater

I sammenligningen mellom Hamsuns sakprosa og fiksjonsprosa vil jeg bl.a. benytte meg av intertekstualitetsbegrepet, et begrep som først ble introdusert av Bakhtin, men som ofte blir tilskrevet Julia Kristeva (Moi 1986b:152). I essayet «Word, Dialogue and Novel» beskriver Kristeva intertekstualitet slik:

[...] any text is constructed as a mosaic of quotations; any text is the absorption and transformation of another. The notion of *intertextuality* replaces that of intersubjectivity, and poetic language is read as at least *double*. (Moi 1986a:37)

Den vanlige bruken av begrepet er å bruke det synonymt med tekstsamspill, dvs. forbindelseslinjene mellom ulike tekster. Linneberg (1989:170) beskriver intertekstualitet som «de åpne og skjulte sitatene vi bruker når vi skriver, i og med at vi låner språket fra andre». Sitatbruk og kildebruk brukes her som hovedinnholdet i intertekstualitetsbegrepet. Kristeva mener imidlertid dette kan bli en «banal» bruksmåte, særlig hvis man *bare* viser til kildebruk (op.cit.:111).¹⁹

For mitt bruk er det heller ikke tilfredsstillende med en «study of sources». Det intertekstuelle spillet som finner sted i barnemordebatten, særlig mellom Knut Hamsun og Sigrid Undset, lar seg ikke beskrive bare ved at de bruker hverandre som kilder. Og når Hamsun bruker element fra de andre debattantenes avisinnlegg ved skrivingen av *Markens Grøde*, er det for så vidt interessant å konstatere *hvor* han har hentet disse tekstbitene fra, men det mest interessante er å prøve å gi en tolkning av *hvorfor* han har brukt akkurat disse avsnittene i stedet for andre, eller diktet opp noe nytt selv.

Roland Barthes (1979:77) er også på linje med Kristeva når han beskriver en tekst:

Every text, being itself the intertext of another text, belongs to the intertextual, which must not be confused with a text's origins: to search for the 'sources of' and 'influence upon' a work is to satisfy the myth of filiation.

Disse utsagnene fra Kristeva og Barthes er betegnende for hvordan jeg vil bruke intertekstualitetsbegrepet i den videre analysen. Jeg er klar over at det er mange andre momenter disse og andre teoretikere innbefatter i begrepet. Jeg mener likevel at man godt kan bruke et begrep i en konkret analytisk sammenheng uten å gå god for alt det oppfinneren av begrepet opprinnelig la i det.²⁰ Et kort, avsluttende sammenligningsavsnitt i en

¹⁹Kristeva skriver i essayet *Revolution in Poetic Language*: «The term *intertextuality* denotes this transposition of one (or several) sign-system(s) into another; but since this term has often been understood in the banal sense of 'study of sources', we prefer the term *transposition* because it specifies that the passage from one signifying system to another demands a new articulation of thethetic – of enunciative and denotative positionality.»

²⁰For en nærmere drøftelse av begrepet intertekstualitet, henviser jeg til Plett (red.) (1991) *Intertextuality*.

hovedoppgave er dessuten ikke stedet til å drøfte disse teoriene i sin fulle bredde. Jeg har valgt å konsentrere meg om Hamsuns sakprosa, ikke om likheter og forskjeller mellom hans sakprosa og fiksjonsprosa i lys av intertekstualitetsbegrepet. Når jeg likevel vil ha med noen momenter om dette aspektet, er det fordi jeg vil gjøre oppmerksom på et spennende og forholdsvis utforsket område i «Hamsun-land».

Del II

Analyse av barnemorddebatten

8. Hva er barnemord?

Denne oppgaven skal ikke først og fremst være en drøfting av *emnet* barnemord. For selv om innholdet er viktig når en tekst struktureres, er det like interessant å se *hvordan* dette fremstilles. En konsentrasjon om fremstillingsmåten kan gjøre det mulig å se viktige forhold som vi ellers overser. Imidlertid kan det emnet teksten omhandler, dens innhold, være et påskudd til å avdekke tekstens struktur. Så selv om det viktigste i oppgaven ikke er å greie ut om barnemord, gjør jeg i de følgende avsnittene noen korte, men viktige omveier innom dette emnet.²¹

8.1. Straffelovens definisjon

Hamsun bruker begrepet *barnemord* både i sakprosaen og i skjønnlitteraturen. Straffeloven bruker begrepet *drap* eller *barnedrap*.²² Men hva ligger det egentlig i disse begrepene? Det første jeg vil påpeke er at de to begrepene *mord* og *drap* har (og hadde) ulike konnotasjoner. Hamsun brukte trolig ordet *mord* bevisst. Forbrytelsens brutalitet blir ytterligere styrket ved denne begrepsbruken (jf. *rovmdord*). Ordet *drap* har mer nyanserte konnotasjoner (jf. *uaktsomt drap*), og det tjener ikke Hamsuns sak.

I vår tid er begrepene *barnemord* eller *barnedrap* gått ut av dagligtalen på grunn av få forekomster av denne typen forbrytelser, og de virker fremmede for dagens lesere av avisdebatten. Enkelt forklart kan man si at barnemord var et alternativ til eller en forløper for abort. Barnet ble ikke drept i mors liv, men kort etter fødselen. I «Almindelig borgerlig Straffelov» fra 1902 beskrives barnemord slik:

§ 234. Forbrytelse som nevnt i § 233 [den, som forvolder en andens Død, eller som medvirker dertil] forøvet av en mor mot hennes eget barn under fødselen eller innen et døgn efter denne [...]. (*Norges Lov* 1992:200)²³

Det var, og er også nå i 1995, viktig for straffeutmålingen om mordet skjedde innen de første 24 timene etter fødselen. Hvis barnet ble drept før det hadde levd 24 timer, regnet man med at moren hadde handlet «i vildelse» (se bl.a. Bilag I:34 og 54), dvs. at hun ikke hadde vært tilregnelig i gjerningsøyeblikket.

²¹Åslund (1990:222) viser også i en beskrivelse av Bjørnsons retorikk hvordan struktur og innhold kan kaste lys over hverandre.

²²Jeg velger å bruke begrepet *barnemord*, da dette ble brukt av Hamsun i hans første innlegg i debatten, og siden tatt opp av de fleste debattantene.

²³Se for øvrig Bilag III:125 der jeg refererer de paragrafer i Straffeloven som vedrører barnemord. Her står §§ 233 og 234 i sin helhet.

Selve drapet foregikk på mange ulike måter. Barnet kunne bl.a. bli kvalt (Bilag II:121), druknet (Bilag I:78) eller brent (Bilag I:28, fotnote 16). Omfanget av disse forbrytelsene er vanskelig å fastsette, da svangerskapene, fødslene og eventuelt drapene så godt som i alle tilfeller foregikk skjult («i dølgsmål») og ikke alltid ble oppdaget.²⁴ Det er likevel forsøksvis laget enkelte statistikker over de barnemordene som ble oppdaget og anmeldt, og i Bilag I:90 (i et innlegg av lege Johan Scharffenberg) finnes en statistikk som går fra 1861 til 1912. Den viser en nedgang i antall barnemord i perioden fra 7,0 pr. 1000 innbyggere i 1861–1865 til 2,8 i 1906–1910. Denne statistikken kan med fordel suppleres med statistikker over antall barn født utenfor ekteskap, da det helst var de som ble gravide ved leiermål²⁵ som tok livet av barnet. Hos Drake (1981:17) finner vi tall på den utenomekteskapelige fruktbarheten, og i årene 1731–71 er det et lavt og stabilt nivå av såkalte illegitime fødsler (ca. 20 pr. 100 fødsler), mens det fra 1771 og ca. hundre år framover er en kontinuerlig stigning (fra ca. 20 til over 40 pr. 100 fødsler). Dette blir fulgt av et merkbart fall som foregikk uavbrutt, bortsett fra tiden under 2. verdenskrig, til 1950-årene. Etter 1960 er det igjen en stigning i utenomekteskapelige fødsler, som bunner i endringer i folks måte å organisere sitt samliv på (Eliassen 1981:11). Generelt ser vi altså at det ikke er noen stor prosent av de «uekte» barna som drepes i de årene barnemorddebatten pågår. Av de barnemorderskene som oppdages er det heller ikke alle som blir dømt etter straffelovens § 234 «med fengsel fra 1 inntil 8 år».

8.2. Barnemord i historisk perspektiv

Selv om det ikke finnes statistikker for barnemord i Norge lenger tilbake enn 1861, kan man finne enkeltbelegg som viser at barnemord har forekommet langt tilbake i historien. Motivene har vært religiøse (f.eks. barneofringene som beskrives i det Gamle Testamentet i *Bibelen*), økonomiske (den enslige moren kunne ikke forsørge barnet alene, eller familien hadde ikke råd til flere barn), sosiale (skam å få «uekte» barn, innrømme utenomekteskapelige seksuelle forbindelser), personlige eller psykologiske.²⁶ Det ble knyttet mange myter og mye overtro til fenomenet «børn født i dølgsmål og dræbt». I Evald Tang Kristensens verk med muntlig traderte vandrehistorier (1892:334ff) er et eget kapittel viet de «kvindelige gjenferd». Her finnes mange ulike historier om at kvinner som hadde drept sine

²⁴Se også Nielsen (1982:40) som drøfter barnemordproblematikken i Danmark. Hun skriver at i de tilfellene der barn blir drept er det «kun i få tilfælde [...] ikke uttrykkelig omtale af en forudgående hemmelig fødsel».

²⁵Leiermål, samleie utenfor ekteskap som fører til graviditet (teknisk term fra straffeloven) (Eliassen 1981:122).

²⁶Jf. O'Connor (1991:26): «The phenomena of abortion, infanticide and child abandonment have been attested from many different cultures and communities. Motives for child killing have been economic, religious, social, personal and psychological, and the acts of abortion, infanticide and child abandonment, and the judgements thereof, are very clearly historically and culturally specific.» Jf. også Pentikäinen (1968:67).

barn, gikk igjen som gjenferd i «kamre eller gårde». Det er også flere historier knyttet til «nedgravede børn», «det dræbte barn og moderen med kniven vaskende den eller tøjjet» og «brænte og druknede børn». Felles for de fleste av disse historiene er at mordersken, selv etter sin død, ikke får fred i sjelen, og at hun går igjen på ugjerningsstedet. Pentikäinen (1968:204) bekrefter denne overtroen knyttet til barnemord og barnemordersker: Dårlig vær og storm kunne f.eks. bli tolket som skrik fra et drept barn (utburd) som gikk igjen. Grunnen til at barna gikk igjen var at de ikke var døpt og/eller begravd i vigslet jord. Mytene og overtroen bekrefter at samfunnet mente disse forbrytelsene var alvorlige. Man ville forklare at hvis noen drepte et barn, fikk de store problemer etterpå. Selv om ingen av debattantene i barnemorddebatten viser til denne overtroen i sine avisinnlegg, kjenner de trolig til mytene rundt barnemord. I *Markens Grøde* (1917:II:107) viser Hamsun at han vet om utburd-mytene. Oline, romanens «heks», hevder at hun har hørt barneskrik fra skogen nær Barbro og Aksels «Maaneland». Hun mener skriket kommer fra barnet som Barbro har druknet i bekken.

I eldre tider var det vanlig å straffe barnemord med dødsstraff, men i 1915 var dødsstraff for borgerlige forbrytelser opphevet i Norge. Det skjedde i 1902 da den nye straffeloven ble vedtatt, men i praksis hadde dødsstraff ikke vært brukt siden midten av 1800-tallet. Fra ca. 1880 var det blitt vanlig å straffe barnemord med korte fengselsstraffer. Begrunnelsen for mild straff var i de fleste tilfeller at kvinnen hadde vært utilregnelig etter fødselen og handlet i «vildelse». Barnemorderskenes sosiale og økonomiske situasjon kunne også brukes som begrunnelse for milde straffer. Spørsmålet om straff er for øvrig et av de mest sentrale emnene i avisdebatten.

Et annet forhold som bør nevnes er (sped)barnas stilling i samfunnet opp gjennom historien. Kan en av grunnene til at det ble begått barnemord være samtidens syn på barna? I antologien *Barn av sin tid* (Hodne og Sogner 1984:23) handler en av artiklene om «Spedbarnet i norsk folkekultur». Her anfører Ørnulf Hodne at:

Synet på spedbarnet i sentrale skikker og forestillinger i norsk tradisjon grunner seg både på kristendom og folketro med røtter langt tilbake. Men det inneholder én grunnleggende fellesnevner: Barnet var etter fødselen i en ytterst kritisk livssituasjon, og det var de voksnes plikt og ansvar å føre det velberget gjennom denne fasen og inn i et sosialt fellesskap i slekt og samfunn.

En påstand om at folk flest er mer glad i barna sine nå enn før, kan naturligvis ikke bevises. Men foreldre og samfunn i dag har langt flere muligheter enn før til å vise barnet omsorg og kjærlighet, gjennom sosiallovgivning, medisin og legehjelp, bedre folkeopplysning og levevilkår. Det gjelder ikke minst for utgruppene 'byttinger' [barn med sykdommer eller funksjonshemninger] og 'lausunger'.

Hodne har altså en grunnleggende overbevisning om at barn alltid har hatt en høy status i det norske samfunnet. Han er imidlertid ikke blind for at det har vært sosiologisk og medisinsk forskjellsbehandling av ulike karakterer. Psykohistorikeren Lloyd de Mause (op.cit.:23) er mindre overbevist om at barna alltid har blitt tillagt stor verdi:

The further back in history one goes, the lower the level of child care, and the

more likely children are to be killed, abandoned, beaten, terrorized, and sexually abused.

Selv om det forekommer barnemishandling, drap, aborter og andre overgrep mot barn i dag også, er det trolig grunn til å hevde at barn generelt har fått det bedre nå enn i 1915, særlig de «ekte» barna (og deres mødre/foreldre). Det er likevel et aktuelt diskusjonstema om ikke dagens abortlovgivning er en vel så stor trussel mot barneantallet som barnemord og de illegale abortene var det i 1915 og tidligere. I 1994 endte ca. 20 % av alle graviditeter i Norge med provosert abort, dvs. 14 533 aborter (*Aftenposten* 29.9.95). Abortspørsmålet er for øvrig den enkeltsaken som i hele vårt århundre har engasjert flest kvinner (Schrumpf 1992:132). Stridsspørsmålet har vært for eller mot straffelovens § 245 og uenighet rundt «Lov om svangerskapsavbrudd» (abortloven) som ble vedtatt 13. juni 1975 og endret 16. juni 1978.²⁷ Man finner igjen mange av argumentene fra barnemorddebatten i dagens abortdebatt. Abortlovens forkjempere bruker mye av den samme argumentasjonen som Katti Anker Møller, som var en aktiv forkjemper for å få fjernet § 245 og straffen for abort. «Samfunnet har skylden», «kvinnen frykter fordømmelsen» og «kvinnen har rett til å bestemme over sin egen kropp» er kjente argumenter (Hvattum 1993:10). Abortlovens motstandere, særlig de mest høymælte i gruppen rundt Ludvig Nessa og Børre Knudsen, bruker ofte religiøst begrunnede argumenter: «Abort er å bryte Bibelens bud», «livet starter allerede ved unnfangelsen» og «kvinnen kan bestemme over *sitt* liv, men ikke over livet som lever i henne».

Både i våre dagers abortdebatter og i barnemorddebatten er det altså ikke bare selve handlingen å drepe et barn/foster som diskuteres. De fleste er enige om at denne handlingen isolert sett er etisk forkastelig. Det som er grunnlag for debatt, er morens *grunner* til å drepe barnet, hvor streng *straff* en barnemorderske bør få, hvordan barnemord kan *hindres*, *verdien* av ufødte/nyfødte barn osv. Debattantene er uenige om disse forholdene, og de er uenige i hvor stor vekt man skal legge på de ulike forholdene ved utmålingen av straffen. Grunnene til uenigheten kan være de ulike debattantenes politiske forankring, deres yrke eller utdanning, livssyn m.m. I neste kapittel skal jeg presentere barnemorddebattens kontekst samt alle Hamsuns motdebattanter.

²⁷§ 245 i Almindelig borgerlig Straffelov av 1902 lyder: «Den som avbryter svangerskap eller medvirker hertil uten at de lovlige indikasjoner for et slikt inngrep er til stede, eller uten at vedtak om avbrudd er truffet av noen som har myndighet til det, straffes for fosterfordrivelse med fengsel inntil 3 år. I gjentakelsestilfelle eller hvis handlingen er utført i vinnings hensikt eller under særdeles skjerpene omstendigheter for øvrig, er straffen fengsel inntil 6 år. Har gjerningsmannen handlet uten kvinnens samtykke, anvendes fengsel inntil 15 år, men inntil 21 år såfremt hun omkommer som følge av forbrytelsen. Bestemmelsen om straff i første ledd første punktum gjelder ikke for kvinner som selv avbryter sitt svanger skap eller medvirker dertil.» (Se også Bilag IV:137, der paragrafene ang. barnemord i straffeloven er gjengitt.) (*Norges Lover* 1992:201)

9. Presentasjon av debatten og debattantene

9.1. Tiden 1915–1918

For å få en større forståelse av den ytre rammen rundt barnemorddebatten, er det fruktbart å ha den historiske konteksten present. Det er imidlertid viktig å være bevisst på at vi aldri kan få et komplett bilde av en tid som ligger såpass mange år unna vår egen. Dette henger sammen med at vi tolker alt vi leser i lys av vår egen tid og virkelighet (jf. 3.1.). Det er også mye i den politiske og sosiale konteksten i 1915–1918 som *ikke* har relevans for barnemorddebatten, men enkelte opplysninger er essensielle for at vi i 1995 skal ha mulighet for å forstå debattens bakgrunn. Innenfor rammene av denne oppgaven er det kun mulig å gi et grovt riss av den virkeligheten debattantene levde i. I de følgende punktene vil jeg gå nærmere inn på barnemorddebattens kontekst under fire ulike perspektiv: *politisk* kontekst, *sosial* kontekst, *mediekontekst* og selve *skrivekonteksten*.

9.1.1. Politisk kontekst

I 1915 raste første verdenskrig i Europa. Stemningen i Norge var fra første stund overveiende entente-vennlig (Fuglum 1978:476). Det fantes riktignok en del tyskorienterte mennesker, både i forretningsliv og kulturliv, og av disse var Knut Hamsun blant de mest kjente.²⁸ Norges viktigste økonomiske og kulturelle kontakter løp imidlertid vestover, og politisk kjente landet seg nært knyttet til de store vesteuropeiske demokratier.

Straks etter krigsutbruddet sendte de skandinaviske landene ut erklæringer om at de ville forholde seg strengt nøytrale, og de stridende parter tilkjennegav på sin side at de ville respektere Skandinavias nøytrale status. Krigen førte til oppliving og styrking av det nordiske samarbeidet (op.cit.:481).

Perioden 1915–1917 var gode år for næringslivet. Senhøstes 1914 satte krigskonjunktoren inn for alvor, og den var kjennetegnet av kraftig prisstigning og økt etterspørsel etter varer og tjenester. Medaljens bakside var bl.a. at fortjenesten ble svært ulikt fordelt og at noen kunne sko seg på andres vare- og pengemangel (op.cit.:486ff). En god del lønnsinntakere, særlig de ansatte i stat og kommune, fikk merke at inntektene ikke holdt tritt med de raskt stigende prisene. Fra 1917 begynte vareknappheten for alvor å melde seg også her i landet. Maksimalpriser for en del varer var blitt innført i august 1914, men ble opphevet igjen etter få uker (op.cit.:501). Forsøksvis ble det innført nye reguleringer, og virkningene

²⁸Se Bilag I:18 fotnote 5, der jeg refererer til en avisdebatt som Hamsun startet parallelt med barnemorddebatten (i *Tidens Tegn* 18.1.1915). Her diskuterer han krigen, og motdebattanten er Hr. Collin (Christen Christian Dreyer Collin (1857–1926)), litteratur- og kulturforsker. Collin var, i motsetning til Hamsun, engelskvennlig. For en grundigere omtale av denne debatten, se Ferguson (1988:246–257) og Skavlan (1929:252–253).

av inflasjonen ble søkt dempet gjennom prissubsidier og kommunale dyrtidstilskudd. I krigens siste måneder førte knappheten på viktige, urasjonerte forbruksvarer (smør, ost, fløte, egg, poteter) til en veritabel svartebørsvirksomhet. Dette ga en særskilt vanskelig situasjon for barnefamilier (op.cit.:508).

Venstre var det største partiet på Stortinget denne perioden, og sammen med arbeiderdemokratene oppnådde partiet 37,2 prosent av stemmene ved valget i 1915. Arbeiderpartiet ble for første gang nest største parti med 32,1 prosent av stemmene (op.cit.:480). Etter en beskjeden start på slutten av 1800-tallet ble det Arbeiderpartiet som preget det politiske liv i Norge mest på 1900-tallet (Sørensen 1992:20).

Av viktige politiske saker på dagsorden i årene 1915–1918 vil jeg nevne den saken som har størst relevans for barnemorddebatten: revideringen av barnelovene. Arbeidet med å bedre de såkalte uekte barns rettsstilling tok til for alvor allerede i 1880-årene (Fuglum 1978:469). Fra slutten av tiåret gikk Johan Castberg²⁹ inn for reformen med hele sin karakters kompromissløse pågangsvilje. En mann skulle, hevdet han, ha samme plikt overfor sine barn enten de var født i eller *utenfor* ekteskap. I 1901 satte han fram sitt første lovforslag i saken. Initiativet fikk bred tilslutning fra den radikale siden, både i Arbeiderpartiet og blant Castbergs egne tilhengere, og også i deler av det øvrige Venstre. Noen av de mest framtrepende venstrelederne hadde imidlertid betenkeligheter, og også kvinnebevegelsen stod splittet. Blant dem som støttet Castberg var hans svigerinne Katti Anker Møller, og mange vil hevde at de nye barnelovene er like mye hennes fortjeneste som hans (se Bilag I:11 og Seip 1992:223). Diskusjonen gikk hett i avisspaltene, og parallelt med barnemorddebatten er det store oppslag i de samme avisene om saksgangen med barnelovene og innlegg for og imot lovene. Innledningsvis viste jeg at barnemorddebatten kan tolkes som en «sidedebatt» av debatten omkring barnelovene, noe uttalelser både fra Hamsun og andre debattanter bekrefter.

I de samme avisene var det også omfattende referat fra de mange møtene som ble holdt i sakens anledning. Katti Anker Møller holdt 70 foredrag forskjellige steder i landet om den ugifte mors og det «uekte» barns rettsstilling (ibid.). I debatten om barnelovene ble det på den ene siden talt om likhet og rettferdighet og om å gjøre opp gammel urett. På den andre siden minnet man om de farlige konsekvenser reformen ville få for familien, ekteskapet og moralen. Kvinner ville «legge seg etter fornemme gutter for å prakke sine barn på dem», og man ville sette «skjøgens sønn i bondens høysæte» (Fuglum 1978:470).

Etter mye strid ble det som har blitt kjent som «de castbergske barnelover» eller «barnelovene» vedtatt 10. april 1915 (Lødrup 1978:664). Moren skulle heretter i alle tilfeller ha plikt til å oppgi barnefaren. Var det virkelige farskap erkjent eller fastslått ved dom, hadde barnet krav på farsarv og kunne velge mellom farens og morens slektsnavn. Bidrag til mor

²⁹Johan Castberg (1862–1926), politiker og embetsmann. Var stortingsrepresentant for Gudbrandsdalen 1913–21 og statsråd og sjef for Handels- og Sosialdepartementet 1913–14. Valgt til stortingsrepresentant for Oppland fylke i 1924 (*Norsk biografisk leksikon* II:498–511).

og barn skulle ytes etter bestemte satser, også selv om det bare forelå kjennelse om «mulig farskap». Loven var svært omstridt i sin samtid, men dens hovedprinsipper kom det senere ikke på tale å røre ved.

9.1.2. Sosial kontekst

I avsnitt 8.2. gjorde jeg greie for barnemord i historisk perspektiv, og også for barnas stilling i samfunnet i perioden barnemorddebatten foregikk. Dette er ett av momentene vi kan kalle for barnemorddebattens sosiale kontekst. Diskusjonen i 9.1.1. ovenfor om barnelovene og ikke minst om iverksettelsen av disse, hører også til den sosiale konteksten. I det hele tatt er det glidende overganger mellom historisk bakgrunnsinformasjon og politisk- og sosial kontekst.

Et viktig moment i den sosiale konteksten, er kjønnsrollemønsteret og familiens rolle i samfunnet på begynnelsen av 1900-tallet. Kjønnsrollemønsteret har skiftet gjennom tidene og mellom ulike sosiale lag og miljøer. På 1700-tallet var standssamfunnet en selvfølge, med sterke psykiske, fysiske og institusjonelle grenser mellom de ulike stender. Utover på 1800-tallet vaklet systemet, og det ble stadig mer påtrengende for de privilegerte stender – i vårt land embedsstanden og det høyere borgerskap – å verne om sine prerogativer. Det viktigste her var deres ekteskapspolitikk. Ingen uønskede elementer måtte snike seg inn i kretsen gjennom uønskede kjønnsforbindelser (Haslund 1993:114f). Dobbeltmoralen, med de «perfekte hjem» utad og mannens seksuelle utnyttelse av tjenestepiker og prostituerte i det skjulte, førte til mange «uekte» barn.

Det var flest fødsler utenfor ekteskap i byene (Drake 1981:18), og helst i de lave sosiale skikt (eiendomsløse, husmenn og deres barn). Menn fra både de lave og de høye skikt (eiendomsklassen, bl.a. bønder og deres barn) fikk imidlertid «uekte» barn med kvinner fra lave sosiale skikt. Lovgivningen var innrettet slik (hele 1800- og begynnelsen av 1900-tallet, før de castbergske barnelover) at menns kjønnsforbindelser utenfor ekteskap med kvinner av lavere stand nesten ikke hadde konsekvenser. Ble det barn av forbindelsen, var faren pliktig til å yte et symbolsk beløp til barnets underhold fram til konfirmasjonsalder. Barnet hadde ingen rett til å bære farens navn og hadde heller ikke arverett. Ofte kunne faren også komme enda billigere fra det, ved å betale et engangsbeløp til en mann fra samme stand som kvinnen, for at han skulle ta på seg farskapet (Haslund 1993:115). For kvinnene i de høyere samfunnslag var det som sagt katastrofalt å bli besvangret av en mann fra lavere samfunnslag. Han ville være uønsket i familiekreten, fordi han ville være en trussel mot deres sosiale prestisje. Kvinnene ble derfor oppdratt til seksuell ufølsomhet. I tråd med det kristelige moralsyn i tiden så man også på seksualitet som noe lavt, dyrisk og syndig (op.cit.:116). Kravet til sedelig renhet var imidlertid strengere for kvinnene enn for mennene, både i og utenfor ekteskap. Mange menn fikk sin debut og sin seksuelle opplæring

hos prostituerte, og når de fant liten seksuell glede i ekteskapet, søkte de igjen til disse eller til tjenestepikene (op.cit.:117). Dette medførte flere problemer både av medisinsk- (kjønnssykdommer), moralsk- (mangel på sedelighet – sedelighetsforeninger dannet for å verne om det gode hjem) og sosial art (f.eks. mangel på hjelp til gravide tjenestepiker, noe som gjorde at flere av disse pikene begikk barnemord).

Det hører også med i bildet at det ble født mange «halvekter» barn, dvs. barn som var unnfanget *utenfor* ekteskap, men født *i* ekteskap (Drake 1981:20). Dette gjaldt særlig når foreldrene var fra samme stand. At foreldre gifter seg når et barn er i vente er også en tendens i dag, selv om det blir stadig vanligere at barn vokser opp med foreldre som lever i samboerskap, registrert eller uregistrert. Hvis foreldrene ikke er gift når barnet fødes, regnes det imidlertid også i dag som «uekte» født i juridisk forstand. I de aller fleste miljøer regnes det likevel ikke lenger som «skam» å få barn utenfor ekteskap. Til tross for dette har det tradisjonelt vært flere par i Norge enn f.eks. i Sverige som gifter seg etter å ha fått barn eller når et barn er i vente. I 1978 var 35,9 % av alle fødsler i Sverige utenfor ekteskap mot ca. 20 % i Norge (Eliassen 1981:11).

Mange i de politisk radikale kretser og flere diktere tok rundt århundreskiftet til orde mot disse medisinske, moralske og sosiale problemene og mot dobbeltmoralen.³⁰ Barnemorddebatten kan også ses som en kritikk av disse moralske og sosiale problemene. Hos noen debattanter er denne kritikken primært implisitt, som hos Hamsun, mens andre nevner samfunnsforholdene eksplisitt, f.eks. Justus Barth og Katti Anker Møller.

Jeg vil ikke gå grundigere inn på kjønnsrollemønsteret i barnemorddebattens samtid her, men vil komme tilbake til dette i avsnitt 10.5.1. og 10.5.2.

9.2. Avisinnleggene i barnemorddebatten

I tillegg til den politiske og sosiale konteksten må man i en sakprosaanalyse ta hensyn til to andre forhold: mediekonteksten og selve skrivekonteksten. Nedenfor vil jeg beskrive den mediekonteksten debatten foregår i. Debatten i seg selv er imidlertid også en kontekst, det er som deltakere i denne debatten at alle debattantene skriver sine innlegg. Debatten er *skrivekonteksten* som frambringer avisinnleggene. Innleggene skrives ut fra flere ønsker, bl.a. å få eksponert *sitt* syn på saken og å være blant dem som bør regnes med i samfunnsdebatter. Hovedsiktet med et avisinnlegg er likevel oftest å *vinne tilhengere* for det synet man selv har. De fleste debattantene ville trolig ha ordlagt seg helt annerledes om emnet barnemord hvis de skulle holde et foredrag eller skrevet en leksikonartikkel om fenomenet. At sakprosa tekstene jeg behandler nettopp er avisinnlegg, gjør at jeg må være ekstra oppmerksom på det dialogiske aspektet ved tekstene (se kap. 6 og 10.3.).

³⁰Bl.a. Krogh, Jæger, Bjørnson, Ibsen, Garborg, Skram, Strindberg og Kielland. Jf. Haslund (1993) «Det seksuelle gjennombrudd i 1880- og 1890-årene».

9.2.1. Mediekontekst

Barnemorddebatten foregikk i mange av landets største og viktigste aviser i 1915–18, og den opptok mye spalteplass. Datidens aviser skilte seg på mange måter fra våre dagers aviser. De var bl.a. ikke så omfangsrike. Avisene i dag kan ha opptil 64 sider³¹ i et nummer, mens avisene i 1915–18 hadde fra 4 til 12 sider pr. nummer.³² Leserinnleggenes plassering er også forskjellig. Innsendte innlegg har i våre dager tilmålt plass på relativt faste sider i avisene, mens de i avisene fra 1915–18 ofte hadde en svært sentral plass. Hvis forfatteren var en kjent personlighet, kunne leserinnlegget gjerne ta omtrent hele førstesiden, slik som f.eks. Knut Hamsuns og Sigrid Undsets innlegg i barnemorddebatten (Bilag I:5f). Generelt prioriteres avisinnleggene i barnemorddebatten svært høyt av de ulike avisredaksjonene, og de står aldri lenger bak i avisen enn på side seks.³³

Hittil har jeg brukt begrepene avis og avisinnlegg (eller leserinnlegg/debattinnlegg) uten nærmere diskusjon. Men disse begrepene er ikke helt uproblematiske, særlig ikke siden de i denne sammenheng brukes om åtti år gamle aviser og avisinnlegg. Jeg har allerede vist at en avis var noe annet for leserne i 1915 enn i 1995 når det gjelder sideantall. Men også på andre punkter var avisene i 1915 forskjellige fra våre dagers aviser. Et av dem er redaksjonenes bruk av kommentarer med personlig fargede meninger i vanlige reportasjer og artikler. Synspunkter på innsendt stoff kommer ofte klart fram i avisene i 1915. Et eksempel på dette er når redaksjonen i *Avisen* 4.5.1916 skriver:

Vi har optat hr. Hamsuns indlæg – ikke fordi vi personlig kan erklære os enig i hans maate at se saken paa – men fordi hans artikel er tankevækkende og hans syn paa saken saa egte Hamsunsk. Og: hvad en mand som Hamsun mener, bør folk vite. (Bilag I:106)

En slik kommentar ville man trolig ikke funnet i dagens aviser, som tilstreber objektivitet og balanse i alt utenom rent kommentarstoff. Et eksempel på hvordan dagens aviser oppretter et skille mellom kommentarstoff og artikler/reportasjer er *Aftenpostens* utskilling av bakgrunns- og kommentarstoff i en egen del i avisen.

En av grunnene til den ulike praksisen mht. kommentarstoff kan være avisenes politiske tilknytning. I våre dager kan vi *ikke* si at pressen først og fremst er en partipresse,

³¹Den 10.2.1995 hadde f.eks. *Aftenpostens* morgennummer 40 sider, *Aftenpostens* aftennummer (weekend) 64 sider, *Arbeiderbladet* 36 sider, *Verdens Gang* 64 sider og *Dagbladet* 64 sider (2 deler). Det er mange store bilder i avisene, særlig i de med tabloidformat (*Arbeiderbladet*, *Verdens Gang* og *Dagbladet*), og i *Aftenposten* er det svært mange annonsesider (over halvparten av avissidene).

³²Den 10.2.1915 hadde f.eks. *Morgenbladets* morgennummer 8 sider, *Morgenbladets* aftennummer 6 sider, *Social-Demokraten* 8 sider, *Dagbladet* 4 sider, *Norske Intelligenssedler* 8 sider, *Aftenpostens* morgennummer 12 sider, *Aftenpostens* aftennummer 6 sider og *Tidens Tegn* 12 sider. Det er få bilder og mye tekst i alle avisene. *Aftenposten* har mest annonser i 1915 som i 1995, i avisen fra 10.2.1915 er ca. 1/3 av avissidene viet annonser.

³³Ett unntak er det innlegget av Hamsun som jeg på s. 17, fotnote 5 diskuterer om hører inn under barnemorddebatten. Dette står på side åtte i *Politiken* 8.6.1918 (mens opptrykket i *Morgenbladet* 10.6.1918 står på side tre).

men i 1915–18 finnes klare politiske (og økonomiske) bånd mellom partiene og avisene. Avisene har imidlertid ikke vært politisk tilknyttet helt fra de startet og fram til de siste tiårene. Dette henger selvsagt sammen med tidspunktet for stiftelsen av de politiske partiene. Først fra ca. 1880, da partidannelsen skjøt fart, gikk avisene over fra å være «fargeløse blade» til å bli organ for politiske partier (Høyer 1992:82).³⁴ Partipressen og lojaliteten til de enkelte partiene vokste fra begynnelsen av 1900-tallet, og langt de fleste aviser hadde en sterk politisk tilknytning helt til slutten av 1970-årene (op.cit.:107). Avisene som trykte innlegg i barnemorddebatten fordelte seg slik i det politiske landskapet: (*Tabell 1*)

³⁴ Se også Høyer (1992:94): «Etter at hovedslaget om parlamentarismen var utkjempet og partidannelsene fullført foran valget i 1885 hadde 93 prosent av alle aviser erklært et fast politisk ståsted. Bare 7 av 99 aviser forble upolitiske mens tilsammen 88 hadde tatt stilling for et av de to partiene foran valget [...] Det var 50 høyreaviser og 38 venstreaviser. Fire aviser kalte seg moderate [...]»

Avis	Politisk tilknytning ³⁵	Evt. opplag ³⁶ og andre opplysninger
<i>Morgenbladet</i>	Høyre	Embetsstandens og borgerstandens organ, med lesere over hele landet (Høyre 1992:89).
<i>Social-Demokraten</i>	Arbeiderpartiet	Opplag ca. 40 000. Overskuddene fra denne hovedstadsavisen finansierte underskuddene fra den lokale arbeiderpresse (op.cit.:136).
<i>Agder-Flekkefjords Tidende</i>	Venstre	Lite opplag (i 1971 2800). Lokalavis. Kristenfolkets avis, konservativ. Avisen var i familien Selands eie fram til 1971 (Bilag I:12).
<i>Dagbladet</i>	Venstre (Selv om det kunne være vanskelig å oppdage <i>hvor</i> på venstresiden den hørte hjemme, og det ofte var konflikter med partiet Venstre. Bjørnsen 1992:213)	Hovedstadens kulturorgan med mange forfattere som skribenter. (Bilag I:13). Preget av kresen kultur og vulgær sensasjon (Bjørnsen 1992:213).
<i>Norske Intelligenssedler</i>	Venstre	Startet 1763. Blir gjerne kalt Norges første avis, selv om den hadde lite stoff som minnet om det vi i dag regner som nyheter- og avisstoff. Ble innlemmet i <i>Verdens Gang</i> i 1920.
<i>Aftenposten</i>	Høyre	Avisen var tidlig ute med nyhetsstoff fra innland og utland i tillegg til sine mange rubrikkannonser. Ved århundredskiftet var det landets største avis med opplag på 14 000, og i 1915 hadde avisen større opplag enn <i>Tidens Tegn</i> . Avisen var blitt storindustri (Bjørnsen 1992:211).
<i>Tidens Tegn</i>	Frisinnede venstre	Opplag ca. 50 000. Startet i 1910 av Ola Thommesen, da han røk uklar med eierne av <i>Verdens Gang</i> . Avisen var det nærmeste man kom boulevardjournalistikk før første verdenskrig (op.cit.:213).

³⁵Opplysningene om avisenes politiske tilknytning i 1915–1917 er hentet fra Høyre (1992) og i samtale med Svennik Høyre 1.3.95, samt hos Bjørnsen (1992).

³⁶Opplagstallene er vanskelige å få eksakt for norske aviser før 1939. Verken Norske Avisers Landsforbund eller pressehistorisk arkiv ved riksarkivet i Oslo har disse opplysningene, og arkivene til de enkelte avise eiere innbefatter ikke slike historiske opplysninger. Jeg har imidlertid funnet noen opplysninger hos Rottem (1991:59), bare for å illustrere styrkeforholdet mellom avisene. I denne sammenheng er det likevel ikke de eksakte tallene som er interessante i seg selv, det sentrale er at vi er bevisst på at aviser i 1915 og i 1995 er svært forskjellige, både når det gjelder opplag og spredning, sidetall, layout og bildemengde m.m.

Et annet skille mellom avisene fra 1915 og nåtidens aviser er at mens avisen rådet grunnen alene som det ledende riksmidiet i 1915, konkurrerer avisen i 1995 med radio, fjernsyn og etterhvert interaktive, elektroniske medier.³⁷ Det er grunn til å tro at avisens dagsordenfunksjon³⁸ var viktigere i en radio- og fjernsynsfri sfære, noe denne beskrivelsen fra 1894 kan illustrere:

Den periodiske Presse i sin nuværende Skikkelse og Udvikling er et moderne Fænomen. Specielt gælder dette om Avisen og dens Forhold til Livet i Staten: først med Dannelsen af en offentlig mening, som næppe kan siges at være til Stede i noget Omfang af Betydning før indgangen af 18. Aarh., kommer Avisen til at spille nogen Rolle dels som Tolk for denne og dels som tilskyndende Moment for dens videre Udvikling, saa at der bliver et direkte Vekselsforhold til Stede mellem de tvende Magters Standpunkt. (Clausen 1894:357)

Et samfunn basert på aviser som det eneste massemediet gir andre og mer begrensede muligheter for meningsutveksling og påvirkning enn et samfunn hvor teknologisk basert kommunikasjon er i allmenn bruk (Waldahl 1989:9). Det er fremdeles slik at avisene innehar en viktig opinionsdannende rolle i samfunnet, men denne rollen har altså de siste 20–30 årene blitt fordelt på flere medier. I 1915 var imidlertid avisen det naturlige stedet for debatt omkring politiske, sosiale og moralske spørsmål, og skulle man ytre sin mening om et emne offentlig, var avisen det mest virkningsfulle mediet. Avisen er fremdeles et virkningsfullt organ for større og mindre debatter, men i de samfunnsdebattene som utvikler seg til å bli «store» og betydningsfulle, kommer radio og fjernsyn fort inn i bildet. Det kan bare spekuleres i om barnemorddebatten hadde vært «stor» nok for radio og fjernsyn. Personlig tror jeg at denne debatten ville blitt tatt opp i flere av dagens debattprogram. Igjen kan vi trekke paralleller til abortdebattene, som stadig fyller sendetid i eter-mediene.

Barnemorddebatten foregikk imidlertid kun skriftlig, i alle fall er det kun det skriftlige materiale man i ettertid har til rådighet. Eventuelle muntlige diskusjoner i barnemorddebatten har trolig ikke vært offentlige. Det finnes i alle fall ikke opplysninger om møter der dette emnet ble diskutert, selv om det kanskje ble tatt opp på noen av de mange møtene i forbindelse med barnelovene (9.1.1.).

³⁷De første prøvesendinger med «rundtelefon» eller radiokringkasting tok til i 1922, og 1925 (da det ble etablert faste radiostasjoner) regnes som kringkastingens første år i Norge. Norsk Rikskringkasting (NRK) ble etablert i 1933, men det tok enda noen år før senderne var utbygget til å nå hele landet (Dahl 1933:22ff og 94). Prøvesendinger med bildekringkasting startet i 1954, og i 1960 ble NRK-fjernsynet offisielt åpnet. Også her tok det noen år før tilbudet ble landsdekkende (Syvertsen 1993).

³⁸Waldahl (1989:160): «Til tross for kritiske røster har teorien om *dagsordenfunksjonen*, som hevder at 'det er en positiv kausalsammenheng mellom mediernes vektlegging av ulike saker og innholdet i den offentlige debatt', likevel fått en sentral plass i nyere forskning om mediernes virkninger, særlig på det politiske området. [...] Dagsordenfunksjonen rettet søkelyset mot *strukturen*, og spurte etter hvilke saker som inngår i publikums mentale skjema. Populært kan denne forskjellen illustreres slik: Selv om mediene ikke forteller publikum så mye om hvilke meninger de skal ha i bestemte saker, er de flinke til å fortelle *hva* publikum skal mene noe om.»

Sjangeren og begrepet avisinnlegg/leserinnlegg var vanlig i avisene i 1915–18,³⁹ og er som jeg nevnte ovenfor også kjent i dagens aviser. At Hamsun selv bruker betegnelsen «Artikkel»⁴⁰ må nok heller stå for hans egen oppfattelse av hva hans «Aviskriveri» er, for artikkel var heller ikke i 1915 en vanlig betegnelse på innsendte meningsytringer. Det er likevel interessant å merke seg at Hamsun får *betalt* for sine leserinnlegg. I et brev fra Hamsun til redaktøren av *Morgenbladet* 13.3.1915 skriver Hamsun: «Honoraret for mine Artikler bedes venligst sendt *anonymt* fra tre smaa [refererer til hans egne tre⁴¹ barn på denne tiden: Tore (f. 1912), Arild (f. 1914) og Ellinor (f. 1915)] til et Smaaarnhjem» (Bilag I:20). I et annet brev til redaktør Christofersen i *Aftenposten* 22.4.1916 skriver han:

Jeg har igjen at takke for altfor mange Penger. [...] 300 Kroner for de Stubbene vilde ingen anden nordisk Avis gi. (foruten Aftenposten er det bare Tidens Tegn som honorerer høit) Og ialfald nu om Stunder arbeider vel ogsaa Aftenposten i Dyrtid baade med Papir og andet.

Ikke for det – denne Gang er jeg Dem særlig Tak skyldig for det høie Honorar, da Pengene for den ene av Artiklerne ikke tilhører mig. Jeg skal likesaalitt iaar som ifjor motta Penger for at skrive imot Barnemord. Jeg ser i Aftenposten om en Barnekrybbe paa Vaaleringen som trænger 1000 Kroner, jeg vil da be Dem føie de indlagte 200 til Indsamlingen i Deres Blad. Men strængt anonymt, 'fra 4 Smaa', eller – hvis det da kan gjættes paa mine – 'fra nogen Smaa'. (Bilag I:27)

I dag er det ikke vanlig å få betalt for leserinnlegg, men kronikker og artikler skrevet på bestilling fra avisen honoreres. Det er ikke mulig å finne ut om Hamsun har skrevet sine innlegg i barnemorddebatten på bestilling, eller om han har tatt initiativet til dem selv. Det kan også hende at det er en blanding mellom disse to forholdene, at han startet debatten på eget initiativ, og så senere fikk forespørsel om å skrive mer. Det kan f.eks. se ut som om innlegget i *Aftenposten* 16.4.1916 er en bestilling. Over tittellinjen til Hamsuns innlegg står det «For 'Aftenposten'». Vi vet ikke om de andre debattantene fikk betalt for sine innlegg, men det er rimelig å anta at siden Hamsun synes det er vel raust av avisen å honorere hans innlegg, fikk ikke hvem som helst betalt for leserinnlegg i avisdebatter. Det kan derfor være grunn til å undersøke om de er noe mer enn forskjellen i honorering som skiller Hamsuns debattinnlegg fra de øvrige innleggene.

³⁹Se Bilag I:57 der *Morgenbladet* reklamerer i morgennummeret 4.3.1915 med at «Et nyt *Indlæg* fra Knut H a m s u n bringer vi i vort Aftennummer». (min kursivering)

⁴⁰Se Bilag I:18 i Hamsuns brev til Marie 28.2.1915 og Bilag I:20 i Hamsuns brev til Redaktøren av *Morgenbladet* 13.3.1915.

⁴¹Hamsun hadde også et barn fra ekteskapet med Bergljot Goepfert; Victoria (f. 1902). Det ser imidlertid ikke ut som han teller henne med i dette brevet, og heller ikke i det neste der han skriver «fra 4 Smaa». Da har han nemlig fått ytterligere ett barn, Cecilia (f. 1917). Se for øvrig biografien kap. 15.

9.2.2. «Jeg fritar paa forhaand hr. Hamsun fra at forstaa mig»

Etterhvert som jeg arbeidet med innsamlingen av avisinnleggene i barnemordebatten, fant jeg flere innlegg som ikke var registrert i Østby (1972:63–64).⁴² Hvis jeg tar med opptrykkene av innlegg som stod i flere aviser, har jeg funnet ti uregistrerte innlegg. Totalt er det da 41 debattinnlegg, 7 opptrykk av innlegg og 2 karikaturtegninger. Det sier seg selv at med et slikt stort og svært variert materiale er det umulig innenfor rammene av dette sakprosapitlet å analysere alle tekstene like grundig. I disse innleggene er det materiale til hovedoppgaver i såvel historie og sosiologi som i nordistikk og litteraturvitenskap. Jeg velger derfor å konsentrere meg om Hamsuns sju debattinnlegg, men vil selvsagt også bruke opplysninger fra de andre innleggene for å vise *hva* og *hvem* Hamsun argumenterer mot. I flere innlegg (bl.a. i *Morgenbladet* 4.3.1915, Bilag I:57) gir Hamsun leseren opplysninger om hvilke innlegg han har fått mot seg «siden [han] sidst skrev». Disse innleggene som jeg *vet* at Hamsun kjente til, vil jeg være særlig oppmerksom på ved analysen av hans innlegg. Barnemordebatten er imidlertid svært interessant som en helhet, og det at jeg må velge bort enkeltinnlegg, betyr ikke nødvendigvis at disse er mindre lesverdige enn andre. Tvert imot er det å anbefale å lese hele debatten kronologisk slik den er trykket i Bilag I.

Hamsun fikk mange kulturpersonligheter både *mot* seg og *med* seg i barnemordebatten. Opphavskvinnen til avsnittoverskriften er, som det framgår av ordlyden, *mot* Hamsun. Det er Sigrid Undset som uttaler at hun «fritar paa forhaand hr. Hamsun fra at forstaa» hva hun skriver i sitt innlegg (Bilag I:50). Undset er den mest kjente av Hamsuns motdebattanter, og de fleste vil vite at forholdet mellom dem var svært kjølig. Undset har uttalt om Hamsun at «han har jo aldri skrevet om annet enn sine mindreverdighetskomplekser, om kremmernasjonen England og om herremennene nede i Tyskland» (Fontander 1992:195). Riktignok uttalte hun dette i september 1945, da hatet mot Hamsun var på sitt sterkeste. Likevel vitner uttalelsen om at Undset og Hamsun var uenige om det meste, og når de sluppet til å støte sammen, hilste de avmålt eller slett ikke på hverandre (op.cit.:198).

Hamsun på sin side «undtar» også flere av debattantene, inkludert Undset, for «endog at forstaa hvad jeg har skrevet» (Bilag I:43). I det hele tatt er det mange sterke personligheter som engasjerer seg på begge sider, og i neste avsnitt vil jeg presentere debattantene.

⁴²I Bilag I:5–7 greier jeg ut om innsamlingen av materialet til del II i oppgaven. Der har jeg også merket ut de innleggene jeg har funnet som ikke var registrert i Østby (1972:63f).

9.3. Hvem var debattantene?

I tillegg til Hamsun var 25 personer direkte involvert i barnemorddebatten. Med dette mener jeg at de skrev innlegg som stod på trykk i avisene, eller i et tilfelle tegnet karikaturer (Bilag I:93 og 112). Personer Hamsun eller andre *henviser* til i debatten, eller personer Hamsun skriver brev til angående barnemorddebatten eller emnet barnemord, regner jeg ikke blant debattantene. I Bilag I:7–14 gir jeg en biografisk oversikt over deltakerne i debatten. I noen tilfeller er det kjente personer som ikke trenger nærmere presentasjon for dagens lesere, slike som Sigrid Undset og Katti Anker Møller. Andre igjen er i en mellomstilling (f.eks. Johan Scharffenberg og Barbra Ring), mens andre vil være ukjente for de fleste (f.eks. Ingvald Seland og Olaf Sitje).

Jeg vil ikke gjenta de biografiske opplysningene fra Bilag I, men for å få en brukervennlig oversikt over de impliserte partene i debatten og deres standpunkt *for* eller *mot* Hamsun i *denne* saken, velger jeg å kort gjengi navn, fødsels- og dødsår, evt. yrke/tittel, antall innlegg de skrev og deres standpunkt i debatten. Det er selvsagt nyanser både hos dem som tar standpunkt *for* og *mot* Hamsun (se også 10.3.1.). At en debattant her karakteriseres som *for* Hamsun eller *mot* Hamsun betyr altså ikke at tilslutningen eller avstandstakelsen er like sterk hos alle. De som er *mot* Hamsun er alle enige i at spedbarn ikke skal drepes, men de er uenige med Hamsun om virkemidlene for å få mødre til å slutte å drepe sine barn. Ikke alle som er *for* Hamsun er enige i all hans argumentasjon, men de har en overveiende positiv holdning til Hamsuns uttalelser. Der det er stor tvil om debattantens standpunkt, setter jeg et spørsmålstegn etter mitt forslag:

Navn	Fødsels- og dødsår	Evt. yrke/tittel	Antall innlegg	Standpunkt til Hamsun
<i>Anna Backer</i>	(1868–1942)		1 innlegg	<i>For</i> Hamsun
<i>Justus Barth</i>	(1863–1931)	Dr. med.	1 innlegg (2 opptrykk av innlegget)	<i>Mot</i> Hamsun
<i>Ingeborg Boye</i>	(1871–1948)	Journalist	1 innlegg	<i>Mot</i> Hamsun
<i>Berna Castberg</i>	(ikke funnet fødsels- og dødsår)		1 innlegg	<i>Mot</i> (?) Hamsun
<i>C.F.</i> (ikke funnet ut hvem som skjuler seg bak forkortelsen)			1 innlegg	<i>Mot</i> Hamsun
<i>Hjalmar Christensen</i>	(1869–1925)	Cand. jur., dr. philos. og forfatter	1 innlegg	<i>Mot</i> Hamsun
<i>Signe Greve Dal</i>	(1867–1952)	Forfatter	1 innlegg	<i>For</i> Hamsun
<i>Hans Nilsen Hauge</i>	(1853–1931)	Prest og politiker	1 innlegg	<i>For</i> Hamsun
<i>Otto Hjort</i>	(1884–1927?)	Karikaturtegner	2 karikaturer	<i>Mot</i> Hamsun
<i>Dagny Kristensen</i>	(1876–1962)	Sekretær/dep. funksjonær	3 innlegg	<i>For</i> Hamsun
<i>Erik Lie</i>	(1868–1943)	Forfatter og journalist	1 innlegg	<i>For</i> Hamsun
<i>Hjalmar Løken</i>	(1852–1932)	Redaktør i <i>Norske Intelligenssedler</i>	1 innlegg	<i>For</i> Hamsun
<i>Olaug Løken</i>	(1854–1925)	Kokebokforfatter	3 innlegg	<i>Mot</i> Hamsun
<i>Ole Malm</i>	(1854–1917)	Veterinærdirektør	1 innlegg	<i>Mot</i> Hamsun

<i>Joh. Middelthon</i>	(1882–1949)	Advokat	2 innlegg	<i>Mot</i> Hamsun
<i>Katti Anker Møller</i>	(1868–1945)	Sosialreformator og kvinnesaks-kvinne	3 innlegg	<i>Mot</i> Hamsun
<i>Barbra Ring</i>	(1870–1955)	Forfatter og journalist	1 innlegg	<i>For</i> Hamsun
<i>Johan Scharffenberg</i>	(1869–1965)	Overlege	2 innlegg	<i>Mot</i> Hamsun
<i>Ingvald Seland</i>	(1876–1974)	Redaktør i <i>Agder – Flekkefjords Tidende</i>	1 innlegg	<i>Mot</i> (?) Hamsun
<i>Olaf Sitje</i>	(1862–1949)	Sorenskriver	1 innlegg	<i>Mot</i> Hamsun
<i>Einar Skavlan</i>	(1882–1954)	Redaktør i <i>Dagbladet</i>	1 innlegg	<i>Mot</i> Hamsun
s -s. (ikke funnet ut hvem som skjuler seg bak forkortelsen)			1 innlegg	<i>Mot</i> Hamsun
<i>Sigrid Undset</i>	(1882–1949)	Forfatter	1 innlegg	<i>Mot</i> Hamsun
<i>Jacob Vidnes</i>	(1875–1940)	Redaktør i <i>Social-Demokraten.</i>	1 innlegg	<i>Mot</i> Hamsun
<i>Ragnhild Wiesener</i>	(1877–1957)		3 innlegg	<i>Mot</i> Hamsun

Tabell II

Sju personer støttet Hamsun, mens atten personer var overveiende uenige med Hamsun i barnemorddebatten. Nedenfor skal jeg undersøke mer grundig nyansene i for- og motinnleggene i debatten (10.3. med underavsnitt).

9.4. Barnemorddebatten i litteraturen

Barnemorddebatten, slik den framtrer gjennom de innsamlede avisinnleggene i Bilag I, er ikke kommentert eller analysert samlet før. Enkeltinnlegg har likevel blitt trukket fram i antologier og monografier om Hamsun. Debatten er også kommentert i en bok om kvinnesaken og i biografien til Sigrid Undset i *Norsk biografisk leksikon*.

I den Hamsun-biografien som lenge var ansett som den mest grundige, Einar Skavlands *Knut Hamsun* (1929), er barnemorddebatten nevnt på et par sider:

Men ennu heftigere [enn striden med Collin om krigen, Bilag I:18, fotnote 5] var en strid, Knut Hamsun kastet sig ut i samme vinter, med en artikkel som stod i 'Morgenbladet' 16. januar 1915. [...]

Der blev en heftig motstand mot Hamsuns artikkel; blandt andre skrev Sigrid Undset sterkt imot ham, og mente, at selv alle trusler om de strengeste straffer ikke vilde opheve barnemordene, sålunge de sosiale årsaker til dem ikke blev fjernet. [...]

Det var et dypt instinkt hos Hamsun som fikk ham til å reagere mot barnemordene. Han har alltid selv elsket barn. (253–254, se også 9.6.)

Skavlan trekker altså bare fram det første innlegget i debatten, og viser til den mest kjente av Hamsuns motstandere, Sigrid Undset. På dette punktet følger Tore Hamsun stort sett i Skavlands fotspor i sin biografi om faren:

Mens krigen gikk sin grumme gang og titusener av barn omkom nede i Europa, satte de Castbergske lover hjemme i Norge straffen for barnedrap ned til et minimum.^[43] Og norske mødre drepte sine små.

Hamsun reagerte voldsomt på disse barnemordene. [...]

Det oppsto en heftig reaksjon på Hamsuns artikkel. Sigrid Undset skrev imot ham, hun mente at selv ikke de strengeste straffer ville hjelpe her, det var de sosiale årsaker som først måtte fjernes. [...] Hamsun svarte i en rekke artikler, og han har etterlatt seg noen løvsrevne notater til diskusjonen [se Bilag I:15–17 og 10.2.]. (Hamsun 1952:250–252)

Tore Hamsun henviser imidlertid også til Hamsuns notatlapper og til noe av brevmaterialet om dette emnet. Disse og flere brev fra barnemorddebatt-perioden har jeg skrevet ned i sin helhet i Bilag I:17–28 (se også 10.2.).

I den nyeste Hamsun-biografien tar Ferguson (1988:257–259) eksplisitt standpunkt til Hamsuns engasjement i barnemorddebatten: «Uansett er debatten bare ett av mange tilfelle der man skulle ønske at Hamsun heller hadde tiet.» Ferguson mener altså at Hamsun ikke oppnådde noe med sine innlegg og sin provokasjon:

Neste dispuitt [etter debatten med Collin om krigen, se over] bragte mye bitterhet frem på begge sider, og ble lenge husket og ofte henvist til i forsøket på å bevise at

⁴³Her er det en misforståelse hos Tore Hamsun, som trolig stammer fra Hamsuns *Markens Grøde* (1917:II:17ff). De castbergske barnelover hadde ingen innvirkning på *straffen* for barnemord. Straffen var fastsatt i Straffelovens §§ 233 og 234 (Bilag III:125). Straffeloven ble imidlertid ikke lenger så strengt håndhevet parallelt med innførelsen av de nye barnelovene, og dette fikk Hamsun til å skrive i sin roman at «[Straffe]Loven han er ikke saa umenneskelig stræng nu som før». Barnelovens domene var imidlertid kun å forbedre den ugifte mors og det «uekte» barns rettsstilling, ikke å fastsette strafferammene for barnemord.

Hamsun manglet en grunnleggende human holdning. Utspillet kom med forfatterens innlegg i *Morgenbladet* den 16. januar 1915: [...]

Artikkelen utløste et skred av protester i de liberale kretser i Norge, og alle større aviser bragte innlegg i saken. Hengning var blitt avskaffet ved lov i 1905 [sic], og den siste henrettelsen hadde funnet sted helt tilbake i 1876, førti år før Hamsuns kronikk. Selv om han skulle ha sett at henrettelsesmetoden ble gjeninnført, er det lite som taler for at han trodde det ville skje. Allikevel gav han seg ikke, og i seks artikler samme år [sic] ikke bare forsvarte han sitt standpunkt – overfor blant annet Sigrid Undset – men fremhevet det i stadig sterkere ordelag. Djevelsk, full av skadefryd og med et nærmest patologisk ønske om å sjokkere og til fulle vise sin ringeakt for den 'dannede' mening, pyntet han sine innlegg i debatten med refrenget 'Hæng dem!'. [...]

Hamsun kan selvsagt ha startet hele debatten som en slags ertende provokasjon, helt fra begynnelsen visste han at hans egen posisjon var håpløs. 'Det fryder mig at være hensynsløs saa Godtfolk maa aabne Munden og gabe lidt,' hadde han skrevet til Bolette Larsen i 1890;[⁴⁴] han later mesteparten av livet til å ha følt en triumferende glede ved tanken på at andre oppfattet ham som 'den *skrekkelige* Hamsun'. Etersom han ble eldre, får man imidlertid en fornemmelse av at han mistet evnen til å skjelne mellom sine sjokkerende, ertende uttalelser og de uttalelser der han uttrykte sine ekte meninger.

Avsnittet inneholder flere uriktige opplysninger («hengning avskaffet ved lov i 1905» og «seks artikler samme år»). Dette viser at Ferguson trolig ikke har lest hele debatten. På tross av dette presenterer Ferguson noen interessante, men ikke udiskutable påstander som det kan være verdt å studere nærmere. Under den retoriske analysen av Hamsuns avisinnlegg vil jeg ta for meg elementer i dette avsnittet, for f.eks. å se om det er sant at Hamsun «mistet evnen til å skille mellom sine sjokkerende, ertende uttalelser og de uttalelser der han uttrykte sine ekte meninger». Er det så lett som Ferguson gjør her; å kategorisere Hamsuns uttalelser i to – de provoserende og de ekte – for så å fastslå at Hamsun ikke klarer å skille mellom kategoriene? Og er det umulig å framsette «ekte meninger» i en sjokkerende og ertende form? (se s. 113).

I en studie av Hamsuns forhold til publikum hevder Anna Sofie Hansen (1980:51) at i barnemorddebatten manifesteres «der sig sort på hvit en forståelseskluft mellom Hamsun og hans publikum, hvilket ikke lader Hamsun uberørt». Denne påstanden underbygger hun med sitater fra Tore Hamsuns biografi (1952), og hun mener at Hamsun i barnemorddebatten «følelsesmæssigt bekræftes [...] endnu engang i sin ensomhed». På den ene siden føler Hamsun at han er på den rette vei i sin heroiske kamp for de aller minste og svakeste, mens på den andre siden har han en avmaktfølelse fordi han ikke makter å få folk til å *gjøre* noe med de forferdelige tilstandene. Hansen leverer ikke normative påstander om hva Hamsun *burde* ha gjort a la Ferguson, men hun prøver å analysere Hamsuns *faktiske* forhold til publikum, og hvordan dette forholdet har kommet i stand. Hennes innfallsvinkel kan gi noen perspektiver på barnemorddebattens stilling i Hamsuns totale forfatterskap. Hamsuns problem er at hans publikum skiller så skarpt mellom polemikeren og dikteren. Han blir tatt mer seriøst som romanforfatter enn som avisdebattant.

⁴⁴Udatert brev til Bolette Larsen, brevsamlingene ved Universitetsbiblioteket i Oslo.

Jeg vil nevne ytterligere én forfatter som tar standpunkt til barnemorddebatten, fordi hun forsøker å se debatten fra en litt spesiell synsvinkel, nemlig fra synsvinkelen til kvinnesakskvinnene i Hamsuns samtid. Mimi Sverdrup Lunden (1948) beretter i *Den lange arbeidsdagen* om kvinnesakens utvikling fra ca. 1900, og hun forsøker å gi et bilde av norske kvinner i hjem og yrke. Et viktig kapittel i boken er «Hva gjør samfunnet for mødre og barn», og i dette kapittelet diskuterer hun debatten rundt de castbergske barnelover. Hun tolker hele barnemorddebatten som en «underdebatt» av denne debatten, slik jeg har vist at kan være en sannsynlig tolking:

Det mest utrolige innlegg kom fra Knut Hamsun. En ung pike hadde drept barnet sitt, og retten fant omstendighetene så formildende at hun bare fikk 8 måneders fengsel. Da fikk Hamsun et hysterisk anfall og skrev i *Morgenbladet* en artikkel *Barnet!*, som fikk alt det utstyr Hamsuns navn den gangen hadde krav på (11. januar [sic] 1915). [...]

Morgenbladet ga artikkelen sin fulle tilslutning. 10. februar fikk Hamsun et nytt, enda mer hysterisk anfall. Det var en tjenetsejente [sic] som var blitt arrestert for barnedrap, og Hamsun skummet og frådet ved tanken på at hun kanskje også bare skulle få 8 måneder: [...]

Og forferdet som en blir over denne mentaliteten hos Hamsun – som forresten forklarer mye av det hos ham som vi før ikke har forstått – så blir en enda mer forferdet over den storm av minst like hysterisk bifall som han fikk fra det Fernanda Nissen [45] kalte 'snille, ordentlige fruer' – av begge kjønn kunne en ha lyst til å si. De takket ham fordi det endelig ble sagt et fornuftig ord. De jublet over uttalelsen om strikken – slik skulle det være! Heng dem! Nils Kjær skrev om 'slampen' [46], Jacob Hilditch om 'en underbudeie av 7. rang' og 'tævens femte unge' [47]. Dagny Christensen [sic] skrev at hun var overbevist om at de aller-aller fleste barnemord var planlagt på forhånd, hun trodde ikke på utilregnelige mødre, skrev hun [48]. 'Bare synd at disse strålende artiklene var skrevet av en mann og ikke av en kvinne!' [49] (183–184)

Dette utdraget er en interessant «analyse» av debatten, selv om det både er faktiske feil og

⁴⁵Fernanda Nissen (1862–1929), journalist bl.a. i *Social-Demokraten* (*Norsk biografisk leksikon* X:132–137).

⁴⁶Nils Kjær (1870–1924), essayist og forfatter (*Norsk biografisk leksikon* VII:374–380). Hans innlegg er ikke et av innleggene som hører til barnemorddebatten, men er et innlegg i debatten rundt barnelovene.

⁴⁷Jacob Hilditch (1864–1930), forfatter (*Norsk biografisk leksikon* VI:109–110). Hans innlegg er heller ikke et av innleggene som hører til barnemorddebatten, men ytterligere et innlegg i debatten rundt barnelovene. Innlegget stod i *Tidens Tegn* 9.2.1915 s. 2, og har overskriften «'Naturlige barn', uegte fædre, løssagtige mødre og Castbergske føleri». Her skriver Hilditch om en ungdom fra en storgård som angivelig ble forført av «en underbudeie av syvende rang. Hun var over de firti, var viden bekjendt for sin letfærdighet og hadde fire 'uegte' barn med forskjellige fædre». Budeien oppga unggutten som barnefar, «men alle voksne folk i disse bygdens trakter svor paa, at tævens femte unge ikke hadde studenten til far». Det var imidlertid for sent, ungdommen hadde allerede tatt livet av seg, av skam og fordi han hadde fått syfilis. Hilditch mener altså at en side av saken hvis barnelovene blir revidert er at det blir flere menn som får lide som denne gutten.

⁴⁸Innlegget av Dagny Kristensen som det refereres til stod i *Morgenbladet* 27.1.1915 (Bilag I:38–39).

⁴⁹Innlegget av Dagny Kristensen som det siteres fra stod i *Morgenbladet* 3.2.1915. Det er feilsitert og den riktige setningen lyder «Det er Spot og Skam, at dette er skrevet av en M a n n, at ikke en Kvinde, en Mor skal ha æren av at tale Barnets Sak!» (Bilag I:41–42).

udokumenterte påstander å gripe fatt i. Jeg viser dette innlegget som et eksempel på hvordan barnemorddebatten, og særlig Hamsuns innlegg, kunne tolkes av en kvinnesaksforkjemper, og trolig Hamsunmotstander. Det er sikkert heller ikke uten betydning at boken til Lunden er skrevet i de første årene etter krigen, da Hamsun-hatet var på sitt sterkeste. Hans nazistiske sympatier under 2. verdenskrig ble (og blir ennå i dag) av mange brukt som en forklaringsnøkkel til *alle* hans standpunkter – både før, under og etter krigen. Mange tolket, og tolker, også gjerne all Hamsuns produksjon, både sakprosa og skjønnlitteratur, i lys av hans nasjonalsosialistiske sympatier (se også 10.5.).

Lunden har imidlertid også sterke sympatier for enkelte av deltakerne i debatten, og ikke overraskende går disse til Sigrud Undset og Katti Anker Møller:

Men det var mange varmhjertede, samfunnsinteresserte mennesker som protesterte, rystet og forferdet over den råskap slike artikler avslørte hos menneskene. Både Katti Anker Møller og Sigrud Undset skrev noen av de mest dypfølte innlegg som er skrevet i denne striden [se Bilag I:50–52, 55, 85 og 104]. Begge hevdet at bare mødrene fikk ordentlige vilkår, ville de ha barna hos seg. [...]

Og så ebbet også denne diskusjonen ut, og loven om 'uekte' barns rett i livet ble vedtatt i april 1915 – som et svar på samfunnets siste hysteriske oppblussing av motstand. (184–185)

Disse avsnittene fra Lundens bok etterlater ingen tvil om at Hamsuns uttalelser i barnemorddebatten av mange har blitt sett på som den endelige bekreftelse på at han er et menneske uten humane følelser for andre enn de vellykkede og perfekte. I kap. 10 skal jeg gå grundigere inn i tekstene for å se hvilke eksplisitte og implisitte synspunkter Hamsun *virkelig* forfekter. Først skal jeg imidlertid gjøre en liten omvei om avisskribenten og barnedyrkeren Knut Hamsun, for å se hvordan innleggene i barnemorddebatten skiller seg ut fra eller henger sammen med eksempler fra hans øvrige sakprosa.

9.5. Avisskribenten Knut Hamsun

Hamsun var gjennom hele livet en svært aktiv leverandør av stoff til avisene. I hans ungdom kunne det være nøden som drev ham til å levere artikler. Senere skrev han ikke av mangel på penger og mat, men heller fordi han hadde noe på hjertet, slik som i barnemorddebatten. Hamsun holdt også flere foredrag som både i sin helhet eller i redigert form ble trykket i avisene (f.eks. «Ærer de Unge» i *Aftenposten* 28.4.1907. Se Østby 1972:58).

Hamsun var tidlig ute med litterære virkemidler i journalistikken. Den argumentasjonsteoretiske og retoriske analysen av barnemorddebatten vil vise at de retoriske virkemidlene i sakprosaen ofte er helt på høyde med virkemidlene i skjønnlitteraturen. Dette er ikke så vanlig, i alle fall ifølge Roksvold (1989:162):

Det er påfallende hvor mange av våre forfattere [...] som har vært pressefolk. Like påfallende er det at skjønnlitteraturen i nokså liten grad har vært mønster for journalistiske reportasjer. Det er først de siste par ti-åra, og særlig etter at

dokumentarisme og 'new journalism' dukka opp fra hver sin kant og grep fatt i hverandre, at pregreportasjer med skjønnlitterære virkemidler har begynt å utvikle seg.

Ved lesning av f.eks. Hamsuns sakprosa kan en påstand som denne lett gjendrives, og det spørs om ikke Roksvolds uttalelse må modifiseres når vi diskuterer forfattere som ikke var blant avisenes faste reportere. De som skrev enkeltinnlegg, artikler, essays og taler brukte mange av de samme virkemidlene i sakprosaen som i skjønnlitteraturen (jf. f.eks. Vinje, Bjørnson, Krohg, Hamsun og «den radikale troika» – Krog, Hoel og Øverland, se 14.1.). For avisskribenten Hamsun er det trolig skjønnlitteraturen som er mønster for journalistikken. Dette vil jeg forsøke å vise gjennom den retoriske analysen av Hamsuns barnemorddebattinnlegg og i eksempelstudien av hans første innlegg i debatten (10.4.3.).

I tiden rundt barnemorddebatten hadde Hamsun også *andre* artikler og innlegg i avisene. Disse omhandlet stort sett andre emner enn barnemord, men i én ordveksling var barnemord et sentralt emne. Stortingsrepresentant Carl Ellingsen⁵⁰ fra Vesterålen hadde i en debatt om kulturbudsjettet i Stortinget kommet inn på Hamsuns barnemordutspill. I avisinnleggene som fulgte kommer det fram mange interessante opplysninger, og jeg har derfor gjengitt hele denne debatten i Bilag II.

I en annen sak, som ikke hadde noe med barnemord å gjøre, men som gjaldt skrivemåten av ordet *barn*, finnes et innlegg av Hamsun i *Morgenbladet* 5.5.1915. Her skriver han bl.a. under overskriften «Barn – Børn»:

Skal vi opnorske vort Sprog vildt, eller skal vi ta litt Hensyn til Gammelnorsken?
Som det heter Mor – Mødre og Far – Fædre, saa heter det paa N o r s k Barn – Børn.
Trods Sproget i Vikabyen og Omegn. Trods avdøde Aars og gjenlevende
Departement.

Morgenbladet gav Hamsun sin fulle tilslutning til å beholde skrivemåten «børn» i flertall: «I sin Uvilje mot Flertalsformen 'Barn' har Hr. Hamsun vor varmeste Sympati, og vi stiller os paa hans Side i Kampen for at faa den utryddet.» Også i barnemorddebattinnleggene i *Morgenbladet* får Hamsun beholde denne skrivemåten (bl.a. Bilag I:43), mens bl.a. i opptrykket i *Dagbladet* forandres «Børnene» til «barna» (Bilag I:48). Venstreavisen *Dagbladet* er, ikke overraskende, tidligere ute med språklig modernisering enn høyreavisen *Morgenbladet*.

I dette innlegget ser vi at det *språklige* i barnemorddebatten er av stor betydning for Hamsun, og når jeg senere skal analysere hans retoriske virkemidler, går jeg ut fra at nettopp ordene og språkføringen er nøye gjennomtenkt.

Ytterligere én debatt foregikk parallelt med barnemorddebatten. Det er debatten om krigen med Christen Collin som jeg allerede har nevnt (Bilag I:18 og 9.1.1.). Hamsun

⁵⁰Carl Martin Ellingsen (1848–1926), handelsmann og politiker. Stortingsrepresentant for Nordland på Stortinget 1886–91, 95–97, 1906–09 og 13–15. Tilhørte Venstre og var sterkt grepet av tidens liberalisme. Var idealist og altruist. Han var også dypt religiøs og en flittig kirkegjenger, og en ivrig avholdsmann (*Norsk biografisk leksikon* III:508–509).

nøyde seg altså ikke med å ha én debatt gående i avisen, noe som fikk Marie Hamsun til å bekymre seg for at disse avisskriveriene skulle ta Hamsuns «Tanker bort fra det egentlige», som var den skjønnlitterære produksjonen (Bilag I:19). De andre debattene som Hamsun deltok i parallelt med barnemorddebatten, var imidlertid *korte* ordvekslinger med ett eller to innlegg. Men som barnas forsvarer var Hamsun utholdende. Han fortsatte endatil etter at han hadde «tapt troen paa mere Litteratur om Spørsmålet» (Bilag I:101). Og grunnen til dette? Barna var Hamsuns hjertesak nummer én.

9.6. «Ærer de Unge»

Hamsuns forkjærlighet for barna og de unge er en linje i hans liv og forfatterskap. Han viser både i sakprosa og skjønnlitteratur at han mener de unge er mer verdt enn «Oldingene». Hamsun har skrevet så mye om dette at jeg her bare kan antyde hvor viktig denne saken er for ham. Jeg vil vise, med noen sitater fra sakprosa og skjønnlitteratur, hvordan han argumenterer for sine synspunkter, da dette er svært sentralt for å forstå Hamsuns engasjement i barnemorddebatten (se også 10.5.3. og 10.5.4.).

I flere sammenhenger opponerer Hamsun mot ett av de ti bud i *Bibelen* (2. Mos. 20, 12) om at barna skal hedre sin far og sin mor. Tvert imot, sier Hamsun, det er de unge som skal æres! Et foredrag han holdt i Studentersamfundet 27.4.1907 hadde nettopp tittelen «Ærer de Unge!». Her sier han bl.a.:⁵¹

Til alle Tider var det i Østen en staaende Bøn, et Livsbegjær, at faa Børn, og det var alle folks Rædsel at dø børnløse. [...] Dette begjær efter Børn kunde jo ikke utspringe av nogen Kjærlighed til Børnene selv; for hvordan kunde man ha Kjærlighed til endnu ufødte Børn? Det viser seg da ogsaa at det er maatelig bevændt med Kjærligheden endog efterat Børnene fødes, for det er da – naa man faar god Raad paa dem – at man kan 'knuse deres Hoder mot Stener', som der staar.^[52] Og det er ogsaa da det grove og urimelige Fjerde Bud begynder at virke.

Vis din Far og din Mor Ære! sier Budet. Hvorfor det? Dette krav paa Ære fra Forældrenes side har ingensomhelst sædelig Berettigelse, sier Starcke.^[53] Der er intet i Forældrenes Stilling som saadanne som kan skape Fordringer til Børnene. Hvad har de nemlig gjort for Barnet?

Hamsun fortsetter innlegget med å *avvise* at foreldrene har krav på barnets takknemlighet – selv om de har avlet, oppdratt, matet og kledd det. Han sier:

⁵¹Foredraget «Ærer de Unge» er her sitert etter *Politiken* 7.1.1912. *Politiken* gjengir i flere nummer (29.12.1911, 7.1.1912, 16.1.1912 og 21.1.1912) et fullstendig referat av foredraget samt en innledning av Hamsun. Foredraget finnes også opptrykt i *Bull* (1939).

⁵²Denne bibelhenvisningen finnes ikke under oppslagsordene *knuse*, *hoder* eller *stein* i Johnstad (1987) *Ord i Bibelen*. Dette er derfor trolig en meget fri sitering av *Bibelen* fra Hamsuns side.

⁵³Starcke, Carl Nicolai (1858–1926). Skrev flere bøker, bl.a. *The primitive family in its origin and development* og *Laws of Social evolution and social ideas*. Flere av hans bøker ble også omsatt til dansk.

Men hvad fortjenstfuldt er der i selve Avlingsforholdet som kan motivere noget Krav? Man kan indvende at om ikke Farn saa ialfald Morn har gjort sig fortjent til Barnets Taknemlighed, og man ser da ogsaa tit og ofte at dette blir utnyttet i al sin Sentimentalitet. Morn har hat Svangerskapet, har hat Fødselssmerten, Livsfaeren, Morn har baaret Barnet under sit Hjærte, Morn har i ni Maaneder hat Kvalme og Tandpine. Men dette kan i Høiden undskyldes hendes Irritabilitet, hendes Grættenhet i den Tid overfor Omgivelserne, det skaper ingen Rettighet overfor det ufødte Barn.

Hamsun fikk flere reaksjoner på uttalelsene i «Ærer de Unge» i sin samtid.⁵⁴ Sigrid Undset holdt bl.a. et foredrag i «Studentersamfundet i Kristiania og Trondhjem» (Gjengitt i *Tidens Tegn* 3.5.1914). Hun nevner ikke Hamsuns foredrag, men argumenter for det motsatte syn av Hamsuns: «Hædre din fader og din moder». Samtidens vitseblader benyttet også anledningen til å more leserne sine på Hamsuns bekostning. *Humoristen* trykket 11.1.1912 denne tegningen:

Ærer de unge!

(Frit efter Knut Hamsun.)

Før i Tiden var det Skik og Bruk, at Moren tugtet sin Søn, og at de unge æret de gamle.

Nu mener Hamsun, at det er de unge, som skal æres, og de gamle, som skal ba Juling.

Tegning signert Jens R. [Nissen].

⁵⁴For en oversikt over alle reaksjonene Hamsun fikk etter dette foredraget henviser jeg til Østby (1972:58). Her er det registrert leserinnlegg i avisene, referat fra foredragene osv.

Vitsebladet *Hvepsen* hadde allerede i 1907 et usignert dikt tilegnet Knut Hamsun. To av versene lyder som følger:

Skriften sier: 'Du skal hædre	'Hvorfor,' sa han, 'skal vi prise
far og mor og andre fædre,	vore fædre? Kan man vise
at det gaar dig vel	mig en gyldig grund?
og du længe blir i landet.'	Ingen af os bad om livet;
H a m s u n mente noget andet	det blev os tilfældig givet
her forleden kveld.	i en glædesstund.'

Hamsuns uttalelser om å ære de unge på bekostning av de gamle var altså oppsiktsvekkende i hans samtid. Også det at han som *mann* forsvarte barna i barnemorddebatten, var oppsiktsvekkende. Dette kommenterte flere av debattantene (bl.a. Dagny Kristensen og Barbra Ring, Bilag I:41 og 62). De syntes det var merkelig at en mann, ikke en kvinne, stod fram som barnas fremste forsvarer.

Ottar Grepstad hevder at i sakprosa «peker biografi og tekst mot hverandre» (1995:6), dvs. at forfatterens biografi innvirker på og evt. kan forklare hans sakprosa. Dette forholdet mellom biografi og tekst er trolig ikke like sterkt i all sakprosa, i alle fall ikke i all sakprosa fra Hamsuns penn. Men i sakprosa der Hamsun skriver om barn, f.eks. i barnemorddebatten, er det interessant å trekke noen linjer til hans biografi. Når Hamsun skriftlig gir til kjenne en slik forkjærlighet for barn, kan man spørre seg hvordan han selv var som far. Er Hamsun hengiven overfor barn kun i teorien, eller lever han kjærligheten ut i praksis? Marie Hamsun har i *Regnbuen* gitt oss i alle fall *ett* synspunkt på Hamsun som far:

Og en natt ble en liten pike født igjen, i all stillhet.

Vi hadde til fast skikk at ingen måtte forstyrre ham [Hamsun] før han gikk til arbeidet om morgenen. Hushjelpen skjenket kaffen, taus som graven, og forsvant. De små var stengt inne så de ikke skulle se ham og klebe seg fast til ham. Selv pleide jeg å spise enten før eller etter ham.

Så også denne morgenen. Jeg ga beskjed om det, men han så en fremmed dame som fjernet seg fra huset før han ennå var kommet i klærne, og så var vi røpet og formiddagen ødelagt for ham og boken. *For det var jo nemlig det at han aldri hadde sett et så merkelig vakkert barn. Han gikk og kom og kom og gikk – merkelig!*

Jeg tror nok barnet var som barn flest i den alderen. Men selv var han nå 58 år, hans øyne slørtes over dette bitte lille gryende liv.[...]

Knut arbeidet intenst formiddag og ettermiddag i uthusboden. Vår nye, lille datter skulle ha navn [...]. *Cecilia var vakkert, synes Knut, det glidde silke igjennom det, men for øvrig måtte jeg ordne hele dåpen uten ham, – noe jeg hadde god øvelse i. Til dåpsmiddagen uteble han, og det lå en lapp på tallerkenen min:*

Kjære Mor til Cecilia.

Jeg tar med Smørogbrød og blir borte med mine 50 Mennesker tilkvælds.

Si til Fadderne, at om de bli kvit mig idag, saa skal de ingenlunde undgaa mig senere. Og bed dem hygge sig himmelsk.

Men de unngikk ham siden også, fadderne. Alle unngikk ham. *Markens Grøde* kom ut om høsten, etter et regelmessig arbeide i en isolasjon så gjennomført som satt han i en gamle på vidden. (1953:281ff) (min uth.)

Disse avsnittene fra Maries bok synliggjør Hamsuns dobbelthet overfor barn. Han syntes de var forunderlig vakre, og han viste en dyp og oppriktig kjærlighet til dem. Flere andre avsnitt fra Maries bok viser også Hamsuns praktiske omsorg for henne og barna, slik at det blir galt å hevde at kjærligheten bare var talemåter. Samtidig gikk skrivearbeidet hans foran *alt*, og hele familielivet ble preget av hans krav om arbeidsro og rutiner. Barna var en kime til uro og mangel på konsentrasjon, og de måtte holdes «innestengt». Det var derfor ikke en lett oppgave å være mor til Knut Hamsuns barn, noe et avsnitt fra Fergusons biografi bekrefter (1988:239):

Det å være far ble en av de få ubetingede gleder i Hamsuns liv, der følelsen av lykke nesten utelukkende var av stoisk art. Allikevel kom skrivearbeidet alltid først, og i hvert av de seks årene familien bodde på Hamarøy [1911–1917], var han borte fra hjemmet minst tre måneder, noen ganger lenger, hver gang skulle han ta fatt på en ny bok.

Flere (bl.a. Aasmund Brynildsen 1973:29) forklarer Hamsuns kjærlighet for barn med hans forakt for alderdommen. Hans engasjement i barnemorddebatten kan altså på mange måter forklares med barnedyrkelsen, slik også Skavlan gjør i sin biografi (1929:254):

Det var et dypt instinkt hos Hamsun som fikk ham til å reagere mot barnemordene. Han har alltid selv elsket barn. Og så tidlig som i 1889, i sin bok 'Fra det moderne Amerikas Aandsliv' hånet han amerikanerinnene, som ikke vilde ha barn. Siden blev denne følelsen stadig sterkere i ham. I 'En vandrør spiller med Sordin' gav han barnløsheten skylden for kapteinens og fruens ekteskapelige ulykke. Og efter at hans egen første sønn var født, kalte han barnene for 'den sidste glæde'. I mai 1914 var hans annen sønn Arild blitt født på Skogheim. I oktober 1915 kom det tredje, Ellinor. Han elsket disse barnene, han bragte hjem til dem dynger av leketøy, de fikk lov å leke med alt. Alle hans sunde instinkter, alle hans begreper om et karakterfullt liv i pakt med naturen oprørte sig heftig mot tanken på barnemord.

Her berører Skavlan Hamsuns skjønnlitterære verker, og viser at kjærligheten til barn og unge er vel så synlig her som i hans sakprosa. Også Lars Frode Larsen (1980:92) understreker dette med eksempler fra Hamsuns romaner *Benoni* og *Rosa*. Her stilles alderdom og ungdom opp mot hverandre i skarp kontrast (oldingen Fredrik Mensa og spedbarnet til Ellen stuepike), og Larsen mener Hamsun kompenserer sin forakt for det gamle ved en intens dyrking av det unge. Det liv som tiden har drevet nær døden, vurderes negativt, mens det liv som befinner seg lengst mulig unna den (naturlige) døden, vurderes positivt. Larsen (op.cit.:126) viser også et annet eksempel fra romanen *Den siste Glæde*. Her legges en hyldest til barna i munnen til frøken Torsen som har giftet seg med snekker Nikolai og fått barn:

Børn? Det rene Vidunder! Og når Alderen kommer den eneste Glæde, den siste Glæde. Jeg skal få flere av dem, mange, å kjære jeg vilde gjerne ha Børn stående efter hverandre opover, sån, akkurat som Orgelpiper, den ene høiere end den andre. Så deilige er de ... (Hamsun 1932–33:331)

Oppfatningen om at det er de kommende slekter som gir livet sammenheng, mening og mål

kommer ellers skjønnlitterært tydeligst til uttrykk i *Markens Grøde*. Dette vil jeg behandle grundigere i oppgavens del III. Men først vil jeg bruke kap. 10, oppgavens hovedkapittel, til å greie ut om Hamsuns sakprosa i barnemorddebatten i argumentasjonsteoretisk og retorisk perspektiv.

10. Retorikk og ideologi i barnemorddebatten

I dette kapitlet skal jeg analysere Hamsuns sakprosa i *barnemorddebatten*. Det som sies her kan altså ikke sies generelt om all Hamsuns sakprosa, men kapitlet blir en gjennomgang av sju debattinnlegg som trolig kan være representative for mye av hans dialogiske sakprosa. Jeg vil også kommentere enkelte argumenter fra Hamsuns motdebattanter. Deres argumenter er på mange måter ulike Hamsuns, og ved en kontrastering av ulike argumenttyper kommer Hamsuns argumentasjonsteknikker og retorikk tydeligere fram. Hamsuns ideologiske synspunkter er også verdt å merke seg, og jeg vil avslutte analysen med en oppsummering av ideologien i hans debattinnlegg.

10.1. Presentasjon av Hamsuns sju avisinnlegg

Hamsun skrev sju innlegg i barnemorddebatten. Dette er i seg selv et stort antall innlegg i én debatt, og det sier noe om Hamsuns engasjement i saken. Innleggene hans stod i følgende aviser:

1. *Morgenbladet* nr. 26, 16.1.1915 s. 1
(optrykk i *Agder – Flekkefjords Tidende* nr. 9, 22.1.1915 s. 1)
2. *Morgenbladet* nr. 70, 10.2.1915 s. 1
(optrykk i *Dagbladet* nr. 52, 15.2.1915 s. 3)
3. *Morgenbladet* nr. 111, 4.3.1915 s. 1
4. *Norske Intelligenssedler* nr. 63, 5.3.1916 s. 3
(optrykk i *Morgenbladet* nr. 120, 6.3.1916 s. 2)
5. *Aftenposten* nr. 200, 16.4.1916 s. 1–2
(optrykk i *Avisen* nr. 19, 4.5.1916 s. 291–292 m/red. kommentar)
6. *Dagbladet* nr. 332, 2.10.1916 s. 2
7. *Politiken* nr. 159, 8.6.1918 s. 8
(optrykk i *Morgenbladet* nr. 287, 10.6.1918 s. 3)

Vi ser at fire av landets daværende største aviser trykte innlegg fra Hamsun, mens bare én lokalavis hadde optrykk av et innlegg. Jeg har allerede vist at avisene oppfattet Hamsuns innlegg som interessant stoff for sine lesere, f.eks. ved at innleggene ble trykket på avisenes første sider (se s. 49). I analysen av avisinnleggene vil *kvalitetsforskjellen* mellom Hamsuns- og de fleste av de andre debattantenes innlegg komme tydelig fram. Jeg viser dette eksplisitt i eksempelstudien av Hamsuns første innlegg (10.4.3.), men også i argumentasjonsanalysen (10.3.) og den øvrige retoriske analysen (10.4.) vil *kvalitetsforskjellen* bli synliggjort.

10.2. Presentasjon av annet materiale der Hamsun nevner barnemorddebatten

Selv om det først og fremst er *avisinnleggene* i barnemorddebatten som er av interesse ved en analyse av Hamsuns sakprosa om emnet barnemord, er det også interessant å se på de mer uformelle tekstene der han skriver om dette emnet, dvs. brevene og notatlappene.

Forfatterbrev, og også annen sakprosa, brukes ofte til å verifisere eller sannsynliggjøre tolkninger av forfatteres (skjønn)litterære produksjon. Jeg vil ikke ukritisk gå inn i denne tradisjonen når det gjelder Hamsuns sakprosa og de hamsunbrev som nevner barnemorddebatten eller emnet barnemord. Jeg mener ikke at man verken i brevene eller i den øvrige sakprosaen nødvendigvis finner Hamsuns «egentlige» mening om dette emnet. Jeg er av den oppfatning at alle tekster, også sakprosa, har en fortellerinstans. Det *kan* være slik at disse tekstene inneholder forfatterens «egentlige» mening, men det *trenger* ikke være slik. Det er først når vi ser på totaliteten av en forfatters uttalelser; i brev og annen sakprosa, i skjønnlitterære tekster, muntlige uttalelser osv., at vi kan antyde hva han/hun virkelig mener.

I et brev er det f.eks. store muligheter til å *utelate* deler av sannheten. Dette fordi det oftest er avstand i tid og sted mellom brevskriver og mottaker, og mottakeren kan vanskelig sjekke sannhetsgehalten i brevet. *Hvem* mottakeren er, er også viktig. Vi kan observere dette fra vår egen erfaring med brevskrivning. Vi skriver noe helt annet et i brev vi vet at mange skal lese enn i brevene til gode venner. Det er også kjent at enkelte forfattere har skrevet brev med tanke på eventuell publisering. Alexander Kielland betraktet f.eks. brevene som en fortsettelse av forfatterskapet, og ønsket selv å utgi dem (Lunde 1978:XI). Det er ingen som har «bevist» at Hamsun gjorde dette, men mange av hans brev inneholder hamsunske vendinger helt på høyde med språket i hans fiksjons- og sakprosa (Larsen 1995:11). Det er derfor grunn til å behandle brev på samme måte som andre tekster, dvs. at man er bevisst deres fortellerinstans.

Alle brevene som omhandler barnemorddebatten eller emnet barnemord er skrevet inn i Bilag I:17–28. Jeg har tatt med brevene in extenso, ikke bare de avsnittene som omhandler barnemord. Dette er fordi jeg mener det kun er hele brevet som viser barnemord-engasjementet i sin rette sammenheng. Brevene er også interessante i seg selv, selv om de ikke er den viktigste kilden til forklaring av Hamsuns engasjement i barnemordsaken.⁵⁵

En annen type materiale Knut Hamsun etterlot seg, er hans notatlapper. På avrevne kalenderark, konvolutter, nær sagt på alle tilgjengelige papirlapper skrev han ned små ordspill, setninger og innskytelser. Det er bevart ni håndskrevne lapper som omhandler barnemorddebatten eller emnet barnemord, og disse er gjengitt i Bilag I:15–17. Disse lappene var trolig ment som huskelapper for Hamsun, fram til disse innskytelsene eventuelt fikk plass i hans sakprosa eller skjønnlitteratur. I noen tilfeller er lappene om barnemord

⁵⁵Jf. Kjelstadli (1989:13): «Kilder er aldri gode eller dårlige i seg selv. De er gode [eller dårlige] i forhold til de spørsmål vi stiller.»

brukt direkte eller i omarbeidet form i avisinnleggene. Innholdet i dem er imidlertid ikke av en slik art at de kan «forklare» Hamsuns engasjement i avisdebatten. De er likevel interessante som spontane ytringer, og viser at denne saken var noe som opptok Hamsun også i den tiden han ikke skrev leserinnlegg eller brev.

Kammarøy, 17 April 1916

Kjære Bojer, ja mange Tak for
Boken. Og Lyd hvor varm og ung den
er! Jeg forstaa mig ikke paa det
Teater den monne indeholde, men det
andre vilke paa mig som godhjerdet
og vakker. Men du seiler: Motvind.
Jeg er sikker paa at du alt gaar og
funderer paa en ny Seilas, men du
har Vinden imot dig. Det er godt gjort.
— Jeg er motløs og dypt selvringe for
Tiden, jeg skriver og skriver og faar
ikke Tjenestepikern til at late være
med at drøpe Smaabørn. Og Menntene
er enige med Tjenestepikern. — Tak
og Hilsen fra Knut Hamsun.

Knut Hamsun nevnte barnemorddebatten i mange private brev i årene 1915–1918. Dette brevet er til Johan Bojer (Bilag I:26).

10.3. Argumentasjonsanalyse av Hamsuns avisinnlegg

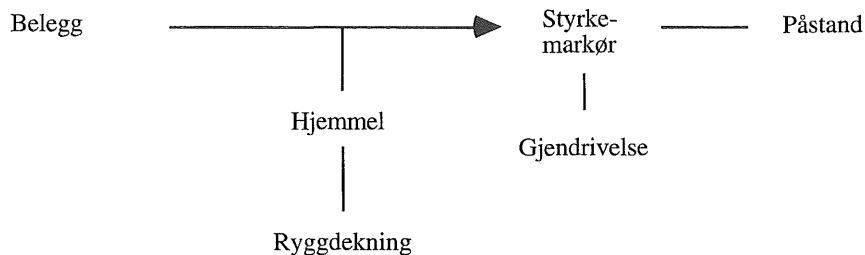
10.3.1. Toulmins argumentmodell

Å analysere argumenter ved hjelp av en modell kan lett fortone seg som tidkrevende pirkearbeid med middels interessante resultater. Å sette tekstelementer inn i modeller innebærer også en fare for reduksjonisme. En modell kan aldri fange f.eks. alle sidene ved en debatt. Det er heller ingen grunn til å ta for seg hvert enkelt argument i et leserinnlegg for å få disse til å passe inn i modellen. En slik kartlegging av argumenter vil trolig ikke «gå opp», og det ville være et stort praktisk problem å sette resultatene opp overskuelig og forståelig (Jørgensen og Onsberg 1987:32). Når jeg likevel skal bruke Toulmins argumentmodell, er det fordi jeg mener den er et hensiktsmessig redskap til å analysere enkeltargumenter som er viktige for fortolkningen av Hamsuns debattinnlegg. Jeg vil først kartlegge noen av Hamsuns sentrale påstander. Deretter vil jeg behandle inngående det argumentative, og se på Hamsuns tekster som argumentasjon for hans synspunkter i debatten. Modellen kan tjene til å sette opp grunnpilarene i Hamsuns argumentasjon, og gi et begrepsapparat for den videre argumentasjonsanalysen.

Som jeg nevnte i kap. 6, er det tre faste elementer som alltid er til stede i et argument; *påstand*, *belegg* og *hjemmel*. Tre andre elementer, *styrke­markører*, *gjendrivelse* og *ryggdekning*, er også ofte til stede, men de er valgfrie (op.cit.:24):

Toulmins utvidede argumentmodell

Et argument:

Tabell III

Jeg skal nå vise hvordan argumentasjonen fra Hamsuns avisinnlegg, og da primært hans første avisinnlegg i *Morgenbladet* 16.1.1915, kan løses opp ved hjelp av modellen. Der jeg ikke nevner referanse for sitatene er de hentet fra det første innlegget. De enkelte elementene i modellen blir forklart i tilknytning til Hamsuns argumentasjon (etter Jørgensen og Onsberg 1987:13ff).

1) Påstand (P)

er synspunktet som avsenderen søker å få mottakerens tilslutning til. P er det overordnede elementet i argumentet på grunn av at den søkes fastslått eller rettfærdiggjort ved hjelp av de to andre faste elementene. P er et avsendersynspunkt, og avsenderens ønske om mottakerens aksept av påstanden er det som setter argumentet i gang. Vi finner P i et argument ved å spørre: Hva vil avsenderen ha mottakerens tilslutning til?

2) Belegg (B)

er den informasjonen eller det grunnlag som avsenderen framsetter som direkte støtte for P. Innholdet i B skal umiddelbart være mer akseptabelt for mottakeren enn innholdet i P. Vi finner B ved å spørre: Hva bygger avsenderen P på?

3) Hjemmel (H)

binder sammen B og P. H autoriserer at mottakeren kan akseptere P på grunnlag av B. Innholdet i H er et generelt synspunkt som deles av avsenderen og mottakeren. Vi finner H ved å spørre: Hvordan kommer man fra B til P?

I Hamsuns innlegg 16.1.1915 finnes bl.a. denne påstanden: «Hæng begge Forældrene [dvs. til det barnet som moren har drept], rensk dem ut!» Det Hamsun bygger påstanden på er: «En slik Mor og en slik Barnefar er haapløse [...]! De har dræpt et Barn, et lite Barn, det hadde mange lange Aars Haap med sig, det kunde blit mere end vi». Hamsun kommer fra belegget til påstanden ved hjelp av denne tankerekken: Det å få barn er den største oppgave og glede i livet for kvinner og menn (særlig kvinner), man kan si det så sterkt som at det er deres livsgrunnlag. De som tar bort sitt livsgrunnlag ved å drepe et barn, har ingen rett til å leve, og kan selv drepes. Eller som Hamsun selv uttrykte det i innlegget i *Morgenbladet* 10.2.1915 (Bilag I:43):

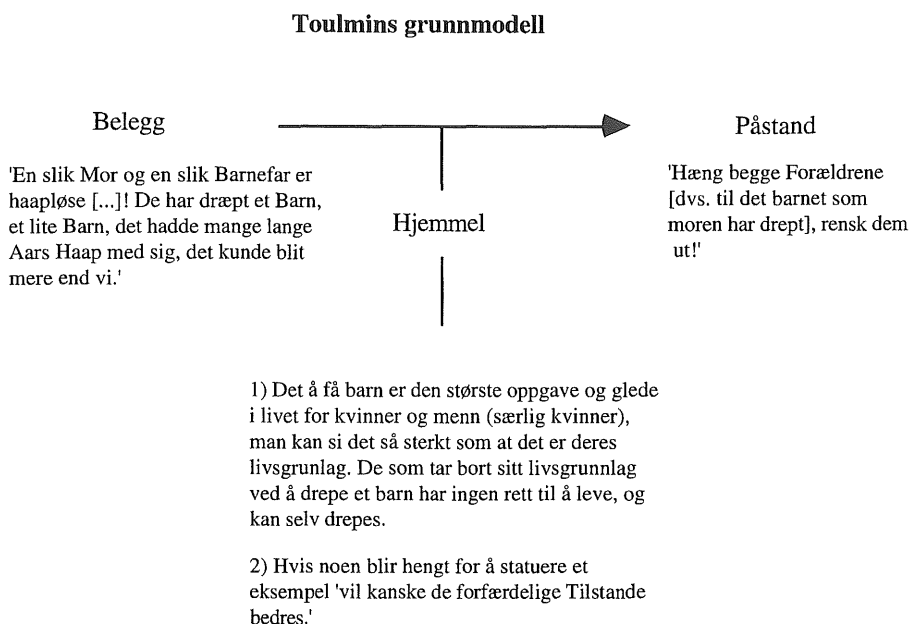
Men hun som faar et Barn og dræper det, hæng hende! Hun har kanske brillante Egenskaper som Hetære [⁵⁶], Mor er hun ikke. Hun har rykket bort sit eget naturlige Grundlag, hun er haapløs.

I *Morgenbladet* 4.3.1915 (Bilag I:60) skriver han det samme i en litt annen form: «Som Kvinder skulle de vært Mødre, som Mødre er de haapløse, Hæng dem!», og i *Aftenposten* 16.4.1916 (Bilag I:99) poengterer han dette igjen: «Kvinden skal være Mor. Det er hendes Raison d'être. Dræper hun sit Avkom da har hun tat bort Grundlaget for sin Tilværelse.» Barnefaren får også tilskrevet sin dødsdom av Hamsun, i *Morgenbladet* 10.2.1915 (Bilag I:44), så påstanden gjelder begge foreldrene.

Hjemmelen er altså ikke eksplisitt uttrykt i debattinnlegget den 16.1.1915, men ved lesning av alle Hamsuns innlegg blir hjemmelen tydeliggjort. Enda en hjemmel kan leses

⁵⁶Hetære, gr., venninne, elskerinne, høyt kultivert gledespike i det gamle Hellas (Berulfsen og Gundersen 1985:143).

ut av innlegget: Hvis noen blir hengt for å statuere et eksempel «vil kanskje de forfærdelige Tilstande bedres». Modellen ser slik ut, med de tre faste elementene på plass:

Tabell IV

Jeg beskrev ovenfor at innholdet i hjemmelen skulle være et generelt synspunkt som både avsenderen og mottakeren skulle kunne slutte seg til. Hjemlene i Hamsuns argumentasjon kan neppe sies å være av så generell art som man kunne ønske, særlig ikke hvis man vil vinne *bred tilslutning* til en påstand. Her er trolig en av forklaringsnøkklene til hvorfor Hamsun vekker så sterke motreaksjoner. Reaksjonene mot hjemmel 1) er at det ikke hjelper å straffe «øye for øye og tann for tann». Hjemmel 2) tilbakevises ved at flere av Hamsuns motdebattanter hevder at strenge straffer *ikke* virker preventivt på forbrytelser (se også s. 136f). Hamsuns mottakergruppe (dvs. de vi kjenner til som *svarer* Hamsun) ser dermed ut til å dele seg i *tre*, en gruppe som aksepterer Hamsuns hjemler (f.eks. Dagny Kristensen, Bilag I:41), en gruppe som aksepterer *noen* elementer i Hamsuns hjemler, men ikke tar dem helt bokstavelig (de vil ha høy straff, men ikke dødsstraff, f.eks. Barbra Ring, Bilag I:62) og en gruppe som tar avstand fra *alt* i Hamsuns hjemler (f.eks. Sigrid Undset og Katti Anker Møller, Bilag I:50 og 55). Debattantene som jeg i 9.3. karakteriserte som *mot* Hamsun er altså den gruppen som tar avstand fra hans hjemler, mens dem jeg karakteriserte som *for* Hamsun deler seg på de to andre gruppene.

I praktisk argumentasjon hevder Jørgensen og Onsberg at bevegelsen går fra påstand til belegg (op.cit.:15). I Hamsuns argumentasjon finner vi derimot at påstand og belegg er vevet inn i hverandre, og at argumentasjonsrekken *begynner* med belegg: «Denne Pike og Mor er sikkert av det Slag, at Norge og Livet bare blev rikere ved at miste hende. Hun har mindre Værdi end Barnet.[...] En slik Mor og en slik Barnefar er haapløse». Han fortsetter i samme setningen med påstanden «hæng dem!». Neste setning må igjen karakteriseres som belegg: «De har dræpt et Barn, et lite Barn, det hadde mange lange Aars Haap med sig, det kunde blit mere end vi.» I siste avsnitt kommer så hovedpåstanden: «Hæng begge Forældrene, rensk dem ut!» Setningen avsluttes med belegget «for de er haapløse».

En av grunnene til at Hamsun begynner med belegget kan kanskje være at påstanden er så kontroversiell at det ville bli *for* provoserende å begynne med den. Det er dessuten mer vanlig i skriftlig argumentasjon enn i muntlig argumentasjon å begynne med belegg og hjemler.

4) Styrkemarkør (S)

knytter seg til P og angir styrkegraden av P (op.cit.:24). Styrkemarkøren tilkjenner i hvor høy grad avsenderen er villig til å stå inne for riktigheten av P. Dette avhenger igjen av den benyttede hjemmel, i det H kan rettferdiggjøre overgangen fra B til P i forskjellig grad. Styrkemarkøren avspeiler med andre ord styrken av H i argumentet. S, som altså kan virke både styrkende og svekkende, er oftest inkorporert i P og uttrykkes typisk med adverb som «nødvendigvis», «sannsynligvis», «kanskje» osv. Styrkemarkøren kan også være litterært ivaretatt med retoriske virkemidler som gjentakelser, emfase og rop/utrop (imperativ). Tegnsettingen, f.eks. et utropstegn, kan også ha en styrkende effekt ved at avsenderens intonasjon i setningen blir synliggjort. Vi finner S i et argument ved å spørre: Hvor sikker er avsender på P?

I Hamsuns tilfelle har jeg allerede vært inne på at slutningen i hjemmelen ikke er udiskutabel, og at Hamsun er klar over dette. Vi finner likevel ingen eksplisitt uttrykte styrkemarkører av typen «nødvendigvis» eller «kanskje» i innlegget 16.1.1915. Ved en påstand som «hæng Barnemorderskene» eller «hæng begge Forældrene» er det også vanskelig å se at noen av de nevnte adverbene ville passe til å modifisere uttalelsen. De litterære styrkemarkørene er imidlertid ivaretatt. Disse vil jeg komme tilbake til under den retoriske analysen (s. 121).

5) Gjendrivelse (G)

knytter seg til S i det avsenderen her kan spesifisere eventuelle forbehold og usikkerhetsmomenter som er transportert fra P til H (op.cit.:26). Elementet gjendrivelse rommer altså betingelser og omstendigheter som setter H's generelle autoritet ut av kraft, og G (lat. *refutatio*) inneholder unntakelser der avsenderen frafaller påstanden i argumentet. Samtidig foregriper G mottakerens eventuelle berettigede innvendinger mot å tilslutte seg til

P ved å peke på tilfeller som det må tas forbehold for. G er i retorisk argumentasjon et ledd i talens (her: innleggets) bevisdel, og kalles gjerne dens *negative argumentatio* (Eide 1990:22). Det er bl.a. gjennom G at sakens *troverdighet* etableres. G finner man ved å spørre: I hvilke tilfeller gjelder ikke P?

Hamsun virker i første omgang svært kategorisk i sin påstand. Han slår fast at mødre og fedre som dreper sine barn bør henges. Innledningsvis i innlegget spør han imidlertid: «Var der særlige Omstændigheter tilstede, eller er det blit 8 Maaneder nu for at dræpe et Barn?» Det ser altså ut som om *omstændighetene* rundt drapet kan ha en betydning for *når* påstanden hans gjelder. Men leser vi videre, ser vi at Hamsun *ikke* tar hensyn til *hvorfor* barnet er drept, selv om han ikke vil henge alle barnemorderskene. Avslutningsvis i innlegget skriver han: «Hæng det første Hundrevis av dem [...]» og videre: «Det første Hundrede, det staar der Respekt av, saa vil kanske de forfærdelige Tilstande bedres.» Det er altså hundre barnemordersker som skal henges, slik at rettsvesenet skal sette seg i respekt og statuere eksempler til skrekk og advarsel. Hamsuns primære ønske er ikke at alle som dreper sine barn selv skal bli drept. Hans ønske er å få slutt på barnemord. *Målet* med innleggene knytter seg derfor mest til hjemmel 2) om straffens preventive virkning. Det viktigste er å bedre de «forfærdelige Tilstande». I et senere innlegg, i *Norske Intelligenssedler* 5.3.1916 (Bilag I:78f) kommer dette enda tydeligere fram, i det Hamsun på dette tidspunkt reduserer antall barnemordersker som bør henges med 95 – fra 100 til 5!:

Hvad om vi fik en lov, som bestemte dødsstraf for de vordende mødre, som ikke frivillig vilde lægge sig ind paa kliniken og ikke frivillig vilde avstaa fra at myrde sine børn? Loven maatte ikke flyte over av almindelighed, den maatte for eksempel gjælde for – la os si de *fem første* barnemordersker. Blev en slik lov godt kundgjort fra alle landets kirkebakker, skulde der kanske komme til at vare en tid, før nogen vilde være de første fem barnemordersker. (min uth.)

Denne tallbruken kan minne om et avsnitt fra *Bibelen*, fra Abrahams kamp med Jahve i forbindelse med Sodomas- og Gomorras undergang. I 1. Mosebok 18. 16–33 ber Abraham først om at Herren må spare 50 rettferdige fra ødeleggelsene. Herren sier: «Finner jeg femti rettferdige i Sodoma, vil jeg spare hele byen for deres skyld.» Abraham begynner da å forhandle om tallet på rettferdige, omtrent på samme måte som Hamsun forhandler om antallet skyldige. Jeg skal imidlertid ikke trekke denne sammenligningen for langt, men bare vise at det er flere steder i Hamsuns tekster hvor man kan spore gammeltestamentlig påvirkning (se også 10.5.1.).

Selv om Hamsun forhandler om antallet skyldige som bør straffes, setter han imidlertid *ikke* opp situasjoner der barnemorderskene bør gå fri eller få lav straff, slik mange av de andre debattantene gjør. I den forstand kan vi si at argumentasjonen hans *ikke* rommer gjendrivelse. Det er det samme for ham hvilken situasjon de hundre eller fem barnemorderskene han vil henge er i. Han tar med andre ord ikke hensyn til sosiale og økonomiske kår for barnemorderskene, men han er klar over at *andre* vil gjøre det. Derfor nevner han disse forholdene, ikke som en gjendrivelse for å markere når *han* mener hans

hjemler ikke er gyldige, men han nevner dem fordi han vil komme motstanderne sine i forkjøpet ved å si at han *vet* hva de vil innvende:

Denne Pike var kanskje en ulykkelig Skapning hun og, noget galt var der vel med hende siden hun kunde myrde et Barn, endog sit eget.

Men nu begynder nok hele Opsangen: Samfundets bakvendte Indretning, uegte Børns Arveret, Mødrehjelp, Barnefarn som ikke kan rammes – hele Opsangen. Og her staar vi og tramper og kommer ikke av Flekken.

Det er altså ikke snakk om en gjendrivelse i vanlig forstand, der avsender setter opp tilfeller der påstanden ikke er gyldig. Vi kan heller snakke om en «skinngjendrivelse». Hamsun setter opp disse motforestillingene til sin påstand *uten* å ta hensyn til dem selv. Dette er en finurlig argumentteknikk, som gjør det vanskeligere for motstanderne å komme med motangrep uten å bare gjenta det Hamsun allerede har nevnt vil komme av innvendinger. Og videre i debatten *er* dette et reellt problem for hans motstandere. Det er nettopp sosiale og økonomiske kår for barnemorderskene, barnelovene om «uekte» barns arverett, mødrehjelp osv. som motdebattantene tar fatt i når de angriper Hamsun. Men dette har han alt forskanset seg mot ved å kalle det «hele Opsangen» og «Samfundets bakvendte Indretning» (se s. 120f). Han har vist at han *vet* om alle disse forholdene, men at han *ikke* synes det er der problemet ligger. Problemet er at barna dør mens alle bare «luller og taler» uten å komme noen vei: «Og her staar vi og tramper og kommer ikke av Flekken.» Når Hamsun senere får debattinnlegg mot seg som primært bygger på det han har nevnt vil komme av innvendinger, er han ikke nådig i sin kritikk. Han sier i innlegget 10.2.1915 (Bilag I:43) at disse «taler saa varmt og medfølelse for Barnemorderskerne, søker efter Undskyldninger, luller og taler».

6) Ryggdekning (R)

knytter seg direkte til H og trekkes inn i argumentet når det kan reises tvil om man kan akseptere H (op.cit.:26). I så fall er det behov for en ytterligere dokumentasjon som viser på hvilket grunnlag H etableres. R inneholder altså det konkrete grunnlaget for den generelle regelen i H. Vi finner R ved å spørre: Hvilke holdepunkter har avsenderen for den generelle regelen i H?

Ryggdekningen til Hamsuns første hjemmel underbygges av hans opphøyning av barn og unge på bekostning av «Oldinger». Barna er ifølge Hamsun «Gutter og Piker til det nye Norge, de største Muligheter, de gode Haap, Vaaren [...]» (Bilag I:44), og han beskriver barna i varme ordelag for å formidle dette:

Og saa er et Barn dessuten pent, det er pent at ha her i Livet, det leker med smaa Hænder og stundom ser det op. Det undrer sig saa storlig, naar det kommer ind i et andet Rum.

Det er smaa Børn, de har Liv, om to Uker skjønner de allerede litt, snart begynder de at lytte og høre, snart faar de Blik, om nogen Maaneder smiler de. (Bilag I:60)

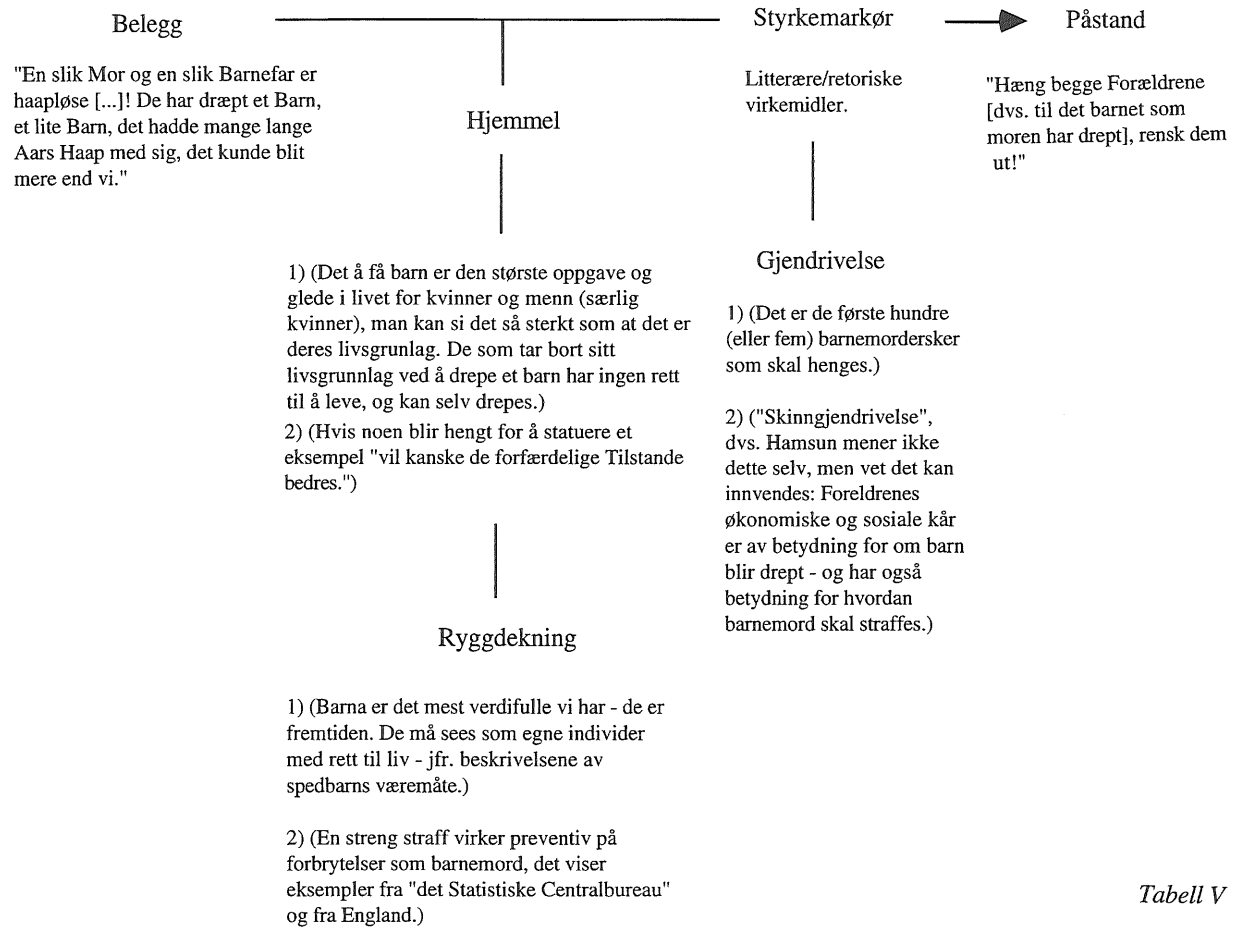
Med disse korte narrasjonene (se også s. 121) kaller Hamsun fram mottakernes følelser. Og hvis han får dem til å leve seg inn i situasjonen, oppnår han en sterk kontrast ved følgende setning: «Tænk Dem det Øieblik da Mordersken staar over Barnet og begynder sit Grep!» Hamsun vil å få leseren til å føle strupetaket, og han avslutter sitt første innlegg med en følelsesladet oppfordring: «Lat noget bli gjort, lat Børnene faa Fred for disse Grep om Halsen, for alt dette Blod og alle disse Mord!» Det samme gjentar han den 4.3.1915: «Lat dem faa Fred for Mødrenes Grep om deres Hals!» (Bilag I:60). Med disse utsagnene forsterker Hamsun det første leddet i hjemmel 1): Det å få barn bør sees på som den største oppgave i livet for menn og kvinner. Når et barn blir født, må man behandle det som et verdifullt og selvstendig individ. Hamsun styrker også hjemmel 1) ytterligere ved stadige gjentakelser av de negative beskrivelsene av barnemorderskene.

Til ryggdekning for hjemmel 2) finnes flere utsagn fra Hamsun. I avsnitt 10.5.5. skal jeg diskutere nærmere hans påstand om at «de forfærdelige Tilstande» ville bedres hvis det ble innført høyere straffer. Hamsun hevdet at dette stemte med opplysninger fra «det Statistiske Centralbureau», og han ville gjerne ha autoriteter på sin side. Ryggdekningen er imidlertid ikke særlig overbevisende siden han ikke gjør annet enn å henvise til «det Statistiske Centralbureau» uten å ha sett statistikkene selv. Slike statistikker fantes heller ikke, og statistikken legen Scharffenberg viste i sitt innlegg (Bilag I:90), bygde ikke opp under Hamsuns påstander. Men Hamsun selv mente i alle fall dette som en ryggdekning for hjemmel 2). Likedan kan vi tolke utsagnet i *Norske Intelligenssedler* 5.3.1916 (Bilag I:79) som ryggdekning for hjemmel 2). Her skrev han igjen at høye straffer har en preventiv virkning:

Er det et eneste ærlig menneske som tror, at denne piken vilde ha vaaget at myrde sit barn, hvis hun hadde hat dødsstraf hængende over hodet paa sig selv for den gjerning? Ikke ett! Nuvel, hun skulde været hængt. Ikke for at hevne paa hende, hun kan være os likegyldig, for hun er værdiløs; men for at spare værdifulde menneskeliv for fremtiden. En dødsstraf vilde gagne for dette slegtled og længer.

Og som en ytterligere bekreftelse på straffens preventive virkninger henviser Hamsun til en lov fra England. Denne viser at «Menneskerne frygter truslen, naar den har magt bak sig» (ibid.).

Hvis vi nå ser på Toulmins utvidede argumentmodell med alle elementene jeg har kartlagt, blir den seende slik ut:

Tabell V

Jeg har nå beskrevet minstestørrrelsen i Hamsuns argumentasjon – det enkelte argument og argumentets elementer. Jeg har som sagt bare plukket ut en enkeltpåstand hos Hamsun. Denne påstanden er imidlertid den mest sentrale, og den som vekker mest reaksjoner og motargumenter. Fra denne mikroorganismen vil jeg gå over til høyere lag av

argumentasjonen og se på mer overordnede forhold i Hamsuns argumenterende sakprosa. Da vil også modellens betydning komme klarere fram.

10.3.2. Argumentasjonens dynamikk

Etter at man har kartlagt de enkelte bestanddelene i et argument, har man et godt grunnlag for å studere argumentasjonens dynamikk. Med utgangspunkt i påstanden, kan man sette opp fire faser med fire grunnleggende tvilsspørsmål. Påstanden vil være et *svar* på ett eller flere av disse spørsmålene. Argumentene i barnemorddebatten tilhører alle fasene:

- 1) Den *konstaterende* fase – spørsmål vedr. *realitet*
- 2) Den *definerende* fase – spørsmål vedr. *identifisering*
- 3) Den *evaluerende* fase – spørsmål vedr. *vurdering*
- 4) Den *advokerende* fase – spørsmål vedr. *handling/beslutning*

Argumenter under den konstaterende fase vedrører tvil om *kjensgjerninger* (op.cit.:37). I en debatt om emnet barnemord, er det i denne fasen nærliggende å spørre: Ble det begått mange barnemord, «florerte» denne type forbrytelser? Jeg har ovenfor vist til statistikker som viser at antall svangerskap som endte med barnemord, var lavt (8.2.). Likevel var debattantene enige i at dette var et alvorlig samfunnsproblem. Dette viser en uttalelse fra en av Hamsuns argeste motstandere, Katti Anker Møller (Bilag I:55): «Alle synes Barnemord er stygt, ja det værste som forekommer i vort Samfund.» Debattens hovedanliggende er altså *ikke* om barnemord faktisk finner sted, eller om barnemord er et samfunnsproblem. Dette er debattantene enige om. Det de *ikke* er enige om er hvordan man skal behandle barnemorderskene. Hamsuns svar er argumentets påstand: «Hæng begge Forældrene, rensk dem ut!» Han søker så å finne belegg for dette, og går videre til den definerende fase i sin argumentasjon.

Hamsuns definisjon av foreldrene til det drepte barnet må karakteriseres som en overtalelsesdefinisjon (op.cit.:41). I motsetning til beskrivende, stipulative og selektive definisjoner er overtalelsesdefinisjoner primært knyttet til avsenderen og uttrykker hans personlige mening. Definisjonen sier ofte mer om avsenderen enn om emnet, i det avsenderen uttrykker en subjektiv oppfattelse av definiendum:

Definiendum	=	definiens
Forældrene	er	haapløse og værdiløse

Det er i utgangspunktet ikke noe galt i å bruke overtalelsesdefinisjoner, og i den daglige dialogen mellom likesinnede brukes det mange slike definisjoner. Men når overtalelsesdefinisjoner brukes i offentlig argumentasjon, bør man overveie hvor hensiktsmessige de er i relasjon til dem man ønsker tilslutning fra. Hvis man overveiende bruker overtalelsesdefinisjoner, slik Hamsun gjør, kan to situasjoner oppstå i en debatt. Den ene er at avsenderen kun får de personene i tale som på forhånd var enige med ham. Hvis mottakerne er uenige, opphører debatten – eller avsenderen provoserer dem så debatten utvikler seg til et verbalt slagsmål. Hovedinntrykket av barnemordebatten er at den siste situasjonen oppstår. Et stort flertall av debattantene blir svært provosert av Hamsuns uttalelser.

Argumenter under den evaluerende fase vedrører tvil om følelser og normer. Her tilkjennegir vi våre sym- og antipatier (op.cit.:42). Verdiladete ord, slike som «haapløse, værdiløse, værdifulde, utmærkede, varmhjærtet» osv. hos Hamsun, er karakteristiske for fasen. Vi ser at overtalelsesdefinisjoner i den definerende fase kan hente sitt innhold fra den evaluerende fase. Dette viser at det ikke er faste skiller mellom fasene. Jørgensen og Onsberg behandler bare verdiladete ord der avsenderen mener bokstavelig det han sier. Verdiladete ord kan imidlertid også ha sterk virkning om de blir brukt *ironisk*. Dette skjer f.eks. der Hamsun karakteriserer en barnemorderske som «flink» (Bilag I:78). Jeg vil komme tilbake til Hamsuns ironi senere (bl.a. i avsn. 10.4.2.).

Påstanden «Hæng begge Forældrene» hører til den advokerende fase (op.cit.:42). Argumenter under denne fasen vedrører tvil om framtidige handlinger eller beslutninger. En advokerende påstand tilråder eller fraråder en bestemt handling eller beslutning. Hamsun tilråder i sine innlegg handlingen å henge barnemorderskene. Det kan imidlertid diskuteres om Hamsun virkelig mente at de som drepte sine barn skulle henges, eller om han skrev dette for å vekke oppsikt og skape debatt om barnemord. Dette vil jeg diskutere nærmere i 10.5.6. Advokerende påstander vil ofte ha belegg som er hentet fra den evaluerende fase (ibid.). Slik er det med Hamsuns påstand, den henter sitt belegg fra hans *vurdering* av foreldrene til det drepte barnet.

Fasenes oppstilling, slik jeg har gjennomgått dem, er ikke normative påbud om hvilke faser en argumentasjon *bør* følge, og rekkefølgen er heller ikke absolutt. Argumentasjonens dynamikk eller bevegelsesmønster mellom fasene veksler fra tekst til tekst (op.cit.:43). Den advokerende fase spiller kanskje den viktigste rollen i praktisk argumentasjon. Behovet for å argumentere kommer oftest fram i denne fasen. Slik er det også for barnemordebattens vedkommende. Den retoriske argumentasjonen springer ut fra behovet for å vinne tilslutning til en sak, og ofte for å få en handling til å bli utført (henge/straffe barnemorderskene) eller få en handling til å opphøre (barnemord).

10.3.3. Argumenttyper og appellformer

Et av de sentrale punktene i en argumentasjonsanalyse er å kartlegge ulike *argumenttyper*. Det finnes en rekke *allmenne* synspunkter som brukes i hjemmelen i retorisk argumentasjon (op.cit.:47). Når man argumenterer for et synspunkt, kan man velge mellom forskjellige belegg for påstanden. Belegget kan hentes forskjellige «steder» (*topoi*), og hvilket man benytter, framgår av hjemmelen. Argumenttypen kan imidlertid ikke alltid bestemmes sikkert. Dette henger sammen med at hjemmelen ofte er implisitt og kan tolkes forskjellig (op.cit.:58). Ved å studere hjemmelen vil jeg foreta en inndeling av retoriske argumenter i barnemorddebatten. I likhet med Jørgensen og Onsberg, vil jeg skille mellom syv argumenttyper, alt etter om hjemmelens regel bygger på:

- 1) tegn (symptom)
- 2) årsak
- 3) klassifikasjon
- 4) generalisering
- 5) sammenligning
- 6) autoritet
- 7) motivasjon

En debattant har i hovedsak *tre* veier å gå for å vinne sin mottakers tilslutning: Basere sine argument på *ytre relasjoner* (type 1–5 – intellektuell/logos), *mottakerens tillit* (type 6 – emosjonell/ethos) eller *mottakerens indre beveggrunner* (type 7 – emosjonell/pathos). Hvilke appellformer han bruker i det enkelte argument vil avhenge både av hensikt, emne og mottaker. I tekster, som f.eks. debattinnlegg, vil det i de fleste tilfeller være en svakhet hvis argumentasjonen kun går i én retning.

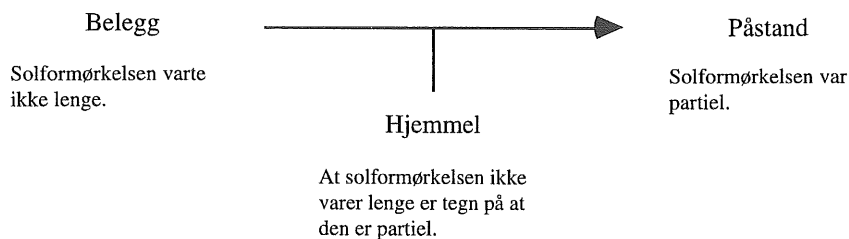
Debattantene i barnemorddebatten bruker alle syv argumenttypene for å overbevise hverandre og avisenes lesere. Ikke alle argumenttypene er like sentrale, og jeg vil gå mest grundig inn på de som er sentrale i *Hamsuns* argumentasjon. Jeg vil likevel kort beskrive de andre argumenttypene med eksempler fra Sigrid Undsets innlegg, da det er interessant for lesningen av debatten som helhet å kjenne de mest vanlige typene.

De fem første argumenttypene baseres altså på *ytre relasjoner* ved intellektuell argumentasjon (*logos*). Logos kjennetegnes ved at avsenderen appellerer til en rasjonell stillingstaken hos mottaker (op.cit.:62). Argumentasjonen bør virke «logisk», og logos fordrer i utgangspunktet et nøytralt ordvalg og en anonym stil. Argumenttypene som primært baseres på logos *trenger* likevel ikke bare inneholde saklige elementer.

1) Tegn (symptom)

I tegnargumenter inneholder hjemmelen en regel om at to ting følger hverandre slik at den ene (anført i belegget) er et tegn eller symptom på den andre (anført i påstanden). I Hamsuns allegori om en solformørkelse (Bilag I:44, se 10.4.2.) finnes et tegnargument i hans gjengivelse av hva mannen sa:

Vi stod og saa paa den totale Solformørkelse i Sommer. Der kom en Mand gaaende, han var varsom i sin Bedømmelse, han luller og talte, han sa at naar den ikke varte længer saa maatte den være partiel –

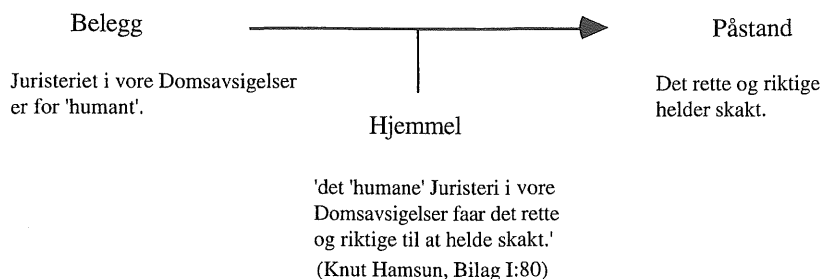
Hamsun selv mener at dette var «den totale Solformørkelse», og mener derfor at tegnargumentet til mannen er ugyldig. Mannen bare «luller og taler» slik debattantene i debatten også «luller og taler» og ikke kommer av «Flækken».

Mange tegnargumenter gir seg ut for å være symptomforklarende og vitenskapelige på linje med en leges diagnose. Mange slike argumenter, som eksempelet ovenfor, viser seg ved nøyere gransking å være forenklinger eller «synsing». Hamsun sammenligner denne mannens «lulling og taling» med sine motdebattanters argumenter. Han får med dette fram at han mener deres argumentasjon er ugyldig «synsing».

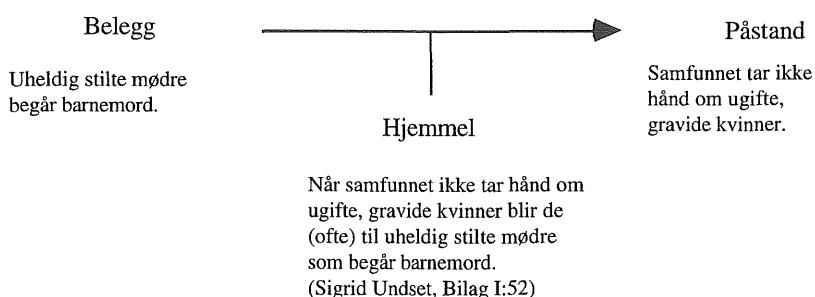
2) Årsak

I årsaksargumentasjon inneholder hjemmelen en regel om at én ting bevirker eller medfører en annen. Både årsaken og virkningen kan plasseres i belegg og i påstand avhengig av om man går fra årsak til virkning eller virkning til årsak (op.cit.:49). Årsaksbegrepet er filosofisk sett problematisk og kan være vanskelig å skille fra tegnbegrepet i eksemplet ovenfor. Noen ganger kan det være svært vanskelig å avgjøre om et argument tilhører den ene eller den andre kategorien.

Fra årsak til virkning:

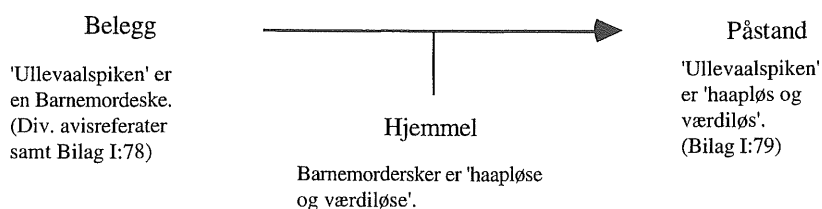
Fra virkning til årsak:

I disse eksemplene forklarer både Hamsun og Undset sine påstander med et belegg som er mer allmenngyldig enn påstanden. Dette er en mye brukt teknikk, for hvis en omdiskutert påstand i det hele tatt skal ha noen virkning, bør den ha et belegg som er mindre kontroversielt.

3) Klassifikasjon

I klassifikasjonsargumenter inneholder hjemmelen en regel om medlemmer i en klasse, slik at det framgår at det som gjelder for *hele* klassen også gjelder for de *enkelte* medlemmene (op.cit.:50). I belegget plasseres medlemmet i klassen, og i påstanden overføres så det som gjelder hele klassen til medlemmet. Dette er en viktig argumenttype i Hamsuns argumentasjon. Et eksempel er når Hamsun gir samme dom til *en* enkelt barnemorderske som til *alle* barnemordersker: Hun er «haapløs og værdiløs». Han sier dermed at ingen barnemordersker har gode nok unnskyldninger og ingen omstendigheter kan være formildende:

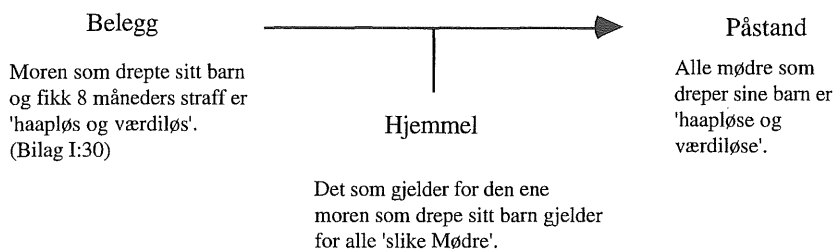

I dette eksempelet «beviser» Hamsun at «Ullevaalspiken»⁵⁷ er «haapløs og værdiløs» ved å klassifisere henne både i klassen av barnemordersker (belegg) og derigjennom også i klassen av «haapløse og værdiløse». Karakteristisk for klassifikasjonsargumenter som dette, er at det ikke sies mer i påstanden enn det som allerede er sagt i belegg og hjemmel (op.cit.:51). Denne form for klassifikasjonsargument, hvor hjemmelen omhandler *alle* medlemmene i en klasse, er imidlertid ikke så vanlig i praktisk argumentasjon. Det er mer vanlig at hjemmelen handler om *de fleste* eller *enkelte* av medlemmene i en klasse. Men for Hamsun blir det ikke slagkraftig nok å si at *enkelte* barnemordersker er «haapløse og værdiløse». Skal denne uttalelsen virkelig ha kraft må *alle* inkluderes.

4) Generalisering

I generaliseringsargumenter inneholder hjemmelen en regel om at det som gjelder for *enkelte* medlemmer av en klasse, det gjelder for *alle*. I denne argumenttypen er slutningsformen altså den *motsatte* av den forrige, klassifikasjonen (ibid.). I klassifikasjonen slutter man fra helhet til del, mens man i generaliseringen slutter fra del til helhet. Belegget inneholder informasjon om den undersøkte representant for klassen (i Hamsuns tilfelle finner han disse informasjonene primært i avisnotiser), og denne informasjonen overføres i påstanden til de øvrige medlemmer av klassen. I logikken kalles slutningsformen i generaliseringsargumenter for induksjon. Sikkerheten av generaliseringen er avhengig av beleggets representative verdi. Denne argumenttypen er, i likhet med klassifikasjonen, sentral hos Hamsun. Han generaliserer vel så mye som han klassifiserer. Hvis *en* barnemorderke er «haapløs», er *alle* barnemordersker likedan. Når han opphøyer barna bruker han samme argumenttype, men med positivt utfall: At *ett* uønsket barn har blitt et godt menneske, beviser at *alle* uønskede barn kan bli det samme.

⁵⁷«Ullevaalspiken» er en pike som arbeidet på Ullevål sykehus, og som drepte sitt barn i et badekar i sykehusets kjeller (Bilag I:78).

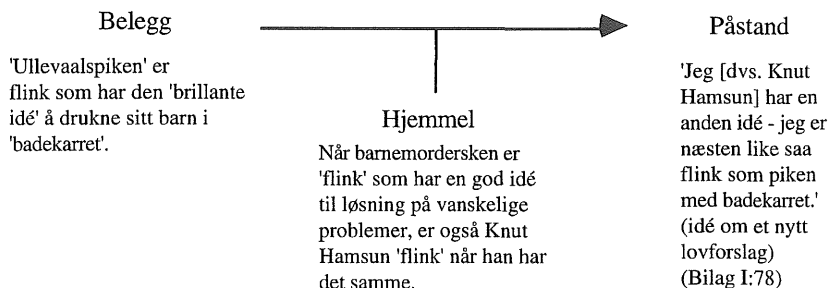

Grunnen til at Hamsun først og fremst generaliserer, er enkel. Han har ikke så mye materiale å bevise med, og han må bruke det han finner av avisnotiser og annet lett tilgjengelig materiale. Generalisering krever imidlertid et passende antall undersøkte eksempler i belegget for at påstanden skal få gjennomslagskraft, selv om det i retorisk argumentasjon ofte kan være bra med et par slående enkelttilfeller. En av grunnene til at Hamsun får mange innlegg mot seg, er trolig at hans bevismateriale på dette punktet ikke er uttømmende nok. F.eks. viser Olaug Løken og Sigrid Undset at det er mange barnemordersker som *ikke* er som dem Hamsun bruker i sine belegg (de som blir ypperlige barnepiker, Bilag I:47 og 51). Motdebattantene godtar ikke Hamsuns generalisering fra én barnemorderske til alle. At de tar avstand fra Hamsuns generalisering hindrer dem likevel ikke i å bruke denne argumenttypen selv. Olaug Løken generaliserer f.eks. fra én barnemorderske som er et godt menneske til å si at alle barnemordersker er eller kan bli det (Bilag I:46f). Jeg skal vise nedenfor hvordan Hamsun angriper denne generaliseringen og utleder uhyrlige konsekvenser av den (s. 96).

5) Sammenligning

I sammenligningsargumenter inneholder hjemmelen en regel om felles trekk mellom to personer, grupperinger eller forhold. Det dreier seg ikke om total identitet, men om likhetspunkter. *De* eller *det* som sammenlignes kommer fram i belegg og påstand (op.cit.:53). Det finnes i hovedsak to typer sammenligningsargumenter, parallell og analogi:

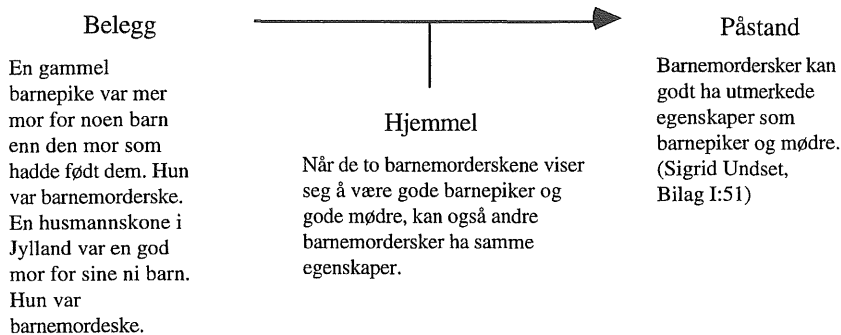
Parallell (sammenligning av forskjelligeartete størrelser):

Det eneste likhetspunktet mellom Hamsun og «Ullevaalspiken» er at de er «flinke» som har gode ideer. I dette eksemplet kommer også Hamsuns ironi klart fram. Han mener selvsagt ikke at «Ullevaalspiken» er «flink», han mener tvert imot at hun har begått et av de mest «rædselsfulde barnemord», «et som utgjorde for mange» (Bilag I:78). Hamsun setter opp sin idé som en parallell til denne pikens idé. Han får da fram at hans forslag om «dødsstraf for vordende mødre, som ikke frivillig vilde lægge sig ind paa kliniken og ikke frivillig vilde avstaa fra at myrde sine børn» ville bli en nokså «rar straffeteori». Ved denne sammenligningen synliggjør han at det ikke er *noen* gode løsninger på dette etiske og sosiale problemet, men at *hans* løsning i alle fall er bedre enn «Ullevaalspikens».

Sigrid Undset bruker en annen type sammenligningsargument for å punktere Hamsuns generalisering fra én barnemorderske til alle. Hennes analogi, som også kan ses som en generalisering, gir nemlig *motsatt* resultat av Hamsuns generalisering:

Analogi (sammenligning av ensartede størrelser):

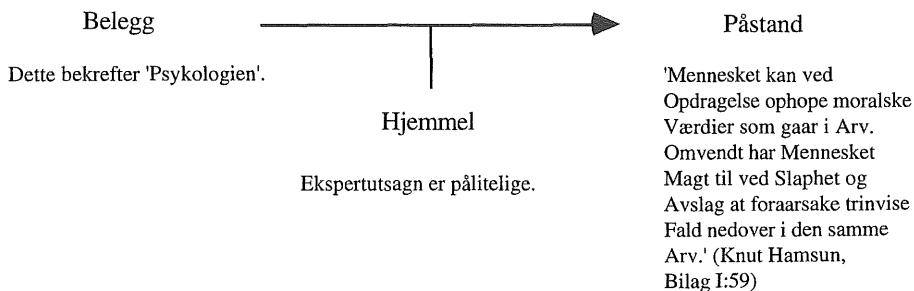
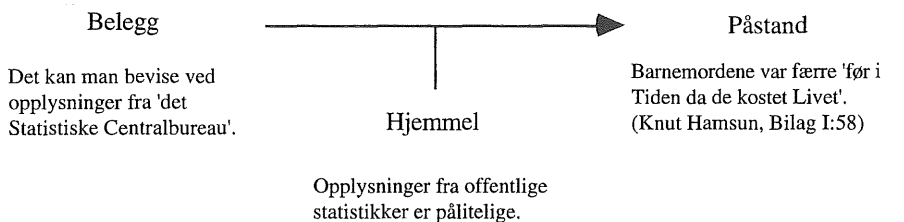
De to størrelsene Sigrid Undset sammenligner, har mange felles likhetspunkter. Hun vil ved sin analogi vise at barnemorderskene *ikke* trenger å ha «brilliante egenskaper som hetærer»,

men at de kan ha mange gode egenskaper. Hun søker imidlertid ryggdekning ved å legge til «jeg kan ikke vite, hvorfor egenskaper som mennesker disse piker har – oftest har de vist neppe brillante evner i noen retning».

De fem argumenttypene som jeg nå har omtalt, brukes til intellektuell appell, mens de to siste, som jeg skal beskrive i det følgende, har emosjonell appell. Til de fem første typene hører de argumentene hvor hjemmelen inneholder en regel om forbindelse mellom fenomener i virkeligheten. I de to siste argumenttypene gjør avsenderen tilslutningen avhengig av en mer eller mindre *følelsesbetont* stillingtagen hos mottakeren (op.cit.:53).

6) Autoritet

I autoritetsutsagn inneholder hjemmelen en regel om kildenes pålitelighet. Den legitimerer at mottakeren kan slutte seg til en påstand i kraft av en spesiell kilde. Denne argumenttypen er velkjent og utbredt, og kalles på latin for *argumentum ad verecundiam* (ærefrykt som bevisgrunn). Blant annet viser Hamsun til «det Statistiske Centralbureau» og «Psykologien» i eksemplene under. Sigrid Undset viser til «avisernes notiser» for å bevise at barnemorderskene er tjenestepiker (Bilag I:51), mens Johan Scharffenberg viser til «den kriminelle retspleies historie» og «den statistikk, som er tilgjengelig» for å bevise «hvor unyttig dødsstraffen var som avskrækkelsesmiddel» (Bilag I:89f).

Det er imidlertid ikke alltid disse autoritetene er pålitelige og gir det eneste riktige svaret. Motdebattanter kan i mange tilfeller komme med andre autoriteter som sier noe helt annet. Særlig kan dette skje i slike autoritetsargumenter som det første eksempelet ovenfor. Hamsun bruker som autoritet opplysninger han ikke kjenner selv, og dette griper bl.a. Sigrid Undset og Johan Scharffenberg fatt i (se også 10.3.4.).

Det er forskjell på de to eksemplene ovenfor. Det *første* ville, hvis Hamsun virkelig hadde kjent til opplysningene, trolig blitt akseptert av de fleste mottakerne. Spørsmål om realiteter kan man ofte få et rimelig sikkert og pålitelig svar på (f.eks. i leksikon og statistikker). Men i dette tilfellet sier Hamsun at han ikke har mulighet til å finne opplysningene, og da faller de som bevis for hans påstand. Det samme skjer enda en gang i debatten, men da er det *tiden* han skylder på for at han ikke har funnet opplysningene:

Hr. Sitje mener som de andre at det er færre Barnemord nu end om det var Dødsstraf for dem. Det vet ikke Hr. Sitje mere om end jeg. Han vet rimeligvis litt mindre om det, *hadde jeg Tid skulle jeg vise det*. Tilbake blir da et psykologisk Skjøn, og jeg gir mindre for Hr. Sitjes psykologiske Skjøn end for mit eget. (Bilag I:98) (min uth.)

I det *andre* eksemplet ovenfor er påstanden derimot mer diskutabel. Det er, og var i 1915, mange ulike teorier i psykologien om arven og miljøets betydning for oppdragelsen.

Ekspertuttalelser er ikke de eneste som kan brukes i autoritetsargumenter. Det viktige er at mottakeren har/får *tillit* til den kilden avsenderen bruker (f.eks. kjendis, politiker eller majoritet). Det er også viktig om mottakeren har tillit til avsenderen. Avsenderens *ethos* innvirker imidlertid ikke bare på det enkelte argument, men på hele teksten. Det er nemlig ikke argumentene alene som avgjør om man oppnår tilslutning. Hele avsenderens uttrykksform, personlige framtreten og troverdighet vil også ha betydning for om mottakeren gir sin tilslutning eller ikke. Hamsun vet dette, og han viser gjennom uttalelser i sine innlegg samt i brev og notatlapper at han er klar over at mange ikke fester lit *verken* til de kildene han bruker *eller* til hans ethos. Alt i debattens første måneder erkjente Hamsun at han ikke var den rette mannen til å ta opp barnemordsaken:

Det var nok galt at det blev jeg som begynte denne Sak, jeg har formeget imot mig. Hadde det istedet været h a n jeg nu tænker paa [⁵⁸] – og som alle vil tænke paa naar saapass er sagt – saa hadde næppe den Moderlighed som nu har talt vaaget seg saa selvfølgelig frem. Mødrene ville svare at h a n aldrig kunde fordret Barnemorderskerne hængte. Det vet jeg mere om end de, for jeg har talt med ham om det.

Jeg har ikke skrevet som Fagkyndig – men hvem er Fagkyndig her? – men jeg har ikke derfor skrevet i Tankeløshet. Jeg tænker litt paa de ting jeg blander mig i, stundom tænker jeg paa det i aarvis; Mennesket og menneskelige Ting har jeg prøvet at studere litt i en god Levealder og er kommet til nogen Slutninger, – nu er

⁵⁸Hvem «h a n» er, er ikke entydig for dagens lesere av debatten, og var det kanskje heller ikke i 1915. Det kan, som jeg nevner i teksten, bare være et retorisk grep hos Hamsun å henvise til at «en annen» burde skrevet om barnemord. Det kan imidlertid også hende at han virkelig henviser til en person i samtiden, f.eks. Justus Barth, som fikk mange positive reaksjoner på *sitt* innlegg (se også s. 150). Det er også en mulighet for at Hamsun henviser til Johan Bojer, da han senere i debatten skriver i et privatbrev at han mener Johan Bojer kan ta opp barnemordsaken, men ikke ham selv (Bilag I:26).

der ikke en som ikke mener de kan skole mig netop i det Spørsmal. Saa slutter jeg her. Ikke fordi jeg furter eller er omvendt eller er træt, men fordi jeg ikke har Tid eller Helse til et faanyttig Ordskifte. (Bilag I:60)

Selvsagt kan Hamsuns beskjedenhet og manglende tro på sine egne ord være et bevisst retorisk virkemiddel på linje med talerens «jeg er ingen taler, men...». Dette er et velkjent grep, og brukes for å skaffe seg tilhørernes/lesernes sympati. Det spørres likevel om ikke Hamsun beviser ved å skrive stadig nye innlegg at han *tror* litt på sine skriverier. Selv om han allerede i *Morgenbladet* 4.3.1915 erkjente at han ikke var den rette mannen til å ta opp saken og at han ville slutte debatten, var han på banen igjen med et nytt innspill i *Norske Intelligenssedler* 5.3.1916. Han holdt altså ikke løftet om slutte det «faanyttige Ordskifte». Riktignok hevder han i et brev at det nye «Barnemordbrevet var privat til Fru Løken», men han fortsetter:

[...] da Løken vilde trykke det svarte jeg at det bare vilde bli mere Litteratur om Saken, men versaagod, hvis De tror det gagnar. Men jeg fik Ret. Nu beviser Scharffenberg statistisk at Barnemord var like saa hyppige i Dødsstraffens Tid som nu – aa men hans Statistik gaar fra 1860 da Dødsstraf praktisk talt var ophævet! Slikt og liknende Katte-Møllermjau skal jeg diskutere.

Jeg har adskillig bedre Statistik selv, men det er faafengt at gjøre mere Litteratur om det. (Bilag I:22)

Hvis Hamsun *hadde hatt* «adskillig bedre Statistik» selv, ville det nok vært klokt av ham å komme med den i sitt neste innlegg. Dette gjør han imidlertid ikke, og det er vanskelig for hans mottakere å tro at han virkelig har hatt slike statistikker.

I stedet for å gå nærmere inn på referansene til mulige ekspertuttalelser utdyper Hamsun heller videre i brevet til Olaug Løken, som altså ble trykket i *Norske Intelligenssedler*, at han ikke var rett mann til å ta opp saken:

For mig er dette den største sak jeg har været borti, og jeg skulde ønske mine ord var slike, at endog englene strømmet ut av himlen for at lytte og saligheten for et øieblik stod tom. Men menneskene de vil ikke høre. Jeg vil samle paa børn, menneskene de vi samle paa mordersker. (Bilag I:79)

Hamsun skulle «ønske» at hans ord hadde virkning, men erkjenner at de ikke har det. Han sier dette mer eksplisitt for siste gang i *Aftenposten* 16.4.1916:

Jeg har optraadt, fordi ingen andre gjorde det. Men jeg erkjendte alt ifjor at jeg ikke er rette Manden til at tale Børnenes Sak hos Menneskene. Jeg har formeget imot mig, jeg har naturligvis nogen Betingelser, men savner andre som kanske er nødvendigere. Saken staar ialfald uruggelig fast. [...]

Men nu skulde nogen andre, som har Betingelserne gjøre Børnenes gode og lyse Sak til sin og faa istand et stort Møte. Det er i Kristiania det trænges mest. (Bilag I:101)

Da Hamsun innså at hans uttalelser ikke var nok til å bedre «de forfærdelige Tilstande», prøvde han å gi ansvaret videre. Han satt ikke stille og ventet på at «nogen andre» skulle gjøre noe med saken. Han skrev brev til flere av sine bekjentskaper for å verve forsvarere for barna. Den første han forsøkte seg på var Thom Vetlesen i *Morgenbladet*: (23.3.1916):

Hvorfor kan ikke Morgenbladet faa en eller annen Kyndig til at slaa et Slag i denne gode, skinnende, selvlysende Sak. Tror Hambro at jeg bare vilde boltre mig litt litterært ifjor? Har han ikke selv Børn saa burde han faa – og handle derefter. (Bilag I:22)

Neste forsøk kom bare få dager etterpå, i et brev til Synnøve Brinchmann 28.3.1916:

Kjære Fru Brinchmann, kan ikke De faa Brinchmann som vet og kan alt til at hjelpe til med at stagge Barnemyrderiet? Nu var Dr. Scharffenberg fremme med en Statistik som skulde bevise at Barnemordsakerne ikke har tat til, men hans Statistik gaar fra 1860 – da Dødsstraf praktisk talt var ophøret! Og dermed slaar de sig til Ro de forbandede Høner i 'Intelligen'! [...] Kan ikke Brinchmann skaffe frem noget Statistisk om at Tjenestepikerne dræper sine Børn oftere nu end da de hadde Dødsstraf hengende over Hodet paa sig? En gammel Dommer sa mig engang at Jo, saa var det. Og om Brinchmann vilde sætte det i 'Aftenposten'. Saa skulde jeg flytte efter dit. Det skulde ikke være for at faa nogen Tjenestepikehoder kappet av, men en alvorlig, en lammende Trusel. (Bilag I:23)

Hamsun prøvde også å få hjelp av andre forfattere i samtiden. I et brev til Johan Bojer 17.4.1916 heter det:

Tenk om du optok til dramatisk Behandling disse forfærdelige Barnemyrderier hver Senvinter og Vaar, forsvaret av sterile Mødre og 'humane Dommere' Du kan gjøre det, jeg ikke. Men jeg skulde lægge mig paa Knæ og blaase *Medvind* til dig. Og vore Børn, – Menneskene som kommer efter os – vilde takke dig. (Bilag I:26)

Ingen av disse tre forsøkene på å overlate barnemordsaken til andre lyktes. *Morgenbladet* hadde ikke flere barnemorddebattinnlegg etter 23.3.1916.⁵⁹ Det finnes heller ikke noe innlegg til støtte for Hamsun av Christofer Brinchmann i *Aftenposten*. Hamsun skrev selv et innlegg i *Aftenposten* 16.4.1916 (Bilag I:98), men det er ingenting som tyder på at han før dette innlegget har mottatt nye statistiske opplysninger eller andre støtteerklæringer. Det er i dette innlegget Hamsun skriver at «hadde [han] Tid» så skulle han bevise at det var færre barnemord når det var dødsstraff for dem.

Hamsun får heller ikke den dramatiske behandlingen av barnemordproblematikken som han ønsker seg fra Johan Bojer. I det hele tatt virker det som om hans oppfatning at han er alene i denne saken, ikke er helt uten holdepunkter i den faktiske situasjonen. Hamsun gir seg i alle fall ut for å stå helt alene, selv om i alle fall 7 av de 25 deltakerne i debatten støtter ham. Det virker imidlertid *ikke* som om Hamsun er motvillig til å ta på seg rollen som barnas forsvarer mot *alle andre* mennesker. Han går så helhjertet inn i rollen som barnas forsvarer, at parallellen til Jesu' ord i Matteusevangeliet blir slående: «Guds [eller Hamsuns] rike hører barna til» (Matt. 19. 15). Hans argument om at han er helt alene blir en spesiell utgave av et autoritetsargument, et motsatt *argumentum ad numerum* (antall som bevisgrunn). Han rettfærdiggjør sin påstand om å redde barna til fordel for barnemorderskene ved å *avvise* argumentene til mengden (*kvantiteten*), dvs. «barnemorderskenes forsvarere». Hamsuns

⁵⁹*Morgenbladet* hadde et innlegg til som nevner emnet barnemord den 10.6.1918. Dette er opptrykk av Hamsuns brev til *Politiken*, og kan ikke sees på som et innlegg *Morgenbladet* ha trykket på oppfordring fra Hamsuns uttalelser i brevet 23.3.1916. Til dette er det for lang tid mellom innleggene, og dessuten er det ikke et støtteinnlegg til Hamsun, men et innlegg av Hamsun.

motargument er et *kvalitetshensyn*, «barna er mest verdifulle». Han hevder altså at flertallet *ikke* har rett, og poengterer gang på gang at det *han* forsvarer er det mest verdifulle: «Man skulde ikke tro at jeg forsvarte nogen Verdens Ting av Betydning, og saa er det Børn jeg forsvarer imot Mordere». Denne uttalelsen minner om Hamsuns ord i talen «Ærer de Unge» som jeg har referert fra tidligere. Her skriver han:

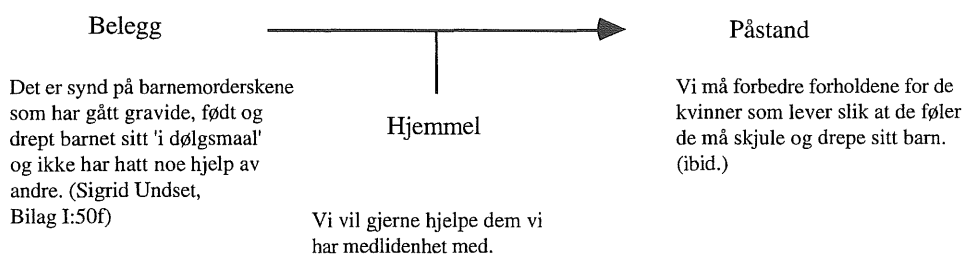
Jeg paastaar jo ikke, at det er Kvæg eller Sauer, som skal æres, heller ikke, at det er Røvere, Mordere eller Idioter, jeg sier bare: det er ikke de Gamle som skal æres [...].

Hamsuns innlegg i barnemorddebatten har altså intertekstuell forbindelse med tekster fra hans øvrige sakprosaproduksjon, og særlig tekstene som omhandler barn og unge (se 9.6.).

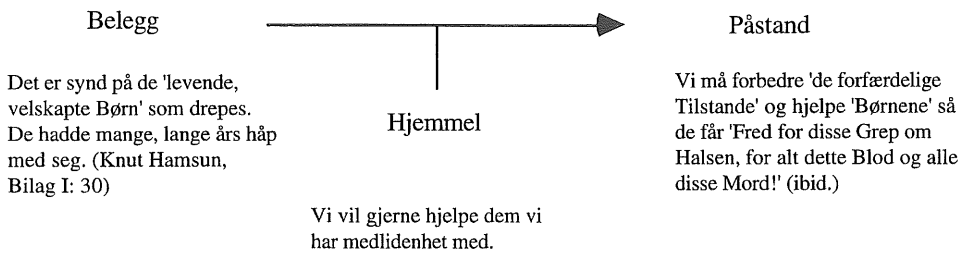
7) Motivasjon

I motivasjonsargumenter inneholder hjemmelen en regel om en indre beveggrunn eller tilbøyelighet hos mottakeren (op.cit.:56). Informasjonen i belegget skal aktivere den følelsen hos mottakeren som hjemmelen handler om, og skal motivere ham for påstanden. Avsenderen søker med andre ord tilslutning ved hjelp av *pathos*. Eksempler på indre beveggrunner kan være sympati, aversjon, medlidenhet, dårlig samvittighet, ambisjoner, ønsker, håp, idealer eller normer. Mens *ethos* angår de mer stabile følelser, appellerer *pathos* til spontane følelser. Pathos er altså bundet til den aktuelle kommunikasjonssituasjonen.

I autoritetsargumentasjon søker avsenderen altså å oppnå tilslutning ved å bygge argumentasjonen på mottakerens tillit til ham selv eller en kilde, mens han i motivasjonsargumentasjon griper til mottakerens *egne* holdninger ved å appellere til fellesmenneskelige drivkrefter (jf. *argumentum ad populum*, folkemeningen som bevisgrunn). Tilslutningen vil avhenge av om disse drivkreftene er til stede i den aktuelle mottakeren. Sigrid Undset bruker denne argumentasjonstypen for å påkalle lesernes medlidenhet med barnemorderskene:

Hamsun kan nok si seg enig i denne hjemmelen, men hans medlidenhet går *ikke* til barnemorderskene, men til barna.

Som jeg påpekte i behandlingen av autoritetsargumentene, er dette et av kjernepunktene i debatten. Hamsun mener at bare han (og 7 andre) forsvarer barna, mens de andre 18 forsvarer barnemorderskene. Leser vi debatten nøye, ser vi at forholdet er mer komplekst enn dette, og som jeg har påpekt før, har *alle* debattantene medlidenhet med barna. Et utsagn fra Johan Scharffenberg (Bilag I:91) kan belyse dette:

Det er skammen, fortvilelsen, hjelpeløsheten og raadvildheten, som driver dem [barnemorderskene] ind i denne usigelig triste forbrydelse. Botemidlet er derfor ikke haardere straf, men et vaagnere tilsyn fra forældres og foresattes side med de unge kvinder og et skjærpet ansvar for barnefaren. Vi som tænker slik, føler dog ikke mindre varmt end Knut Hamsun for de værgeløse nakne smaa barn.

Mange har altså medlidenhet *både* med barna og barnemorderskene, og dette kompliserer saken for dem.

Hamsuns totale mangel på medlidenhet med andre enn barna, og hans mangel på innlevelse i barnemorderskenes situasjon, er et interessant trekk ved hans innlegg. Hans uttalelser var så oppsiktsvekkende at flere tvilte på at han for alvor mente at barnemorderskene skulle henges (se også 10.5.6.). For når Hamsun viser en slik abnorm ufølsomhet overfor én gruppe mennesker, hvordan kan han da ha slik medlidenhet med og omsorg for en annen gruppe? Hamsuns akseptering av Sigrid Undsets hjemmel *bare* angående barna rimer ikke med allmennhetens etikk og moral. Man kan ikke først *avvise* medlidenhet som hjemmel i ett motivasjonsargument, for så i neste øyeblikk å *appellere* til medlidenhet som hjemmel i et tilsvarende argument, bare overfor en annen menneskegruppe. Hamsun prøver imidlertid på dette. I alle hans innlegg oppstilles dikotomien «de værdifulle Børnene» og «de værdiløse/haapløse Barnemorderskerne». Han tillater seg å ignorere menneskers etiske følsomhet, *samtidig* som han appellerer til denne følsomheten. Hamsun setter opp andre regler for sin egen argumentasjon enn for sine motdebattanters. Når andre benytter motivasjonsargument overfor barnemorderskene, forteller de historier og «luller og taler». Når Hamsun benytter motivasjonsargument overfor barna, er dette helt gyldig. Dette fordi han, etter sin egen mening, taler «Ofrenes Sak». Hamsuns holdning er at hans egne forsvarstaler er berettigede, mens motdebattantenes er absurde (se s. 96).

Ved å analysere nærmere disse syv argumenttypene har jeg bl.a. vist at hvis mottakeren ikke aksepterer hjemmelen, er det vanskelig for avsenderen å oppnå tilslutning til sin påstand. I neste avsnitt skal jeg vise hvordan argumentasjonen mellom debattantene arter seg, og hvilke argumenter som får tilslutning eller som blir avvist.

10.3.4. Motargumentasjon og god eller dårlig argumentasjon

Sakprosaen i en avisdebatt har som regel et dialogisk preg. Debattantene forholder seg til hverandre, og mye av argumentasjonen er *motargumentasjon*. Slik er det også i barnemorddebatten. Under gjennomgangen av argumentmodellen viste jeg at avsenderen kan ta forbehold overfor en påstand ved å legge til en gjendrivelse. Hamsun modifiserte bl.a. påstanden «hæng Barnemorderskene» til å gjelde de første hundre eller fem som drepte sine barn. Han forutså også en del motargumentasjon ved å sette inn «skinngjendrivelse» i sin argumentasjon.

I prinsippet kan man skjelne mellom to slags motargumentasjon, argumentasjon i forsvar og angrep (op.cit.:73). Praksis tilsier imidlertid at grensene mellom defensiv og offensiv motargumentasjon er flytende. Partene i en sak skifter ofte mer eller mindre umerkelig fram og tilbake mellom ulike posisjoner, og det beste forsvar kan gjerne være et angrep. Jeg vil derfor ikke behandle de to typene motargumentasjon hver for seg, men samle dem i et avsnitt om noen vanlige gjendrivelsermetoder.

En vanlig metode er å gjendrive motstandernes argumentasjon punkt for punkt. Denne gjendrivelsermetoden bruker Hamsun i flere av sine innlegg. Han tar for seg av motstandernes argumenter og motsier disse. Men Hamsun *refererer* sjelden sine motstandere, i alle fall ikke mer enn ved korte setninger. Han *innarbeider* deres motargumenter i sin egen argumentasjon, og resultatet blir en virkningsfull gjendrivelse. Det samme gjelder for Sigrud Undset i hennes innlegg mot Hamsun. Kvalitetsforskjellen mellom Hamsuns/Undsets tekster på den ene siden og de andre debattantenes tekster på den andre, kommer bl.a. fram i deres måte å gjendrive motdebattantenes argumenter:

Knut Hamsun (Bilag I:43):

Morderskerne forsvarer særlig av dem som ingen Børn har eller som har faat et barn ved Ulykkestilfælde, Ægtefolk uten Forældrekald eller mandlige og kvindelige Hetærenaturer uten Familjeattraa. Herfra undtar jeg Undtakelserne, jeg undtar blandt andre *Hr. Dr. med. Justus Barth og et av Hoderne i 'Social-Demokraten'*, dem undtar jeg fra alt, endog at forstaa hvad jeg har skrevet. Naar jeg vil ha slike Mødre utryddet som utrydder sine Børn synes Hr. Barth at mene at jeg vil ha dem utryddet fordi de har faat Børn. Lat ham slaa sig sammen med Hodet i 'Social-Demokraten'! Hvad har hun med dette Spørsmaal at gjøre, Piken som har faat et Barn og 'kjæmper som en Løve' for det? Men hun som faar et Barn og dræper det, hæng hende! Hun har kanske brillante Egenskaper som Hætære, Mor er hun ikke. Hun har rykket bort sit eget naturlige Grundlag, hun er haapløs.

Jeg undtar ogsaa *Ragnhild Wiesener*. Hun synes at være gift og at være Mor, hun synes ikke at føle sin store Børneskare som en Ulykke. Er da nogen den rette til at gi sit Besyv med her saa er det Fru Ragnhild Wiesener. Og saa begynder hun med at yde al Ære til mig fordi jeg vil 'bevare hvert Liv for Samfundet'. Aa men det vil jeg jo aldeles ikke, jeg vil tværtimot utrydde og renske væk de Liv som er haapløse, til Fordel for de Liv som bli r værdifulde. (min kursivering)

Her tar Hamsun fatt i innleggene både fra Justus Barth (Bilag I:34ff), red. leder (Hjalmar Løken) i *Social-Demokraten* (Bilag I:31) og Ragnhild Wiesener (Bilag I:39 og 42). Han plukker fra hverandre deres kommentarer til hans første innlegg og snur på dem slik at de passer inn i hans egen tekst. F.eks. gjendriver Hamsun påstanden om at han vil «bevare hvert Liv for Samfundet», og det er et intertekstuelte spill mellom Hamsuns og de andres tekster. Hamsun bruker antydninger og henvisninger heller enn direkte sitater. Det samme gjør Sigrud Undset (Bilag I:50f):

Jeg fritar paa forhaand hr. Hamsun fra at forstaa mig. Jeg fritar ogsaa dem som ingen barn har eller som har faat barn ved et ulykkestilfælde, ægtefolk uten forældrekald eller mandlige og kvindelige hetærenaturer uten familjeattraa.

Jeg kan ikke vite, hvadfor egenskaper som mennesker [tjenestepikene] har – *oftest har de vist neppe brillante evner i nogen retning*. Men det tror jeg da jeg tør si, ut fra det jeg som kvinde kjender til kvinder – *brilliante egenskaper som hetærer har de sikkert mindst av alt*. En kvinde som det har steller sig nok undertiden ikke likere end at hun faar løsbarn. Men saa ilde steller hun sig vist sjelden at hun maa gaa i fjøset ellers lægge sig til at skure gulve og trapper med kroppen værkende efter en barnefødsel. (min uth.)

Undset griper her noe av det viktigste i Hamsuns argumentasjon: at barnemorderskene er «haapløse og værdiløse» hetærenaturer. Hun siterer ikke Hamsun direkte, men skriver at barnemorderskene neppe har «brilliante evner i nogen retning» og «brilliante egenskaper som hetærer har de sikkert mindst av alt». De som har lest Hamsuns innlegg vil vite at dette er en gjendrivelse av hans påstand om de «haapløse og værdiløse» barnemorderskene. Et annet eksempel, som viser dette intertekstuelle spillet mellom Undset og Hamsun enda tydeligere, er:

Hun [dvs. den 'ulykkelige' moren] *kan ikke saa godt tænke paa at smaa barn er vakre, at de smiler, naar de kommer ind i en anden stue – for hun har hverken to stuer eller en stue at ha ungen sin i*. Hun kan ikke trøste sig med at det allikevel altid er en lykke for en kvinde at stelle med sit eget barn – for skal hun tjene føden for sig og ungen, saa kan hun netop umulig stelle den selv. Hun maa sætte den bort. Saa det hun har at tænke paa om dagen og nætterne er snarest netop det – hvordan i al evighet skal hun klare at skaffe penger til at betale for dette barnet. Hun klarer det ikke – saa er der fattigkassen. *Der er ikke nogen heller der tar til sig fremmedes unger gratis, fordi barn er pene at se paa*. (min uth.) (Bilag I:50)

I dette avsnittet drar Sigrud Undset Hamsuns vakre narrasjon, om hvordan barnet undrer seg når det kommer inn i et *annet* rom (Bilag I:30), ned på et svært jordnært plan. Hun bruker Hamsuns narrasjon til å vise hvordan situasjonen er for de som blir barnemordersker, «hun har hverken to stuer eller en stue at ha ungen sin i». Undsets bruk av Hamsuns tekst, og

senere Hamsuns bruk av Undsets tekst, nærmer seg parodier idet de forholder seg til den andres tekst, men gjendikter denne med en spottende undertone (Pedersen 1976:27).

De andre debattantenes punkt-for-punkt-gjendrivelsler er oftest langt fra så finurlige som Hamsuns og Undsets. Et avsnitt fra Justus Barths- og Olaug Løkens innlegg kan illustrere dette:

Hr. Knut Hamsun skriver i 'Morgenbladet' No. 26 for Lørdag Aften en Artikel med Titel 'Barnet', en Artikel som interesserer mig meget, fordi jeg i min Praksis har hat meget at gjøre med ugifte Mødre, ogsaa med dem, som har dræpt sit Barn. Hr. Knut Hamsun kan neppe ha særlige Forudsætninger for at bedømme slike ulykkelige Mødre, naar han siger: 'Hæng dem! De er Haabløse!'
Haabløse! Ingenlunde, Hr. Hamsun! Men de lever i et for Tiden haabløst Samfund. (min uth.) (Justus Barth, Bilag I:34)

Her kommer Barth med innvendinger som Hamsun allerede hadde forutsett i sitt innlegg: at det er *samfunnet* som er «haapløst», ikke barnemorderskene. Denne motargumentasjonen rommer derfor ikke noe nytt, og det er en ulempe i argumentasjonen. Hvis avsenderen allerede har klart å forutsi motargumentasjonen, virker den ikke like sterkt. Avsenderen kan også i sitt neste innlegg skrive: «Hva var det jeg sa?».

Olaug Løkens argumenter mot Hamsun (Bilag I:45) holder seg også tett opp til Hamsuns tekst og siterer ham:

Knut Hamsun skriver vakkert om det lille dræpte barn: 'Det hadde mange lange aars haab med sig, det kunde blit mere end vi. Og saa er et barn desuten pent, det er pent at ha her i livet, det leker med smaa hænder og stundom ser det op. Det undrer sig saa storlig, naar det kommer ind i et andet rum.' (Ja – der kunde siges sterkere ting om et barns deilighet, og om den lykke at ha et litet barn i et lyst og lykkelig hjem). [...] Hr. Hamsun betakker sig for den ros, en har gitt ham, at han 'vil bevare hvert liv for samfundet'. 'Det vil jeg jo aldeles ikke,' siger han, 'jeg vil tvertimot utrydde og renske væk de liv som e r haabløse, til fordel for de liv som b l i r værdifulde.' Dette høres jo ganske ret og rimelig.

Olaug Løken prøver videre å bruke den effektive punkt-for-punkt-gjendrivelsen ved å først ta for seg et punkt hos Hamsun, så et annet.

Men der er to ting at ta i betragtning. *For det første* er de unaturlige forældre ikke s a a haabløse som hr. Hamsun mener. Der er bl.a. ogsaa i 'Morgenbladet' optraadt forsvarere for den ugifte m o r, som har dræpt sit barn: D r. J u s t u s B a r t h og R a g n h i l d W i e s e n e r. Især taler dr. Barth som den der har myndighet, fordi han har lægens store erfaring.

For det andet er det et stort spørsmaal, om et barn av s a a haabløse individer, som hr. H a m s u n s barnefar og barnemor, kan ha faat i arv saa mange gode muligheter, at livet vilde blit nogen lykke for det. Det er et stort spørsmaal om et barn efter s a a absolut værdiløse mennesker skulde kunne bli et værdifuldt liv for samfundet. (min kursivering)

Denne metoden er kun effektiv hvis punktene avsenderen gjendriver er sentrale for mottakeren. Punktene Løken tar fatt i *er* sentrale for Hamsun, men han avviser kontant hennes motargumentasjon likevel, i samme innlegg som han tilbakeviser innlegget fra Sigrid Undset:

Baade Fru Løken og Fru Undset fortæller mig Historier om Mødre som – ikke skulde være hængte. Det synes de er saa morsomt. Jeg kunde ogsaa fortælle Historier [...]

Fruerne fortæller begge om Mødre som har avlivet sit eget Barn, men er blit utmærkede Pleiersker for andres. Ja en Fængselsbestyrer har to Gange forsikret Fru Løken at Barnemorderskerne er gjerne de bedste Fængslet har; naar de kommer ut igjen blir de næsten altid bra Mennesker, og specielt viser de sig utmærkede som Barnepiker. Fru Undset støtter denne Forsikring med en anden Historie som er denne lik.

For det første er det ikke en Kvinde naturlige Bestemmelse som Kvinde at bli bra Menneske og Barnepike. Har hun født saa er det hendes Bestemmelse som Kvinde at være Mor. For det andet: indser da ikke de kjære Prater hvor Vildfarelsen fører hen? Konsekvensen blir at Veien for en Pike til at bli bra Menneske og specielt utmærket Barnepike gaar gjennom Barnemord.
(min uth.) (Bilag I:57f)

Her går Hamsun mer direkte til verks enn i eksempelet jeg gjenga ovenfor. Han utlegger Løkens og Undsets argumentasjon, for så å vise hvilke villfarelser deres påstander fører inn i. Han foretar med andre ord en fordreid oppsummering av deres innlegg. Hamsun fører også argumentene deres ut i det absurde. Metoden, som tradisjonelt kalles *reductio ad absurdum*, består i å utvikle motstanderens argument så man havner i en uhyrlig konsekvens (op.cit.:77). Vi ser i det kursiverte avsnittet at Hamsun sier: «Konsekvensen blir at Veien for en Pike til at bli bra Menneske og specielt utmærket Barnepike gaar gjennom Barnemord.» Jeg mener at han her trekker uhyrlige slutninger av Løkens og Undsets påstand om at barnemorderskene kan bli gode barnepiker. Hamsun tillegger motstanderne sine mer vidtgående synspunkter en de har, men han får samtidig fram at det faktisk *er* noe absurd ved at barnemordersker så å si automatisk blir gode mennesker og barnepiker. Hamsun berører dette senere i samme innlegg (Bilag I:60):

Barnemorderskerne blir saa bra Mennesker, saa utmærkede Barnepiker for Fruernes Børn. De lever mindst like saa godt efter Mordet som før det, de sover godt om Natten, spiser om Dagen, klær sig, pynter sig, lever i firti, femti, seksti Aar efterpaa. Vi hører ikke om at de drives ut i Sindsykdum, at de begaar Selvmord, det er bra Mennesker, utmærkede Barnepiker. Men de er Mødre som har dræpt sit Barn.

Hamsun får tydelig fram at han *tviler* på sine motstanderes oppfatninger av barnemorderskene. Han gir debattens lesere inntrykk av at Løken og Undset har holdt tilbake mye av sannheten: barnemorderskene blir ikke *nødvendigvis* gode mennesker. Denne gjendrivellesmetoden svekker motstandernes troverdighet, deres *ethos*. Hamsun impliserer at de har fortalt halve sannheter. En påstand om at barnemorderskene er mennesker med svært svekket samvittighet, ligger også implisitt i Hamsuns uttalelser. Han påstår at barnemorderskene ikke plages av anger.

En annen vanlig gjendrivellesmetode, som har likhetspunkter med dem jeg allerede har vist, er å bestride det motstanderen har sagt. Denne metoden krever at man argumenterer for sitt eget motsynspunkt, og gjerne belegger sin motpåstand med spesifikk dokumentasjon (op.cit.:78). Hvis motparten f.eks. har sitert en ekspertkilde, kan man bestride hans påstand

ved å hevde at denne henvisningen er misforstått eller irrelevant. Det er dette Hamsun gjør når han tilbakeviser statistikken til Johan Scharffenberg:

Skulde det være nogen Slags Mening i denne Statistik som Bevis imod mig, saa burde den ikke ha begyndt der hvor den skulde slutte. (Bilag I:98)

Her avviser Hamsun Scharffenbergs argument, og han avviser også kildens autoritet i debattens sammenheng. Jeg har imidlertid vist at Hamsuns motargumentasjon på dette punktet ikke er så sterk siden han ikke kan komme med belegg for sin motpåstand. Han skriver bare hvilke statistikk han synes *bør* komme fram, men han har ikke konkrete kilder:

Barnemordsstatistiken maatte begynde nede i Aarhundrerne og ende med 1860, gjærne før. Det maatte forresten gaa an at skaffe dette Materiale for Kristianias vedkommende hvor Tilstanden er værst, det maatte bare ikke gjælde pr. 1 Million Indbyggere (!), men pr. 1 Tusen Tjenestepiker. (Bilag I:98)

Hamsun angriper også sine motstanderes *argumentasjonsform*, f.eks. i argumentasjonen mot Undset. Dette kalles *ad hominem* argumentasjon, og kjennetegnes ved at man tar personen i stedet for saken (Jørgensen m.fl. 1994:128). Hamsun bruker denne metoden ofte. Han kritiserer Undsets *måte* å argumentere på, enten de enkelte argumentene eller hele argumentasjonen. Med dette vil han ramme hennes troverdighet, hennes *ethos*. Det er ikke nok å bare ramme hennes *logos*, altså faktaopplysningene og historiene hennes:

At hun gidder sitte og skape sig slik til! Jeg synes slet ikke at Fru Undsets Meninger er saa ualmindelige og uforstaaelige naar man først finder frem til dem i hendes opstyltede Tale. (Bilag I:58)

Hvis ikke Manden [sorenskriver Sitje] er en juridisk Vigtigper, saa bør han tænke sig om, kanske ogsaa læse litt andet end Juristeri. (Bilag I:100)

Hamsun angriper også andre debattanters argumentasjon, særlig der de *forsvarer* ham. Han vil ikke at de som forsvarer barnemorderskene også skal forsvare ham, og han viser at deres forsvar er basert på feil grunnlag:

Naar jeg vil ha slike Mødre utryddet som utrydder sine Børn synes Hr. Barth at mene at jeg vil ha dem utryddet fordi de har faat Børn. Lat ham slaa sig sammen med Hodet i 'Social-Demokraten'! Hvad har hun med dette Spørsmaal at gjøre, Piken som har faat et Barn og 'kjæmper som en Løve' for det? Men hun som faar et Barn og dræper det, hæng hende! (Bilag I:43)

Og saa begynner hun [Ragnhild Wiesener] med at yde al Ære til mig fordi jeg vil 'bevare hvert Liv for Samfundet'. Aa men det vil jeg jo aldeles ikke, jeg vil tværtimot utrydde og renske væk de Liv som er haapløse, til Fordel for de Liv som blir værdifulde. Fruen taler saa varmt og medfølende for Barnemorderskerne, søker efter Undskyldninger, luller og taler. (ibid.)

Hamsun har også en annen interessant måte å degradere sine motstandere på. Gjennom hele debatten fastholder han at det er selve *saken* som er det sentrale, ikke motdebattantenes argumentasjon. De fire første innleggene begynner med en henvisning til barnemordaffærer kort tid før innleggene er skrevet. Virkningen av dette er at leseren får inntrykk at Hamsun

ikke skriver fordi han har blitt provosert av noen andre til å skrive, men at det er de enkelte barnemordsaker som er av størst betydning. Det er altså først etter de innledende linjene om selve saken at Hamsun kommenterer dem han har fått innlegg fra. Innledningslinjene i de fire første innleggene er som følger:

1. innlegg (Bilag I:30):

I 'Morgenbladet' for nogen Uker siden stod om en ung Pike som hadde faat 8 Maaneders Straf for at ha dræpt sit Barn. Der stod ikke 18 Aar eller 8 Aar, men 8 Maaneder. Var der særlige Omstændigheter tilstede, eller er det blit 8 Maaneder nu for at dræpe et Barn?

2. innlegg (Bilag I:43):

Fire Dager efter at jeg sendte min første lille Artikel faar jeg 'Morgenbladet' for 13. Januar med følgende Notis:

B a r n e m o r d. En Tjenestepike her i Byen, som har født i Dølgemaal og ombragt sit Barn, blev i gaaraftes anholdt og arresteret.

Kort og godt. Saa er der ikke stort mere med der. Hun faar vel 8 Maaneder.

3. innlegg (Bilag I:57):

To barnemordaffærer siden jeg sidst skrev: den ene Forundersøkelse mot en fraskilt Kone som sigtet for Mord paa sit Børn, det andet Tilfælde en anden Dame under Retsforfølgning for det samme. Er Lykken god vil hverken Sakkyndigheten eller Retten kunde fælde dem.

4. innlegg (Bilag I:78):

- - - Det synes at ha været bra nu en tid med disse rædselsfulde barnemord, men nu kom et som utgjorde for mange. Jeg tillater at lægge tildragelsen frem for Dem efter 'Intelligensen', 'Dagbladet' og 'Morgenbladet': [...]

Hamsun bruker altså svært mange motargumentasjonsteknikker i sine innlegg. Spørsmålet som gjenstår er hvor *god* hans argumentasjon og motargumentasjon er. I eksemplet ovenfor med «Barnemordsstatistiken» er argumentasjonen svak, siden den ikke rommer nye, pålitelige kilder. Når han prøver seg med et slikt *argumentum ad antiquitatem* (det gamle som bevisgrunn), holder det ikke å henvise til en statistikk han aldri har sett selv.

Det er imidlertid vanskelig å fastsette endelige kriterier for hva som er god eller dårlig argumentasjon. Det første kriteriet man kan konfrontere Hamsuns tekster med, er om argumentasjonen er *korrekt*. I en debatt om etiske spørsmål er korrekthet imidlertid ikke et interessant kriterium. Dette fordi en retorisk argumentasjon, som ofte omhandler etiske spørsmål, ikke forutsetter *sanne* argumenter, men *sannsynlige* (Jørgensen og Onsberg 1987:85). God argumentasjon er altså ikke det samme som formelt gyldig argumentasjon. I et etisk spørsmål som barnemord finnes ikke *sannheten*. Hamsun trekker sine slutninger og begrunner sine påstander ut fra mer eller mindre kvalifiserte meninger, følelser og holdninger. Noen av hans motdebattanter mener at hans meninger og holdninger er lite

humane og svært uheldige. Dette kan som sagt komme av Hamsuns ethosappell, at han, som han selv sier «har formeget imot [seg]».

I barnemorddebatten fastholdt Hamsun at *saken* var det viktigste, men det er likevel tydelig at både han og hans motdebattanter tillegger *personene de debatterer med* stor betydning. Hamsun blander imidlertid ikke sak og person mer enn det som kan forsvares. Argumentasjonens kvalitet svekkes ikke ved at han kommer med noen direkte spark til f.eks. Sigrid Undset, Justus Barth eller sorenskriver Sitje.

Siden målet for retorisk argumentasjon er å vinne tilslutning, kan man spørre om god argumentasjon ikke rett og slett er *effektiv* argumentasjon. Man kunne hevde at hvis avsenderen fikk tilslutning hos sine mottakere, var argumentasjonen god (op.cit.:88). Da hadde man måttet karakterisere Hamsuns argumentasjon som *dårlig*, siden han får flere mot seg enn med seg. En slik bestemmelse av god argumentasjon er imidlertid en overforenkling. Kvalitet er ikke det samme som effektivitet. Hvis en avsender går på akkord med sine overbevisninger bare for å oppnå tilslutning, er ikke hans argumentasjon god. Den virkningsfulle og samtidig gode retorikk avviker fra f.eks. reklame og propaganda ved at den gjerne søker tilslutning, men ikke for enhver pris (op.cit.:89).

Det innledende spørsmålet om hva som er god eller dårlig argumentasjon, kan ikke besvares entydig. Argumentasjonen er situasjonsbundet, og må vurderes ut fra den konkrete sammenhengen. Jørgensen og Onsberg framsetter denne definisjonen: «God argumentation oppfyller de krav, som er betinget af hele kommunikationssituationen» (ibid.). Ved en kvalitetsvurdering av tekster, må man spørre om avsenderen utformer sin argumentasjon i overensstemmelse med *seg selv, emnet, omstendighetene og mottakerne*. Man må sette seg inn i kommunikasjonssituasjonen tekstene er framkommet i, og et av kriteriene for god argumentasjon er om tekstene er *interessante* i sammenhengen. Dette må vi kunne svare ja på angående Hamsuns tekster. Han framfører en velutviklet argumentasjon med et stort sett velvalgt, fengende språk. Argumentasjonen er også innholdsmessig interessant fordi Hamsun sier noe nytt og kontroversielt. Uttalelsene er kontroversielle fordi Hamsun forfekter synspunkter det var meget delte meninger om i samtiden, og som også var ømtålige. Reaksjonene var både positive og negative, men alle avspeiler at Hamsuns argumentasjon hadde sensasjonens interesse. Hamsuns provokasjon var velvalgt, og han satte i gang en langvarig debatt. Men hvis tekster *kun* er provoserende, kan argumentasjonen være dårlig. Jeg mener Hamsun mestrer balansegangen. Tekstene hans er ikke kjedelige, og de er ikke bare provoserende. Han skyr alminneligheter og «riktige» meninger, han skyr når hans motstandere «luller og taler» og kommer med ubestridelige og intetsigende plattheter. Hamsun prøver også å avholde seg fra å komme med for mange eksempler, slik mange av hans motstandere gjør. Når Undset og Løken kommer med eksempler på barnemordersker som har blitt gode mennesker, sier han: «Jeg kunde ogsaa fortælle Historier.» Det er imidlertid forskjell på å belegge en sak med *ett* godt eksempel, og å bruke belegg som dekorativt pålegg. Hamsun vil vise at man kan fortelle historier i det uendelige uten å komme

til saken. Han eksemplifiserer ikke til det kjedsommelige, samtidig som han stort sett er redelig i de eksemplene han gir (med henvisninger til faktiske notiser i aviser osv.).

Hamsuns argumentasjon kan imidlertid ikke karakteriseres som redelig på *alle* punkt, i alle fall ikke om vi legger til grunn Jørgensens og Osbergs påstander om hva redelig argumentasjon er. Hun hevder at uredelig argumentasjon kan bestå i at avsender søker å vinne tilslutning ved hjelp av *løgn, fortielse* eller *fordreining* (op.cit.:95). Jeg skal vise senere (s. 115f) at Hamsun har noen uriktige og svært fritt siterte henvisninger som grenser mot *løgn*. Det er imidlertid vanskelig å finne bevis for at Hamsun direkte *fortier* opplysninger. En fortielse er heller ikke nødvendigvis uredelig, men den blir det hvis avsenderen utelater noe, som ville gjort at en mottaker ikke ville sluttet seg til. Hamsun kan heller anklages for å *fordreie* sannheten. Fordreining består i at avsenderen manipulerer ved proporsjon eller relevans, og av de tre formene for uredelighet er fordreiningen den mest vanlige (ibid.). Det kan være vanskelig å tilbakevise argumentene til en avsender som man mener fordreier sannheten. Dette finnes det mange eksempler på i barnemorddebatten. Hamsun bebreides for overdrivelse og forenkling. Flere av hans motdebattanter vil vise at saken er mer kompleks enn Hamsun utgir den for å være. Johan Scharffenbergs statistikk og Sigrid Undsets historier er bare noen av eksemplene. Men Hamsun tar ikke noen av disse tilbakevisingene av egne argumenter så alvorlig. Han har inntatt en posisjon, og vil ikke la seg rokke.

I barnemorddebatten er det tydelig at argumentasjonen er uløselig forbundet med kamp, og at debattantene flere steder behandler hverandre som fiender. Krigsmetaforikken jeg har brukt under argumentasjonsanalysen tydeliggjør dette: Debattantene er *motstandere* eller *fiender*, man *vinner* eller *taper* en debatt, argumentene er *slående*, *sterke* eller *svake* osv. (Jørgensen m.fl. 1994:121). Den fiendtlige debattant angriper *ad hominem*, slik jeg viste Hamsun angrep Sigrid Undsets ethos.

Med grunnlag i Hamsuns innlegg i barnemorddebatten, vil jeg hevde at hans argumentasjon er eristisk. *Eristik* (gr. eris, strid) er argumentasjon som går ut på å sette fast en motstander, og for enhver pris få rett. Den er kjennetegnet ved at avsenderen inntar en fastlåst posisjon og er uimottakelig for et hvilket som helst motargument. Han avviser alle andre enn de som på forhånd deler hans synspunkter, han forkynner en «preken for de frelste» (Jørgensen og Onsberg 1987:96). Hamsuns posisjon i barnemorddebatten kan karakteriseres som fastlåst, og jeg har vist at han stort sett var uimottakelig både for positive og negative reaksjoner på sine innlegg. Eristikk er imidlertid en uredelig argumentasjonsform bare i situasjoner hvor motparten er innstilt på at man skal lytte til hverandre, og eventuelt nå fram til en felles beslutning. Det blir i denne sammenhengen et tolkningssspørsmål om Hamsuns motdebattanter virkelig *trodde* de kunne rokke ved noen av Hamsuns synspunkter, eller om de bare ville markere overfor avisenes lesere at de var uenige med ham. Jeg tror ikke f.eks. Hamsuns mest kjente motstander, Sigrid Undset,

hadde noe håp om å omvende Hamsun til sitt syn. Hun ville nok heller bare enda en gang markere avstanden mellom seg selv og Hamsun.

Bedømmelsen av en argumenterende teksts redelighet er altså et fortolkningsspørsmål, også fordi redelighetskriteriet kan knyttes til avsenderens intensjon, og hans holdning til mottakeren. Det vil i denne sammenhengen være umulig å dokumentere nøyaktig hva *Hamsun* har tenkt og villet, og også på hvilke premisser hans *motdebattanter* har gått inn i debatten. Jo mindre asymmetrisk kommunikasjonsforholdet er, dess mindre graverende vil uredeligheten være. Det hører til sjeldenhetene at forholdet er helt symmetrisk, og forholdet i barnemorddebatten er i alle fall ikke påfallende asymmetrisk. Hamsuns uredelighet ved overdrivelse og eristisk argumentasjon er derfor ikke graverende. Hans motdebattanter må stort sett ha visst hvilke premisser de gikk inn på i argumentasjonen med ham.

Hvis argumentasjonen på én gang er interessant og redelig, oppfyller den et retorisk idealkrav (op.cit.:97). Vanskeligheten med å leve opp til idealet er imidlertid at de to kvalitetene ofte kjemper mot hverandre. Jo mer man setter inn på å gjøre argumentasjonen interessant, dess mer tilbøyelig er man til å se stort på om den er redelig, og omvendt. Sagt på en annen måte: Det interessante er ofte uredelig og det redelige ofte kjedelig. I dette perspektivet er nok Hamsuns argumentasjon mer interessant og uredelig enn kjedelig og redelig.

10.4. Retorisk analyse av Hamsuns debattinnlegg

I dette avsnittet vil jeg forsøke å komme enda nærmere det særegne ved Hamsuns tekster i barnemorddebatten. I forrige avsnitt analyserte jeg hans innlegg ved hjelp av én spesifikk retorisk teori: argumentasjonsteori. I det følgende vil jeg benytte meg av mer allmenne litterære og retoriske begreper og teorier, slik jeg bl.a. beskrev i kap. 5.

10.4.1. Helter, skurker og ofre i Hamsuns innlegg

Noe av det første som springer en i øynene ved lesning av Hamsuns innlegg i barnemorddebatten, er hans inndeling av de impliserte personene i skarpt adskilte kategorier. Han ordner sine personer etter handlinger, egenskaper og holdninger. Resultatet blir en nesten eventyraktig inndeling i rollene helt, skurk og offer. For å bruke eventyrforskeren Greimas' begrep, kan vi snakke om ulike aktanter eller roller som kommer til uttrykk i innleggene. Til hver rolle hører konkrete aktører eller rolleutøvere (f.eks. «Opfostrene»). Det er imidlertid ikke fruktbart å trekke sammenligningen mellom heltene, skurkene og ofrene i Hamsuns innlegg og Greimas' aktanter for langt. Poenget ved å vise til

eventyrrollene må være å understreke at de impliserte parter i Hamsuns innlegg har en tendens til å få et sjablonmessig preg. Dette minner om eventyrfigurene: heltene er bare gode og skurkene bare onde.

Heltene er de som forsvarer barna og tar seg av dem. Således er Hamsun selv en helt, og også de andre sju debattantene som forsvarer barna. Dette uttrykkes ikke eksplisitt, men vi finner utsagn fra Hamsun der han fremstiller sin egen posisjon som aktverdig, f.eks.: «Jeg vil samle paa børn, menneskene de vil samle paa mordersker» (Bilag I:79). Han uttrykker seg også i positive vendinger om de som inntar samme posisjon som ham i debatten. Deres innlegg er «glimrende» (Bilag I:57).

Det er likevel noen *andre* som oppnår en sterkere heltestatus i Hamsuns avisinnlegg, og det er «Opfostrerne». Hamsun «vet ikke en herligere Virksomhet i den vide Verden end deres. De gaar der i en Eng av Blomster og Ugræs og Smaatrær, i en Verden av Graat og Sinne og Latter og Barneglæde, de staar foran en Sum av nyt Liv som lægges til den andre» (Bilag I:60). «Opfostrerne» er de største heltene, fordi de konkret tar seg av barna: «Opfostrerne g j ø r noget, de sætter noget ind, røres sig.» Hamsun og hans meningsfeller *taler* barnas sak, mens opfostrerne *gjør* noe for barna i praksis. Og i en distinksjon mellom å *tale* og å *gjøre*, setter Hamsun det å *gjøre* høyest. Hamsun impliserer flere steder i sine innlegg at å *tale* kan være nyttig for å få noen til å *gjøre* noe, men *talen* er ikke viktig i seg selv (se også 10.5.7.).

Skurkene er først og fremst barnemorderskene og fedrene til de drepte barna. I argumentasjonsanalysen trakk jeg fram flere avsnitt der Hamsun beskriver barnemorderskene. De er «haapløse og værdiløse», og barnemordersken har «kanske brillante Egenskaper som Hætære, Mor er hun ikke» (Bilag I:43). Barnefaren er også medskyldig i mordet, og han beskrives i like harde ordelag: «Han kan ha fremragende Egenskaper som Forbryder, som Dyr eller som Alfons,^[60] Far er han ikke» (Bilag I:44). Det er helt klart *hvorfor* barnemorderskene og barnefaren er de største skurkene. De har sviktet sin livsoppgave, og de har sviktet et barn som var helt avhengig av dem. Ingen unnskyldning er god nok for den forbrytelsen de har gjort, mener Hamsun.

I tillegg til barnemordersken og barnefaren er det andre skurker Hamsun vil ramme i debatten. Det er de som *forsvarer* barnemorderskene. Hamsun kommer flere steder med en samlende karakteristikk av disse: «Morderskene forsvares særlig av dem som ingen Børn har eller som har faat et barn ved Ulykkestilfælde, Ægtefolk uten Forældrekald eller mandlige og kvindelige Hæterænaturer uten Familieattraa» (Bilag I:43). Dette er sterke påstander som Hamsun belegger med få eller ingen eksempler. Det var f.eks. ingen barnløse kvinner som hadde kommet med innlegg til forsvar for barnemorderskene innen 10.2.1915, da Hamsuns karakteristikk av barnemorderske-forsvarerne stod på trykk. Den eneste «frøken» som hadde uttalt seg til da, Dagny Kristensen, støttet Hamsun. Hvem Hamsun

⁶⁰Alfons, fr., mann som lar seg underholde av en kvinne som driver ervervsmessig utukt, hallik (Berulfsen og Gundersen 1985:13).

sikter til «som har faat et barn ved Ulykkestilfælde» er også et åpent spørsmål. Det kan være fru Ragnhild Wiesener, siden hun var den eneste moren som pr. 10.2.1915 opptrådte som barnemorderske-forsvarer. Uttalelser fra Hamsun senere i innlegget utelukker imidlertid dette. Han sier om fru Wiesener at «Hun synes at være gift og at være Mor, hun synes ikke at føle sin store Børneskare som en Ulykke». Hamsun inkluderer henne blant de han «undtar» for å forstå hva han har skrevet. Det er mer trolig at disse påstandene er ment å karakterisere *alle* de som er foreldre, men som samtidig kan få seg til å forsvare barnemorderskene. Det er viktig å poengtere at det er *Hamsun* som mener disse har fått barn ved et ulykkestilfelle. Når de kan forsvare barnemordersker, er de i Hamsuns øyne «Ægtefolk uten Forældrekald» og «mandlige og kvindelige Hæterænaturer uten Familjeattraa». Jeg har allerede vist hvilke uhyrlige konsekvenser Hamsun utleder fra barnemorderske-forsvarernes innlegg (s. 96). De som forsvare barnemorderskene blir automatisk Hamsuns fiender. Hamsuns utsagn mot disse, f.eks. Sigrud Undset og Olaug Løken, tenderer til å bli direkte uhøflige:

Det er ingen – ingen av os som forstaar Fru Undset. [...] I det Hele synes intet av de to Fruers Indlæg at være skrevet i umiddelbar Trang for Sakens Skyld.
(Bilag I:58)

Han anklager Undset og Løken for å ikke ha samme engasjement i saken som han selv. Barnedyrkeren Hamsun *kan* ikke la *noe* som kan brukes til forsvar for barnemordersker passere, og motarbeider slike uttalelser med alle litterære midler.

Barnemorderskenes forsvarene blir i Hamsuns øyne ikke bare skurker, men også hjelpere til de største av alle skurker: barnemorderskene. Dette komplottet kan han eller vil han ikke forstå. Han søker ved all kraft å vise det paradoksale i at det er *mødre* som forsvare barnemorderskene, skurkene, mens bare han (og noen få andre) forsvare barna, ofrene.

Rettsvesenet kan også sees på som en (upersonlig) skurk, eller i alle fall som en hjelper til barnemorderskene. Ved de lave straffene mener Hamsun rettsvesenet oppfordrer til barnemord, heller enn å motarbeide det.

At det er barna som, etter Hamsuns oppfatning, er sakens ofre, levner hans innlegg ingen tvil om. I sitt tredje innlegg sier han dette eksplisitt: «Ofrenes Sak» er det samme som «Børnenes Sak» (Bilag I:57). Det er barna, og kun dem, Hamsun ser grunn til å ha medlidenhet med. Det er barna som lider for «disse Grep om Halsen, for alt dette Blod og alle disse Mord» (Bilag I:30). Hamsuns kynisme overfor barnemorderskene har jeg allerede nevnt. Han har fraskrevet barnemorderskene alle muligheter etter deres forbrytelse. Barna har derimot alle muligheter, og det at disse mulighetene fjernes, er fatalt. Man kan ikke vite hva disse barna ville blitt til, det kan hende at «en Platons Sjæl forgaar» (Bilag II:123). I *Markens Grøde* kommer Hamsun med ytterligere eksempler på hvilke liv som hadde gått tapt for samfunnet hvis alle «uekte» barn hadde blitt drept (se s. 152). Det å kvele håpet er en så stor synd, at Hamsun finner at den ikke kan straffes mildere enn med døden, og fra det

øyeblikk en mor dreper sitt barn, er hun helt ubetydelig for Hamsun. Det er det samme for ham hva som skjer med et så verdiløst menneske, og da kan hun like godt henrettes. Hvis dette kan spare noen nye liv, og gi noen nye muligheter, kan henrettelsen mer enn forsvares. Da har man gjort det riktige: å «utrydde og renske væk de Liv som er Haapløse, til Fordel for de Liv som blir værdifulde» (Bilag I:43). Hamsun modifierer ikke engang sin uttalelse med å skrive at barnets liv *kan bli* verdifullt, han skriver *blir*. I alle henseende er barnets liv mer verdifullt enn morens. Denne grunnleggende tankegangen hos Hamsun har sammenheng med hans menneskesyn (se 10.5.3.).

Disse rollefigurene i Hamsuns innlegg kan skjematisk framstilles slik:

Helter	Skurker	Ofre
Hamsun og de andre «barnas forsvarere»	Barnemorderskene og fedrene til de drepte barna	Barna
«Opfostrenerne»	Barnemorderskenes forsvarere	
	Rettsvesenet	

Tabell VI

Det er altså flest skurker og Hamsun-motstandere blant rolleutøverne i Hamsuns innlegg. Barna er de eneste ofrene i hans innlegg, mens de *deler* denne rollen med barnemorderskene i mange av de andre debattantenes innlegg. Hvordan rollefordelingen tydeliggjøres ved Hamsuns retoriske språkbruk, vil jeg behandle i neste avsnitt.

10.4.2. Retoriske virkemidler

Metafor og allegori

Lenge var det slik at det kun var i omtalen av skjønnlitterære tekster man snakket om *stil*, og fremdeles er det nok slik at vi tillegger visse stilelementer i den klassiske retorikken høyere litterær kvalitet og verdi enn andre. Metaforen er et slik høyverdig stilelement. Grepstad hevder at mens metaforer i skjønnlitteratur og lyrikk ofte oppleves som nyskapende og berikende for teksten, blir metaforer i sakprosa ofte «påfallende» (Grepstad 1992:45). En innvending mot denne påstanden kan være at metaforer i *gode sakprosa*tekster kan være like berikende og nyskapende som metaforer i *gode skjønnlitterære tekster*. Det er altså ikke så sentralt om metaforen finnes i sakprosa eller skjønnlitteratur, begge sjangre kan romme både nyskapende og dårlige metaforer. Hvis metaforer i enkelte sakprosa

tekster er «påfallende», er det ikke av annen grunn enn at de er påfallende dårlige.

Det finnes eksempler på dårlige metaforer i barnemorddebatten. Når f.eks. Ragnhild Wiesener i sitt debattinnlegg 21.2.1915 (Bilag I:53) skriver at hun «elsker alt Sollys hr. Hamsun, ogsaa det, der har straalet fra Dem!», er det ikke primært av litterære ekspressive behov. Hun bruker solstrålene som et bilde på det gode som har kommet fra Hamsuns penn, i motsetning til det som kommer i barnemorddebatten og som hun oppfatter som en «Solformørkelse». En metafor av denne typen kan kanskje hjelpe leseren til å bedre oppfatte hva skribenten mener, men den er ikke nyskapende.

I Hamsuns innlegg kan vi derimot finne eksempler på gode metaforer. Den litterære kvaliteten på hans tekster er høy, og man kan ved gjennomlesning av samtlige innlegg i debatten se forskjell i litterær kvalitet på Hamsuns (og Undsets) tekster og de fleste øvrige debattantenes tekster. Jeg har allerede vist til bruken av, og siteringen fra andre tekster i motargumentasjonen (s. 94ff). En annen forskjell er altså bruken av retoriske virkemidler.

I sitt første innlegg bruker Hamsun metaforen «Paladser» for samfunnets institusjoner for «Blinde, Vanføre og Oldinger» (Bilag I:30). I de fleste tilfeller var nok dette en stor overdrivelse i 1915. Hamsun får likevel tydelig fram sin mening med denne metaforen (som også er en hyperbol, se nedenfor): Disse menneskene, uten framtid og muligheter, har langt bedre kår enn barna: «Barneherbergene er ingen Paladser, Barnekrybberne tigger sig frem Dag for Dag til Klædefiller og Mat.» Ifølge Hamsun er dette forkastelig, og helt praktisk gjorde han også noe for å bedre situasjonen. Pengene han fikk for sine barnemorddebattinnlegg, ga han til ulike barnehjem (jf. s. 53).

En metafor, eller mer nøyaktig en metafor utbygd til en kort allegori, har vi eksempel på der Hamsun sammenligner en «Skrædder» og «Livet». Sammenhengen er at han argumenterer for oppdragelsens betydning for fremskrittet. Selv om noen tilfeller «klikker», ser Hamsun likevel håp for de håpløses barn. Han mener at vi ikke kan slutte å tro på oppdragelsens makt: «Der er utallige Tilbakefald, Taket glipper, men Livet tar nyt Tak og gjennomfører sin Plan i Skift. Skrædderen syr noget han kalder Attersting, men han kommer stadig fremover; Livet syr undertiden Attersting» (Bilag I:59).⁶¹ Her skal framstillingen av «Livet» sees i lys av uttalelsen om «Skrædderen», og leseren hjelpes ved dette til å se nye sider ved «Livet».

I en annen, kort allegori forteller Hamsun om en solformørkelses-episode:

Vi stod og saa paa den totale Solformørkelse i Sommer. Der kom en Mand gaaende, han var varsom i sin Bedømmelse, han lullet og talte, han sa at naar den ikke varte længer saa maatte den være partiel – ⁶² (Bilag I:44)

⁶¹Hamsuns syn på arv og oppdragelse vil jeg behandle mer inngående i avsnitt 10.5.4.

⁶²Partiell, som gjelder, utgjør eller omfatter bare en del av eller visse deler av et hele, delvis; f.eks. partiell solformørkelse (motsatt: total).

I denne fortellingen er «Vi» Hamsun og de andre som har skjønt at barnemord er en grusom forbrytelse, og at barnemordersker bør behandles strengt. De klarer å se at barnemord er «den totale Solformørkelse», og at man må tale klart og tydelig om dette fenomenet. «Manden» som kommer gående er Hamsuns motdebattanter. Disse taler varsomt om barnemord og barnemordersker, de «luller og taler». Hamsun impliserer at hans motdebattanter ikke skjønner alvor i saken. De ser barnemord som en «partiel Solformørkelse», mens Hamsun og hans meningsfeller mener den er «total». Sagt uten metaforene: Hamsun mener saken er av et slikt alvor at den krever total deltakelse og totale, helhetlige løsninger som f.eks. å henrette barnemorderskene. Han er klar over at flere vil bebreide han for å være for kategorisk, og også for å overdrive: «De sædvanlige Svar til mig bebreider mig Overdrivelse, Ensidighet» (Bilag II:123). Men han er ikke villig til å bli med i flokken av dem som taler nyansert og diplomatisk om barnemord. Hans hånlige kommentar⁶³ til sine motstandere er: «Ja lat os endelig tale midt imellem om Mord, lat os ikke helde til nogen av Siderne naar Talen er om Mord. For det er jo bare Barnemord» (ibid.). Med denne litoten, som forsterkes ved allitterasjon, bare *Barnemord*, vil Hamsun synliggjøre hvor galt det blir å undervurdere denne forbrytelsen. Dette er også et av de stedene hvor Hamsuns ironi kommer tydelig fram. Han sier gjennomført det motsatte av hva han mener. Han vil *ikke* at man skal tale «midt imellem om Mord», han *vil* at man skal «helde til nogen av Siderne» og han mener slett ikke at barnemord er en liten forbrytelse. Jeg vil komme tilbake til Hamsuns bruk av ironi nedenfor.

Hyperbol og litot

Hamsun er kjent for å «presse språket til det ytterste» (Øyslebø 1964:128). Det resulterer gjerne i at to behov kolliderer i hans tekster: behovet for det voldsomme og behovet for de fine mellomnyansene. Store deler av Hamsuns språk i barnemorddebatten kan karakteriseres som hyperbolsk. Hamsun var også klar over at en innvendig som ble reist mot hans innlegg, var at han *overdrev*. Jeg har allerede trukket fram én hyperbol: «Paladser», men det fins også flere hyperboler, dvs. uttrykk som er så sterke at de ikke kan tas bokstavelig, i Hamsuns innlegg. Den mest iøynefallende av Hamsuns uttalelser er «hæng Barnemorderskerne». Men dette er ingen hyperbol i retorisk forstand. Jeg skal senere diskutere om Hamsun kan ha ment dette bokstavelig (10.5.6.). Her vil jeg imidlertid konsentrere meg om de språklige overdrivelsene. I Hamsuns innlegg 10.2.1915 finner vi beskrivelser av barnemorderskene og barnefedrene som må karakteriseres som hyperboler. At en barnemorderske skulle ha «brillante Egenskaper som Hætære», eller at en barnefar har

⁶³Det retoriske begrepet for å håne, rakke ned på er *diasymós* (gr.). Dette begrepet betegner situasjoner der taleren prøver å utlevere, eller utleverer, sin motpart til publikums latter eller avsky. Hos noen antikke teoretikere er dette en underart av ironi (Eide 1990:37).

«fremragende egenskaper som Forbryder, som Dyr eller som Alfons» er å ta vel sterkt i. I den grad man kunne gitt en nøytral beskrivelse av en barnemorderske, ville man ikke brukt slike begreper. Disse hyperbolene tenderer mot å gå over i det absurde, i likhet med f.eks. uttrykkene «døde av latter» eller «fløy til himmels». Det å overføre egenskaper fra dyr til mennesker i samme setning som man nevner en pervertert seksualitet («Alfons»), må betegnes som absurd. Ved disse hyperbolene («Dyr» og «Alfons») påstår Hamsun bl.a. at barnefaren har dyriske, seksuelle lyster.

Man kan likevel hevde at det er et snev av sannhet i Hamsuns hyperboler. De som er enige med ham, vil således kunne si at en barnemorderske *kan* ha noen av de egenskaper man antar en hore har, f.eks. lettlivet og a- eller umoralsk. Likeledes *kan* en barnefar som forlater mor og barn, ligne en forbryter som fordrufter etter å ha fått det han var ute etter. Han kan også sies å ha et dyrs mangel på ansvarsfølelse, og en halliks ønske om å utnytte kvinnen. Hamsuns betegnelser er likevel langt fra nøytrale, og gir grunnlag for reaksjoner hos hans motdebattanter.

Et annet virkemiddel, som er en slags hyperbol med negativt fortegn, er litoten (understatement), dvs. framheving av en tanke gjennom beskjedenhet i det språklige uttrykk (Eide 1990:76). Jeg har allerede nevnt én av Hamsuns litoter: «*bare* Barnemord». Hamsun bruker også litoten for å beskrive sitt eget engasjement i barnemorddebatten: «Jeg tænker *litt* paa det jeg blander mig i [...]; Mennesket og menneskelige Ting har jeg *prøvet* at studere *litt* i en god Levealder» (Bilag I:60), «Jeg har optraadt [...] av *litt* Menneskelighet, av Nyttehensyn, av *ikke helt avfældig* Skjønhetsans, av *litt* Interesse for Livet» (Bilag I:100), «Jeg er [...] *blot* en Lægmand, som har syslet *lidt* med disse Spørgsmaal» (Bilag I:113). Hamsun mener selvsagt at han har tenkt *mye* på barnemord-saken. Når det gjelder «Mennesket og menneskelige Ting», er han klar over at de fleste leserne av debatten kjenner til hans forfatterskap. Der har han med all tydelighet vist sin menneskekunnskap. Men hvorfor utviser Hamsun en slik beskjedenhet? Svaret er trolig at han ved denne retoriske beskjedenheten vil minne om sin egen autoritet på en antydende måte. Hadde han sagt i klartekst at han var en menneskekjenner med stor kunnskap om barnemordsaken, hadde han virket selvgod og brautende. Litoten skaper den nødvendige beskjedenhet i Hamsuns omtale av seg selv.

Gjentakelser

Flere andre kjente retoriske virkemidler er med på å gi Hamsuns innlegg høy litterær kvalitet, f.eks. hans *gjentakelser*. En allitterasjon er én type gjentakelse; en *delgjentakelse*. Jeg har allerede nevnt én allitterasjon, men i Hamsuns innlegg finnes mange forekomster av dette retoriske virkemidlet. Han har flere steder bevisst valgt allitterasjonen der det fantes andre, men kanskje mindre slående uttryksmåter. Et eksempel er «Samfundet! sier Forsvarerne.

Det suser i deres Sjæle av Planer» (Bilag I:44). Her understreker s-allitterasjonen, som i «suser i Sjæle» også har onomatopoetisk preg, Hamsuns holdning til barnemorderskenes forsvarere. Deres taler og planer om forbedringer blir bare sjelesus. Det *skjer* ikke noe som redder barna. Barnas dårlige kår understrekes med flere allitterasjoner: «Barnekrybberne og Barneherbergene hutrer sig frem fra Aar til Aar i Armoden [...], jeg ser ingen som saa sjældnen og saa skjælvende ber om en ringe Skjærv som de» (ibid.). Vendingen «Aar til Aar i Armoden» har også assonans mellom vokalene *å-a-o*.

Hamsun bruker også en allitterasjon for å få fram det groteske i «Ullehaalpikens» (se s. 84, fotnote 57) drukning av sitt barn: «En brilliant idé dette med badekarret! Men bare ikke saa brilliant som beregnet» (Bilag I:78). B-allitterasjonen forsterker de meningsbærende ordene i setningene, og understreker den ironiske tonen.

En *helgjentakelse* Hamsun benytter, er *epizeuxis*. I en *epizeuxis* gjentas et ord eller et setningsledd umiddelbart, med forsterkende (emfatisk) effekt: «Det er *ingen – ingen* av oss som forstaar Fru Undset» (Bilag I:58). Hamsun er imidlertid rask med å vise at han forstår henne likevel: I neste avsnitt skriver han, med forsterkende allitterasjoner: «Jeg synes slet ikke at Fru Undsets Meninger er saa ualmindelige og uforstaaelige naar man først finder frem til dem i hendes opstyltede Tale.» Hamsun vil vise at Undsets tekster er uforståelige fordi språket er «opstyltet», ikke fordi innholdet er spesielt avansert.

Andre *helgjentakelser*, slike som *anafor* og *epifor*, finnes også hos Hamsun. *Anafor* er gjentakelse i initialposisjon av orddel, prefiks, ord eller syntagme (Nordahl 1994:46). Ifølge klassisk retorikk skal gjentakelsens antall helst være tre. I Hamsuns innlegg i *Morgenbladet* 4.3.1915 (Bilag I:57) skriver han:

Tre Indlæg i Bladene siden jeg sidst skrev: *fra* Fru Olaus Løken, *fra* 'Flekkefjords Tidende' og *fra* fru Sigrid Undset. Og saa et fjerde Indlæg som 'Morgenbladet' har sendt mig uttrykt. (mine uth.)

Her skriver ikke Hamsun fire «Indlæg» med en gang, men bruker den retoriske kraften i tretallsgjentakelsen. Senere i samme innlegg finnes eksempler på både *anafor* og *epifor* i samme avsnitt. I *epiforen* kommer det identisk gjentatte elementet i utsagns- eller utsagnsfragmenters finalposisjon. *Epifor* er således den nøyaktig motsatte figur av *anafor*:

De to fruer, *de to* Mødre taler – Børnenes *Sak*. Ofrenes *Sak*. De taler naturligvis Barnemorderskernes *Sak*. Man skulde ikke tro at jeg forsvarte nogen Verdens Ting av Betydning, og saa er det Børn jeg forsvarer imot Mordere. *Da reiser* M ø d r e n e *sig!* Men Børnene de kan ikke *reise sig*, de kan ikke tale selv og de har ingen til at tale for *sig*, de kan bare ligge og bli dræpte. (mine kursiveringer)

Hele avsnittet er en finurlig konstruksjon, der Hamsun får understreket kontrasten mellom barna og barnemorderskene.

Hamsun bruker også gjentakelser som komposisjonselement. I hans innlegg mot Ellingsen (Bilag II:121) er dette svært tydelig. Hamsun refererer en barnemordsak for Ellingsen, og i overgangen mellom saksframstillingen (*narratio*) og sin egen argumentasjon

(*argumentatio*), skriver Hamsun om barnemordersken: «Ikke skyldig! sa Retten. Det vil si uskyldig.» To avsnitt nedenfor, etter å ha diskutert frifinnelsen av barnefaren, gjentar Hamsun hele setningen: «Ikke skyldig! sa Retten. Det vil si uskyldig.» Hamsun rammer inn referat og argumentasjon med samme ord, slik at skillene mellom *hans* meninger og faktaopplysningene viskes ut.

Gjentakelsen binder også sammen Hamsuns argumentasjon i *alle* hans barnemordinnlegg. Innledningsvis nevnte jeg at barnemorddebatten har blitt kalt «heng demdebatten», på grunn av at Hamsun gjentar til det monotone «hæng Barnemorderskene». I alt inngår ordet «hæng» i *ti* sammenhenger i Hamsuns fem første innlegg i debatten. I hans to siste innlegg nevnes ikke ordet eksplisitt. Det er interessant at Hamsuns gjentakelse av «hæng Barnemorderskerne/Forældrene» avtar utover i debatten, men at hans motdebattanter fremdeles tolker hans øvrige utsagn i lys av denne uttalelsen. Hamsun har ved gjentakelsen i sine første innlegg understreket dette så sterkt, at uttalelsen senere blir gjentatt implisitt. Vi ser bl.a. i de to karikaturene av Otto Hjort (Bilag I:93 og 112) at gjentakelsen av «hæng Barnemorderskene» har blitt lagt merke til. En karikaturtegner fanger ofte det tydeligste og mest slående i en samfunnsdebatt når han kommenterer debatten med sin tegning. I begge karikaturene har Hjort grepet til Hamsuns gjentakelse av at han vil ha høyere straffer. Den ene karikaturen har teksten: «Hæng op barnemorderskene. Knut Hamsun som bøddel.» Karikatur nummer to er en tegning fra et rettslokale, «Allerhøiesteret», der Knut Hamsun, Thorstein Diesen⁶⁴ og J. Angell Olsen⁶⁵ sitter i svarte dommerkapper. Teksten lyder: «Det har vist sig at vi trænger en høiere domstol end høiesteret her i landet. Vi foreslaar derfor oprettet en *allerhøiesteret*, hvortil alle frifindelser og humane domme kan appelleres.» Det er tydelig at begge disse karikaturene griper til Hamsuns mest oppsiktsvekkende utsagn og gjentakelse: «Hæng Barnemorderskene».

Adjektivet «haapløs», som karakteristikk av barnemorderskene og barnefedrene, bruker Hamsun flere steder. Motsetningen mellom foreldrene og barna kommer fram ved at barna gjentatte ganger beskrives med adjektivet «værdifulde». «Haapløs» gjentas 14 ganger, og i likhet med «hæng dem» avtar bruken etter Hamsuns tredje innlegg. «Værdifulde» gjentas bare *fem* ganger, men Hamsun bruker også utallige andre positive vendinger til å beskrive barna: «velskapte, pene, friske, de største Muligheter, de gode Haap og Vaaren». Motsetningen mellom skurkene, de «haapløse» foreldrene, og ofrene, de «værdifulde» barna, kommer tydelig fram ved disse gjentakelsene.

⁶⁴Thorstein Diesen (1862–1925), journalist og jurist. Politisk redaktør av *Aftenposten* 1899–1901. Begynte forretning som overrettsasskfører i Kristiania, og ble i 1904 høyesterettsadvokat. I 1908 kom han igjen tilbake til *Aftenposten*, og etter Schibsteds død i 1913 overtok han en vesentlig del av avisens administrasjon og ble ansvarlig redaktør (*Norsk biografisk leksikon III:314–317*).

⁶⁵J. Angell Olsen (1866–1938), redaktør av *Ny Tid* i Trondheim 1899–1903, og av *Arbeidet* i Bergen fra 1903. En mye benyttet reisende agitator for sosialdemokratiet og avholdssaken (Universitetsbibliotekets biografiske seksjon samt With (1920:686) *Illustreret Biografisk Leksikon*).

Begrepene ironi, polemikk og satire blir ofte blandet sammen eller brukt for å betegne noenlunde det samme i litterære analyser. Før jeg går i gang med å analysere disse retoriske virkemidlene i Hamsuns innlegg, vil jeg kort avklare hva jeg vil legge i begrepene. Min bruk av begrepene vil være underlagt de aktuelle tekstene i barnemorddebatten. Begrepsbeskrivelsene vil derfor mangle den bredde man kunne kreve i en mer generell begrepsavklaring.

Ironi betyr forstillelse, men brukes i retorikken om en uttalelse som *bokstavelig* betyr noe annet eller det motsatte av hva taleren mener (Eide 1990:69). Dette må uttrykkes slik at leserne/tilhørerne kan gjennomskue tekstens mening, og finne fram til «sannheten» som indirekte kommer til uttrykk. Videre er det en forutsetning for ironi at det er avstand i innsiktsnivået mellom ironikeren og hans offer. Leserens innsiktsnivå bør logisk nok være på linje med ironikerens. Ironi er altså en art fordekt tale, der ironikeren kommuniserer med sine (angivelige) meningsfeller over hodet på offeret. Nøkkelen til korrekt lesning av ironiske uttalelser ligger i den enkelte ironiforekomstens kontekst (Granaas 1981:158). Da kan alle de fire konteksttypene jeg beskrev i kap. 9 være nyttige å kjenne til.

Ironiens hensikt er som regel angrep. På humoristisk eller aggressivt vis skal offerets utilstrekkelighet og svakhet avsløres. Den ironiske kommunikasjonen foregår altså *mellom* en (tilsynelatende) allvitende og overlegen ironiker, en forstående (medlesende) leser og et (uforstående) offer, *om* et objekt (op.cit.:159). Det finnes flere ulike typer ironi. Ironien blir f.eks. forskjellig alt etter om det er *budskapet*, *avsenderen* (f.eks. gjennom intonasjon, i tekst vist bl.a. ved utheving og tegnsetting) eller selve *kommunikasjonssituasjonen* som frambringer ironien (se f.eks. Booth 1971:49). Ironi er et viktig virkemiddel hos Hamsun, og det ville føre for langt å beskrive dette virkemiddelet uttømmende her. Jeg vil imidlertid også behandle Hamsuns ironi i tilknytning til analysen av *Markens Grøde* i del III.

Mens ironien oftest er indirekte og elegant i sitt angrep, er *satiren* kjennetegnet ved å være direkte og krass. I prinsippet kan satirens objekt være hva som helst. Praxis viser likevel at det ofte er etiske spørsmål om f.eks. seksualitet, religion og samfunnsaktuelle spørsmål, som er objekt i satiren (ibid.). Fordi satiren er et angrep, er den alltid aktuell. Det nytter ikke å angripe noe eller noen som ikke har betydning i samfunnet. Hvilken virkning satiren har, er avhengig av hvor innlysende eller overraskende satirikerens ideer er (Rue 1985:80). Noen teoretikere (bl.a. Rue, op.cit.:83) hevder at satiren, i tillegg til å være et aktuelt angrep, også må gi sin idé i et bilde og være allmenn og kunstnerisk. Han mener karikaturen, komikken, humoren og ironien ofte feilaktig blir oppfattet som satire. I denne sammenhengen vil jeg hevde det ikke er så sentralt å beskrive forskjellene mellom ironi og satire, utover at vi kan ane en forskjell i hvor direkte virkemiddelet rammer.

Polemikk (av gr. *polemos*, krig) betegner en strid med litterære midler, gjerne kalt

en «pennefeide» (Aarnes 1965:137). Begrepet brukes også om et stridsskrift eller en artikkel med skarp brodd mot andres meninger, og om usaklig kritikk. Er en debatt overveiende polemisk, foregår den ofte på et plan der seriøse debattanter, i barnemorddebattens sammenheng f.eks. juristene, kommer til kort. Jeg har allerede påpekt flere av Hamsuns gjendrivelseteknikker, og det polemiske i hans innlegg skulle allerede ha kommet tydelig fram. Jeg vil likevel ved å påvise bruken av ironi og satire tydeliggjøre hva som gjør Hamsuns sakprosa i barnemorddebatten polemisk.

I Hamsuns første innlegg er det lite ironi og satire å spore. Her er det ingen motdebattanter han vil ramme, her vil han gjøre avisleserne oppmerksomme på en sak. Først i hans andre innlegg, når han har fått noen reaksjoner mot seg, vekkes ironikeren i ham. Når han skal beskrive sine motstanderes engasjement er han ikke nådig:

Samfundet! sier Forsvarerne. Det suser i deres Sjæle av Planer, av Forbedringer, av Redning. De tænker ikke paa andet, de støter Mat og Drikke ifra sig og smaker intet, de vil ofre alt paa denne Jord for de Ulykkelige. Ja om det saa er Skomakerkonen i 'Social-Demokraten' saa vil hun undvære Ansigtsmassage og Slør og bære sin egen Kurv hjem fra Torvet. Altsammen til Redning for de Mødre som Ulykken tvinger til at avlive sine Børn til 8 Maaneder pr. Stykke.⁶⁶ (Bilag I:44)

Det er ingen av hans motstandere som har hevdet at «de vil ofre alt paa denne Jord for de Ulykkelige». Hamsun vil likevel poengtere at de nettopp *ikke* er villige til å gjøre noe særlig for å forbedre forholdene, og at de tenker på *mye* annet enn forholdene til de ugifte mødre. Det hans «sosialdemokratiske» motstandere i så fall er villige til å unnvære, er uvesentligheter som «Ansigtsmassage og Slør». Hamsun vil med sin ironi ramme motstandernes ethos, og han vil opplyse leserne om at de ikke *gjør* alt de *sier*. Utsagnet om at barna blir avlivet til «8 Maaneder pr. Stykke» er også et ironisignal. Uttrykket «Pr. Stykke» tilhører handelsbransjen og assosieres med kjøp og salg. Forut for dette har Hamsun fortalt at «Skomakerkonen» handler på Torvet. Han impliserer her at hans motdebattanter ser på et nyfødt menneske som en handelsvare man kan kjøpe, selge eller kvitte seg med som man lyster.

Hamsun bruker også ironi for å vise sin mening om de, etter hans mening, altfor lave straffene for barnemord:

To Barnemordaffærer siden jeg sidst skrev: den en Forundersøkelse mot en fraskilt Kone som sigtet for Mord paa sit Børn, det andet Tilfælde en anden Dame under Retsforfølgning for det samme. *Er Lykken god* vil hverken Sakkyndigheten eller Retten kunne fælde dem. (min uth.) (Bilag I:57)

I debatten med Ellingsen, som jeg også allerede har vist, understreker Hamsun det samme:

⁶⁶Utsagnet om «Skomakerkonen i 'Social-Demokraten'» er en trykkfeil, ifølge et brev fra Hamsun til Morgenbladets redaksjon 26.2.1915. Her skriver han bl.a.: «Jeg skrev vel i mit forrige Indlæg 'Skomakerkonen i Social-Demokraten'? Det var galt og jeg er meget lei for det. Jeg har her i min Kladd: 'Skomakerkonen i Socialdemokratiet', det var det som skulde staa. Jeg kjender ikke Redaktøren eller Folkene i Social-Demokraten, har ingen Anelse om de er gifte eller Ungkarer, og i ethvert Tilfælde vilde jeg ikke ha været personlig.» (Bilag I:18)

Ja lat os endelig tale midt imellem om Mord, lat os ikke helde til nogen av Siderne naar Talen er om Mord. For det er jo bare Barnemord. (Bilag II:123)

I alt væsentlig er det jo nu i Orden med Barnelovene, Mødrene faar det bedre og Børnene blir myrdet. (Bilag II:127)

De fleste lesere vil forstå hva Hamsun mener i disse avsnittene. Han mener *ikke* at «Lykken er god» hvis barnemorderskene ikke blir dømt, han mener snarere det motsatte. Hamsun viser også at han ikke er særlig imponert over de castbergske barnelover. Det har ikke, etter det han kan se fra avisnotisene, avtatt med barnemord etter at barneloven ble vedtatt. I *ettertid* er det likevel lett å se at barneloven hadde en virkning. En menneskealder etter at den ble innført, er barnemord, slik det ble utført i 1915, så godt som opphørt. Hamsun fikk altså ikke rett, men hans kommentarer til rettspraksisen og lovverket var like fullt ironiske og rammende i 1915.

Skurkene i Hamsuns innlegg er som jeg nevnte ikke bare barnemorderskene, men også rettsvesenet og ikke minst hans motdebattanter. I den sammenheng er det interessant å se på bruken av sitater. Den som skriver sakprosa, skriver sjelden lange tekster uten å sitere andre skribenters tekster. Dette er også en vanlig ironi- og satireteknikk. Sitatets opphavsmann eller -kvinne angir tonen, og i tillegg gis sitatet ny betydning omplantet i en ny kontekst (Granaas 1981:159). Siteringsteknikken og intertekstualiteten mellom Hamsuns og Undsets innlegg har jeg allerede trukket fram (s. 94ff), og jeg vil derfor ikke gjenta sitatene her. Denne siteringsteknikken krever imidlertid ytterligere kommentarer. I Hamsuns innlegg 4.3.1915, som er skrevet etter Sigrid Undsets innlegg 18.2.1915, kan man hevde at enkelte passasjer har polyfonisk- eller dialogisk struktur (Pedersen 1976:277).⁶⁷ Hamsuns tekst retter seg mot Undsets tekst, både ved sitater og skjult bruk av hennes tekst. Det samme gjelder Undsets tekst som er dobbeltorientert mot Hamsuns. Resultatet blir at *begge* disse forfatternes tekster tydelig viser de to hovedretningene som konfronteres: *Barneforsvarerne* («Hamsunlinjen») og *mor-* og *barn-forsvarerne* («Undsetlinjen»). Ut fra mengden Hamsun-motstandere i forhold til Hamsun-tilhengere i debatten, ser vi at det var «Undsetlinjen» som oppnådde størst tilslutning. Man finner likevel ikke dekning i debatten for å hevde at dette skyldes at Undsets ironi og retorikk virket sterkere og bedre enn Hamsuns. Forklaringen er nok heller at Hamsuns uttalelser var *for* kontroversielle til å oppnå bred tilslutning, uansett hvor godt han argumenterte.

Kanskje det er riktig som Hansen (1980:21–23) påstår, at Hamsun både i barnemorddebatten og ellers, opptrer med en *dobbelthet* overfor motdebattanter og publikum. Han vil på den ene side kunne stå fritt i sine meninger og ironisere som han

⁶⁷Dialogisk- eller polyfonisk tekststruktur er Bakhtins betegnelse for de teksttyper, hvor en given ytring (eller teksten som helhet) er dobbeltorientert, dvs. rettet mot en annen (skjult) tekst. Den andre teksten kan innvirke mer eller mindre direkte på tekstens (eller ytringens) form. En polyfonisk tekst kan ikke reduseres eller innordnes under en enkelt, dominerende ytringsposisjon. Den konfronterer flere (i det minste to) stemmer (eller ideologier) med hverandre (Pedersen 1976:277–79).

lyster, og forkrøpler ofte dermed et naturlig forstands- og følelsesmessig fruktbart samliv med omverdenen. Samtidig vil han ha kontakt og anerkjennelse. Han ønsker oppriktig å kunne påvirke i saker som er viktige for ham, men innser at han ofte ikke lykkes. Kontakten kommer nemlig i stand ved provokasjoner og polemikk, som sjelden er noe godt grunnlag for å etablere en *bred* kontakt med f.eks. et avislesende publikum. Jeg skal siden behandle Hamsuns tilnæringsmåte til sitt publikum gjennom romanen. Selv om man også i flere av romanene kan finne element av provokasjon, er hans tilnærming til publikum noe annerledes i skjønnlitteraturen enn i sakprosaen (se s. 156).

Jeg synes likevel ikke Fergusons uttalelser om at Hamsun «mistet evnen til å skille mellom sine sjokkerende, ertende uttalelser og de uttalelser der han uttrykte sine ekte meninger» (se s. 59) er en relevant innvending mot hans utspill i barnemorddebatten. Jeg mener at det er fullt mulig å framsette «ekte meninger» i sjokkerende ordelag. Ofte kan det være nødvendig å provosere for å få igang en debatt. Når Ferguson skriver at «debatten [er] bare ett av mange tilfelle der man skulle ønske at Hamsun heller hadde tiet», må jeg si meg svært uenig. Det er nettopp på grunn av at Hamsun hadde evne til *både* å provosere og til å behage (*movére*) og bevege (*delectáre*), at han blir så fascinerende. Hvis han hadde tiet med sin provokasjon, hadde mye av hans originalitet gått tapt. I neste avsnitt vil jeg kort vise hvordan mye av Hamsuns originale språklige vendinger *nettopp* kommer fram gjennom hans polemikk.

Originalitet

Som avslutning på gjennomgangen av retoriske virkemidler i Hamsuns debattinnlegg, vil jeg nevne Hamsuns språklige originalitet. Det er kjent fra romanene at Hamsun produserer mange *nye* ord og vendinger, gjerne med «innebygget» allitterasjon eller assonans. Øyslebø (1964:154) gir flere eksempler på dette: «dydsidiot, stortingsgenier, kommunegenierne, tøjtepolitik, lårpoesi, primstavpoesi, hopsajargon» osv. Hamsun stilte krav til seg selv om å komme med «sproglige Lykketræf», og dette betydde ikke minst «noe man ikke var vant til å se på trykk». Han gjorde seg umak med å skape nye ord og uttrykk «istedetfor de gamle og udslidte» (op.cit.:150). Noen slike typiske Hamsun-begreper og språklige vendinger finner vi også i barnemorddebatten, både i avisinnlegg, brev og notatlapper. Eksempler på dette er:

- Det er ikke *Fostre av Indbildningskraft*, det er Børn av Mennesker. (Bilag I:16)
- Men dere er jo slike *Horemennesker* alle dere. (Bilag I:21)
- Slikt og liknende *Katte-Møllermjau* skal jeg diskutere. (Bilag I:22)
- *Det siste mjau* var at Barnemyrderiet maatte fortsætte saalænge (ibid.)
- Og hva *Møllera* angaar (Bilag I:25)

- det *halve Hanmenneske* Sigrid Undset (ibid.)
- uendelig ydmyge Krøker (assonans) (Bilag I:44)
- Rustning av Raahet (allitterasjon og assonans) (ibid.)
- de *kjære Praterer* (*contradictio in adjecto*) (Bilag I:58)
- *Tjenestepikesjælene i de «kultiverte» Klasser* (Bilag I:99)
- Tidens almindelige Tandløshet (allitterasjon og assonans) (Bilag II:123)

De fleste av disse språklige vendingene har et polemisk sikte. Hamsun fortetter sitt budskap ved å nyskape ord og/eller ordsammensetninger. Et av de beste eksemplene ovenfor er «Katte-Møllermjau». Her får han sagt med *ett* ord hva han mener om Katti Anker Møllers uttalelser i barnemorddebatten. Hamsun har flere slike språklige økonomiseringsprinsipp, noe jeg vil komme tilbake til nedenfor (jf. presupposisjoner s. 117f).

De retoriske virkemidlene jeg nå har beskrevet er bare et utvalg av hva man kan trekke fram fra Hamsuns innlegg. Det finnes f.eks. flere metaforer og gjentakelser jeg ikke har nevnt. Jeg vil imidlertid hevde som Grepstad (1992:46) at vi ikke kommer langt nok i å gripe de sentrale trekkene ved sakprosa (og også skjønnlitteratur) bare ved hjelp av retorikkens mest klassiske figurer. Det å påpeke retoriske virkemidler vil alltid bare kunne være én del av en litterær og retorisk analyse. Jeg vil derfor i det følgende ta for meg én av Hamsuns sakprosaekster, hans første innlegg i debatten, for å bl.a. studere komposisjonen og sammenhengen i teksten grundigere.

10.4.3. Eksempelstudie av Hamsuns første innlegg⁶⁸

Hamsuns første innlegg i barnemorddebatten, i *Morgenbladet* 16.1.1915 (Bilag I:30), er svært kort og poengtert, og dikteren og språkkunstneren Hamsun har trolig planlagt dette utspillet grundig. Komposisjonen er stram, og de 32 fortattede setningene rommer svært mye informasjon om Hamsuns standpunkter i barnemordsaken. Man finner bl.a. Hamsuns begrunnelse for valg av side i debatten, og han synliggjør på hvilket grunnlag han avviser alle formildende omstendigheter for barnemorderskene.

Innlegget faller naturlig i *tre* deler: Del I, som er innleggets 11 første setninger (til «– Morn er haapløs»), omhandler primært forholdet mellom *mor* og *barn*. De neste fem setningene (fra «Vi sætter op Paladser» til «velskapte Børn...»), omhandler barna i forhold til *andre mennesker*, mens del III (fra «Men nu begynder») også omhandler *samfunnsforholdene* for mor og barn.

Hamsun starter rett på sak (*in medias res*): «I 'Morgenbladet' for nogen Uker siden stod om en ung Pike som hadde faat 8 Maaneders Straf for at ha dræpt sit Barn.» Denne setningen fører oss direkte til debattens kjerne: en mor har drept sitt barn. Hamsun begynner

⁶⁸Denne retoriske eksempelstudien er også trykket i forkortet utgave i *Bøyggen* nr. 4, 1995 (Gilje 1995b).

med saksfremstillingen (*narratio*) allerede i denne første linjen, slik at man kan hevde at innlegget *mangler* innledning (*exordium*). Innledningen er heller ikke den viktigste delen i en retorisk tale eller tekst. En klassisk, retorisk (tale)disposisjon (*dispositio*) har hos mange teoretikere fire deler: Innledning, saksfremstilling, bevisførsel/argumentasjon (*argumentatio*) og avslutning (*peroratio*). Ifølge Aristoteles er saksfremstillingen og argumentasjonen det mest sentrale (Eide 1990:40). Hamsun sløyfer innledningen for å komme fort til sakens kjerne. Han konstaterer fakta, og selv om henvisningen «for nogen Uker siden» er unøyaktig, refererer han trolig en konkret sak. Jeg har lest *Morgenbladet* for månedene oktober, november og desember 1914 og januar 1915, og ikke funnet en barnemordsak der kvinnen fikk 8 måneders straff. Jeg antar derfor at Hamsun henviser til en notis i *Morgenbladet* 13.10.1914. Der står det, under overskriften «Barnedrap»:

En Budeie fra en av Romeriksbygderne var idag i Lagmandsretten under Tiltale for Barnedrap. [...] Hun erklærtes skyldig av Lagretten, som samtidig ogsaa besvarte et Spørsmål, om der forelå særdeles for mildende Omstændigheder, bekræftende.
Hun idømtes derefter Fængsel i 1 Aar og 8 Maaneder; hun vedtok Dommen paa Stedet. (min kursivering)

Hvis dette er notisen Hamsun henviser til, er det interessant å se hans redigering av de faktiske forhold. Setningen i leserinnlegget blir språklig mer elegant med opplysningene «for nogen Uker siden» og «8 Maaneder», enn med «for tre måneder siden» og «1 år og 8 måneder». Ved at faktaopplysningene ikke er pinlig nøyaktige, gir det leserne et signal om at saksframstillingen er en illustrasjon. Selve tidfestingen og angivelsen av antall straffemåneder viser imidlertid at mordet *har* skjedd, og at straffen *var* lav. Ved å lyve om straffen understreker Hamsun i tillegg et av sine viktigste poeng: at straffen er *altfor* mild. Dette poenget kommer han tilbake til senere i innlegget.

Det er også interessant at det er tre måneder fra Hamsun leste om barnemordsaken til hans avisinnlegg stod på trykk. Trengte han så lang tid på seg for å finpusse språket, eller ventet han fordi han ville knytte innlegget til debatten om barnelovene? Jeg har allerede vist at Hamsun selv uttalte at han sendte sitt innlegg til avisen da han fikk beskjed om at «Barnelovene skulde op». Det stod imidlertid mye om barnelovene i avisene også i november og desember 1914, så det virker sannsynlig at Hamsun har brukt lang tid av personlige og språklige årsaker. Personlige årsaker kan f.eks. være andre debatter han var engasjert i samtidig, som f.eks. debatten om krigen med hr. Collin. Dessuten brukte han også i barnemorddebatt-perioden tid på «det egentlige», dvs. den skjønnlitterære skrivingen. Han har dessuten trolig hatt svært mye råmateriale å bearbeide til dette innlegget, både i tilknytning til hans «livsengasjement» for «de Unge», og fra konkrete barnemordsaker i samtiden. Hamsun hadde mange momenter og synspunkter han *ville* få fram i debatten, derfor tok *inventio*-fasen lang tid (dvs. oppleting og utarbeidelse av de argumentene han mener tjener saken). Han ventet også med å sende innleggene til han fant *en konkret* sak å knytte sine synspunkter til. Det gode *exemplum* var viktig som illustrasjonsfortelling,

og som grunnlag for argumentasjonen.

Hamsun tilkjennegir sitt syn på «8 Maaneders Straf» for barnemord i innleggets andre setning, men uten å si det direkte. Han kunne ha sagt: «Dette er en altfor lav straff!», men han sier: «Der stod ikke 18 Aar eller 8 Aar, men 8 Maaneder. Var der særlige Omstændigheter tilstede, eller er det blit 8 Maaneder nu for at dræpe et Barn?» 8-talls-allitterasjonen i disse setningene hadde blitt mindre elegant med «1 år og 8 måneder», noe som igjen kan tyde på at Hamsun valgte å la nøyaktigheten i faktaopplysningene vike på bekostning av det språklige. Disse setningene er også et eksempel på noe vi ser flere steder i Hamsuns innlegg: at han bevisst velger uttrykksmåter som markert avviker fra en likefrem formulering av tankeinnholdet. Han mener *noe annet* eller *mer* enn det han faktisk sier. I slike setninger er det proposisjonelle innholdet implisitt, dvs. at påstandsinnholdet ikke uttrykkes direkte (Vagle 1993:94). I setningen ovenfor sier ikke Hamsun direkte at han mener straffen er for lav, men han *impliserer* hva han mener. Det er som regel ikke noe problem å skjønne slik implisitt informasjon. Erfarne lesere er vant til at forfattere «hinter, insinuerer, skriver mellom linjene, antyder» osv. Problemet oppstår når man deler meningen i ytringer inn i eksplisitt og implisitt informasjon. For hva er å *uttrykke noe eksplisitt*? Tar den som uttrykker seg eksplisitt ikke noe for gitt? Trolig er det i de færreste sammenhenger et en-til-en-forhold mellom ytringen og virkeligheten den beskriver. Vi trenger imidlertid et utgangspunkt for å si at noe er *mer implisitt* enn noe annet, derfor velger de fleste å fastholde disse begrepene. Det er tross alt en forskjell på å si «straffen er altfor lav», og å si «Var der særlige Omstændigheter tilstede, eller er det blit 8 Maaneder nu for at dræpe et Barn?». En fellesbetegnelse for ulike måter å kommunisere implisitt informasjon er *inferens*. Inferens betegner slutninger man trekker på grunnlag av et sett med premisser. Jeg viste i argumentasjonsanalysen hvordan Hamsuns premisser og hjemler var implisitt tilstede i argumentasjonen. Teksten sier altså noe (uttrykker noe implisitt) uten å si det (eksplisitt) (op.cit.:99). Ulike spor i de fysiske, språklige eller mentale omgivelsene (konteksten) til setningen, gjør at vi forstår det må ligge noe mer i den enn det den bokstavelig uttrykker. Enhver leser av Hamsuns uttalelse vil skjønne at han mener straffen er for lav.

Den fjerde setningen i innlegget innleder med de samme ordene som innleggets andre setning: «Der stod ikke». Anaforen gir språklig sammenheng i de første setningene, og Hamsun impliserer begge steder at han mener det burde stått *noe annet* enn det som faktisk stod. Innholdsmessig gjør imidlertid Hamsun et sprang, i det han plutselig trekker inn barnefaren: «Der stod ikke at Piken var blit forlatt av Barnefarn». Setningen inneholder flere implisitte proposisjoner, og vi kan kalle dette en *presupposisjon*. En presupposisjon er en proposisjon (elementær sakspåstand) som ikke er satt fram som en eksplisitt påstand i en ytring (op.cit.:116). I Hamsuns setning er det eksplisitte innholdet en konstatering av at det ikke stod i avisen at barnemordersken var forlatt av barnefaren. Men samtidig inneholder setningen implisitte proposisjoner. Den ene gjelder *eksistensen* av en barnefar. Selvsagt må det ha vært en mann med for å lage barnet, men Hamsun forutsetter også et forhold mellom

moren og faren *utover* den seksuelle kontakten. Dette var i mange tilfeller ikke situasjonen for de «ulykkelige mødre». Mange drepte barnet sitt nettopp fordi de *ikke* fikk støtte, verken sosialt eller økonomisk, av barnefaren. En annen type implisitt proposisjon finnes også i setningen. Denne impliserer følgende påstand som et kjent faktum: De mødre som forlattes av barnefaren er mer tilbøyelig til å ta livet av sine barn enn de mødre som har kontakt med barnefaren. Hamsun impliserer at hvis «Piken» er forlatt av barnefaren, blir hennes handling mer forståelig. I denne konkrete barnemordsaken stod det imidlertid *ikke* at hun var forlatt, og hun kan dermed utsettes for sterkere kritikk. Kanskje vi her har grunnen til at Hamsun har brukt dette konkrete *exemplum*?

Ved denne presupposisjonen får Hamsun sagt mye med svært få ord. Den informasjonen han presupponerer, eksistensen av en barnefar og forlatte mødres tilbøyelighet til å drepe sine barn, er forhold som er kjent fra debatten om barnelovene. Presupposisjoner er likevel ikke uproblematiske. Selv om Hamsun i utgangspunktet bare konstaterer fakta, legger han allerede her inn et forvarsel om de beskyldningene han skal framsette mot barnemorderskene. Hvis man godtar denne første, svakt antydende kritikken, er det lettere å godta hans sterke kritikk i det følgende. Hamsun bruker presupposisjoner strategisk i sin argumentasjon. Ved å presupponere informasjon indikerer han at grunnlaget for hans påstander er kjent og allment akseptert. På denne måten legger han betingelser for den videre avisdebatten, og prøver å få motstanderne (som han visste ville komme) til å godta forutsetninger de kanskje ikke ville akseptert om han framsatte dem eksplisitt.

Hamsuns presupposisjoner er et viktig *økonomiseringsprinsipp* i alle hans innlegg. Hvis han skulle presentere alle sine påstander eksplisitt, ville språket bli møysommelig og tungt (op.cit.:118). Hamsuns setninger, særlig i romanene, er kjent for å være knappe, effektive og mettet med informasjon. I barnemorddebatten ser vi at den samme språkbruken gjør seg gjeldende i sakprosaen. Han oppfylder det retoriske stilidealet om ordknapphet og kortfattethet (*brévitás*), og han tillater seg *ikke* å utdype hver enkelt opplysning og påstand. Dette er én av grunnene til at jeg vil påstå at mye av Hamsuns sakprosa er like god og gjennomarbeidet som hans skjønnlitteratur.

Den observante leser har allerede gjennom disse fire første setningene i innlegget skjønnet hvilken side Hamsun kom til å stå på i debatten. Han har ikke sagt sitt standpunkt eksplisitt ennå, han har f.eks. ikke sagt at piken er «haapløs» og at straffen er for lav, slik han sier senere i debatten. Han har, hvis man kun forholder seg til setningenes «bokstavelige mening» (denotative nivå), bare konstatert fakta og kommet med ett retorisk oppfølgingsspørsmål. Dette må kunne kalles elegant antydningsskunst. Hamsuns intensjoner er foreløpig bare semantisk implisert og underforstått i språkbruken (Kvalsvik 1986:181).

I innleggets fire første setninger har altså Hamsun implisitt tilkjennegitt sitt standpunkt. Begynnelsen på neste avsnitt er derfor overraskende. Her starter han nemlig på «historien om den ulykkelige Pike», med fortellerens medlidenhet rettet mot henne: «Denne Pike var kanskje en ulykkelig Skapning hun og.» Men en slik historie er farlig å fortsette for

den som vil konkludere med utsagnet «hæng Barnemorderskerne». Hamsun må avbryte denne historien snarest mulig, og han må få fram de negative sidene ved «denne Pike». Han må velge en *annen* synsvinkel om hans argumentasjon skal lykkes. Allerede i samme setning avbryter han historien: «noget galt var der vel med hende siden hun kunde myrde et Barn, endog sit eget.» Mens Hamsun i setningens begynnelse viser medfølelse med den ulykkelige mor, avviser han henne brutalt og kontant i avslutningen. Han *kan ikke* fortsette å ha medlidenhet med henne om han skal kreve henne hengt, derfor må han ikke innta hennes synsvinkel i saken. Hvis han fortsetter på denne fortellingen, og forteller om alle grunnene til at «denne Pike» er en «ulykkelig Skapning», ødelegger han sitt prosjekt. Det er imidlertid viktig for Hamsun å *nevne* at moren som dreper barnet sitt, er i en vanskelig situasjon. Ved å ikke vise snev av medlidenhet med henne, ville han bli lettere å angripe. Denne gjendrivelsen (*refutatio*) ligner det jeg tidligere kalte «skinngjendrivelse» (s. 76). Hamsun poengterer likevel allerede i *denne eneste* setningen som rommer utsagn til forsvar for barnemordersken, at hun ikke har enerett på å være ulykkelig. Han skriver: «Denne Pike var kanskje en ulykkelig Skapning *hun og.*» Hvem andre sikter han til som også er ulykkelige? Dette utsagnet kan trolig tolkes svært allment: *Mange* andre mennesker er like ulykkelige som denne piken, og hun har ingen spesielle unnskyldninger for sin ugjerning. Utsagnet kan imidlertid også tolkes i lys av Hamsuns neste historie: «historien om det forsvarsløse barn». I denne historien er *barna* de ulykkelige og uheldige skapningene, det er de som fratas alle muligheter rett etter fødselen: «Barnet aander, det er velskapt, under Morns Grep skriker det mindre og mindre – til det er dødt.» Uansett finner Hamsun *ingen* grunner til å ha mer medlidenhet med barnemorderskene, og i det følgende forteller han kun den historien han *vil* fortelle ut fra *barnets* synsvinkel. Hele innleggets *argumentatio* tjener som Hamsuns bekreftelse (*confirmatio*) av barnas verdi, og en gjendrivelse og nedrivning av morens verdi (*refutatio*). *Confirmatio* og *refutatio* er for øvrig svært tett vevd sammen i Hamsuns setninger, slik at én setning kan romme begge deler.

Begynnelsen av setningen, «Barnet aander, det er velskapt», beskriver en gledes-scene. Et barn kommer til verden, og de to viktigste ønskene man har i fødselsøyeblikket oppfylles: barnet puster og er velskapt. Selv om Hamsun aldri hadde vært tilstede under en fødsel (Hamsun 1953:281), beskriver han med få ord denne intense stunden. Gledesscenen i setningens begynnelse står i skarp kontrast til avslutningen: «under Morns Grep skriker det mindre og mindre – til det er dødt.» Barnemordersken griper her inn i det naturlige hendelsesforløpet etter fødselen (som bl.a. er at barnet skal skrike) ved å kvele barnet. Det er dette kvalte barnet Hamsun vil være talsmann for i resten av debatten. Han vil tale barnets sak mot deres naturlige forsvarere, mødrene.

Hamsun er imidlertid ikke sikker på at han med dette ene avsnittet, om kontrasten mellom moren og barnet, har klart å overbevise avisens lesere om at det er «noget galt» med moren. Neste avsnitt vier han derfor til å understreke forskjellen mellom den håpløse mor og det verdifulle barn, og hans bruk av *confirmatio* og *refutatio* blir enda tydeligere:

Denne Pike og Mor er sikkert av det Slag, at Norge og Livet bare blev rikere ved at miste hende. Hun har mindre Værdi end Barnet. Morn er uten Kjærlighet, uten Ansvarsfølelse, uten Kald, Barnet kunde derimot blit til noget. Der stod ikke om det var Gut eller Pike, men Barnet kunde endog blit til meget, det vet vi ikke. Der vilde ialfald ha fulgt Haap med det i mange lange Aar, mens det vokste op – Morn er haapløs.

I forrige avsnitt skrev Hamsun at «denne Pike var *kanske* en ulykkelig Skapning». Han modifiserte altså det eneste forholdet han fant kunne tjene til pikens unnskyldning. I dette avsnittet uttrykker han seg enda sikrere om hennes negative sider, han sier at piken er «*sikkert* av det Slag, at Norge og Livet bare blev rikere ved at miste hende». Anaforen «Denne Pike» utvides også ved andre gangs gjentakelse, i det Hamsun innfører pikens andre rolle: «Denne Pike *og Mor*», for å poengtere hvilket *ansvar* hun har fraskrevet seg. I tillegg til å svikte barnet, har hun sviktet «Norge og Livet». Denne originale ordsammenstillingen (*zeugma*⁶⁹) understreker Hamsuns kritikk av barnemordersken. I tillegg til å være betydningsløs for samfunnet («Norge»), er hun uten egenverdi og uten verdi for andre mennesker («Livet»).

Den videre karakteristikken av morens negative egenskaper forsterkes ved anaforisk tretalls-gjentakelse av ordet *uten*: «uten Kjærlighet, *uten* Ansvarsfølelse, *uten* Kald». Denne tesen om morens negative egenskaper får sin antitese i beskrivelsen av barnet: «Barnet kunde derimot blit til *noget*.» I neste setning stiger vurderingen av barnet: «Barnet kunde endog blit til *meget*.» Det sentrale her er ordet *kunde*. Det er uvissheten, det at man ikke kan vite om «en Platons Sjæl forgaar» (Bilag II:123), som er Hamsuns tyngste argument for å «utrydde og rænse væk de Liv som er haapløse, til Fordel for de Liv som blir værdifulde» (Bilag I:43). Selv om man ikke *vet* om disse barna *blir* noe stort, ønsker Hamsun å *leve i håpet*. Det er viktigere å bevare de håpefulle enn å rehabilitere de håpløse.

Innleggets tre første avsnitt, del I, handler altså om forholdet mor og barn, og det lange sitatet ovenfor tjener som konklusjon (*conclusio*) på denne delen. Det er langt fra et naturlig mor–barn-forhold som beskrives. Hamsun setter dem opp *mot* hverandre, og han vurderer dem på en verdiskala fra «haapløs» til «værdifuld». Det er ingen tvil om hvem som kommer best ut i sammenligningen.

Innleggets del II starter der Hamsun skriver: «Vi sætter op Paladser for Blinde, for Vanføre, for Oldinger.» Her begynner han et nytt resonnement, som ikke bare skal vise barnets verdi i forhold til moren, men i forhold til *alle andre* mennesker. Han kontrasterer gamlehjem, hjem for funksjonshemmede og barnehjem, og mener «vi» (les: samfunnet) favoriserer de gamle og funksjonshemmede på bekostning av barna. Dette strider mot ungdomsdyrkeren Hamsuns vilje. Han utdyper imidlertid ikke dette resonnementet i sitt første innlegg, og jeg vil komme tilbake til hans menneskesyn i avsnitt 10.5.3. I stedet for å

⁶⁹*Zeugma*, av gr. «bånd», «forbindelse». Figur som består i at et ledd står i samme syntaktiske forhold til to (eller flere) andre ledd, i stedet for å gjentas hver gang (Eide 1990:119). Betegnelsen brukes imidlertid primært om slike figurer som den jeg har trukket fram her, altså når leddet som står zeugmatisk (her: «blev rikere») ikke har samme (semantiske eller syntaktiske) forhold til hvert av leddene det står til (her: «Norge og Livet»).

utdype forskjellen på «Paladserne» og «Barnekrybberne», vender Hamsun igjen blikket mot mor–barn–forholdet: «Og naar en Pike dræper sit Barn, saa faar hun 8 Maaneder. Hvorpaa hun vender tilbage til os.» Ved den sammenbindende konjunksjonen *og* i setningens begynnelse, impliserer Hamsun at han ser sammenheng mellom samfunnets behandling av «Blinde, Vanføre og Oldinger» og av barnemordersker. Samfunnet behandler alle de «haapløse» godt, mens dem det «vilde fulgt haap med i mange lange Aar» behandles dårlig.

Konklusjonen på del II handler likevel *ikke* om barna versus «Oldinger» eller «Vanføre og Blinde». Igjen er det moren og barnet som kontrasteres: «Her maa være Dyrtid paa Mordersker. Vi maa ha god Raad paa levende, velskapt Børn ...» Her griper Hamsun til begrepet «Dyrtid», fra dagligtalen i samtiden (1. verdenskrig). Det var dyrtid på enkelte viktige varer, dvs. at de var vanskelige å få tak i. Hamsun impliserer at samfunnet ved sine lave straffer viser at barnemorderskene er slike «viktige varer», dvs. at det er for *få* av dem. Hamsun mener imidlertid at det *ikke* er «Dyrtid paa Mordersker». Derfor vil han heller «samle paa Børn», selv om «Menneskene vil samle paa Mordersker» (Bilag I:79).

Innleggets tredje del omhandler bl.a. *samfunnsforholdene* for ugifte mødre og «uekte» barn. Hamsun visste at en innvending som trolig ville bli reist mot hans angrep på barnemorderskene, var at *samfunnet* hadde skylden for hennes ugjerning. Han forskanser seg mot slike innvendinger ved å vise at han *vet* om dem, men at han *ikke* synes de er viktige:

Men nu begynder nok hele Opsangen: Samfundets bakvendte Indretning, uegte Børns Arveret, Mødrehjelp, Barnefarn som ikke kan rammes – hele Opsangen.

Med utsagnet «hele Opsangen», avvæpner han kritikk basert på henvisninger til samfunnsforhold. Utsagnet «Samfundets bakvendte Indretning» må leses i lys av forrige avsnitt om «Paladser for Blinde, for Vanføre, for Oldinger» og om barnemordersken som «vender tilbake til os» etter ugjerningen. Hamsun mener det er å prioritere galt og bakvendt når man prioriterer gamle, syke og forbrytere framfor unge og friske. Det kan imidlertid også hende at Hamsun med dette utsagnet vil foregripe at hans *motstandere* vil si at samfunnet er bakvendt innrettet, og at samfunnet, ikke mødrene, derfor må ta skylden for barnemordene. Han fikk i alle fall rett i at samfunnsforholdene for mor og barn ble viktige elementer i motstandernes argumentasjon.

Hamsun bruker likevel få ord på å komme sine motstandere i forkjøpet i dette første innlegget. Han benytter i stedet de neste setningene til å ytterligere understreke forskjellen mellom mor (og i det følgende også far) og barn. Hamsun vil at andre skal få øynene opp for den «himmelropende Raahet» (Bilag I:99) det er å bevare mordere framfor barn. Han vil ikke lenger være med blant dem som «staar og tramper» og ikke kommer «av Flekken». På samme måte som han i del I avbrøt historien om «den ulykkelige Pike», avbryter han i del III «Opsangen om Samfunnsforholdene». Innlegget går nå mot sin avslutning, og Hamsuns argumentasjon mot barnemorderskene når sitt klimaks i kravet om hengning: «En slik Mor

og en slik Barnefar er haapløse, hæng dem!» Barnefaren, som ikke har vært objekt for beskyldningene hittil, trekkes inn på linje med barnemordersken. *Begge* er håpløse og bør henges. Begrunnelsen for straffen skulle være klar: «De har dræpt et Barn, et lite Barn, det hadde mange lange Aars Haap med sig, det kunde blit mere end vi.» Den eksplisitte klimaksfiguren (Nordahl 1994:70) «et Barn, et *lite* Barn» understreker *hvem* foreldrene har begått forbrytelsen mot. Ugjerningen blir enda verre ved at offeret er lite og forsvarsløst.

Hamsun understreker imidlertid også andre kvaliteter ved barnet. Midt i den kvasse argumentasjonen leverer han en nydelig narrasjon om barnets skjønnhet og væremåte:

Of saa er et Barn dessuten pent, det er pent at ha her i Livet, det leker med smaa Hænder og stundom ser det op. Det undrer sig saa storlig, naar det kommer ind i et andet Rum.

Denne narrasjonen gir svar på hva «Norge og Livet» *blir* rikere av å ha. Mens samfunnet, etter Hamsuns oppfatning, «blev rikere» ved å miste barnemorderskene, blir livet rikere ved å ha barn. Forbrytelsen som skjer i «det Øieblik da Mordersken staar over Barnet og begynder sit Grep», er derfor *svært* alvorlig. Hamsun henvender seg direkte til leseren med vendingen «Tænk dem det Øieblik», og vil at leserne skal sette seg inn i *barnets* situasjon. Igjen bruker han synsvinkelteknikken til barnets fordel. Jeg vil hevde at Hamsun gjennom denne narrasjonen gjør bruk av underliggjørelsens virkemiddel (Sjkløvsdahl 1991:17), ved at han beskriver en scene fra et spedbarns verden sett med *barnets* øyne. På denne måten blir scenen *annerledes* for voksne lesere. Hamsuns *ønske* er å få andre til å se saken på samme måte som ham selv, slik at flere skal motarbeide barnemorderskene. Han konstaterer imidlertid at realiteten foreløpig er en annen: «Der er Mødre som har dræpt Barn efter Barn, de lever endnu. Børnene er døde.»

Konklusjonen på del III tjener som avslutning på hele innlegget. Den handler, som de to andre konklusjonene, om forholdet mor–barn. Eller rettere sagt: den handler om forholdet foreldre–barn. Hamsuns utvidelse av «skurkerollen» i del III, til også å gjelde barnefaren, følges opp i konklusjonen. Først stiller han to retoriske spørsmål: «Er de saa ubeskyttet slike Mødre? Er det ikke mulig at ramme en ansvarsløs Barnefar.» Retoriske spørsmål er en slags fordekte utrop, og Hamsun sier egentlig: Mødrene er ikke så ubeskyttet som «alle» vil ha det til! Det er tvert imot *barna* som er ubeskyttet! Den ansvarsløse barnefaren bør også kunne rammes! Disse spørsmålene eller utropene er eksempel på det jeg i argumentasjonsanalysen kalte litterære styrkemarkører (s. 74). Sammen med tegnsettingen (spørsmålstegn og utropstegn) bekrefter disse styrkemarkørene Hamsuns hovedpoeng: Moren og faren er håpløse, barnet er verdifullt. Skal noen av disse drepes, er det ikke tvil om Hamsuns prioritering:

Hæng begge Forældrene, rensk dem ut! Hæng det første Hundrevis av dem, for de er haapløse. Det første Hundrede, det staar der Respekt av, saa vil kanske de forfærdelige Tilstande bedres.

Her, helt på tampen av innlegget, innfører Hamsun enda en ny begrunnelse for å henge

barnemorderskene. De skal ikke henges *bare* fordi de er håpløse. De strenge straffene skal også ha en *preventiv virkning*, slik at «de forfærdelige Tilstande bedres» (se også 10.5.5.). Hamsun har i 31 setninger gitt leserne innblikk i sine standpunkter i debatten, og vist med all tydelighet hvor *hans* sympati ligger. Innleggets imperative og manende sluttsetning er enda en framkalling av lesernes medlidenhet med offeret for forbrytelsen (jf. virkemiddelet *commiseratio*, av «det å ynkes over». Eide 1990:29): «Lat noget bli gjort, lat Børnene faa Fred for disse Grep om Halsen, for alt dette Blod og alle disse Mord!» Denne argumentasjonstypen kalles *argumentum ad misericordiam* (medynk som bevisgrunn), og den overser det saklige (*logos*) totalt. Hamsun bruker kun kraftige emosjonelle virkemidler (*pathos*), og vil påvirke leserne til å komme i samme sinnstilstand (*affekt*) som ham selv.

Argumentasjonsanalysen ovenfor viste imidlertid at Hamsun utover i debatten fikk problemer med tilslutningen. Argumentasjonen virket *ikke* overbevisende på samtidens lesere. Til det var nok standpunktene til Hamsun for provokative. Jeg tror i tillegg noe av grunnen til den manglende tilslutningen og til motstandernes store forargelse ligger i det Hamsuns «skriver mellom linjene», dvs. impliserer. Jeg har allerede nevnt at Hamsun av stilistiske hensyn ikke utdyper sine opplysninger og påstander. Jeg har også vist at de tre delene i hans første innlegg anlegger tre ulike aspekter: I) mor og barn, II) barn vs. andre mennesker og III) samfunnsforhold. Konklusjonen på hver del handler imidlertid om forholdet, eller rettere sagt om forskjellen mellom mor og barn. Hamsun utdyper altså ikke *hvorfor* han trekker inn andre mennesker («Blinde, Vanføre» osv.) eller samfunnsforholdene i sin argumentasjon. Han kan dermed anklages for ikke å ha kontinuitet i tankeføringen. Adorno (1976:34) hevder imidlertid at «å kreve kontinuitet i tankeføringen er tendensielt å avgjøre på forhånd at gjenstanden er velstemt og harmonisk». Hamsun oppfatter ikke sitt emne som harmonisk, og han *vil ikke* lage en kontinuerlig framstilling som «ikke holder til nogen av Siderne» (Bilag II:123). Han *vil* heller framsette ufullendte tankerekker som skal gi tydelige signaler om hvilken side *han* har valgt i saken. Både dette innlegget, og hans øvrige innlegg i debatten, er i sin *oppbygning* en implisitt kritikk av nyanserte framstillinger, av det å «lulle og tale». I neste avsnitt vil jeg bl.a. vise et interessant forhold i Hamsuns tekster: Det er nesten viktigere for Hamsun å lykkes med det språklige, enn å lykkes med saken.

10.4.4. Fakta og detaljer

Det *språklige* var svært viktig for Hamsun både i skjønnlitteratur og sakprosa, selv om det *saklige* selvsagt spilte en vesentlig rolle i avisinnleggene. Men det er ikke emnet og faktaopplysningene alene som skaper et avisinnlegg, det er brytningen mellom *den som skriver* innlegget og hans *emne*, på samme måte som i essayet. Flere vil hevde at et essay er samspill mellom sak og sinn, iaktakelse og opplevelse, og at det ligger i sjangerens karakter

at det skal formidle forfatteren og emnet som en organisk enhet (bl.a. Engelstad 1967:IX). Sjangeren avisinnlegg «krever» ikke at forfatteren griper emnet så personlig som sjangeren essay. I barnemorddebatten ser vi likevel at Hamsun preger sine innlegg. Innleggene gir, på samme måte som et essay, en følelse av at man som leser blir innviet i forfatterens tanke- og opplevelsesverden (ibid.). Avisinnleggene i barnemorddebatten bærer sin opphavsmanns umiskjennelige stempel (jf. s. 113).

Det at Hamsuns sakprosa i barnemorddebatten er svært personlig farget betyr ikke at *alle* faktaopplysninger og detaljer er uriktige, selv om jeg har vist at han trolig lyger med hensyn til antall straffemåneder for barnemordersken i sitt første innlegg. Et av kravene som vanligvis settes til sakprosa er at det som hevdes skal ha sammenheng med virkeligheten, og at man ikke skal gjengi historiske fakta på en uriktig måte (Grepstad 1992:47). Jeg har vist at Hamsun er nøye med å henvise til konkrete saker i avisene, særlig i begynnelsen av sine innlegg. Det likevel mange upresise henvisninger: «I 'Morgenbladet' for *nogen Uker siden*» (Bilag I:30), «To Barnemordaffærer *siden jeg sidst skrev*» (Bilag I:57), «Tre Indlæg i Bladene *siden jeg sidst skrev*» (ibid.) og «Vi læser om en lov fra England» (Bilag I:79). Forfatteren John Irving har uttalt at skjønnlitterære forfatters hukommelse er «spesielt upålitelig med hensyn til detaljer», dette fordi forfatteren alltid kan dikte opp bedre detaljer enn det han kan huske (Irving 1993:7). Detaljene, som f.eks. tids- og stedsanvisninger, er derfor sjelden helt presise. Vi ser at Hamsun har preget sakprosaen med «en skjønnlitterær behandling» av de konkrete henvisningene. Det *kan* imidlertid hende han ikke husker detaljene.⁷⁰ For dem som skal kontrollere disse opplysningene og kildene, særlig lenge i ettertid, byr i alle fall disse upresise henvisningene på problemer. Det er likevel ikke umulig å oppspore Hamsuns kilder. Hans upresise henvisninger kan imidlertid vise at hovedpoenget med argumentasjonen ikke *kun* er å belyse en sak. Hamsun blir, som han selv uttrykker det, beskyldt for å bare «vilde boltre [seg] litt litterært» (Bilag I:22), og det er nok riktig at én av hensiktene med hans avisskriverier er den elegante, velformulerte ytring. *Saken* er viktig for ham, men den språklige framstillingen er ikke mindre viktig. *Eksplisitt*, ved sine uttalelser i debatten, sier han at saken betyr mest, men *implisitt*, om man fokuserer på hans gjennomarbeidede språk, sier han at språket betyr like mye. Vi kan altså ikke stole helt på Hamsun når han hevder han ikke «vilde boltre [seg] litt litterært» i barnemorddebatten. Han kan få rett i at det ikke *bare* er av litterære ekspressive behov han uttaler seg, men behovene er sterkt nærværende. For hver eneste tekst Hamsun skrev kan vi regne med at han jobbet iherdig med språket.

⁷⁰Lars Frode Larsen (1994a:115ff) skriver om Hamsuns «tallsvakhet», og hevder at særlig når det gjaldt årstall var Hamsuns hukommelse dårlig. Dette kan kanskje henge sammen med at han tilla disse opplysningene liten vekt, eller at han kunne dikte opp bedre kronologiske forløp enn han var i stand til å huske.

10.4.5. Replikkunsten

Som en avslutning på den argumentasjonsteoretiske og retoriske analysen av Hamsuns sakprosa i barnemorddebatten vil jeg kort kommentere Hamsuns replikkunst. Det er kanskje mest vanlig å bruke begrepet *replikk* om muntlige uttalelser. Jeg mener likevel det gir mening å kalle enkelte skriftlige uttalelser for replikker, f.eks. Hamsuns direkte henvendelser til motdebattantene i sine innlegg. Jeg tror analysen ovenfor allerede har vist at Hamsun var en stor ord- og replikkunstner.

Den gode debattant må kunne parere motstanderne sine med fyndige, dristige og vittige replikker. Da er det ikke det saklige argumentet som teller mest, men det som latterliggjør motstanderen, tar fra ham autoriteten eller svekker legitimiteten (Grepstad 1989:25). Hamsuns konsise replikker er som skapt for en *avis*debutt, for i media verdsettes de konsise, underholdende og oppsiktsvekkende replikkene. Hans replikker er også lette å huske, noe jeg påpekte i forbindelse med hans påstand: «Hæng Barnemorderskene!» (s. 109).

Replikken har ofte noe kontant, kategorisk, avvæpnende og militant over seg (op.cit.:30). Slik er det også med Hamsuns replikker. Dette er fordi han legger opp til å få det siste ordet. Selv om han sier at han skal slutte, fortsetter han å debattere til «the bitter end». Han vil *forføre* avisens lesere med sin elegante penn og sine ironiske angrep på motstanderne. Flere skandinaviske forskere som arbeider med retorikk og argumentasjon (bl.a. Jørgensen m.fl. 1994:14), advarer imidlertid den som vil *overbevise* et bredt skandinavisk publikum, ikke bare underholde det, mot å bruke for mye ironi. Lindhardt (1987b:14) forklarer dette med *mistilliten* til språket i vår tids europeiske kultur. I antikken, hevder han, hadde man ikke samme skepsis til retoriske stilfigurer, selv om man allerede den gang var bevisst at språket ikke var «til at lide på».

Det er trolig komplekse grunner til at det viktigste Hamsun oppnår i barnemorddebatten er å vise sin replikkunst og retorikk. Gjennom analysen har jeg bl.a. påpekt at hans krav om henging var *for* urealistisk, og at hans eristiske holdning gjorde ham lite villig til å se saken fra flere sider. Når han *vil* «helde til» en av «Siderne», er det helt opplagt at han møter motstand. Noe av motstanden er dessuten basert på at Hamsuns ideologiske synspunkter skiller seg fra motdebattantenes synspunkter.

10.5. Ideologien i Hamsuns debattinnlegg

Jeg har nå analysert Hamsuns, og avsnitt fra de andre debattantenes innlegg i argumentasjonsteoretisk og retorisk perspektiv. I dette avsnittet vil jeg belyse enkelte av de sentrale ideologiske synspunktene som har kommet fram i Hamsuns innlegg.⁷¹ Mange av disse synspunktene har selvsagt allerede blitt tydelige gjennom tekstanalysen ovenfor, og dette avsnittet fungerer som en oppsummering av den øvrige analysen. Jeg vil imidlertid først poengtere ytterligere påstanden i innledningen om at Hamsun er «den evige motsigelse».

Når leseren tror han har funnet fram til det implisitte verdisynt i en Hamsun-tekst, «dekonstrueres» dette ofte lenger ute i den samme teksten (Larsen 1994a). Ideologien er altså tilstede primært for å trekkes i tvil/dekonstrueres. Dette gjør *ironien* i teksten mulig. I Hamsuns tekster synes det å være en ironisk bevegelse som omgående underminerer tidligere uttalelser. Jeg har allerede vist noen av Hamsuns ironi-grep og vil komme med flere eksempler på dette i analysen av *Markens Grøde*. Imidlertid kan Hamsun, på tross av ironien, likevel *mene* det han uttaler, enten han legger meninger i munnen på enkeltpersoner i de skjønnlitterære verkene eller uttaler seg i jeg-person i sakprosaen. Som lesere er det i alle fall vanskelig å ikke lese synspunkter og ideologi inn i tekstene (Rottem 1994).

Med disse reservasjonene present, vil jeg primært diskutere Hamsuns synspunkter slik de kommer fram i *debatten*, enten eksplisitt eller implisitt. Synspunktene kan selvsagt ikke behandles i sin fulle bredde her. Da måtte jeg ha trukket inn Hamsuns øvrige sakprosa- og fiksjonsprosa-produksjon, og det vil være umulig innenfor denne oppgavens rammer. Men hvordan disse synspunktene kommer fram i *tekstene i barnemorddebatten* kan i alle fall si noe om Hamsuns synspunkter i 1915–1918. Parallellene til Hamsuns øvrige sakprosa-produksjon vil jeg bare eksempelvis antyde, og parallellene til ideologien i hans fiksjonsprosa (primært menneskesynet i *Markens Grøde*) vil jeg ta for meg i del III. Før jeg går inn på hvert enkelt synspunkt, vil jeg kort beskrive Hamsun som ideolog. Er de ideologiske synspunktene som kommer fram i barnemorddebatten del av en mer overordnet ideologi hos Hamsun? Og i tilfellet hvilken ideologi?

Atskillelsen mellom forfatterskapets «lokkende trolldom» og privatpersonens fascisme er det gjennomgående trekk i det tradisjonelle syn på Hamsun (Giersing m.fl.

⁷¹Jeg er klar over at ideologibegrepet kan benyttes – og har blitt benyttet – på ulike måter i litteraturforskningen. Adorno hevdet i 1957 at ideologibegrepet «i dag er forflatet til det utålelige» (Adorno 1991:396). Hans «ny marxistiske» og «ideologikritiske» litteraturfortolkning skiller seg imidlertid fra den «ideologiske analysen» av Hamsuns innlegg jeg foretar her. Jeg ønsker kun å skissere de ulike ideologiske synspunktene som kommer fram i Hamsuns tekster, og jeg har ingen pretensjoner om å gi en uttømmende ideologisk fortolkning av disse. Det er argumentasjonsanalysen og den retoriske analysen som er min hovedtilnæringsmåte til tekstene. Ideologikritikken har dessuten blitt kritisert for å ikke fange opp ironien i Hamsuns tekster: «dei ideologiske fragmenta [blir hos Hamsun] fanga inn av ei dobbel rørsle, som stadfester og underminerer, konstruerer og de-konstruerer, på same tid. Som ein tekstteori utan rom for slike djupast sett *ironiske* rørsler mellom illusjon og desillusjon, er ideologikritikken utan grep om det spesifikke i den hamsunske teksten» (Kittang 1984:18).

1975:9).⁷² Det vil si at spørsmålet som har blitt og blir diskutert mest i tilknytning til Hamsuns ideologiske synspunkter, er hans forhold til nazismen. Jeg vil ikke begi meg ut på en omfattende drøftelse av dette forholdet, men jeg vil likevel berøre spørsmålet: Er Hamsuns synspunkter i barnemorddebatten basert på ideologiske holdninger som vi i dag vil kalle «nazistiske»?

Forholdet mellom ideologi og politikk er komplisert. Atle Kittang (1995:12) hevder at «ideologiar ønskjer alltid å framstå med vakre ansikt». Nazismen lot imidlertid de politiske realitetene skinne klarere igjennom enn mange andre ideologier. Kittang nevner bl.a. «brutaliteten, stigmatiseringa av visse rasar og folkegrupper og dyrkinga av krigen» som «stygge trekk i nazismens ideologiske ansikt». Nazismen hadde likevel også andre og mer positive trekk: «fellesskapskjensla, sansen for naturen og dei naturgitte forholda i økonomi og moral, kritikken av kapitalismens framandgjerande sider, motstanden mot politisk og kulturelt forfall.»

Allerede omkring 1910 inntok Hamsun standpunkt *for* Tyskland og *mot* England, og dette standpunktet holdt han fast ved resten av livet (ibid.). I Hamsuns politiske mytologi symboliserer Tyskland *ungdommen*, mens England representerer den avfeldige *alderdommen* som med alle midler vil holde ungdommen nede. Kittang påpeker at dette ikke bare var «forstokka idiosynkrasiar» hos Hamsun. Lignende tanker var kjent hos flere i samtiden, uten at alle av den grunn ble nazister.⁷³ Hamsun utviklet i tillegg et stadig mer kritisk syn på samfunnsutviklingen, som førte ham over i posisjoner det er lett å identifisere som *reaksjonære*. Kittang bruker stikkord som: «antikapitalisme, anti-industrialisme, anti-demokratisme, lengt tilbake til feudale relasjonar i politikk og moral, idealisering av naturen, bondeøkonomien og dei 'naturlege' banda mellom menneska og omverda» som kjennetegn på de reaksjonære holdningene. Slike holdninger finner vi igjen som trekk i nazi-ideologiens positive ansikt. «Verdifellesskapet» mellom Hamsuns reaksjonære holdninger og nazismens «positive» ansikt kan ha forsterket Hamsuns sympatier for Hitlers politiske eksperiment og gjort han blind for de politiske realitetene. Men det er ikke grunn til å hevde at han var nazist i ideologisk forstand. Det interessante når vi ser Hamsuns sakprosa- og skjønnlitterære produksjon under ett er nemlig flertydigheten og ironien, som jeg også nevnte

⁷²For en gjennomgang av den Hamsun-kritikken som søker å opprette et skille mellom dikteren og privatpersonen Hamsun, se Giersing m.fl (1975:11–31). Selv om denne gjennomgangen er 20 år gammel, og også har sine begrensninger i det ideologikritiske perspektivet som anlegges, er den *et* av innleggene i debatten omkring privatpersonen og forfatteren Hamsun. Gjennomgangen konkluderes med at følgende er karakteristisk for Hamsun-kritikken 1945–75: «[...] hvis [kritikeren] finner eksempler på eller kilder til Hamsuns nazisme/fascisme-sympatier i den litterære produktion, så søges de bortforklaret, aldrig forklaret eller underbygget.» (op.cit.:21). Giersing m.fl. har derimot fått kritikk for å gå for mye i den andre retningen, ved å tolke *hele* Hamsuns produksjon i lys av en fascistisk/nazistisk ideologi og lese alle uttalelsene i Hamsuns romaner som hans personlige meninger.

⁷³Hamsun har vært den norske forfatteren som nazistempelen har blitt hengende lengst ved. Det var imidlertid mange av hans samtidige kunstnerkollegaer som hadde lignende meninger og som inntok lignende posisjoner som Hamsun. For en nærmere beskrivelse av «forfattermiljø og nazisme», se Birkeland og Ugelvik Larsen (1975:21ff).

innledningsvis. Selv om det finnes et reaksjonært og ideologisk mønster i hans verk, som går igjen i «meningene» hans i avisartikler og annen polemikk, er dette mønsteret *ikke* entydig. Forholdet mellom ideologi og diktning hos Hamsun kan bl.a. beskrives slik:

I bøkene hans er ideologiske normer og mønster til stades som ein nødvendig dimensjon – nødvendig for at tekstens *ironi* skal kunne operere. Dei ideologiske og moralske standpunkta som blir kommuniserte, blir på same tid underminerte.

Hamsuns ironisk-rørlege skrift utfører dermed ein kritikk av sine egne ideologiar. [...] Det fins inga enkel forklaring på Knut Hamsuns pronazistiske engasjement. Truleg må vi rekne med ei samanfiltrering av personlege idiosynkrasiar, reine tilfelle, psykologiske særheter og alderdomens mangel på åndeleg fleksibilitet. Det som gjer diktinga hans genial, er på den andre sida korkje idyllane eller den fundamentale pessimismen som opptre side om side i bøkene hans, men den distanserende rørsle som høyrer ironien, refleksjonen og underfundigheten til. *Den* er i seg sjølv ei motkraft mot all ureflektert tilslutnad – også til totalitære ideologiar. (op.cit.:13)

Disse synspunktene er nyttige å ha present i en diskusjon om ideologien i Hamsuns debattinnlegg. Selv om det er mange tiår mellom barnemorddebatten og den mest heftige «prosessen mot Hamsun», vil dagens lesere ikke klare å lese debatten uten å trekke paralleller til Hamsuns standpunkter på 1930 og -40-tallet. I analyser av Hamsuns tekster «må» man alltid drøfte om Hamsun gjør seg til talsmann for en nazistisk ideologi. Dette kommer kanskje av at mange nordmenn har et traumatisk forhold til personen Hamsun, noe vi stadig får bekreftet hvis enkelte (særlig «ikke-nordmenn») forsøker å beskrive den gamle Hamsun positivt og medfølende. Jan E. Hansen (1995) framhever f.eks. at da Thorkild Hansens *Prosessen mot Hamsun* nådde «kysten av Norge høsten 1978, druknet den nesten i vårt moralske delirium».

Skal man tolke Hamsuns tekster, og kanskje særlig sakprosaetekstene, er det derfor viktig å kjenne den faktiske konteksten, dvs. de historiske- og sosiale forhold som danner bakgrunn for hans uttalelser og synspunkter (se kap. 9). Ved å kjenne til den konkrete foranledningen til Hamsuns innlegg foretar man ikke så lett historiske feilslutninger. Det var f.eks. ingen helhetlig nazistisk ideologi å slutte seg til i 1915, og selv om Hamsuns protyske engasjement var kjent i barnemorddebatt-perioden, var det ingen Hitler på den politiske arenaen før 1933. Det blir derfor en feilslutning å hevde at Hamsuns uttalelser i barnemorddebatten er nazistiske. Da er det mer relevant å hevde at de er reaksjonære. *Hvorfor* Hamsuns synspunkter er reaksjonære vil jeg forsøke å klargjøre i de følgende avsnittene (bl.a. s. 131f).

10.5.1. Morsrollen – kvinnens eneste oppgave?

I barnemorddebatten er det først og fremst *kvinnene* Hamsun angriper, selv om han også kommer med skyts mot barnefedrene og sine mannlige motdebattanter. Det er primært barnemorderskene han vil til livs. Dette korresponderer med kvinnesynet som både eksplisitt og implisitt kommer til uttrykk gjennom Hamsuns innlegg: «Som Kvinder skulle de vært Mødre, som Mødre er de haapløse, hæng dem!» (Bilag I:60). Hamsuns synspunkt er at kvinnens oppgave i livet er å bli mor. Det ser ut som om han mener dette kategorisk: Morsrollen er kvinnens *eneste* oppgave i livet, i alle fall den eneste oppgave hun er uunnværlig til:

[...] hun som faar et Barn og dræper det, hæng hende! Hun har kanske brillante Egenskaper som Hetære, Mor er hun ikke. Hun har rykket bort sit eget naturlige Grundlag, hun er haapløs. (Bilag I:43. Se også Bilag I:57 der Hamsun gjentar dette nesten ordrett i tilknytning til en konkret barnemordsak.)

Kvinden skal være Mor. Det er hendes Raison d'être. Dræper hun sit Avkom da har hun tat bort Grundlaget for sin Tilværelse. Er dette saa nogenlunde klart. Kok paa Ullevaal kan ogsaa en Mand være, men han kan ikke undfange Børn og bli Mor. I dette er Kvinden uundværlig, i alt andet kan hun undværes. (Bilag I:99)

Piker som dræper sine Børn har skubbet bort Grundlaget for hele sit Liv; mener de at det bare er til personlig Fornøielse de har faat Kjøn saa skal de søke sig ind i et Hus i Vika, de skal ikke være Kokke paa Ullevaal og faa Barn. (Bilag I:22)

Hamsuns uttalelser må ha vært svært provoserende for kvinner og menn i den gryende kvinnesaksbevegelsen, og disse setningene får også en leser i 1995 til å dømme ham som reaksjonær i kvinnesaken. Imidlertid forfekter han et kvinnesyn som slett ikke var ukjent i konservative kretser i hans samtid. De fleste våget eller ønsket likevel ikke å uttrykke dette synet til de grader i klartekst som Hamsun gjør her. Vi kan bl.a. se av statistikken over yrkesaktive, gifte kvinner i årene rundt barnemorddebatten at kvinnene først og fremst ble sett på som hustruer og mødre. Fra slutten av 1800-tallet var bare 3–4% av de gifte kvinnene yrkesaktive, og prosenten steg ikke før ca. 1950 (Sogner 1990:35). Kvinnen arbeidet full tid i hjemmet, som kjøkkenskriver, barnepasser osv. (op.cit.:84). I eldre tider var det ikke slik, da ble kvinnen regnet som likeverdig medarbeider i det daglige arbeidet for å skaffe familien mat og klær. Særlig på gårdene hadde kvinnene store ansvarsområder.

Når Hamsun skriver at kvinnens «raison d'être» er å få barn, og vi vet at de fleste kvinner som fikk «ekte» barn ikke var yrkesaktive, er det lett å konkludere med at Hamsun ønsket at kvinnene skulle være hjemme og føde barn.⁷⁴ Det synet Hamsun og hans meningsfeller forfekter, minner om det gammeltestamentlige kvinnesynet. Her framheves den store ulykken det er for en kvinne å ikke få barn. Kvinnen er så godt som verdiløs i

⁷⁴Gjennom Hamsuns biografi kjenner vi også til at han i praksis viste sin kone Marie at det var som mor til hans barn hun hadde størst verdi (bl.a. Hamsun 1953:282). Hennes yrkesaktive karriere (som skuespiller) tok slutt da hun giftet seg med Hamsun, og ble aldri siden opptatt. Når barna ble litt større begynte Marie imidlertid å skrive barnebøker og memoarer.

andre menneskers øyne hvis hun er ufruktbar (se f.eks. 1. Sam. 1.1–28). Kvinnens oppgave som mor går foran hennes øvrige oppgaver, og det er utenkelig at en kvinne skulle ønske å *ikke* bli mor, eller at hun, når hun blir mor, ikke skulle ta seg av det barnet hun har født (se bl.a. Jes. 49.15). Dette kvinnesynet gir Hamsun sin tilslutning til, selv om han ikke begrunner det religiøst. Hamsuns begrunnelse er hans egen psykologiske forståelse av mennesket samt hans dyrking av det unge og fruktbare.

Hamsun er heller ikke nådig i sin kritikk mot mødrene som forsvarer barnemorderskene. Han mener deres forsvarstaler er et bevis på at de ikke elsker barn, og at de i tillegg til å forsvare barnemorderskene også forsvarer seg selv og sin egen mangel på morskjærlighet. Han sammenligner disse mødrene med menn: «De strøk Mustaschen iveiret og saa paa mig» (Bilag II:123). De har altså misforstått sin eksistensberettigelse, det at de er født til verden for selv å føde barn.

Også i enkelte brev der Hamsun nevner barnemorddebatten, kommer hans kvinnesyn til uttrykk. I et brev til Dagny Kristensen 7.1.1916 skriver Hamsun:

Ja hvorfor er De Ener? Gift Dem og faa Børn – det at skrive aandrike Artikler og Brever er ikke at faa Børn. Ragna [75] har vel trods alt været paa rette siden (hils hende). Men dere er jo slike Horemennesker alle dere, De f.É. har visst i en halv Levealder ment det var gildere at sitte og revidere Dem bort end at gifte Dem i Holme Sogn med en Mand og et Mandfolk – Gud hvor De feiler.

Disse uttalelsene er ytterligere en bekreftelse på Hamsuns standpunkt i kvinnesaken, kvinnene skal være mødre, alt annet de foretar seg er mindre betydningsfullt enn det å føde barn. Her kaller han ugifte, barnløse kvinner for «Horemennesker», og mener de har prioritert galt. Han kaller også Sigrid Undset for «det halve Hanmenneske» (Bilag I:25), noe som viser hans negative vurdering av kvinner som bruker sitt intellekt på bekostning av sine mer «naturlige» egenskaper. Disse har nemlig ifølge Hamsun trådt ut av sin naturlige rolle som hustruer og mødre og fjernet seg fra opprinneligheten. Dette kvinnesynet henger også nøye sammen med emnet i det neste avsnittet: det implisitte kjønnsrollemønsteret i debattinnleggene.

10.5.2. Kjønnsroller og dobbeltmoral

I avsnitt 9.1.2. framholdt jeg at kvinnesynet, kjønnsrollene og dobbeltmoralen er tre sider av samme sak. I tidligere tider var kvinnene avhengige av sine menn økonomisk, og de var også i stor grad ufrie sosialt og politisk før begynnelsen av 1900-tallet (Eriksen 1992:66). Kvinnene fikk ikke full stemmerett før i 1913, altså bare to år før Hamsun startet barnemorddebatten. Kampen for likestilling mellom kjønnene innebar en stor samfunnsomveltning, og

⁷⁵Ragna Nielsen (1845–1924), skolebestyrerinne. Se også Bilag I:21, fotnote 9.

jeg har vært inne på at flere forfattere bidro til denne omveltningen. Men hvilke kjønnsrollemønster gjør Hamsun seg til talsmann for i sine innlegg i barnemorddebatten?

I 9.1.2. skrev jeg at Hamsun primært nevnte kjønnsrolleproblematikken implisitt. Gjennom argumentasjonsanalysen og den retoriske analysen har jeg trukket fram flere av avsnittene der Hamsun berører dette, og jeg vil ikke gjenta alle sitatene her. Det skulle imidlertid være klart at det for Hamsun *ikke* er legitimt å være «Ægtefolk uten Forældrekald eller mandlige og kvindelige Hætærenaturer uten Familieattraa» (Bilag I:43). Disse tilegnes rollen som barnemorderskenes forsvarere av Hamsun, og han viser tydelig at han har lite til overs for dem. Ovenfor viste jeg at Hamsun så på kvinner uten morskall som «Hætærer», og menn uten farskall er nesten like ille:

Og den overbeviste Barnefar som gjør seg medskyldig i Mordene ved at forlate Mor og Barn, hæng ham! Han kan ha fremragende Egenskaper som Forbryder, som Dyr eller som Alfons, Far er han ikke. Kan han unddrage Mor og Barn sit Ansvar saa er det ingen og intet han ikke kan snyte sig ifra. (Bilag I:44)

Både kvinner og menn bør altså ifølge Hamsun elske barn og ønske å stifte familie. Han så med uro på at det stadig ble færre barn i familiene, og hans observasjon om at barnetallet minket utover på 1900-tallet er korrekt. Fra 1900 til 1930 halveres barnetallet i norske familier (Sogner 1990:92). En av grunnene til dette er lanseringen av gummipreventivet/kondomet omkring 1880. Haslund (1993:120) påpeker at dette preventivet ble møtt med avsky, det var «mot naturen». En svensk biskop betegnet brukere av det som «massmördare». I Criminallovens bestemmelser om krenkelse av sedelighet kom det i 1891 inn dette tillegget: «Som Krænkelse af Sædeligheden ansees det ogsaa, naar Nogen paa saadan Maade som anført veileder i eller opfordrer til Anvendelse af Midler, hvorved Livsfrugt af Samleie mellem Mand og Kvinde søges forhindret.» I *Markens Grøde* (1917:I:173) viser Hamsun sin skepsis til prevensjon og til at kvinnen kan lære «nogen Kunster med sig selv». Men tross all skepsis, preventivene medvirket i de følgende mannsaldre til at det ble mindre barnekull i familiene.

Kjønnsrollemønsteret og arbeidsfordelingen *imad* i familien sier Hamsun imidlertid ikke så mye om i barnemorddebatten, han er mest opptatt av det biologiske, kjønnslige forholdet som framskaffer barna. Samtidens tradisjonelle mannsrolle som forsørger og patriark i familien, er imidlertid helt etter Hamsuns hjerte. Mannen i familien var ofte borte fra hjemmet i kortere eller lengre perioder, på fiske, skogsarbeid, seilas eller anleggsarbeid (Sogner 1990:93). Han skulle ha «familielønn» og forsørge kone og barn (op.cit.:84). Hamsun likte å være en slik økonomisk forsørger. For å tjene måtte han skrive, og han var mye borte for å få arbeidsro, noe bl.a. brevenes stedsangivelse fra perioden 1915–1918 viser (Bilag I:17–18).

Generelt kan vi si at Hamsuns uttalelser i barnemorddebatten viser at han, nest etter barna, setter unge, potente og barneproduserende mennesker av begge kjønn høyest. Han er kritisk til dem som motsier ham med boklig lærdom, dvs. bruker sitt intellekt og bruker

logos. Det naturlige, friske, sterke, sunne og arbeidende mennesket står hans hjerte nær, enten det er mann eller kvinne han omtaler. Det menneskesynet han gjør seg til talsmann for gjennom debatten, viser også dette.

10.5.3. «Oldinger og fødte Idioter, Blinde og Vanføre»

Et påfallende trekk ved Hamsuns innlegg er hans *vurderinger* av ulike menneskegrupper. I innlegget i *Morgenbladet* 10.2.1915 (Bilag I:43f) skriver Hamsun:

Barnekrybberne og Barneherbergene hutrer sig frem fra Aar til Aar i Armoden. Det er gjæmte Steder, uendelig ydmyge Kroker, jeg ser ingen som saa sjælden og saa skjælvende ber om en ringe Skjærv som de. Der maser de paa de 'sikre' Trængende, de i Paladserne, de er ikke rædde for at holde sig frem, de gaar til Dronningen, de gaar til Stortinget, *der er Oldinger, der er fødte Idioter, fødte Blinde, fødte Vanføre*. Jeg sitter ikke her i en Rustning av Raahet og vil forføølge dem, – forresten er det mig likegyldig hva Folk tror om det. Men der kommer de da, og al Almindeligheten i Landet aapner sit Hjærte for dem. *Oldingerne har været Mennesker, det er forbi; de andre har aldrig været Mennesker og blir det aldrig*. Men Børnene, levende, velskapt Børn, Gutter og Piker til det nye Norge, de største Muligheter, de gode Haap, Vaaren – dem er det 8 Maaneder for at Myrde! (min uth.)

Dette avsnittet rommer et menneskesyn som kan få noen og enhver til å reagere. Denne og lignende uttalelser har også ført til at Hamsuns motstandere både i 1915 og senere har anklaget ham for å være lite human og for å bare dyrke det sterke, friske og perfekte menneske. Også i den uavsluttede debatten om «Hamsun og nazismen», er det mange som henter fram uttalelser som denne for å bekrefte at «Hamsun var tilhenger av en nazistisk ideologi hele sitt liv» (Wergeland 1995).⁷⁶ Jeg mener dette er å bedømme Hamsuns tidlige uttalelser og tekster med nåtidens kunnskaper og forståelseshorison, og at man dermed foretar historiske feilslutninger. Andre, bl.a. Larsen (1994a) og Dahl (1994) reagerer også på Wergelands uttalelser. De framhever at Hamsun ga sin tilslutning til Hitler og til elementer i nazismen *fra begynnelsen av 1930-tallet*. Larsen ironiserer over dem som kutter «Hamsuns 92-årige maraton av et livsløp – fra oljelampetid til atomalder – ned til en banal 60-meter». Han, og mange med ham, mener bakgrunnen for bl.a. Hamsuns sivilisasjonskritikk og hans dyrking av det unge, sterke mennesket også før denne tid, må hentes i andre kilder. En av disse er påvirkningen fra filosofene Schopenhauer og Nietzsche.⁷⁷ Rottem (1994) mener det er mer slektskap mellom Hamsun og Schopenhauer enn mellom Hamsun og Nietzsche, selv

⁷⁶I samme kronikk som Ingrid E. Wergeland hevder at «Hamsun var tilhenger av nazistisk ideologi hele sitt liv», sier hun at dette er bevist gjennom «en dansk metode». Det er trolig studien til Giersing m.fl. (1975) *Det reaktionære oprør. Om fascismen i Hamsuns forfatterskab*, hun henviser til. Jeg har allerede nevnt at det kan reises flere innvendinger mot denne studien (se s. 126, fotnote 72).

⁷⁷Jeg vil ikke behandle nærmere Hamsuns forhold til Arthur Schopenhauer (1788–1860) og Friedrich Nietzsche (1844–1900) her. Disse forholdene er heller ikke på noen måte «ferdig utforsket», og kan alene bli materiale for framtidig hovedoppgaver.

om Hamsun selv sier han er påvirket av Nietzsche. Harald Beyer (1959b:95) går imidlertid ut fra som sikkert at «Hamsuns kjennskap til Nietzsches ideer aldri ble inngående». Han trekker likevel flere paralleller mellom dikteren og filosofen, f.eks. at begge dyrker geniet og det sterke mennesket. Men Beyer mener også at Hamsun er i slekt med Nietzsches moralrelativisme. Han underbygger denne påstanden med en uttalelse fra Hamsun: «Og det var ikke galt det jeg satt og skrev. Det var ikke galt da jeg skrev det», og legger intonasjonen i den siste setningen slik: «Det var ikke galt *da* jeg skrev det». Nettopp dette «*da* jeg skrev det», vil jeg kommentere nærmere når det gjelder Hamsuns uttalelser om «Oldinger og fødte Idioter, Blinde og Vanføre».

Det første jeg vil påpeke er Hamsuns *ordvalg*, da dette er ett av momentene i avisinnleggene som best synliggjør den historiske distansen. I 1995 reagerer vi intuitivt på benevnelser som *Idiot* og *Vanfør*, særlig brukt i en offentlig samtale. Vi er vant til å bruke begrepene *psykisk utviklingshemmede* og *fysisk utviklingshemmede* eller *funksjonshemmede*. I 1915 var de vanlige betegnelsene *åndssvak* og *vanfør*. Dette bekreftes bl.a. ved at institusjonene de psykisk utviklingshemmede bodde på inntil 1951 ble kalt *åndssvakehjemmene*, og skolene deres ble kalt *åndssvakeskolene*. I 1951 skiftet skolene navn til *spesialskoler for evneveike*. Først i 1970 kalles omsorgen for denne menneskegruppen *Helsevern for psykisk utviklingshemmede* i offentlige dokument (A. & G.:9:584). *Åndssvak* og *vanfør* var i utgangspunktet ikke ment som nedsettende betegnelser, men etterhvert som de negative konnotasjonene ble for mange, ble begrepene byttet ut. De nye begrepene, *psykisk utviklingshemmede* og *funksjonshemmede*, er *eufemismer*. Slik omskriving og utbytting av begreper er vanlig innenfor mange fagområder (gjerne ved bruk av fremmedord), og mange ord som i dag virker støtende og strider mot moral og sømmelighet, var vanlige før. På noen områder er bevegelsen imidlertid den motsatte (f.eks. i seksualdebatten), ved at man *nå* bruker «tydelige», direkte uttrykk, mens man *tidligere* brukte omskrivninger og fremmedord. Vi kan i alle fall konstatere at Hamsun *ikke* brukte ord og begreper som var spesielt støtende i 1915, selv om *Oldinger* og *Idiot* trolig var mindre vanlig enn *gamle* og *åndssvake* i offentlige samtaler.

At begrepsbruken er forskjellig i 1915 og 1995 kan imidlertid ikke bortforklare at Hamsun tydelig uttaler at ikke alle mennesker har like stor verdi. Det kommer klart fram at for ham er det barna og de unge som er mest verdifulle. Dette er ikke noe nytt syn hos Hamsun i 1915, slik jeg viste med referatene fra «Ærer de Unge» i avsnitt 9.6. Noen andre uttalelser fra samme tale bekrefter hans prioritering av de unge. Etter å ha kritisert det fjerde bud i *Bibelen*, fortsetter Hamsun:

Er det nu av Hensyn til Børnene, dette bud er git? Er det av Kærlighet til dem, av Omsorg for dem? Der burde være Grund til at svare Ja paa dette Spørgsmaal, vi burde alle ønske vore Børn et lykkeligt og langt Liv i det Land, som Gud gir dem, det være nu hvilket Land somhelst. Der kunde dog kanske være nogen Aarsak til at undta fra dette Ønske Vanskapninger og Idioter, til alle Parters Bedste.

Hamsun begrunner imidlertid ikke, verken her eller i barnemorddebatten, *hvorfor* han uttaler seg nedsettende om *alle* som ikke er unge eller har alle «normale» funksjoner i behold. Ett forslag til forklaring kan være at hans aversjoner for det uperfekte og for alderdommen skyldes hans estetiske idealer. Han likte det som var «forunderlig vakkert», og etter hans mening var verken «Oldinger, Blinde, Idioter eller Vanføre» dette. Særlig når det gjelder alderdommens uskjønnede virkninger utdyper Hamsun sitt estetiske ubehag:

Det blotte Syn af Alderdommen er i sine Virkninger uden Behag. Det ældede Menneske er bare en Rest af Mennesket, en fordrejelse af det, et Vildsyn. Det rent æstetiske Moment her er kanske ikke uvæsentlig, kanske spiller det en Rolle. Michelangelo vilde ikke male Portrætter af gamle Folk, fordi de var blevene hæsleige. Han efterlog et Portræt, det var af en Yngling. Det kan ikke blaases bort, Mennesket bliver stygt med Aarene, Ælde gjør hæsleig. Et gammelt Dyr, en gammel Hest for Eksempel, vansires aldrig i den Grad lige til Vanskabthed som et gammelt Menneske. (ibid.)

Hamsun var middelaldrende (56 år) da han starter barnemorddebatten, og kan selv sies å ha startet på aldringen. Flere av hans motdebattanter, bl.a. Ragnhild Wiesener (Bilag I:53), benyttet anledningen til å si at de mente Hamsuns holdninger tydet på at han kunne karakteriseres som «Olding» selv, og at hans tanker hadde begynt å svekkes:

Han ønsker i sit Samfunds Interesse utryddet: alle Mødre, som dræper sine Barn, de dræpte Barns Fædre, de fødte Idioter, de fødte Blinde, de fødte Vanføre samt 'Oldingerne' (Grænsetallet, som engang var sat til 50 Aar, er maaske forandret?)

Her viser Ragnhild Wiesener enten til foredraget Hamsun holdt i «Kjøbenhavns Studentersamfund», referert i *Dagbladet* 12.12.1899, eller til «Ærer de Unge». Foredraget i 1899 hadde Hamsun kalt «Aandens Aflomstringsalder», og *Dagbladets* korrespondent refererer:

[...] naar en Digter eller en Kunstner af hvilkensomhelst Art har naaet til halvtredsindstyvende Aar, saa er han færdig. De 50 Aar er Aandens Aflomstringsalder. En departementschef kan naturligvis udover den Alder røgte sit Embede fortræffeligt, men for de Skapende iblandt os er det forbi med det bedste, naar de 50 Aar er naaet.[...] Hr. Hamsun indrømmede dog at der naturligvis var Undtagelser fra Regelen. Han nævnte eksempelvis Goethe og Michel Angelo [sic]. Der var jo ogsaa individuelle Forskjelligheder, som maatte tages i Betragtning. Men, sagde Hr. Hamsun videre, det synes at være lov i Menneskers Liv, at naar en Aandens Arbejder har naaet de Femti, sa er han ikke længer 'farlig', saa bliver han tandløs.

I «Ærer de Unge» gjentar Hamsun dette, og utdyper argumentasjonen:

Det er saaledes indrettet i Livet, at lige til en vis Alder fører den levende Skabning en Utvikling, et Fremskridt. Saa indtræder den i sit andet Stadium, et kort Stadium: Stilstanden. Hvorpa den glider ind i sit sidste Stadium: Tilbagegangen. Hvad for en Alder skal vi regne for gammel? For gammel kan man ikke regne den, som endda udvikler sig. Er denne Udvikling begyndt sent, saa kan den holde paa længe, og man kan have mange Aar paa Bagen, uden at ens Udvikling endda er slut. Der kommer an paa ens naturlige Udrustning. Det lader sig ikke gøre at generalisere her og sætte et bestemt Aar for Alderdommens indtrædelse; men det lader sig gøre at konstatere Udviklingens Ophør, det lader sig gøre at se og høre, naar Stilstanden er

indtraadt, og Tilbagegangen begynder. *Jeg har tidligere ved et Par Lejligheder forsøgsvis nævnt Alderen 50 Aar som Udviklingens Ophør under vore Breddegrader; men denne Grænse kan selvfølgelig flyttes lidt frem eller tilbage, et Tiaar mere eller mindre har ikke noget at sige her.* (min uth.)

Hamsun nedvurdering av «Oldinger og fødte Idioter, Blinde og Vanføre» henger altså sammen med at *utviklingsmulighetene*, etter hans mening, er så mye mindre hos disse enn hos de unge. Når det gjelder «Oldingene», kan imidlertid grensen for når man «ikke er menneske» lenger flyttes litt etter behag (Hamsun var selv over 50 da han begynte å flytte grensen!), det viktigste er om «Udviklingens Ophør» har inntrådt. De er imidlertid de som har de største utviklingsmuligheter, barna, Hamsun er mest opptatt av.

10.5.4. «Barnet kunde endog blit til meget»

Hamsun uttaler i barnemorddebatten at han «tror meget mere paa Opdragelse end paa Arv». ⁷⁸ Han mener «de sidste femti Aars Naturforskning har [...] rugget ved Troen paa baade de zoologiske Arters og de menneskelige Sjælsanlægs Uforanderlighed». Hamsuns begrunnelse er at han ser at det er *fremskritt*, og «hvad skulde det ellers være end ytre og indre Paavirkning, Opdragelse, som frembragte Fremskridtet?». Han understreker dette med enda et retorisk spørsmål: «Hvis Arv var endog bare saa godt som Enehætte, hvorledes kunde da Utvikling Foregaa?» (Bilag I:59). ⁷⁹ Denne troen på oppdragelsens makt er ikke en ny tanke hos Hamsun i 1915. I «Ærer de Unge» skriver han:

I de første Opvækstaar har Barnet i Regelen ingen bedre Ledelse end Forældrenes. Hvor længe? Det kommer an paa Omstændighederne. Det kommer an paa, hvor hurtigt Barnet indhenter Forældrenes aandelige Maal. For at bruge det Tal, vi har brugt, vil Forældre paa 50 Aar ikke stige i aandelig Modenhet proportionalt med sine Børn paa 20. [...] Hvis Far og Mor kunde fylde Hjemmet med Avtoritet, saa var det godt, og jo længer des bedre. I et Hjem skal der være Diciplin; Gud naade det Barn senere i Livet, som har sat sig ud over den, det blev for tidligt voksent, det burde hellere være ufødt.

I denne uttalelsen er det *foreldrene* som omtales som barnas beste oppdragere. I barnemorddebatten derimot, innser Hamsun at det ikke alltid er de biologiske foreldrene som er best skikket til å ta seg av sine barn. Han gir imidlertid ikke opp troen på oppdragelsens makt av den grunn, og her er vi ved kjernen av problematikken for Hamsun. Siden han gir

⁷⁸Kort tid etter barnemorddebatten hadde Hamsun en brevveksling med den danske professoren W. Johannsen om «arv – ikke arv», dvs. om det er oppdragelse eller arv som betyr mest for menneskets utvikling. Professoren støtter Hamsuns syn, og brevvekslingen ble gjengitt i *Aftenposten* 7.3.1918 (Hamsun 1918b). Her skriver Hamsun bl.a.: «Jeg har en personlig trang til at takke hr. professor Johannsen, fordi han i sin bog afliver myten om, at store aander maa have havt særlig fremragende mødre. Norske tjenestepiger behøver altsaa ikke af den grund at dræbe sine barn.»

⁷⁹Hvis jeg skulle drøfte dette spørsmålet i sin fulle bredde, måtte jeg ha trukket inn samtidens teorier om oppdragelse, arv og miljø. Innenfor oppgavens rammer er dette ikke mulig, men jeg vil likevel kort omtale Hamsuns syn på oppdragelse slik det kommer fram i *debatten*.

til kjenne et så positivt syn på oppdragelsens muligheter, er det lettere å forstå hans sterke fordømmelse av dem som «tviler paa at Børn av haapløse Forældre vilde bli værdifulde Liv for Samfundet» (ibid.). Hamsun tror nemlig at disse barna kan ha *alle* muligheter, bare de får en god oppdragelse. Dette viser han bl.a. ved å hylle «Opfostrerne» (se 10.4.1.). Han mener at «al omsorg for haapløse Forældres Børn vilde betale sig, selv om nogen av Tilfælderne klikket». I dette støtter han seg til en autoritet, nemlig «Psykologien»:

Saavidt jeg vet tviler ikke Psykologien paa Opdragelsens Magt, dens Standpunkt er visst at Mennesket kan ved Opdragelse ophope moralske Værdier som gaar i Arv. Omvendt har Mennesket Magt til ved Slaphet og Avslag at foraarsake trinvisse Fald nedover i den samme Arv. Fordi Forældrene er Utskud behøver ikke Børnene at bli det. Men om ikke vore Børn saa kanske vore Efterkommeres Børn engang vil kjende i sig en liten varm Velsignelse ved den mulige Opdragelse vi avstedkom i os selv og kostet paa de Haapløses Børn. (ibid.)

Det var imidlertid ikke alle barnemordene som ble utført av «haapløse» mødre, noe bl.a. Hamsun selv viser i *Markens Grøde* ved Ingers barnemord. Bildet er altså ikke så entydig som at hvis barna til de «haapløse» ble levert til gode «Opfostrere», var alle problemer løst. En av Hamsuns motdebattanter, Barbra Ring (Bilag I:62), påpeker f.eks. at de «uekte» barna til «haapløse» foreldre, ofte kunne være vel så ønsket som de «ekte». Dette var et radikalt synspunkt som vakte undring: «De [dvs. Barbra Ring] skriver noget om, at Egteskapsbarnene, 'de egte', ogsaa kan være Resultat av en Voldtægt – altsaa noget i Likhed med Forholdet i Deres Bok 'Jomfruen'»⁸⁰ (Anna Backer i Bilag I:70). Hamsun tar også til motmæle mot at alle de «uekte» barna som drepes er «kjærlighetsbarn»:

Aa disse 'raadvilde og fortvilede Mødre som dræper sit Barn', de har i ni Maaneder ikke husket Anstalten! En Mor [Olaug Løken, Bilag I:89] uttaler at hvis disse løse Mødre blev bydd Ægteskap og Hjem, saa vilde de ikke dræpe Barnet. Hun tror de er K j æ r e s t e r e som avler Børn til Avlivelse. Hun tror formeget, i et sjældent Tilfælde er de Kjærester, ellers ikke. Men det er visst ingen Tvil om at hun stiller sin Tro op mot Mænds Erfaringer. (Bilag I:100)

Hamsun er imidlertid ikke helt enig med seg selv i om barnemordersken og barnefaren er «Kjærester». I noen uttalelser forutsetter han kontakt utover det seksuelle mellom barnemordersken og barnefaren (s. 117), mens han her hevder de *ikke* er «Kjærester». Men uansett hvordan barna har kommet til, om de er ønsket eller uønsket, om foreldrene er «Kjærester», gift eller ikke har kontakt, vil Hamsun at barna skal få muligheten til å vokse opp. Han ser denne «Omsorgen for Børnene» som «et uendelig viktig Forsvarsværk» (op.cit.:60). I alle tilfeller er denne omsorgen langt viktigere for Hamsun enn den omsorgen han mener samfunnet viser for barnemorderskene. Slik han bedømmer tilstanden i 1915 er den forferdelig, og han ønsker at den skal bedres. Hamsuns syn på oppdragelsen er altså én av begrunnelsene for hans krav om å «utrydde og renske væk de Liv som e r haapløse, til fordel for de Liv som b l i r værdifulde» (Bilag I:43). Enda en begrunnelse, som fører oss over i neste avsnitt, er hans tro på en annen type oppdragelse eller forbedring, nemlig at

⁸⁰Denne romanen utkom på Aschehoug forlag i 1914.

potensielle barnemordersker vil frastå å drepe barna sine hvis de lærer at straffetrusselen «har magt bak sig» (Bilag I:79).

10.5.5. «Saa vil kanske de forfærdelige Tilstande bedres»

Hamsun viser i sine innlegg at han tror at «de forfærdelige Tilstande» vil bedres, bare en hard straff håndheves strengt. I *Morgenbladet* 4.3.1915 (Bilag I:57) skriver han mot Sigrud Undset:

Blandt andet mener Fruen at det visst er uten Betydning enten Straffen for Barnemordersker er Hængning eller 8 Maaneders Fængsel. Men da er jo atter Konsekvensen at det ikke engang behøver at være 8 Maaneder, men at Mødres Myrderi paa sine smaa Børn er frit. *Fruen kan visst gaa ut fra at hun farer vild her, Utsigten til en lang Straf klemmer ganske godt, for ikke at nævne Utsigten til Strikken – en Strikke klemmer avgjørende. Og naar Fruen mener at Barnemordene før i Tiden da de kostet Livet var hverken flere eller færre end nu da de koster 8 Maaneder saa tar hun feil igjen. Jeg er fraværende fra mit Hjem og har ingen Bøger med her; men det Statistiske Centralbureau kan visst gi hende Oplysning om dette Spørsmaal for en lang Aarrekke bakover. At de mere mørke Aarhundreder ikke hadde saa mange Barnemord viser Retsprotokollerne. (min uth.)*

I et annet innlegg, i *Norske Intelligenssedler* 5.3.1916 (Bilag I:79) skriver han igjen om at høye straffer har en preventiv virkning:

Er det et eneste ærlig menneske som tror, at denne piken ^[81] vilde ha vaaget at myrde sit barn, hvis hun hadde hat dødsstraf hængende over hodet paa sig selv for den gjerning? Ikke ett! Nuvel, hun skulde været hængt. Ikke for at hevne paa hende, hun kan være os likegyldig, for hun er værdiløs; men for at spare værdifulde menneskeliv for fremtiden. En dødsstraf vilde gagne for dette slegtled og længer.

Det har imidlertid vært mye dissens om straffer egentlig *har* preventive virkninger, noe også flere av Hamsuns motdebattanter viser i sine innlegg. Johan Scharffenberg skriver f.eks. (Bilag I:89 og 101): «Skulde han virkelig tro, at dødsstraf for barnemord vilde indskrænke antallet av disse sørgelige ugjerninger, da maa man tillegge straffetrusselen en forebyggende virkning, som neppe mange, om overhodet nogen, moderne kriminalister tør tiltro den.»

Debatten om strenge straffer, og særlig om strenge fengselsstraffer, har pågått så lenge samfunnet har hatt denne straffemetoden. Mathiesen (1994:VII) poengterer f.eks. at når fengslene ble bygget, *ble* de det mange på forhånd hadde regnet med: «forbryterskoler». Hamsun tar ikke opp problemet med «forbryterskoler» i sine innlegg, siden han først og fremst drøfter dødsstraff. En av hans påstander gjelder imidlertid for straffeteorien generelt. Han påstår, eller rettere: han har observert at straffene stadig blir mindre strenge. Dette er også en riktig observasjon, noe bl.a. Michel Foucault bekrefter i sin bok om *Det moderne fengselssystemets fremvekst*:

⁸¹«Denne piken» forklarer Hamsun hvem er i Bilag I:78. Se også s. 84, fotnote 57.

Det er velkjent for rettshistorikerne at straffene er blitt mindre strenge de siste århundrer. Men lenge ble dette oppfattet rent kvantitativt – som at det ble mindre grusomhet, mindre lidelse, større mildhet, mer respekt, mer 'humanitet'. I virkeligheten ledsages disse endringer av at avstraffelsen skifter retning. Mindre intense lidelser? Kanskje. Men det som er sikkert er at straffens gjenstand er blitt en annen. (1994:20)

Focaalts innspill går direkte inn i straffeteori-spørsmålet i barnemorddebatten. Han framhever at mens det i eldre tider var *kroppen* som skulle straffes, gikk man etterhvert (i alle fall i Norge og de fleste andre vestlige demokrati) mer og mer over til å straffe *sjelen*. Dessuten har gjenstander og emner for *hva* som regnes som forbrytelser skiftet, og også hva som blir tålt *de facto* og hva som blir tillatt *de jure* har forandret seg veldig de siste to hundre år. Mange forbrytelser er ikke forbrytelser lenger, fordi de knyttet seg til en særskilt religiøs autoritet eller til en type økonomi. (f.eks. er ikke lenger gudsbespottelse og tjenestefolks tyverier «aktuelle» lovbrudd i vårt samfunn) (op.cit.:21). Forbrytelsen barnemord var i en slags mellomposisjon i 1915. Selv om de fleste ikke ville godta selve forbrytelsen, ville mange forstå og forklare den. I tråd med dette ble strafferammen for barnemord gradvis forandret, om ikke i teorien med endringer i straffelovens paragrafer, så i praksis i form av mildere dommer. I barnemorddebatten er det også en brytning mellom Hamsun og hans meningsfeller og Scharffenberg/Undset/Møller og deres meningsfeller. Hamsun vil holde fast på tradisjonen med strenge straffereaksjoner for barnemord, mens Scharffenberg/Undset/Møller vil ha *forståelse* for ugjerningens bakgrunn og få *slutt* på den samfunnsmessige fordømmelsen. Ser man disse to posisjonene i lys av Focaalts uttalelse, er det tydelig at Hamsuns straffeteori er reaksjonær, mens de andres er mer i tråd med samtiden. Selv om det finnes flere som var (og er) enige med Hamsun, bekrefter han her enda en gang at han ikke er på linje med flertallet. Der de fleste andre vil ha mer «humanitet», vil han ha gjeninnført strengere straffer, ja kanskje til og med dødsstraff.

10.5.6. «Hæng begge Forældrene, rensk dem ut!»

Dødsstraff for borgerlige forbrytelser ble avskaffet i Norge i 1902, da den nye straffeloven ble vedtatt. I praksis hadde straffen ikke vært brukt siden 1876 (Fontander 1992:197). For de militære forbrytelsene har det imidlertid blitt gjort unntak. Etter 2. verdenskrig ble 38 dødsdommer for landsforræderi effektivt i Norge (24 norske, 1 dansk og 13 tyske statsborgere).

Nå i 1995 er USA det eneste vestlige demokrati som har dødsstraff i fredstid (Christiansen 1995:13), men i de fleste stater i Asia og Afrika er dødsstraff opprettholdt. USAs høyesterett gjorde i praksis slutt på bruk av dødsstraff i 1972, ved å erklære at den var i strid med grunnlovens forbud mot «grusom og usedvanlig» straff. Begrunnelsen var blant annet at mangelen på lovfestede retningslinjer i de enkelte delstatene førte til at

straffemetoden ble praktisert på en tilfeldig måte som spesielt gikk ut over sorte og fattige. Fire år senere ble adgangen til dødsstraff gjeninnført, men bare under den forutsetning at den enkelte delstat lovfestet retningslinjer som ville gjøre slutt på slike skjevheter. Fortsatt er det likevel tilfeldighetene som avgjør hvem som får dødsstraff og hvem som blir idømt andre former for straff. Det er f.eks. store variasjoner fra stat til stat om dødsstraff idømmes for *alle* typer drapssaker, eller bare unntaksvis.

Dødsstraff og diskusjonen rundt denne er langt fra et avsluttet kapittel i den vestlige historien, og debatten blusser med jevne mellomrom opp igjen her i Norge også, f.eks. når en henrettelse blir foretatt i USA. Tilhengerne av dødsstraff i USA mener at denne straffen er med på å avverge tragedier og at rettferdigheten skjer fyllest ved at grove forbrytelser straffes med døden. Et flertall av det amerikanske folket er tilhengere av dødsstraff, og grunnene deres er alt fra ønske om gjengjeldelse til deres generelle misnøye med et rettsvesen de ikke mener virker etter hensikten.

Denne siste grunnen, den generelle misnøyen med rettsvesenet, ser det ut som også Hamsun legger til grunn i sin argumentasjon for dødsstraff i barnemordsakene. Han er rystet over de milde straffene for barnemord, og ønsker at den strengeste straffen for denne forbrytelsen skal være hengning. Men vil Hamsun egentlig ha gjeninnført dødsstraff, eller er forholdet slik Johan Scharffenberg uttrykker det:

Det er vel ikke sandsynlig, at K n u t H a m s u n for ramme alvor vil ha gjenindført dødsstraf for barnemordersker. Han har vel bare ved et paradoks villet slaa til lyd for den opfatning, at vor tids retspraksis er blit for slap overfor barnemord. (Bilag I:89)

Har Hamsun bare villet provosere fram en debatt om barnemord? I tekstene hans finnes det holdepunkter for å tolke ønsket om henging både bokstavelig og metaforisk. En uttalelse som støtter opp om en *bokstavelig* tolkning finner vi i innlegget til stortingsmann Ellingsen (Bilag II:123):

De sædvanlige Svar til mig bebreider mig Overdrivelse, Ensidighet. Ja lat os endelig tale midt imellem om Mord, lat os ikke helde til nogen av Siderne naar Talen er om Mord. For det er jo bare Barnemord.

Her ser det ut som Hamsun hevder han *ikke* har overdrevet eller vært ensidig i sine innlegg, og at han virkelig står for sitt standpunkt i saken. Han ironiserer over motstandernes nyanserte forsvarstaler, han sier implisitt at i en slik sak *bør* man helle til en av sidene for at det skal komme noe ut av diskusjonen. Og Hamsun mener selv at han *ikke* er ensidig; han vil jo ikke ha innført dødsstraffen generelt: «Loven maatte ikke flyte over av almindelighet, den maatte for eksempel gjælde for – la os si de fem første barnemordersker» (Bilag I:79). Selv om Hamsun virket litt usikker på hvor mange som skulle henges, først «det første Hundrevis» og senere «de fem første», kan dette utsagnet tolkes dithen at han virkelig ønsket å se dødsstraffen effektivt. Om han trodde dette ville skje er en annen sak. Sannsynligheten er stor for at han visste at hvis dødsstraffen skulle

gjeninnføres, var *ikke* barnemorderskene de første i rekken til å få denne straffen. Det ville nok heller blitt dem Bjørnson i *Dagbladet* 28.7.1874 kalte «Rovdyrmenneskene» som hadde blitt drept først:

Forsaavidt altsaa anser jeg Dødsstraffen for aldeles unyttig, – og det unyttige Blod, det unyttigt ofrede Liv, det er sikkerlig ikke Samfundet til Gavn, men derimot paa mange Maader til Forbandelse.

Men her er en tredie Gruppe [i tillegg til 'Mord *uden* Overlæg'/Mord af Vanvid' og 'Mord *med* overlæg'], som visstnok ikke i Motiverne skiller sig fra de andre, især ikke fra den sidste; men som dannes af en moralsk lavere art Mennesker, nemlig dem, jeg vil kalde Rovdyrmenneskene. Det er dem, som gjør Mord til Haandverk, Banditternes Klasse, dem i Bjergene og dem i Byerne, dem, som dræber med samme Lethed et Menneske, som de vælter en Sten, der ligger iveien. (Bjørnson 1912:390)

Bjørnson var mot dødsstraff, men han hevdet likevel at i spesielle tilfeller burde slik straff være tillatt. Dette ligner på den posisjonen Hamsun inntar. De vil begge ha en begrenset adgang til dødsstraff, men for svært ulike forbrytere. Det er ingens tvil om at flere ville være enig med Bjørnson enn med Hamsun hvis man skulle tolke deres utsagn bokstavelig.

Hamsuns innlegg kommer i et annet lys hvis man bare tolker kravet om hengning *metaforisk*. Da må vi lese kravet som en hyperbolsk tankefigur, som framsettes kun for å vekke oppmerksomhet og for å provosere. Åslund (1990:229) hevder at jo mer hyperbolsk den overgripende tankefiguren er, desto hyppigere brukes litoter og eufemismer i en tekst. Da er det mindre sjans for at leserne skal bli uvennlig stemt, og de har lettere for å akseptere urimelige påstander. Litotene og eufemismene har en sammenbindende, fatisk funksjon. Hamsuns litoter nevnte jeg under den retoriske analysen, og viste at de primært var satt inn i teksten for å styrke *debattanten Hamsuns* ethos. Det finnes også lite mildnende omskrivninger i Hamsuns tekster. Han gjør altså lite for å gjøre sine uttalelser mildere og for å gjøre avisenes lesere vennlig stemt.

Selv om uttalelsen «hæng Barnemorderskerne» trolig kan kalles en hyperbol, er det likevel liten tvil om at Hamsun heller ville se barnemorderskene hengt enn å se barna drept. Og hvis ingen andre straffer var avskrekkende nok for dem som var potensielle barnemordersker, er det ikke tvil om at Hamsun ville «utrydde og rænse væk de Liv som er haapløse, til Fordel for de Liv som *blir* værdifulde». I en valgsituasjon, der enten moren eller barnet må dø, er Hamsuns prioritering klar. Da bør man «hænge vek».

10.5.7. «Her staar vi og tramper»

Én av grunnene til Hamsuns krav om hengning for barnemorderskene var at han ville at det skulle *skje* noe. Han ville ikke lenger «lulle og tale», han ville at «de forfærdelige Tilstande» skulle forandres til det bedre. Hans vitalisme og virkestrang kommer tydelig fram utover i debatten, og dette ønsket om å få noen til å *gjøre* noe er et av de mest konstruktive

elementene i hans innlegg. Han gir uttrykk for at han rangerer *handling* høyere enn debatt og diskusjon. Innleggenes implisitte forkynnelse av hvilket arbeid som er mest betydningsfullt, korresponderer med andre uttalelser fra Hamsun. Ved flere anledninger ga han uttrykk for at han satte sitt arbeid som bonde (dvs. handling) høyere enn sitt skrivearbeid.

Det er imidlertid grunn til å spørre om ikke Hamsun viser ved sine egne prioriteringer at han setter skrivearbeid minst like høyt som det å *arbeide*. Her er vi igjen tilbake til motsigelsene, som er tydelige *i og mellom* Hamsuns uttalelser og prioriteringer. Hamsun viser ved å stadig skrive nye innlegg at han *tror* litt på sin egen «Litteratur om Saken» (Bilag I:22). Han utretter imidlertid også noe *konkret* i sakens anledning, ved å gi pengene han fikk for debattinnleggene til ulike barnehjem. Dessuten kan det være at Hamsun ikke var så fjern fra tanken om at også ord er handlinger. Mange forfattere mener at det er nettopp når de *skriver* at de handler, at det er da de har mulighet til å påvirke. Et forfattersynspunkt i denne sammenhengen finner vi i Jens Bjørneboes etterlatte selvbiografi:

Jeg har alltid ment at en forfatters viktigste egenskap er evnen til medlidenhet, til å føle andres lidelser som sine egne, – og jeg mener det stadig. Det *er* medlidenheten som er det viktigste, – dernest å omsette medfølelsen i handling. Også *ord* er handlinger, og et av hovedpunktene for et skrivende menneske i dag er å få ordene til å bety noe igjen. (etter Wandrup 1984:264)

Uansett om Hamsun virkelig mente at han utrettet noe med sine debattinnlegg, eller om han trodde det ville skje noe på grunn av hans innlegg, så er realiteten at de verken forandret straffelovgivningen eller oppfatningene til de fleste av hans motdebattanter. Hamsuns svar, når han ikke fikk politisk gjennomslag for sine meninger og heller ikke fikk sine sakprosaekster til å virke som ønsket, var å flette sin polemikk inn i et verk som kunne bli stående til alle tider: *Markens Grøde*. I neste del skal jeg vise hvordan lange partier av denne romanen er viet en fortsatt barnemorddebatt.

Del III

**Analyse av barnemordavsnittene
i *Markens Grøde***

11. Romanen *Markens Grøde*

[...] dersom det intet helligt Baand var, der sammenknyttede Menneskeheden, dersom den ene Slægt stod op efter den anden som Løvet i Skoven [...], dersom Slægten gik gjennem Verden, som Skibet gaaer gjennem Havet, som Veiret gjennem Ørkenen, en tankeløs og ufrugtbar Gjærning [...] – hvor var da Livet tomt og trøstesløst! Men derfor er det ikke saaledes, og som Gud skabte Mand og Qvide, saa dannede han Helten og Digteren eller Taleren.

(Kierkegaard, *Frygt og Bæven*, 1843)

11.1. Anmeldelser og analyser

I denne delen av oppgaven vil jeg kort analysere *barnemordavsnittene* i *Markens Grøde*. Før jeg tar til med dette, vil jeg imidlertid se på tidligere anmeldelser og analyser av romanen som helhet. På den måten blir barnemordavsnittene satt inn i en videre sammenheng. Jeg vil ikke gi noe resymé av *Markens Grøde*, da jeg forutsetter at romanens store linjer er velkjent. I neste avsnitt vil jeg likevel drøfte barnemordavsnittenes plassering i romanen.

Da *Markens Grøde* kom ut senhøstes 1917, hadde alle de største avisene grundige anmeldelser av boken. Hamsuns nye roman ble bl.a. kalt «et moderne læredigt» (Popperwell 1970:5) og de fleste anmelderne fokuserte på den som et «jordens evangelium». Norsk Landmandsforbund sendte telegram til Hamsun og takket ham for dette «eiendommelige og varmhjertede verk om jorden» som skapte «megen glæde udover hos bønderne» (Nersten 1918). Flere av anmelderne påpekte også at Hamsun selv hadde ment boken som «et Varsku til mit Slægtled» (Skavlan 1929:312).⁸² Kristian Elster skriver i *Norske Intelligenssedler* 9.12.1917:

Knut Hamsuns nye store bok er som et landskap, eller rettere den er et landskap, med skog og fjeld og myr og vand, med gaarder, aker og eng, med mennesker, dyr og redskaper. [...] Slik er denne Hamsuns nye bok, et digt om naturen og markens grøde. Det er dyp og uforgjængelig romantik i boken, den er et heltedigt om den stiltfærdige og utrættelige markens mand, om nyrydderen, mennesket mellem de mange.

I likhet med Elster er Carl Nærup i *Tidens Tegn* 22.12.1917 svært begeistret for romanen:

Dette er digtet om jorden, vi kunde ogsaa med en romantisk glose kalde det et epos, et kvad i prosa om jordaanden. Men der toner ingen romantik i denne bok, ingen drøm, ingen svævende sværmerisk, vildfarende eller sentimental følelse. Alt er viktig, solid, varende og durabelt. [...] Et storverk er *Markens Grøde*, mægtigt og alt

⁸²Ikke lenge etter utgivelsen av *Markens Grøde* skrev Hamsun en kronikk i *Aftenposten* «Menneskene og Jorden» (Hamsun 1918a), der han harsellerte over dem som klaget på «dyrtiden» og all nød og elendighet. Hans oppfordring var at folk selv skulle ta i bruk «en Hakke, et Spet og en Spade». Slike uttalelser fra Hamsun kan ha bidratt til at *Markens Grødes* lesere fokuserte på de delene av boken som inneholder «jorddyrkerens hyllest». Det er heller ingen tvil om at dette er et viktig emne i romanen. Hamsun ble intervjuet om *Markens Grøde* i *Tidens Tegn* 2.12.1917, og da framhevet han både jordbruket og barnemordene: «– Den handler, som De vil se, om koloniseringen av en almenning [...] Det er et emne som har interessert mig meget. [...] Saa kommer jeg ogsaa ind paa dette med alle de barn, man gaar hen og dræper, og som jeg saa gjerne vil beskytte. Det er en svær bok [...] Jeg har holdt paa med den i 3–4 aar.»

overrørende, skjønnhet og natur er dets aand, alkjærlighet og energi dets inspirerende vilje og fuldkommenhet.

Også mange av de øvrige anmelderne⁸³ er overveiende positive til romanen og gir den gode kritikker. De skriver om *Markens Grøde* som «ei andaktsfull kviskrande bøn» (Uppdal), skrevet med «ufeilbarlig virtuositet» (Fangen) av «sjælekjenderen, fremstillingskunstens mester, den store Charmør» (Normann). Likevel nevner også de fleste av disse anmelderne at ikke alt bare er idyll i romanen. De fleste nevner barnemordavsnittene, men mener de ikke innvirker på romanen som helhet. Noen, bl.a. Fernanda Nissen og Frits Duus, er mer kritiske til disse avsnittene, særlig til Barbro's barnemord og den påfølgende rettssaken:

'Markens Grøde' er for lang, vil mange si – og den er lang, og jeg vilde gjerne undværet historien om Barbro og Aksel Strøm, men Hamsun, han vil nu vise os endnu et barnemord, og det et uten en eneste undskyldende omstændighet. (Nissen)

Som enhver vet, har Hamsun i de senere aar været sterkt optaget af de milde domme over barnemordersker. Ogsaa det har han en talerstol for i sin bog, som har to barnemordersker at opvise, hvoraf Inger er den ene. Det forekommer mig, at han her baade literært og psykologisk er langt svagere og fremfor alt langt mindre overbevisende end naar han synger jordens og jorddyrkningens pris. (Duus)

De anmelderne som gir uttrykk for en mer kritisk holdning til romanen som helhet, f.eks C.J. Hambro i *Morgenbladet* 21.12.1917, framhever også barnemordavsnittene som «unødvendige avsnitt» i romanen:

Det er Hamsuns tale paa torvet mot barnemord; det er de artikler han skrev, og de som ble skrevet imot ham sat ind i boken som en litt overflødig lagmandsretssak.

Vi ser likevel at responsen på romanen i Hamsuns samtid var overveiende positiv, og de fleste anmelderne fokuserte på Hamsuns hyllest til marken og til «markgreven» Isak, og kalte romanen et evangelium (bl.a. Woel 1929:56). I ettertid har også denne «tradisjonelle lesningen» av *Markens Grøde* vært den rådende i norsk akademisk kritikk, representert ved litteraturhistoriene (Simpson 1984:34). Anna Sofie Hansen (1980:47) hevder at den akademiske kritikken av andre Hamsun-verk var avventende helt fram til 1940, men at *Markens Grøde* umiddelbart ble tatt imot som en klassiker. Et eksempel på dette er Kristian Elster d.y.'s beskrivelse av romanen i *Illustreret Norsk Litteraturhistorie*:

Det er en stor bok fordi den er fylt av en stor og klar følelse. Den tegner i enkle bilder det skjønnne og rike og friske landskap som ryddes for første gang. Den gir i uforlignelig klar tegning det enkle primitive, arbeidende menneske. Og den eier en poesi om de enkle og oprindelige opplevelser, om sindets første bevægelse, her er en lyrik som ikke kan være skjønnere, renere og mere likefrem. (1924:647)

Elster tar avstand fra den kritikk som finner *Markens Grøde* dårlig, og han tillegger disse

⁸³Overveiende positive anmeldelser av *Markens Grøde*, i tillegg til Elsters og Nærups, kom fra Axel Otto Normann i *Verdens Gang* 2.12.1917, Frits Duus i *Aftenposten* 5.12.1917, Ronald Fangen i *Dagbladet* 3.12.1917, Fernanda Nissen i *Social-Demokraten* 12.12.1917 og Kristofer Uppdal i *Den 17. Mai* 19.12.1917.

kritikerne lave motiver. Elster, som tilhørte venstres venstrefløy, er også et eksempel på at romanen ble godt mottatt av de fleste med sitt «tilbake til naturen»-budskap. Han er imidlertid kritisk til barnemordavsnittene i romanen, selv om han mener de betyr lite i bokens sammenheng:

Det sier litet at denne bok ogsaa har sine svakheter, at den i sin sværmen for analfabeterne stundom kan bli litt komisk inkonsekvent, og at den trætter med sine indlæg om domstolernes behandling av barnemordersker. Det er en stor bok fordi den er fylt av en stor og klar følelse. (ibid.)

Lars Frode Larsen (1980:141) er omtrent på linje med Elster i sin vurdering av romanen, og han setter den opp som et positivt motstykke til Hamsuns foregående romaner. Han påpeker imidlertid at barnemordene bryter med den ellers paradisiske stemningen, men uten å kommentere dette videre:

Det som gjør at *Markens grøde* likevel kommer i en særstilling er at denne boken er positiv og konstruktiv i sitt anlegg. Hamsun peker her på et reelt alternativ til den moderne 'syke' sivilisasjon. Han er ikke utelukkende pessimistisk og 'surmaget' som i de andre bøkene [*Konerne ved Vandposten* og *Siste Kapitel*].

En sak for seg er at om man går *Markens grøde* litt nøyere etter i sømmene, så viser det seg nokså raskt at heller ikke den er fullt så idyllisk og 'paradisisk' som man fra først av kan få inntrykk av.

I 'paradiset' finnes ikke døden, men det gjør den vitterlig i *Markens grøde*. Barnemordene florerer [sic]. Både Inger og Barbro dreper sine barn.

Denne lesningen av *Markens Grøde* har altså blitt stående forholdsvis uimotsagt.⁸⁴ Til og med den ideologikritiske analysen til Giersing m.fl. (1975:31) beskrives romanen primært som et forsøk på å gjenskape «den gamle orden» i idealisert utgave. I denne analysen hevdes det at «*Markens Grøde* skiller sig ud fra den øvrige produktion ved at indeholde en total entydig beskrivelse af den konfliktløse og jordnære *bonde*». Denne entydigheten Giersing m.fl. mener å se, vil jeg på det sterkeste tilbakevise. Hamsuns flertydighet og ironi er tydelig også i denne romanen, noe jeg kommer tilbake til nedenfor. Fra ca. 1970 er det også flere som har fokusert på disse «andre stemmene» i *Markens Grøde*, for å finne ut *hva* romanen forkynner i tillegg til jordens evangelium.

Allen Simpson (1976:282) konkluderer i en sammenligning av *bevisstheten* i Hamsuns *Markens Grøde* og Camus «The Myth of Sisyphus» med:

In his best novels – perhaps all his novels – Hamsun writes in that area between his awareness of the absurd and his elementary hope, and we would profit in our understanding of his achievement if we approached his novels as, essentially, contemplations of the absurd.

I likhet med Simpson vil jeg altså hevde at Hamsun *vet* at hans ideer om et idealisert

⁸⁴For en oversikt over kritikker av *Markens Grøde*, og også andre av Hamsuns romaner, se Popperwell (1970) og Østby (1972). Særlig Popperwell gir en instruktiv oversikt over «Critical Attitudes to Knut Hamsun, 1890–1969». *Markens Grøde* behandler han på sidene 5–7. Dessuten har de tyske forskerne Uwe-K. Ketelsen (1983) og Leo Löwenthal (1980) interessante synspunkter på lesningen av romanen. Ketelsen poengterer bl.a. Hamsuns ironi, et forhold jeg også vil behandle nedenfor.

bondesamfunn er utopiske, og at det derfor ikke er noen entydig «hyllest til jorden» i romanen. Derfor må vi lete etter andre «stemmer» i *Markens Grøde*.

En annen studie av Simpson (1984:2), som også er interessant i denne sammenhengen, problematiserer den tradisjonelle lesningen av Geissler-skikkelsen i romanen som Hamsuns talerør. Simpson hevder at

Markens Grøde demonstrates the opposite of what Geissler claims for agriculture. In the novel's view (as distinct from Geissler's) agriculture does not provide the necessary preconditions for a 'oneness' with nature but – like culture in all of its manifestations – is opposed to nature.

Fortelleren i *Markens Grøde* er en tredjepersonsforteller, og romanen er skrevet i fortid. Fortelleren gir seg ut for å være allvitende, men Simpson trekker fram flere steder der vi ser at fortelleren er *upålitelig*. Geissler sier f.eks. allerede tidlig i romanen til Isak at han reiser bort for godt, og fortelleren bekrefter: «Slik fôr da Lensmand Geissler bort og kom ikke tilbake til bygden» (Hamsun 1917:I:54).⁸⁵ Dette er en sterk bekreftelse på at Geissler nå er skrevet ut av romanen, og som Simpson påpeker: «in a conventionally realistic novel, he would be gone for good» (op.cit.:4). Men bare to kapitler senere (I:88) blir vi fortalt at Geissler har returnert, og endatil stedet han returnerer fra, «Bygden», blir spesifisert. Fortelleren spiller like overrasket som Isak: «En anden Gang saa kom Geissler – ingen mindre end Geissler. Han kom sandelig fri og frels spaserende op fra Bygden [...]» Hamsun kunne knapt ha funnet en mer tydelig måte å advare oss mot forfatterens upålitelighet. Nedenfor vil jeg vise at denne upåliteligheten innvirker på lesningen av barnemordavsnittene.

Jeg vil nevne ytterligere én artikkel som problematiserer den tradisjonelle lesningen av *Markens Grøde*. Harald S. Næss (1986:5ff) påpeker også fortellerens upålitelighet, men ser likevel flere likhetstrekk mellom Hamsun og Geissler enn Simpson gjør. Det sentrale for Næss er imidlertid å påpeke Hamsuns *ironi* i romanen, og jeg vil komme tilbake til artikkelen av Næss i avsnitt 12.1.

11.2. Barnemordavsnittenes plassering i romanen

Markens Grøde er en omfangsrik roman i to deler. Første del handler primært om Isak Sellanraa med familie, mens annen del handler om Aksel på Maaneland og Barbro. Som jeg allerede har nevnt, vil jeg vil ikke gi noe fullstendig handlingsresymé av romanen. Det som

⁸⁵Heretter viser jeg bare sidehenvisningene til *Markens Grøde* med romertall I og II for hvilken del av romanen jeg refererer. Tallet etter kolon er sidetallet i denne delen.

er interessant i denne sammenheng, er hvor mye av romanen Hamsun vier til emnet barnemord.⁸⁶

I romanens første del blir vi kjent med Isak og Inger. At Inger kommer til Isaks nybygg begrunnes med hennes skavank, hareskåret. Det er også dette hareskåret som forklarer at Inger blir romanens første barnemorderske. Allerede i bokens fjerde kapittel (I:47) får vi et forvarsel om Ingers ugjerning. Inger blir vist en hare mens hun går gravid med sitt tredje barn, og tidligere var det ikke uvanlig å forklare hareskår med at moren hadde sett en hare i svangerskapet. Selve fødselen tar til i sjette kapittel, etter at Inger har sendt Isak på dør, slik hun også har gjort ved de to foregående nedkomstene. Hun føder barnet, men har ingen ro før hun får sjekket om det er velskapt:

Næsten i samme Øieblik hører hun et fremmed Skrik i sin Seng, en liten velsignet Røst stakkar, og nu har hun ingen Ro, men løfter sig op og ser nedover sig. Hvad ser hun? Hendes Ansigt blir i samme Nu graat og uten Uttryk, uten Forstand, et Støn høres, det er saa unaturlig, saa umulig, det er som et skjævt Hyl ifra hende.

Hun synker tilbake i Sengen. Det gaar et Minut, hun har ingen Ro, det lille Skrik i Sengen blir stærkere, hun løfter sig atter op og ser – aa Gud, det værste av alt, ingen Naade, Barnet var atpaa Kjøpet Pike. – (I:60)

Inger ser at barnet ikke er velskapt, men at «det værste av alt», hareskår, preger barnets ansikt. Ingers løsnung blir barnemordet: «I Løpet av ti Minutter var Barnet født og dræpt ...» De neste kapitlene handler om hvordan barnemordet oppdages, ved at Oline, romanens personifiserte ondskap, oppdager den lille barnegraven i skogen. Etter en tid blir Inger sendt på åtte års straff, som på tross av at den blir redusert til seks år, er lang tid i fiksjonens «realistiske tid». I fortellertid er imidlertid Inger bare borte fra gården i tre kapittel (kap. VIII–X), og bare få avsnitt i disse kapitlene er viet Isaks tanker om hennes fravær. Dette får Simpson (1984:5) til å hevde at

Inger's prison stay serves only two functions: to repair her harelip – the only reason she came to Isak in the first place – and to let her acquire knowledge and experience that her harelip prevented her from acquiring earlier.

Inger kommer forandret tilbake fra fengselsoppholdet, med «bykunnskaper» i «Skrædderlære, Vævscole, Farverlære, Skrivelære» (I:170). Hun har også med seg datteren Leopoldine, som ble unnfanget like før Inger ble sendt på straff. Med disse to tilbake på Sellanraa, forandres livet på gården. Ingers kunnskaper blir ikke bare framstilt positivt, og særlig i én passasje er fortellerens skepsis tydelig. Temaet er Ingers ufruktbarhet etter fengselsoppholdet:

Hun kunde ha været over femti Aar og faat Børn, men som hun stod og gik var hun kanske ikke engang firti. Alt hadde hun lært paa Anstalten – hadde hun ogsaa lært nogen Kunster med sig selv? Hun kom saa opstuderet og velundervist hjem fra Omgangen med de andre Mordersker, hun hadde kanske ogsaa hørt et og andet av Herrerne, av Vagten, Lægerne.

⁸⁶Flere andre, norske forfattere før Hamsuns tid hadde behandlet emnet barnemord skjønnlitterært, bl.a. Henrik Wergeland i skuespillet *Barnemordersken* (Wergeland 1832–1837). Jeg har ikke funnet likhetstrekk mellom dette dramaet og barnemordavsnittene i *Markens Grøde*.

Også i kapittel XIII (I:153) ser vi hvordan Inger har forandret seg. Hun, som før var sky og beskjedent, flørter nå med arbeiderne fra telegrafene. Det samme gjentar seg også i del II med ungkarene fra gruven. Hamsuns er imidlertid mild i sin bedømmelse av flørtingen:

Hvem forstod sig paa Inger! Hun danset kanskje nu sin første salige Dans i Livet, hun var efterstræbt, hidsig forfulgt av tredivte Mand, hun var alene, den eneste at vælge imellem, ingen stak hende ut.

Selv om Hamsun ikke er så streng i sin bedømmelse, viser imidlertid både disse og andre avsnitt hvordan Ingers ugjerning får sin straff, ikke bare for henne selv, men for alle på Sellanraa. Det er vanlig å hevde at «sivilisasjonen» får sitt innpass på Sellanraa når Inger kommer hjem fra fengselsoppholdet, og det er ingen tvil om at Hamsuns sivilisasjonskritikk er tydelig i beskrivelsen av den «nye» Inger. Men *grunnen* til at hun har kommet på straff, som altså er beveggrunnen til hele forfallet i Inger-skikkelsen, blir sjelden trukket fram. Jeg mener det er tydelig at forfallet starter fra og med det første barnemordet i romanen. Dette viser seg ikke bare i Inger-skikkelsen, men i hele romanens naturlige jordbruksmiljø på Sellanraa. Det er fra dette vendepunktet at romanen ikke bare er et idyllisk bilde av et bondeliv i harmoni med naturen.

I avisdebatten krevde Hamsun at barnemorderskene skulle henges. I romanen får ingen av barnemorderskene tilnærmedesvis så streng straff, selv om Hamsun hadde kontroll over sine egne roman-skikkelser og hadde hatt mulighet til å «hænge vek». Men han ville bruke kvinnene Inger og Barbro til noe også *etter* barnemordene, og kunne derfor ikke avlive dem. I Ingers tilfelle forandres altså hele hverdagen på Sellanraa etter barnemordet, og særlig etter at hun kommer tilbake fra straff. Ved at *stemningen* i romanen forandres etter det første barnemordet, får Hamsun understreket forbrytelsens alvor. Ingers barnemord er et tilbakevendende tema i samtaler og indre monologer i romanen (bl.a. I:82 og I:172). I dette perspektivet kan hele romanen, etter det første barnemordet har skjedd, tjene som en illustrasjon på at man *ikke* «lever mindst like saa godt efter Mordet som før det», slik Hamsun påpekte i avisdebatten (Bilag I:60). Selv om Inger for så vidt lever svært bra etter at hun kommer fra straff, har hun mistet noe av det rene og naturlige hun ble tillagt før forbrytelsen. Og jeg mener at dette ikke *bare* skyldes at hun har kommet i kontakt med «sivilisasjonen», men at det også skyldes *årsaken* til at hun kom i kontakt med byen og fengselet, altså barnemordet.

Inger beskrives imidlertid i svært milde ordelag sammenlignet med romanens andre barnemorderske, Barbro, noe flere som har omtalt *Markens Grøde* (bl.a. Haaland 1987:152) påpeker. Inger har nemlig en *grunn* til å drepe barnet. Hun vil avverge at barnet hennes får de samme lidelser som hun selv under oppveksten (pga. hareskåret), og hun hadde ikke drept det hvis det var velskapt. Dette viser Hamsun ved at Inger beskrives som en god mor for sine velskapt barn. Barbro derimot dreper uten «gyldig grunn», og hun framstilles primært som en tilgjort, doven og humørsyk bydame uten særlig moralske refleksjoner (bl.a. I:241ff og II:17):

Her gik hun nu utilfredsstillet fra Morgen til Kvæld i Aar efter Aar. Alle disse Kjørler av Træ og ikke av Blik og Jærn; Gryter istedet for Kasseroller; den evige Mælking istedet for en Spasertur til Meieriet; Bondestøvler, Gulsaape, Høisæk under Hodet; aldrig Hornmusik, aldrig Mennesker. Her gik hun ...

Barbro er en inkarnasjon av de tjenestepikene Hamsun fordømmer i avisdebatten (II:17f):

Det stagget hende heller ikke i Længden at han [Aksel] ymtet Mistanke til hende for Barnets Død. *Tværtimot, hun blaaste og var kaut.* Ikke saa at hun tilstod noget, men hun sa: Jaja, end om jeg hadde kjøvd det ogsaa! Du bor nu her i Marken og vet ikke om nogen Ting andre Steder! – Da de engang drøftet dette Spørsmal syntes hun at ville faa ham til at forstaa hvor altfor alvorlig han tok det, *selv tilskrev hun ikke Barnemord mere Viktighet end det fortjente.* Hun visste om to Piker i Bergen som hadde dræpt Barnet sit, men den ene hadde faat nogen Maaneders Straf fordi hun hadde været dum og ikke dræpt det, men lagt det ut til Ihjælfrysing, og den andre Piken var blit frikjendt. *Nei Loven han er ikke saa umenneskelig stræng nu som før, sa Barbro. Og desforuten saa kommer det ikke altid op, sa hun. En av Pikerne som tjente paa Bergens Hotel hadde dræpt to Børn, hun var fra Kristiania og gik baade med Hat og Fjær. For det siste Barnet blev hun sat fast i tre Maaneder, men det første Barnet kom ingenting op om, fortalte Barbro.*

Aksel hørte paa og blev mere og mere rædd hende. Han prøvet at forstaa, at skjelne litt i dette Mørke, men i Grunden hadde hun Ret: han tok det paa sin Maate for alvorlig. Hun var med al sin banale Fordærvelse ikke verdt en grundig Tanke. Et Barnemord var jo for hende uten Ide, uten Overordentlighet, *det var bare al den moralske Skittenferdighet og Løshet som kunde ventes av en Tjenestepike. Det viste seg ogsaa i Dagene som fulgte: ikke en Times Eftertanke, hun var jævnt og naturlig den samme som før, uforanderlig fuld av likegyldig Fjas, fuld av Tjenestepike.* (min uth.)

Barbro viser igjen og igjen at det er likegyldig for henne om barnemordet (el. barnemordene, hun har ogsaa kastet et barn på havet) oppdages. I motsetning til Inger, som begravet sitt drepte barn, lar Barbro barnet bare ligge å flyte i bekken. Barbro framstilles som rene «lystmorderen», som ikke angrer sin ugjerning. Hun sier at «Loven han er forandret nu, dersom at du [Aksel] læste Avisen saa fik du se. Det er saa mange som faar Barn og tyner det og ingen gjør dem noget videre for det!» (II:19). Dette må kunne kalles tydelige intertekstuelle signaler mellom avisdebatten og romanen, i det Barbro forteller sin uopplyste husbond om barnelov- og barnemorddebatten.

I del II i romanen er det altså denne Barbro og Aksel på Maaneland som er i forgrunnen, og Sellanraa trer i bakgrunnen. Simpson påpeker at det skjer en *endring* i romanens natur med dette fokusskifte (ibid.):

This part of the novel is about the chaotic rise and fall of the copper-mining industry, the growth of Isak's farm into something much like an 'industrial' farm. Eleseus' 'corrupt' city ways and, dominating it all, Barbro, Måneland's woman, one of the most savagely portrayed women in Hamsun's authorship.

Grunnen til forandringen er bl.a. fortellerens mer realistiske beskrivelse av Maaneland enn av Sellanraa. Dette er tydelig bl.a. i introduksjonen av nyrydderen på Sellanraa versus nyrydderen på Maaneland (I:5ff og I:168). Isak kommer fra et ukjent geografisk utgangspunkt, han er «Manden, Mennesket» som kommer fra intet, mens Aksel er «Hælgelænding av Fødsel». De to kvinnelige hovedpersonene og deres ugjerninger

beskrives, som jeg allerede har vist, også forskjellig. Mens Ingers mord blir forklart ved hareskåret, finner fortelleren ingen unnskyldning for Barbro.

Gjennomgangen av noen avsnitt i *Markens Grøde* har vist at mye av romanen, særlig del II, omhandler barnemord. Både selve handlingen, barnemorderskenes grunner eller mangel på grunner til ugjerningen, problematikken skyld/ikke skyld, straff/ikke straff, fordømmelse/ikke fordømmelse osv., blir berørt. Det jeg hittil har kalt barnemordavsnittene i romanen er derfor vanskelig å avgrense, da ikke bare selve avsnittene der barnemordene beskrives, preges av disse forbrytelsene. Jeg mener at de to barnemordene i romanen gjør at det blir unyansert å kalle *Markens Grøde* primært for et «jordens evangelium». Forbrytelsene bringer så mye realitet og polemikk inn i romanen at evangeliet flere steder trer helt i bakgrunnen. Nedenfor vil jeg vise enda tydeligere hvordan Hamsun vever inn elementer fra sin- og de andre debattantenes polemikk i *Markens Grøde*.

11.3. Sakprosa i skjønnlitteraturen – intertekstualitet

Et interessant forhold som trenger nærmere kommentar i denne sammenheng, er hvordan Hamsun direkte *bruker* sakprosaen fra barnemorddebatten i *Markens Grøde*.

I romanens del II er 14 sider viet en rettssak og omstendighetene rundt denne. Saken er at «Barbro hans Brede» har druknet barnet hun fikk med Aksel, og skyld- og straffespørsmålet skal avgjøres. Hoveddelen av denne rettssaken er viet en forsvarstale for Barbro, framført av lensmannsfruen i bygden. Denne talen inneholder mange elementer fra innleggene til Hamsuns motdebattanter i barnemorddebatten. Jeg vil hevde at Hamsun har komponert denne talen med utgangspunkt i hans argeste motstanderes avisinnlegg, særlig dr. med. Justus Barths innlegg. Hamsun ble indignert over at en «Kvindelæge» talte ham til rette i debatten, og også over at denne legen fikk så mye støtte av de andre debattantene. Han viser denne indignasjonen i et innlegg der han skriver: «det er imidlertid inderlig likegyldig hvad jeg tror eftersom jeg hverken er Mor eller Kvindelæge» (Bilag I:59). Siden Hamsun merket at hans ord ikke hadde den ønskede virkning i avisdebatten, ville han angripe sine motstandere gjennom et mer varig medium enn avisen. Det elegante er at han her i *Markens Grøde* legger *kvinnelegens argumentasjon* (dvs. Justus Barths) i munnen på en *mor* (dvs. lensmannsfruen), slik at han går i rette med de fleste av sine motstandere i én håndvending. For det var jo nettopp kvinnelegen og mødrene som var blant hans argeste motstandere i avisdebatten. Hamsun kommer i tillegg med ironiske fortellerkommentarer til hele forsvarstalen og rettssaken, bl.a.:

Hun [dvs. lensmannsfruen] gik til høi og lav Person og sparte sig ikke, hun forlangte sig avhørt som Vidne og holdt Tale i Retten. Da hendes Tur kom stod hun der ved Skranken og var meget til Dame, hun optok Spørsmålet om Barnemord i *hele sin Bredde* og gav Retten et Numer, det var som om hun hadde utvirket Tillatelse hertil paa Forhaand. (min uth.) (II:67)

Fortellerkommentarene understreker at Hamsun vil framstille forsvarstalen som en parodi. Sitatene han bruker fra bl.a. Justus Barth blir derfor selvsagt tatt ut av sin opprinnelige sammenheng, og de blir framsatt med en ironisk tone. Dette vil jeg vise med et par eksempler:

Lensmannsfru Heyerdahl snakker f.eks. om «Samfundet som foragter den ugifte Kvinde som skal ha Barn» og «dette haabløse, ubarmhjertige, sladresyke, forfølgelsessyke, ondsindede Samfund, der staar paa Vakt for at kværke den ugifte Mor med alle Midler!» (II:68). Dette har Hamsun hentet direkte fra Justus Barths innlegg i *Morgenbladet* 23.1.1915 (Bilag I:34): «Skammen maa for enhver Pris skjules for Samfundet, det haabløse, ubarmhjertige, sladresyke, forfølgelsessyke, ondsindede Samfund, der staar paa Vakt for at kværke hende med alle Midler.» Det samme gjelder for passasjen:

Det er ofte saa at disse Piker efter sit sociale Feiltrin netop da begynder at utfolde sine bedste og ædleste Egenskaper. Lagretten kunde spørre Bestyrerinderne paa de Asylers som optar Mor og Barn om ikke dette er sandt. (II:68)

Denne teksten er hentet fra samme innlegg av Barth:

mange av disse Kvinder, som efter et socialt Feiltrin føder et barn til Verden, de begynder først da at utfolde sine bedste og ædleste Egenskaper. Spør bare Bestyrerinderne paa de Asylers, som optar Mor og Barn og De vil faa det samme svar, Hr. Hamsun! (Bilag I:34)

Det er ikke bare i lensmannsfruens tale at intertekstualiteten mellom romanen og avisdebatten er tydelig. I en «fortellerrefleksjon» over Inger og hennes møte med fengslet og fagpersonalet der, er det gjengitt en uttalelse fra en «ung Medicinmand»: «Hvorfor skulde det være Straf for aat dræpe Børn, ja endog sunde Børn, endog velskapt Børn? De var ikke andet end som Kjøtklumper» (I:173). Uttalelsen om at barna bare er «Kjøtklumper» er tatt fra Sigrid Undsets avisinnlegg (Bilag I:50): «Saa føder hun [tjenestepiken] et barn. En hæslig, raa kjøtklump. – Et nyfødt menneskebarn er intet andet, uten for dem som har elsket det, før det kom til verden.» Undsets uttalelse er imidlertid forklart i sammenhengen i hennes debattinnlegg, slik at utsagnet ikke er så oppsiktsvekkende. Hamsun tar bort denne sammenhengen og lar uttalelsen stå som et skrekkeeksempel på hvor lite slike mennesker som den «unge Medicinmanden» verdsetter et nyfødt barn.

Også i en passasje der Geissler samtaler med «Hr. Statsadvokaten», finnes elementer fra innleggene til Hamsuns motdebattanter. I denne passasjen minner dessuten noe av argumentasjonen om *Hamsuns* egne debattinnlegg:

I det hele og store, sa Statsadvokaten, saa har vi arbeidet os frem til et mere menneskelig Syn paa disse Barnemordsaker. Jeg vilde som Lagrette ikke vaage at dømme denne Piken, og efter det som foreligger tør jeg ikke kræve hendes Domfældelse. – Det er meget glædelig! sa Geissler og bukket. – Statsadvokaten vedblev: Som Meneske og Privatmand vil jeg gaa endda videre: jeg vilde ikke dømme til Straf en eneste ugift Mor som dræpte sit Barn. – Det er interessant, sa Geissler, at Hr. Statsadvokaten og Fruen som vidnet idag er saa enige. – Naa, hun! Men hun talte forresten godt. *Nei, men hvad skal alle disse Domfældelser være til? Ugifte*

*Mødre har lidt saa uhørte Kvaler paa Forhaand og er drevet saa langt ned under alle menneskelige Forhold ved Verdens Haardhet og Brutalitet at det er Straf nok. – Geissler reiste sig og sa tilslut: Men saa er det Børnene? – Ja, svarte Statsadvokaten, det er sørgelig nok med Børnene. Men naar alt kommer til alt saa er det jo Guds Velsignelse med Børn igjen. Og specielt slike uægte Børn, hvorledes gaar det med dem? Hvad blir det av dem? – Geissler vilde kanskje ærte litt det runde Menneske, eller kanskje vilde han bare gjøre sig mystisk og dyp, han sa: Erasmus var Løsbarn. – Erasmus av Rotterdam? – Naa. – Leonardo var Løsbarn. – Leonardo da Vinci. Saa. Ja det gives naturligvis Undtakelser, ellers var ikke Regelen der. Men i det store og det hele! – *Vi freder Fugl og Dyr, sa Geissler, det synes litt rart ikke at frede Spædbørn.* – Statsadvokaten grep langsomt og værdig efter nogen Papirer paa Bordet til Tegn paa at han maatte avbryte: Ja, sa han fraværende, ja, aaja. – Geissler takket for den overordentlig instruktive Samtale han hadde opnaadd og gik. (II:71f) (min uth.)*

Den ironiske sluttcommentaren, «den overordentlig instruktive Samtale han hadde opnaadd», kan være betegnende for Hamsuns syn på hva barnemorddebatten i avisene utviklet seg til. Derfor legger han bl.a. elementer fra Sigrid Undsets innlegg i munnen på «det runde Menneske» statsadvokaten, for å få has på henne i alle fall *denne* gangen. Undset skriver: «Vi alle maa lære at forstaa, en kvinde som skal ha et barn, kan ikke faa lov at krype ned i mørket og ensomheten, dybt ned *under alle menneskelige forhold* – » (Bilag I:52), mens «Hr. Statsadvokaten» sier: «Ugifte Mødre har lidt saa uhørte Kvaler paa Forhaand og er drevet saa langt ned *under alle menneskelige Forhold* ved Verdens Haardhet og Brutalitet at det er Straf nok. – ».

Disse eksemplene på bruken av sakprosa i skjønnlitteraturen viser at Hamsuns tok med seg både *sitt eget* og *sine motstanderes* engasjement fra avisdebatten inn i romanen. Jeg henviste ovenfor til enkelte utsagn om at denne andre barnemordsaken i *Markens Grøde* «ikke passer inn» i boken, men at den kun er redigert inn for at Hamsun *enda en gang* ville vise sitt standpunkt mot barnemorderskene. Jeg mener slike holdninger er et utslag av hva disse leserne/anmelderne *ønsket* at *Markens Grøde* skulle være. For hvis man ønsker at romanen skal være en tidløs hyllest til jorden og jorddyrkerne, passer selvsagt ikke en tidsbundet barnemorddebatt inn. Hvis man imidlertid mener at *hele romanen* synliggjør brytningen mellom natur og kultur (med jordbruk som en del av *kulturen*, ikke naturen, jf. Simpson 1984:11), mellom rett og galt, mellom det naturlige og det kunstige og mellom paradiset og virkelighet, da passer barnemordsakene inn som eksempler på at slangen er kommet for å bli i paradiset. Jeg tror at Hamsun aldri har ment *Markens Grøde* som en universell og tidløs roman. Passasjer i romanen har slike kvaliteter, men skal vi ta *hele* romanen på alvor, må vi også erkjenne at romanen rommer mye situasjonsbestemt polemikk og ironi. Det betyr likevel ikke at disse passasjene reduserer romanens aktualitet i vår tid. Jeg mener at det er nettopp hvis vi erkjenner at *Markens Grøde* både er tidsbundet og universell at vi verdsetter nobelprisromanen.

12. Retorikk og ideologi i *Markens Grøde*

I analysen av Hamsuns sakprosa gikk jeg detaljert til verks både angående retorikken og ideologien i avisinnleggene. I denne korte analysen av barnemordavsnittene i *Markens Grøde*, vil jeg primært ta for meg ett retorisk virkemiddel, ironien, og ett ideologisk moment, menneskesynet.

12.1. Retorikken i barnemordavsnittene

Det er mye som kunne vært sagt om Hamsuns retorikk i *Markens Grøde*. Når jeg har valgt å konsentrere meg om ironien, er det fordi Hamsuns ironi i *Markens Grøde* er tydelig bl.a. i barnemordavsnittene. Jeg har allerede nevnt noen av disse ironisignalene (bl.a. s. 150 og 152), og vil ikke gjenta dem her.

Mange Hamsun-fortolkere (bl.a. Næss 1986:5) har hevdet at Hamsuns ironi er annerledes i skjønnlitteraturen enn i sakprosaen (primært brev og avisartikler). Næss bruker barnemorddebatten og *Markens Grøde* som et av de mest tydelige bevisene på dette. Jeg mener denne påstanden bør nyanseres, og vil hevde at *noe* av ironien i romanen er annerledes enn i sakprosaen, mens flere passasjer har likhetstrekk.

Ironien i barnemorddebatten eksemplifiserer Hamsuns direkte og rammende ironi, mens ironien i *Markens Grøde* ofte blir oversett eller undervurdert fordi den er kamouflert av realisme. Vi finner imidlertid eksempler på Hamsuns direkte og rammende ironi i romanen også. I lensmannsfru Heyerdahls tale i retten (II:67) er dette tydelig. For dem som kjenner barnemorddebatten, er hennes tale alt for *ensidig* positiv til at man fester lit til uttalelsene. For dem som derimot *ikke* kjenner barnemorddebatten, er lensmannsfruens uttalelser atskillig mer realistiske og troverdige. Hamsuns fortellerkommentarer viser også at han har vært usikker på om ironien er tydelig nok. Fortelleren understreker derfor flere steder hvordan lensmannsfruens tale skal leses:

Det var en Formiddags Forhandling, ikke stort mere, Vidnerne var saa faa og Saken sandelig saa grei. (II:70)

Det blev en interessant Komedie i Smaabyen, Statsadvokatens manende Alvor, Forsvarerens bevægede Veltaleri. (II:72)

Resten av Forhandlingerne tok ikke lang Tid, Retsbelæringen var det samme op igjen, set fra to Kanter: et kort Sammendrag av hele Skuespillets Indhold, tørt, kjedelig og værdig. Det var gaat saa koselig til [...] (II:77)

Folk forlot Salen. Komediens slut ... (ibid.)

Hamsun fratar lensmannsfruen og det øvrige rettsapparatet all troverdighet ved disse fortellerkommentarene, og denne ironien er blant de mest direkte i romanen. Bildet kompliseres imidlertid ytterligere ved at fortelleren allerede er etablert som en upålitelig forteller (se s. 146). For hvem skal vi som lesere stole på? Fortelleren og hans ironisering over rettsaken, eller uttalelsene fra fru Heyerdahl og fra rettsapparatet, med den dypføyte støtten til Barbro? På tross av fortellerens upålitelighet, er det trolig ham vi fester lit til. Fortelleren er tross alt etablert som den som stort sett viser leseren hvordan romanen skal leses.

Hamsuns, eller rettere sagt fortellerens, ironisering over barnemordersken Inger er av en annen art. Den «lune» og forstående ironiseringen over Inger tiltar etter barnemordet, og den er altså verken ond eller direkte rammende. Fortelleren føler med Inger og forklarer henne rett etter at han har utlevert henne. Fortelleren viser at han *forstår* Inger. Han forklarer f.eks. hennes lettlivethet og trang til oppmerksomhet etter at hun kommer fra straff, med at hun kanskje for første gang var «efterstræbt» (I:153) (se også s. 147f). Fortelleren er derfor mild i sin ironisering.

Hamsuns ironi får mange uttrykk i *Markens Grøde*, og jeg har bare nevnt to av dem – den direkte rammende og den «lune» og forstående. Den siste «ironitypen», eksemplifisert ved ironiseringen over Inger, er den Hans Burkhardt (1976:21) kaller «den dikteriske ironi»:

Den dikteriske ironi står humoren nærmere enn kynismen. Dikteren beveger seg inkognito blant menneskene, ikke uten lyst til å være spydig, men først og fremst undrende. Han unngår arroganse fordi han ikke slutter å undre seg over seg selv.

Å analysere de ulike ironigrepene i Hamsuns romaner er verdt en studie i seg selv, og poenget her er ikke at jeg skal studere hans ironi i *Markens Grøde* uttømmende, men vise at den *både* har likhetstrekk med og skiller seg fra ironien i barnemorddebatten. I sakprosaen er ironien primært direkte rammende, og Hamsuns tilnærming til publikum er først og fremst provokasjonen og polemikken. I romanen viderefører han dette, men bruker også *flere* ironigrep som ikke er så provokative.

Hamsuns ironi er *forførende*. Han hadde trolig en høy grad av bevissthet om hva hans publikum fant interessant, og han bruker bevisst flertydighet og ironi for å få «Godtfolk» til å «aabne Munden og gabe lidt» (jf. s. 59). Jeg skal ikke uttale meg bastant om Hamsuns tanker og følelser, men det virker som om han har *frydet* seg ved å flette ironien over barnemorderske-forsvarerne inn i *Markens Grøde*. I barnemorddebatten ble han motsagt og ble selv rammet av sine motdebattanters, ironi. I romanen får hans polemikk og ironi på en helt annen måte stå uimotsagt, i alle fall fra andre enn ham selv. Og sine selvmotsigelser hadde Hamsun kontroll over. Han hadde også grepet om den raffinerte flertydigheten i sine tekster, eller den «distanserte rørsla som hører ironien, refleksjonen og underfundigheten til» (Kittang 1995:12). Jeg tror dette bidrar til at vi aldri blir riktig *ferdige* med Hamsuns verk. Vi får ikke grepet om ham, vi får ikke fraristet ham ordgåtene.

12.2. Ideologien i barnemordavsnittene

Etter å ha framhevet ironien og flertydigheten i *Markens Grøde*, er jeg på gyngende grunn om jeg uttaler meg bastant om ideologien i romanen. Atle Kittang mener at den ideologien som finnes i Hamsuns fiksjonstekster er der i form av «brokkar og fragment som er innskrivne i ein kompleks tekststruktur» (1984:30). Han framhever vidare at de «ideologiske fragmenta [...] er der for å bli tekne avstand frå, bokstaveleg tala. Dei dannar 'stader' i tekstane som nok kan by seg fram som freistingar, idyllar, trøystande og trygge 'hus' å søke inn i, faste bolverk for eit Ego i uroleg oppløysing. Men rørslene i tekstene er – mest utan unntak – rørsler bort frå desse 'stadene'. Ideologiane er – som forkynningane – nødvendige renningar i veven; dei er med å gjer den ironiske skrifta mogeleg.» Slik kan de momentene jeg vil trekke fram om Hamsuns menneskesyn i *Markens Grøde* lett kunne motsies med henvisning til andre «rørsler» i teksten.

Hans Burkhardt (1976:19) har også uttalt at «vi gjør oss latterlige» om vi krever en «trosbekjennelse» av diktere, særlig om vi har påvist at dikteren benytter ironi som et viktig virkemiddel. Han mener likevel ikke at vi skal avstå fra å lete etter hvilke ideologier som ligger implisitt i en forfatters verk. I dette avsnittet vil jeg derfor kort antyde sammenhengen mellom Hamsuns implisitte menneskesyn i avisdebatten, og det menneskesynet som kommer fram i romanen.

Det er ingen tvil om at *Markens Grøde*, i likhet med debattinnleggene, er en hyllest til sterke, unge og fruktbare mennesker. Det er altså de samme menneskene som Hamsun favoriserer både i debatten og i romanen. I romanen poengterer han enda sterkere *hvorfor* det er de unge menneskene som er mest verdifulle: Det er bl.a. fordi det er *de unge* som gjør at de gamle har noe å leve for – de gamle blir så og si «udødelige» ved å produsere etterkommere. For det er gjennom avl av nytt, ungt liv at mennesket oppholder selve «Livet». Geissler er den fremste talsmannen for dette synet i romanen:

Hør på mig, Sivert: Vær tilfreds! Dere har alt at leve av, alt at leve for, alt at tro paa, dere fødes og frembringer, dere er de nødvendige paa Jorden. Det er ikke alle som er det, men dere er det: nødvendige paa Jorden. Dere opholder Livet. Fra Slægt til Slægt er dere til i lutter Avl, og naar dere dør tar den nye Avl fat. Det er dette som menes med det evige Liv. (II:125)

Når Hamsun er så bevisst på nødvendigheten av å få barn og føre slekten videre, kan dette forklare hans sterke reaksjoner på at barn blir drept. Både i romanen og i debatten kommer det tydelig fram at det smertet Hamsun å høre om barnemorderskene. I debatten løste han seg fra tanken på barnemorderskene ved å avvise dem i én eneste setning (se s. 118f). I romanen prøver han å sette seg inn i deres tanker og følelser. Dette forsøket resulterer i to ulike beskrivelser av barnemorderskene Inger og Barbro – og kanskje to ulike beskrivelser av mennesket som sådan. Inger representerer den positive polen. Selv om hun har begått en ugjerning, er hun likevel fremdeles ung, fysisk sterk og fruktbar. Hun blir forklart, forstått

og tilgitt, og «renses» fra synden ved å få nye barn: «hun var blitt tyk igjen, skulde ha Barn igjen. Det jævnet sig altsammen i hendes Liv, intet klikket» (I:203). Inger har fremdeles nye *muligheter*, og det gjør henne verdifull.

Barbro derimot har ikke de samme mulighetene. Hennes sinn beskrives som ødelagt og totalt annerledes enn Ingers. Hun *er* og *blir* en barnemorderske, hun er «haapløs og verdiløs», slik som barnemorderskene i debattinnleggene. Hun preges ikke av anger, og er tilsynelatende helt fortapt:

Tok Barbro sig nær av det, Skarnet? Han [Aksel] hadde talt nogen Ord med hende nede i Bygden en Dag i Vinter, men ikke en Taare hadde banet sig langsomt Vei ned fra hendes Øine og frosset fast paa hendes Kind. (II:86)

På samme måte som i barnemorddebatten, ser vi igjen at det er spørsmålet om mennesket fremdeles har *utviklingsmuligheter* som er det sentrale. Barbro avvises og beskrives primært negativt, og hun gis få eller ingen utviklingsmuligheter, mens Inger beskrives positivt. Hvis vi ser bort fra ironien og de formildende detaljene (som at Barbro faktisk også får noen positive beskrivelser), kan vi si at Inger representerer mennesket slik Hamsun *ønsker* det skal være. Mennesket skal oppfylle det det er satt til verden for: Avle barn, dyrke jorden, sørge for utvikling.

Barbro blir dermed stående som Ingers, og andre «verdifulde» menneskers, motpol. Romanskikkelsen Barbro representerer mennesket som bevisst forråder sin naturlige bestemmelse. I Barbros tilfelle betyr dette at hun svikter sitt naturlige kvinnekall, det å bli mor. I videre forstand kan hun stå som representant for alle dem som er «haapløse og verdiløse».

Det implisitte menneskesynet som kommer til uttrykk i *Markens Grøde* er selvsagt mer nyansert enn tilsvarende syn i avisdebatten. Det er ikke slik at de som er «haapløse» er entydig dette, og heller ikke slik at de som er «verdifulde» ikke kan ha negative egenskaper. I romanen har Hamsun større albuerom mht. tekstlengde, og han har derfor anledning til å nyansere sine uttalelser. Han trenger ikke å bruke den samme sjablonmessige inndelingen i helter, skurker og ofre som i avisdebatten (se s. 101ff). Men selv om han er mer nyansert, er persontegningene ikke vage og utydelige. Hamsun viser ved fortellerkommentarer og beskrivelser av romanskikkelsenes tanker og handlinger, hvilke mennesketyper han setter mest pris på. Eller sagt mer nyansert: Han viser i alle fall hvilke mennesketyper han ønsker å få leseren til å tro at han vurderer høyest.

Hamsun gir likevel leseren mer rom for egne vurderinger og tolkninger i sin skjønnlitteratur enn i sin sakprosa. Han tilnærmer seg ikke sitt publikum *primært* ved provokasjon i *Markens Grøde*. Mange av hans uttalelser er provokative også her, men den omfattende innholds- og tekstmengden i romanen forøvrig bidrar til at provokasjonen blir mer «nøytralisert». Jeg mener imidlertid ikke at provokasjonen er så nøytralisert at den forsvinner. Den er der, som en viktig tråd i veven.

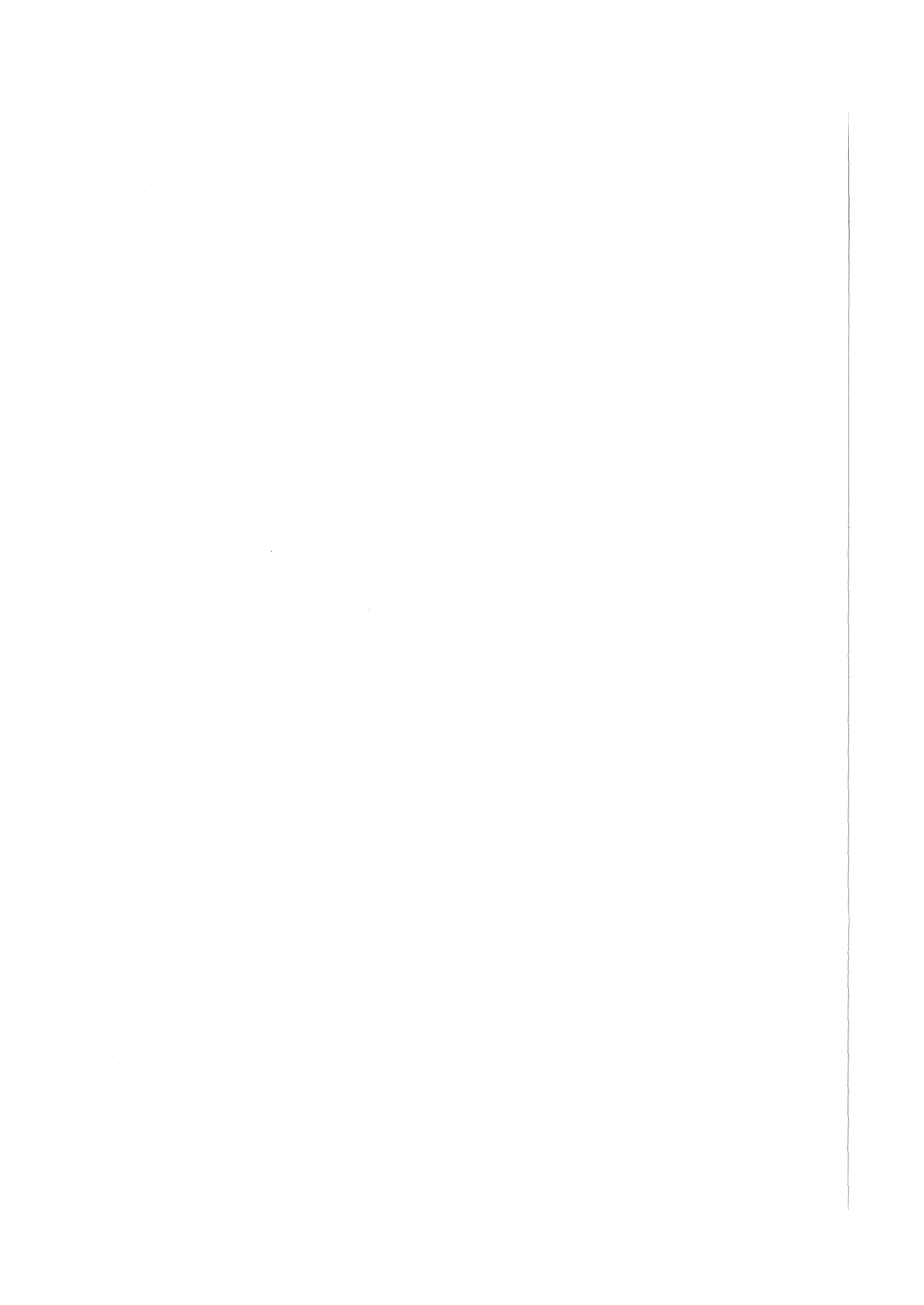
Avslutning

2

28

28

28

13. Sakprosaforfatteren Hamsun

13.1. Skjønnlitterær sakprosa

Det er ingen tvil om at Hamsun var en produktiv forfatter. Deler av hans produksjon, primært hans skjønnlitteratur, har også etterhvert fått en høy og fortjent status i vår litterære kanon. Sakprosaen er derimot fremdeles lite kjent og påaktet, og mange viktige tekster fra Hamsuns hånd er ennå uberørt av forskerhender. Mitt innsamlingsarbeid har vist at dagens Hamsun-forskere fortsatt kan finne ukjent Hamsun-materiale, dvs. tekster som er skrevet av Hamsun eller i tilknytning til hans tekster. Jeg var for eksempel overrasket over at en debatt som er såpass velkjent blant Hamsun-forskerne ikke var registrert i sin helhet noe sted, selv 80 år etter at debatten pågikk i hovedstadsavisene. Dette viser at Hamsun-bibliografien til Østby fra 1972 snart trenger en revidering, enten det blir i papir- eller i elektronisk form.⁸⁷ Det burde dessuten settes i gang et registrerings- og innsamlingsarbeid for å utgi en *samlet* utgave av Hamsuns sakprosa. Slik situasjonen er i dag, er det et tidkrevende arbeid å studere denne sakprosaen.

Den argumentasjonsteoretiske- og retoriske analysen av sju sakprosattekster fra Hamsuns hånd har imidlertid vist at hans sakprosa *er* verdt en nærmere studie, og at den også er verdt det tidkrevende innsamlingsarbeidet. Disse tekstene rommer mye av språkkunstneren vi kjenner fra skjønnlitteraturen. Jeg vil si at noen passasjer i barnemordinnleggene fortjener merkelappen «skjønnlitterær sakprosa», på grunn av Hamsuns avanserte komposisjonsgrep og retorikk (se f.eks. 114ff). I noen tilfeller kan hans sakprosa-retorikk, både i barnemorddebatten og ellers, til og med være *enda* friskere enn skjønnlitteraturens retorikk. De fleste av sakprosatekstene kan i alle fall utvilsomt gi publikum mange leseleder. I noen avsnitt i barnemordtekstene formelig bobler det av skriveglede og ironi-iver, og tekstene er også finurlig disponert og nøye gjennomarbeidet. Mye av Hamsuns sakprosa gir i tillegg dagens lesere innsikt i hans samtids offentlige debatt. For selv om Hamsun skilte skarpere mellom privat og offentlig sfære enn hans store forbilde Bjørnson, var han i høyeste grad en person som ønsket å bety noe i samfunnet. Han ville ikke være en «hvem som helst», og hevdet seg meningsberettiget i kraft av sin posisjon som forfatter både innenlands og utenlands.

Skal man begynne *hvorfor* sakprosaen er verdt å studere, er det nettopp momenter som disse jeg nå har trukket fram som kan framheves: Kvaliteten i tekstenes retorikk og argumentasjon samt deres betydning i offentligheten. På dette grunnlaget er det på tide å oppgradere sakprosaen i Hamsuns forfatterskap. Min studie av Hamsuns sakprosa mener

⁸⁷Jeg er klar over at enkeltforskere og -institusjoner har registrert flere tekster både *av* og *om* Hamsun enn dem som er registrert i Østbys bibliografi. Det hjelper imidlertid ikke så mye hvis disse opplysningene er vanskelig tilgjengelige. Det er nå planer om et «Hamsun-senter» ved Universitetet i Tromsø, og det er mulig at noe av dette arbeidet vil kunne administreres derfra.

jeg taler for en slik oppgradering. Det *har* virkelig vært fruktbart å studere hans sakprosaetekster *i seg selv*. Sakprosaen bør ikke bare brukes som en kilde til biografiske opplysninger eller som grunnlag for å si noe om Hamsuns «egentlige meninger». Jeg mener tekstanalysen av sakprosaen bekrefter at også denne rommer mye av *dikteren* Hamsuns evner som ordkunstner og retoriker. Barnemorddebattinnleggene viser at *også* når han skriver sakprosa er språket snarere appellativt enn argumentativt og konnotativt heller enn denotativt. Hamsun tillater seg å argumentere på en annen måte enn den han krever av sine motstandere. Han tillater seg f.eks. å appellere til lesernes medlidenhet og følelser overfor barna, mens han avviser medlidenhet og følelser som gyldige begrunnelser i motstandernes innlegg. Hvis man bruker Roman Jakobsons begreper (1967:47), kan man si at den emotive funksjonen i Hamsuns tekster dominerer på bekostning av den referensielle. Den estetiske verdien er like sterk som erkjennelsesverdien, og det retoriske dominerer over det saklig og logisk argumentative. Sakprosaeteksten i seg selv, som en komposisjon med allegorier, metaforer og andre retoriske virkemidler, er viktig. Dette er én av grunnene til at det kan være vanskelig å gå opp en grense mellom Hamsuns sakprosa og skjønnlitteratur.⁸⁸ I *begge* sjangre er språket og retorikken svært viktige faktorer, bl.a. fordi Hamsun selv tiller det språklige minst like stor vekt som det innholdsmessige.

13.2. Hamsuns underkjente debattkunst

Analysen av barnemorddebatten viser at Hamsun var en spesiell debattant. De fleste retoriske debattknepene hans er imidlertid ikke unike, og mange av dem kan gjenfinnes også i dagens avisdebatter (jf. Jørgensen m.fl. 1994:121ff). Det er likevel noe ekstra fascinerende ved debattanten Hamsun. Dobbelheten mellom den eristiske posisjonen han inntar overfor sine fiender og de inntrykksomme uttalelsene overfor barna gir en *spennvidde* i hans debattinnlegg som ikke er så vanlig. Han veksler mellom saftig polemikk og velformulert narrasjon, mellom harselas og innlevelse. Leseren blir tatt med inn i de forferdeligste beskrivelser av skurkene og i de vakreste og mest medfølende beskrivelser av ofrene. Denne nesten filmatiske vekslingen mellom ulike roller og ulike scener gjør at Hamsuns debattinnlegg er interessant og fengende lesning.

Jeg tror at flere tekstanalyser av Hamsuns øvrige sakprosa ville bekrefte at disse tekstene fortjener mer oppmerksomhet, både på grunn av tekstenes kvalitet og deres betydning i offentligheten. Når debattanten Hamsun har fått såpass lite oppmerksomhet, tror jeg én av grunnene kan være at man har *fryktet* disse tekstene. Med dette mener jeg at man har valgt å se bort fra sakprosaen fordi man antar at den inneholder en ensidig polemikk og

⁸⁸Øystein Rottem (1995) hevder at skjønnlitterære forfattere som også skrev sakprosa, f.eks. «den radikale troika» (Hoel, Krog og Øverland), primært produserer «kunstsakprosa»: artikler, essays og taler. De er polemikere, noe som resulterer i at den referensielle side i teksten svekkes i forhold til den assosiative.

en gryende nazisme. En annen grunn til underkjennelsen av Hamsuns debattkunst kan være den oppmerksomheten skjønnlitteraturen har fått. Det er begrenset hvor mange bøker eller tekster av én forfatter som kan få plass i «den litterære kanon». Og i arbeidet med å rehabilitere Hamsun som forfatter etter 2. verdenskrig, er det skjønnlitteraturen som har fått status som «dikterens verk». Sakprosaen har blitt degradert, slik Egil Børre Johnsen påpeker at *all* sakprosa er degradert: «Man trekker diktning fra litteratur; fasit heter sakprosa» (1995:57). Jeg mener min tekstanalyse, både den retoriske og den ideologiske analysen, har vist at det ikke er berettiget å underkjenne Hamsuns sakprosa på denne måten. Hamsuns sakprosa *er* i flere tilfeller diktning. Det er heller ikke grunn til å være bekymret for at ideologien i hans sakprosa er mer nazistisk (eller pre-nazistisk) enn ideologien i skjønnlitteraturen. Tekstanalysene har bekreftet at hvis man er bevisst disse sjangrenes ulike *muligheter* og *begrensninger*, kan det å sammenholde uttalelser fra begge sjangre utfylle helhetsoppfatningen både av retorikken og ideologien i Hamsuns tekster.

14. Polemikeren og dikteren

Den dikteriske virksomhet ligger i å skildre møtet mellom den ytre virkelighet og et menneskesinn.

(Jens Bjørneboe, etter Wandrup 1984:145)

14.1. Hamsuns sakprosa vs. Hamsuns fiksjonsprosa – innhold

Knut Hamsun levde av inntrykk. Hans levebrød var de inntrykkene han formidlet til sine lesere gjennom bl.a. romanene, novellene og sakprosaen. Alt han opplevde var med på å gi tekstene hans, både fiksjons- og sakprosaen, innhold.

I del I framholdt jeg at Schaarschmidt (1974:64) skiller fiksjonstekster og sakprosaetekster ut fra om forfatteren har *opplevd* det han skriver eller ikke. Han fokuserer altså mest på tekstenes *innhold*, og oppsummerer sin sammenligning av fiksjonstekster og ikke-fiksjonstekster av samme forfatter slik:

Ikke-fiksjonstekst/sakprosa	Fiksjonstekst
Det fortalte ligger i «erfarings- eller opplevelsesfeltet» til forfatteren. ⁸⁹	Forfatteren har ikke virkelig opplevd eller erfart det som fortelles.
Personer og handlinger/tildragelser eksisterer uavhengig av teksten.	De fortalte hendelser begynner først å eksistere gjennom fortellingen. ⁹⁰

Tabell VII

Selv om Schaarschmidt setter opp disse forholdsvis rigide skillene, er han ikke fremmed for at hans karakteristikk i enkelte tilfeller ikke passer. Han mener imidlertid at denne sondringen mellom de ulike sjangrene kan hjelpe leseren til å skille mellom fiksjonsavsnitt i sakprosa og ikke-fiksjonale partier i fiksjonsprosa. Dette er også den mest interessante bruken mht. Hamsuns sakprosa og fiksjonsprosa om emnet barnemord. Det skulle vel f.eks. ikke være tvil om at Hamsun har hentet mye av materialet til barnemordavsnittene i *Markens Grøde* fra sitt «erfarings- og opplevelsesfelt». Jeg mener derfor at Schaarschmidts modell må brukes med varsomhet. Den kan kanskje til og med være med på å fastholde unødvendige og uriktige skiller mellom fiksjons- og sakprosaetekster, og da er den lite fruktbar. Hvis man absolutt skal sette en merkelapp på en tekst, og det gjør man ofte av

⁸⁹Opplysningene til Schaarschmidt er hentet fra Hamburger (1968:49).

⁹⁰Op.cit.:44, 49, 55, 113 og 227.

praktiske hensyn,⁹¹ må Schaarschmidts innholdskriterier sammenholdes med andre, språklige kriterier for å en mer helhetlig forståelse av teksten, slik jeg har vist i sakprosaanalysen.

Det er imidlertid ikke tvil om at det er store innholdsforskjeller i Hamsuns tekster om barnemord. Jeg mener begrunnelsen for dette bl.a. kan finnes i de ulike sjangrenes konvensjoner mht. tekstlengde. I et avisinnlegg må man fatte seg i korthet, og man har ikke mulighet til å utbrodere de fine nyansene. I romaner har man helt andre muligheter til å belyse et emne fra forskjellige sider. Et emne kan også trekkes fram og forsvinne flere ganger i løpet av romanen, slik vi har sett tilfellet er med barnemordemnet i *Markens Grøde*. Likevel, på tross av de forskjellige forutsetningene for grundighet og nyanser som ligger i sjangrene: Jeg mener min sakprosaanalyse har vist at Hamsun har fått fram det maksimale av hva man kunne vente av nyanserikdom i sine avisinnlegg når han beskriver *barna*. For å få fram disse nyansene valgte han altså *vinkling* med journalistisk sikkerhet: Han ville være barnas forsvarer, og dette måtte gå på bekostning av hvor grundig han kunne beskrive barnemorderskene og deres forsvarere. Ikke dermed sagt at han hadde valgt å mildne kritikken mot dem hvis avisinnleggene hadde vært lenger. Jeg tror «skurkestemplet» er valgt bevisst, og ikke helt uten ønske om provokasjon. Avisinnleggene er imidlertid ikke entydig provokative og nyanseløse, selv om de er forholdsvis korte og poengterte.

I romanen hadde Hamsun derimot helt andre muligheter, og trolig også andre ønsker, til å gi utfyllende beskrivelser av flere rollefigurer. I *Markens Grøde* får også barnemorderskene sine medfølende beskrivelser, ikke på bekostning av barna, men i tillegg til disse. Denne nyanserikdommen i alle rollefigurene visste imidlertid Hamsun ville være fåfengt i en avisdebatt. Det som hadde skjedd da, var at han måtte, på samme måte som de fleste andre debattantene, talt «midt imellem om Mord», og ikke «[heldt] til nogen av Siderne» (Bilag II:123). Hamsun kjente imidlertid til virkningene av provokasjonen, og ville benytte seg av disse. Han glemte likevel ikke nyansene overfor dem han hadde bestemt seg for å gi sympati.

Sett i lys av intertekstualitetsteoriene jeg skisserte i kap. sju, er det interessant å studere innholdskomponentene i barnemorddebatten og *Markens Grøde*. Deler av romanens barnemordavsnitt kan leses som en mosaikk av sitat, og disse avsnittene er en transformasjon av bl.a. innleggene i debatten. På denne måten kan Hamsuns romanavsnitt leses i alle fall dobbelt (jf. intertekstualitetsteorien s. 37). På innholdsplanet kan barnemordavsnittene leses i lys av romanen som helhet, eller i lys av barnemorddebatten. I den første lesningen er barnemord ett av elementene i romanens sivilisasjonskritikk, ett av Hamsuns «Varsku til [sitt] Slægtlæd». Dette har, for de fleste som har nevnt barnemordene

⁹¹At noen «må» dele litteratur inn i sjangre og kategorier viser f.eks. forlagsvirksomheten. Redaksjonene er inndelt etter hvilken «sjangre» de har hovedansvar for (fag- og lærebøker, fakta, nytteprosa, dokumentar, skjønnlitteratur osv. Se Andreassen 1991:126-172). Det viser seg likevel i praksis at det mange manuskripter/bøker som er vanskelige å plassere i «bås». Vi ser dette f.eks. i beskrivelser som «biografisk roman» (Karsten Alnæs' *Sabina*).

i sine *Markens Grøde*-analyser, vært den mest nærliggende lesningen. Jeg mener den *andre* lesningen av barnemordavsnittene, i lys av barnemorddebatten, også hører hjemme for å få med Hamsuns tve- eller flertydighet. Det er bl.a først når vi kjenner til barnemorddebatten at vi får en bedre forståelse av Hamsuns ironi og polemikk i *Markens Grøde*. Da ser vi at romanen rommer lange partier med situasjonsbestemt polemikk mot konkrete motstandere. Vi ser at flere partier av *Markens Grøde* har elementer av den «urovekkende, demoniske og uhyggelege Hamsun», på linje med de romanene Atle Kittang har kalt Hamsuns desillusjonsromaner (1984:31). Det spørs om vi ikke ved nærlesing av Hamsuns fiksjonsprosa vil finne at *de fleste* av hans romaner inneholder elementer av desillusjon, tomhet og oppgitthet. Det er selvsagt ulik vekt på disse elementene hvis vi f.eks. kontrasterer romaner som *Markens Grøde* (1917) og *Konerne ved Vandposten* (1920), men sivilisasjonskritikken og desillusjonen er på ingen måte utelatt i nobelprisromanen.

Intertekstualitetstanken kan også gi perspektiver på hvorfor Hamsun brukte bruddstykker fra motdebattantenes innlegg til å forme sine egne tekster. Hamsun viser ved disse «tekstlånene» at motdebattantenes innlegg betydde noe for ham og påvirket ham. Selv om han ikke var enig i tekstenes innhold, innvirket de på hans skrivearbeid. Når Hamsun brukte elementer fra sine argeste motstandere i debatten ved skrivingen av *Markens Grøde*, var det selvsagt fordi han igjen ville avvise deres argumenter. Men på et dypere plan var det kanskje også for å fri seg fra den påvirkningen disse tekstene faktisk hadde hatt på ham. Barnemorddebatten viser nemlig at Hamsun ble stadig mindre sikker på at hans ord hadde den ønskede virkning, og det viste seg å være vanskelig å holde stand mot sterke motangrep. Romanen *Markens Grøde* ble, etter min oppfatning, en av Hamsuns løsninger på problemet. Her kunne han sette barnemorddebatten inn i en helhet, og gi den det perspektivet han mente den trengte – hans eget. Hamsun bruker motstandernes tekster som tråder i sin ironiske vev, for å sette deres uttalelser inn i det som etter hans mening var den riktige sammenhengen.

14.2. Hamsuns sakprosa vs. Hamsuns fiksjonsprosa – retorikk

Min analyse av Hamsuns sakprosa og fiksjonsprosa mener jeg har vist at det ikke er mulig å sette opp rigide skiller mellom en forfatters tekster i ulike sjangre. For meg blir det f.eks. for unyansert å hevde at polemikeren Hamsun virker i sakprosaen, mens dikteren og menneskekjenneren virker i fiksjonsprosaen. Riktignok kan det være rett å hevde at det *primært* er polemikeren som uttaler seg i sakprosaen, og det er ingen tvil om at Hamsun er mer nyansert i sin skjønnlitteratur. Dette trenger likevel ikke bety at tekstkvaliteten er så mye dårligere i sakprosaen enn i skjønnlitteraturen, noe jeg har bevist ved flere eksempler fra Hamsuns sakprosa i barnemorddebatten.

Hamsuns, og også andre skjønnlitterære forfatters sakprosa, er med på å problematisere «hva sakprosa er», og hvordan vi skal definere denne «andre litteraturen».

Språket og retorikken kan i særlig grad belyse at sjangergrensene mellom sakprosa og skjønnlitteratur er, og må forbli, svært uklare. For kan vi egentlig skille skarpt mellom disse sjangrene hvis vi studerer tekstene f.eks. på setningsnivå? Ved hjelp av retorikken som analyseredskap viste min eksempelstudie av Hamsuns første innlegg i debatten (s. 114ff) nettopp at hans «sakprosa-setninger» er like innholdsmettede og stramt komponert som setningene i hans romaner. Hamsun selv fant også at flere av setningene fra barnemorddebatten – både egne og motdebattantenes – var gode nok til å veves inn i det som skulle bli hans nobelprisroman. Dette viser at for *Hamsun* var det ikke helt vanntette skott mellom «den egentlige» skjønnlitterære skrivingen og sakprosaproduksjonen. Det er ikke minst hvilket *emne* han skriver om eller hvilke *personer/skikkelser* han omtaler som bestemmer retorikken, og det er rom for polemikk og diktning i begge sjangre. Barnemorddebatten og *Markens Grøde* kan altså stå som eksempler på at Hamsun brukte *både* sine egenskaper som polemiker og dikter i det meste av sin litterære produksjon.

Hamsuns engasjement i barnemordsaken, både i brevene, avisinnleggene og romanen, viser at han var en person som engasjerte seg sterkt i andres skjebne, særlig hvis disse andre var *barn* og *ungdom*. Engasjementet viser samtidig at han ikke lot seg overbevise av hva andre fortalte ham var rett og galt. Dette er et karakteristisk trekk ved Hamsun, som han bevarte helt til sine siste dager. Han, som i høyeste grad var selvlært i det meste, tillot seg å sette sitt eget syn opp mot majoriteten i samfunnet sitt syn, opp mot de «boklærte» sitt syn. I sin tale i retten under landssvikoppgjøret sier han dette eksplisitt:

Jeg holder det alminnelige omdømme nokså høyt. Jeg holder vårt norske rettsvesen enda høyere, men jeg holder det ikke så høyt som jeg holder min egen bevissthet om hva som er godt og ondt, hva som er rett og galt. (Beyer 1959a:106)

Disse uttalelsene kan også stå som en epilog til Hamsuns uttalelser i barnemordsaken.

For oss «jante-nordmenn» er slike uttalelser egnet til å skape irritasjon. For hvem tør å ha slik tro på sin egen bevissthet? Og hva er Hamsuns begrunnelse for å innta en slik posisjon?

Jeg tror det er umulig å finne en rasjonell forklaring på alle Hamsuns uttalelser, og nesten uansett hvilket emne man trekker fram vil det være mulig å finne motsigelser innenfor forfatterskapet. Det har blitt en klisjé, men også klisjeer kan inneholde et sannhetskorn: Hamsun *er* den evige motsigelse.

Hamsun selv kan få det siste ordet, slik han fikk det både i barnemorddebatten og ofte ellers. Og om disse ordene fra *Paa gjengrodde Stier* (1949:66) ikke begrunner hans mange synspunkter og uttalelser, sier de likevel mye om hvilken person hans motstandere innlot seg i debatt med:

«Jeg var indtil for nylig ikke helt en hvemsomhelst i Norge og Verden». Han var Knut Hamsun.

**Kort biografi og bibliografi
Knut Hamsun**

15. Biografi

15.1. Tidstavle 1859–1918

Det følgende er kun en stikkordsmessig biografi, som tjener til å gi et riss av Hamsuns livsløp før- og i barnemorddebatt-perioden. Alle opplysningene er hentet fra Tore Hamsun (1952) *Knut Hamsun – min far* og fra Robert Ferguson (1988) *Gåten Knut Hamsun*.

- 1859 Knut Pedersen ble født 4. august. Han døpes i Garmo kirke 28. august.
- 1863 Familien flytter til Hamarøy i Nordland, der de bosetter seg på gården Hamsund.
- 1868 Knut sendes til sin onkel, Hans Olsen, nær Oppeid på Hamarøy. Han må være hos onkelen i fem år.
- 1873 Knut slutter skolen og reiser til Lom i Gudbrandsdalen. Han arbeider som lærling i butikken til Torstein Hestehagen.
- 1874 Han konfirmeres i Lom kirke 4. oktober. Reiser så tilbake til Hamarøy og får stilling som handelsbetjent hos storkjøpmannen Walsøe.
- 1875 Knut er omreisende kramkar i Nord-Norge.
- 1876 Skomakerlærling i Bodø.
- 1877 Hans første bok, *Den Gaadefulde*, kommer ut. Knut forlater Bodø og blir lensmannsbetjent i Bø, Vesterålen. Han leser Bjørnsøns bondefortellinger, og blir svært fascinert av skrivemåten. Han slutter som lensmannsbetjent og blir kretsskolelærer i Bø. I 1878 utkommer *Et Gjensyn* og *Bjørger*.
- 1879 Knut Pedersen Hamsund forlater Nordland. Han får hjelp av K. Zahl på Kjerringøy og reiser til Øystese i Hardanger for å bli dikter. Drar om høsten til forleggeren Frederik Hegel i København med bondefortellingen *Frida*, og blir refusert (*Frida* er ikke senere funnet i hans papirer). Knut besøker i desember Bjørnson på Aulestad. Han slår seg ned i Kristiania, i Tomtegaten 11, hvor han lider nød vinteren igjennom.
- 1880/1881 Han arbeider på veianlegg ved Toten. I denne perioden leser han bl.a. Strindberg og holder et litterært foredrag på Gjøvik.
- 1882/1883 I januar reiser Knut til USA. Arbeider et år som handelsbetjent i Elroy og som innhøstningsarbeider på en farm i North Dakota.
- 1884 Blir ansatt som sekretær hos Kristofer Janson i Minneapolis. I denne perioden treffer han Mark Twain. Om høsten blir han syk og reiser hjem til Norge. Drar senhøstes 1884 til Aurdal i Valdres for å komme til krefter. Han offentliggjør mindre tekster, og ved en trykkfeil i en artikkel om Mark Twain oppstår navnet han siden brukte, Hamsun.
- 1886 Hamsun reiser til Kristiania om vinteren, og lider nød igjen. Om sommeren er han på foredragsturné, og i august reiser han tilbake til USA.

- 1887 Arbeider et par måneder som sporvognskonduktør i Chicago, siden noen måneder på en farm, og er i tillegg journalist og foredragsholder i Minneapolis.
- 1888 Drar til København om sommeren, og treffer Erik og Amalie Skram og brødrene Brandes. I november trykkes de første kapitlene av *Sult* anonymt i tidsskriftet *Ny Jord* i København.
- 1889 Holder i januar et foredrag i Studentersamfundet i København om Amerikas åndsliv, og utgir også *Fra det moderne Amerikas Aandsliv* og *Lars Oftedal*. Arbeider med *Sult*.
- 1890 *Sult* utkommer som bok under fullt navn. Hamsun reiser til Lillesand, og skriver herfra skissen *Smaabyliv* og programartikkelen *Fra det ubevisste Sjæleliv*.
- 1891 Fra januar til november drar Hamsun på foredragsturné til forskjellige norske byer.
- 1892 Fra januar til mai bor Hamsun i Kristiansund. Reiser så til København. Om høsten utkommer *Mysterier*. Bor så på øya Samsø, hvor han skriver *Redaktør Lynge*.
- 1893 *Redaktør Lynge* kommer ut om våren. Hamsun reiser til Paris. *Ny Jord* kommer ut om høsten.
- 1894 Hamsun møter Strindberg i Paris. Om sommeren reiser han til Kristiansand. *Pan* kommer ut om høsten, og Hamsun drar tilbake til Paris. Treffer bl.a. Verlaine, Gauguin, Herman Bang og Johan Bojer.
- 1895 Skuespillet *Ved Rigets Port* kommer ut. Reiser til Kristiania om sommeren og skriver på *Livets Spil*. Drar tilbake til Paris.
- 1896 Treffer Edvard Munch, som lager en radering av Hamsun. Reiser til München og er en tid gjest hos sin tyske forlegger Albert Langen. Treffer Bjørnson. Drar til Norge om sommeren, og skriver noveller for *Simplicissimus*. Bor i Aurdal hos Frydenlund, og også andre steder i Valdres.
- 1897 Bor for det meste på frøken Hammers pensjonat på Ljan utenfor Oslo. 30. januar holder han foredrag «Om overvurdering av diktere og diktning». Møter dette året Bergljot Goepfert, født Bech. Gir ut novellesamlingen *Siesta*.
- 1898 Hamsun gifter seg 13. mai med Bergljot. De slår seg ned i Aurdal. *Aftenrøde* har uroppførelse 10. oktober på Christiania Theater. *Victoria* utkommer. Hamsun og Bergljot reiser til Helsingfors.
- 1899 Treffer Albert Engström og Jean Sibelius. I mai holder Hamsun foredrag i Universitetets aula i Helsingfors om «Dikterliv». Om sommeren reiser han og Bergljot til Russland, Kaukasus og Tyrkia.
- 1900 Oppholder seg i den nære Orient, og drar til København i mars. I april reiser han til Hamarøy, hvor han arbeider med *Munken Vendt*. Om høsten drar han tilbake til Kristiania.
- 1901 Bor både i Kristiania, på Ås og i København. Arbeider med stoffet fra reisen til Orienten.
- 1902 Datteren Victoria blir født. *Munken Vendt* kommer ut, og Hamsun skriver hyllingsdikt til Bjørnson.

- 1903 Opphold på Samsø. Utgir *I Æventyrland, Kratskog og Dronning Tamara*. Han modelleres av Gustav Vigeland.
- 1904 Diktsamlingen *Det vilde Kor* og romanen *Sværmere* kommer ut. Hamsun får Houens legat. Opphold i København og på Samsø, og han treffer Johannes V. Jensen.
- 1905 Hamsun og frue bygger hus og bosetter seg i Drøbak. Han deltar i unionskampen med artikler og dikt. Utgir novellesamlingen *Stridende Liv*.
- 1906 Ekteskapet med Bergljot oppløses. Hamsun bor på Nordstrand pensjonat «Utsikten». Arbeider med de første «vandrebøker».
- 1907 Hamsuns far dør 17. mars. Hamsun holder foredraget «Ærer de Unge». Om sommeren oppholder han seg på Kongsberg. *Under Høststjernen* utkommer, dessuten samlede skrifter i fem bind.
- 1908 I april møter han Marie Andersen. *Benoni* utkommer. 17. juni holder han tale i Kristiania på Wergelands 100-årsdag. *Rosa* kommer ut om høsten.
- 1909 Hamsun gifter seg 25. juni med Marie Andersen. De reiser til Sollien. Om høsten kommer *En Vandrer spiller med Sordin* ut.
- 1910 I januar trykker *Aftenposten* artikkelen «Teologen i Æventyrland». Bjørnson dør 26. april, og Hamsun skriver dødsdikt. Ekteparet Hamsun flytter til Elverum og Koppang. Hamsun har artikler i *Verdens Gang*: «Landets Sprog» og «Et Ord til os». Skuespillet *Livet ivold* uroppføres på Nationalteatret 16. november.
- 1911 Marie og Knut bosetter seg på Skogheim på Hamarøy. Hamsun er dikter og bonde.
- 1912 Sønnen Tore blir født på Hamarøy 6. mars. Om høsten utkommer *Den siste Glæde*.
- 1913 Hamsun bor avvekslende hjemme og i Bodø. *Børn av Tiden* kommer ut om høsten.
- 1914 Sønnen Arild blir født på Hamarøy 3. mai. Hamsun oppholder seg avvekslende hjemme og i Bardu. I august bryter første verdenskrig ut, og Hamsun tar parti for Tyskland. Har en avisdebatt med professor Collin og W. Archer.
- 1915 Hamsun starter barnemorddebatten 16. januar. *Segelfoss By* utkommer. Datteren Ellinor blir født på Hamarøy 23. oktober.
- 1916 Hamsun flytter fra sted til sted i Nordland for å få ro til arbeidet med *Markens Grøde*. Han bor for det meste på gården Kråkmo.
- 1917 Om våren selger familien Skogheim på Hamarøy, og flytter til Larvik, Jegersborggaten nr. 10. Datteren Cecilia blir født i Larvik 13. mai. Om høsten utgis *Markens Grøde*.
- 1918 Hamsun er stadig på reise for å finne en gård på landet. Om høsten flytter familien til Nørholm ved Grimstad.

16. Bibliografi

Opplysningene til bibliografien er hentet fra Arvid Østby (1972) *Knut Hamsun – en bibliografi*. For flere opplysninger om forlag, utgivelsessted og opplag til de enkelte Hamsun-verk, viser jeg til denne bibliografien s. 5–77.

16.1. Romaner og fortellinger

- 1877 *Den Gaadefulde*. En Kjærlighedshistorie fra Nordland. Af. Kn. Pedersen.
1878 *Bjørger*. Fortælling af Knud Pedersen Hamsund.
1889 *Fra det moderne Amerikas Aandsliv*
1890 *Sult* (Et avsnitt trykket anonymt i tidsskriftet *Ny Jord*, København 1888)
1892 *Mysterier*
1893 *Redaktør Lyng*
1893 *Ny Jord*
1894 *Pan*. Af Løjtnant Thomas Glahns Papirer.
1898 *Victoria*. En Kærligheds Historie.
1903 *I Æventyrland*. Oplevet og drømt i Kaukasien.
1904 *Sværmere*
1906 *Under Høststjernen*. En Vandrers Fortælling.
1908 *Benoni*
1908 *Rosa*
1909 *En Vandrers spiller med Sordin*
1912 *Den sidste Glæde*. Skildringer
1913 *Børn av Tiden*
1915 *Segelfoss By*
1917 *Markens Grøde*
1920 *Konerne ved Vandposten*
1923 *Siste Kapitel*
1927 *Landstrykere*
1930 *August*
1933 *Men Livet Lever*
1936 *Ringens sluttet*
1949 *Paa gjengrodde Stier*

16.2. Drama

- 1895 *Ved Rigets Port*. Forspil.
- 1896 *Livets Spil*
- 1898 *Aftenrøde*. Slutningsspil.
- 1902 *Munken Vendt*. Brigantinens Saga.
- 1903 *Dronning Tamara*. Skuespil i 3 Akter.
- 1910 *Livet ivold*. Skuespil i fire Akter.

16.3. Novellesamlinger

- 1897 *Siesta*. Skitser.
- 1903 *Kratskog*. Historier og Skitser.
- 1905 *Stridende Liv*. Skildringer fra Vesten og Østen.

Det er senere utgitt flere novellesamlinger med utvalg som går på tvers av de opprinnelige samlingene (se Østby s. 40–41).

16.4. Dikt

- (1878 *Et Gjensyn*. Af Knud Pedersen Hamsund.)
- 1904 *Det vilde Kor*

16.5. Artikler og annet

- 1889 *Lars Oftedal*. Udkast.
- 1918 *Sproget i Fare*

Det finnes ellers noen samlinger av enkelte av Hamsuns artikler (Østby 1972:38–39 og s. 14, fotnote 2). Hamsuns samlede brev er dessuten under utgivelse av Harald S. Næss, og disse kommer som et supplement til brevsamlingene som allerede finnes (Østby 1972:39–40). Ellers er det meste av Hamsuns sakprosa bare registrert av Østby og andre enkeltforskere, men ikke gjengitt i noe samlet verk (Østby 1972:47–77).

Referanser

(Alt materiale som er trykket i bilagene, refererer jeg ikke på nytt her.)

Duus, Frits (1917) Knut Hamsun: Markens Grøde. *Aftenposten*, nr. 618, 5.12.1917.

Elster, Kristian (1917) Knut Hamsun. *Norske Intelligenssedler*, nr. 338, 9.12.1917.

Fangen, Ronald (1917) Knut Hamsuns nye bok. *Dagbladet*, nr. 332, 3.12.1917.

Halvorsen, Finn (1917) Nye Bøker. *Morgenposten*, nr. 341, 7.12.1917.

Hambro, C. J. (1917) Bøker. *Morgenbladet*, nr. 640, 21.12.1917.

Hamsun, Knut (1899) Aandens Afblomstringsalder. Referat av foredrag i København. *Dagbladet* nr. 370, 12.12.1899.

– (1907) Ærer de unge. Referat av foredrag i Studentersamfundet. *Aftenposten*, nr. 255, 28.4.1907.

– (1911–12) Ærer de unge. Fullstendig referat av foredraget i Studentersamfundet samt en innledning av Hamsun. *Politiken*, nr. 363, 29.12.1911, nr. 7, 7.1.1912, nr. 16, 16.1.1912, nr. 21, 21.1.1912.

– (1914) Collin og krigen. *Tidens Tegn*, nr. 332, 22.11.1914, nr. 336, 6.12.1914, nr. 339, 9.12.1914 (av Chr. Collin), nr. 355, 18.12.1914.

– (1915) Barn – Børn. (Om språk). *Morgenbladet*, nr. 218, 5.5.1915.

– (1916) Smaabørns vel er Norges vel. *Aftenposten*, nr. 267, 26.5.1916.

– (1918a) Menneskene og Jorden. *Aftenposten*, nr. 87, 17.2.1918.

– (1918b) Arv – ikke Arv (Brev til professor W. Johannsen med dennes svar). *Aftenposten*, nr. 120, 7.3.1918.

Hoprekstad, Olav (1917) Knut Hamsun: Markens grøde. *Bergens Tidende*, nr. 327, 5.12.1917.

Nersten, Nils (1918) Knut Hamsun og bønderne. *Aftenposten*, nr. 82, 14.2.1918.

Nilssen, Jens R. (1912) Ærer de unge (tegning). *Humoristen*, nr. 2, 11.1.1912.

Nissen, Fernanda (1917) Hamsuns nye bok. «Markens Grøde» I og II. *Social-Demokraten*, nr. 288, 12.12.1917.

Normann, Axel Otto (1917) Knut Hamsun og «Markens Grøde». *Verdens Gang*, nr. 334, 2.12.1917.

Nærup, Carl (1917) Hamsun. *Tidens Tegn*, Lørdagsavisen, nr. 15, 22.12.1917.

Tidens Tegn, nr. 329, 2.12.1917. Knut Hamsun om sin nye bok. Et intervju paa faldrepet.

Undset, Sigrid (1914) Hædre din fader og din moder. Referat fra foredrag i Kristiania og Trondhjems Studentersamfund. *Tidens Tegn*, nr. 121, 3.5.1914.

Uppdal, Kristofer (1917) Knut Hamsun. *Den 17de Mai*, nr. 294, 19.12.1917.

Usignert dikt (1907), *Hvepsen*, s. 44.

Ammen litteratur:

Adorno, Theodor W. (1976) *Essay i utvalg*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

– (1991) Tale om lyrikk og samfunn. I: Kittang, Atle m.fl. (red.) (1991) *Moderne litteraturteori. En antologi*, 394–409. Universitetsforlaget, Oslo.

– (1992) *Notar til litteraturen*. Det Norske Samlaget, Oslo.

Aftenposten 29.9.95, s. 3. Aborttallet går jevnt nedover.

Agora (1990) Temanummer om Bjørnstjerne Bjørnson, 8:1–2, Oslo.

Agora (1991) Temanummer om retorikk, 9:4, Oslo.

Andersen, Øivind (1987a) Det levande ordet. *Syn og Segn*, 1987, 93:4, 62–68.

– (1987b) Rhetorica Georgica. *Norsklæraren*, 1987, 11:4, 54–56.

– (1995) *I retorikkens hage*. Universitetsforlaget, Oslo.

Andreassen, Trond (1991) *Bok-Norge. En litteratursosiologisk undersøkelse*. Universitetsforlaget, Oslo.

Aristoteles (1991) *Retorik*. Oversettelse og innledning av Thure Hastrup, Platonselskabets skriftserie, Museum Tusulanums Forlag, København.

Arntzen, Even (1990) Skrifta ivold. Eit intertekstuellt sveip over Hamsuns «Karen-Trilogi». I: *Norsk Litterær Årbok* (1990), 61–75. Det Norske Samlaget, Oslo.

Aschehoug & Gyldendals (A. & G.) store norske leksikon. Kunnskapsforlaget, Oslo.

Bache Wiig, Harald og Astrid Sæther (red.) (1993) *100 år etter – om det litterære livet i Norge i 1890-åra*. H. Aschehoug & Co, Oslo.

Barthes, Roland (1974) *S/Z*. Oversatt av Richard Miller, Hill and Wang, New York.

– (1979) From Work to Text. I: Harari, Josué V. (red.) (1979) *Textual Strategies. Perspectives in Post-Structuralist Criticism*, 73–81. Cornell University Press, Ithaca/New York.

– (1991) Tekstteori. I: Kittang, Atle m.fl. (red.) (1991) *Moderne litteraturteori. En antologi*, 70–85. Universitetsforlaget, Oslo.

Berge, Kjell Lars (red.) (1988) *Vad är retorik?* MINS/Institutionen för nordiska språk, Stockholm.

Berger, Bruno (1964) *Der Essay. Form und Geschichte*. A. Francke AG Verlag, Bern.

- Berulfsen, Bjarne og Dag Gundersen (1986) *Fremmedordbok*. Kunnskapsforlaget, Oslo.
- Beyer, Edvard (1959a) *Hamsun og vi*. H. Aschehoug & Co, Oslo.
- Beyer, Harald (1959b) *Nietzsche og Norden*, bd. II, Universitetet i Bergen, Årbok 1959.
- Bibelen*. 1978-oversettelse. Det Norske Bibelselskaps Forlag, Oslo.
- Bien, Horst (1974) Fakta, fiksjon og aksjon i dagens norske prosa. I: *Norsk Litterær Årbok* (1974), 138–153. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Birkeland, Bjarte og Stein Ugelvik Larsen (red.) (1975) *Nazismen og norsk litteratur*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Bjørnsen, Bjørn (1992) Pressens historie i Norge. I: Segelcke, Nanna (red.) (1992) *Norge ad notam. En kulturhistorisk innføring*, 205–217. Aventura Forlag, Oslo.
- Bjørnson, Bjørnstjerne (1912) *Artikler og taler*. Utgitt av Chr. Collin og H. Eitrem, bd. 1, Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag, Kristiania og København.
- Booth, Wayne C. (1974) *The Rhetoric of Irony*. The University of Chicago Press, Chicago.
- (1983) *The Rhetoric of Fiction*. 2. opplag. The University of Chicago Press, Chicago.
- Brynildsen, Aasmund (1973) *Svermeren og hans demon*. Dreyers Forlag, Oslo.
- Braatøy, Trygve (1954) *Livets Cirkel*. 2. opplag. J.W. Cappelens Forlag, Oslo.
- Bull, Francis (1939) *Artikler*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Burkhardt, Hans (1976) Det ironiske forhold til fremskritt og død hos Hamsun i *Siste kapitel* og hos Thomas Mann i *Trollfjellet*. I: Hamsun, Arild (1976) *Ni artikler om Knut Hamsun*, 18–36. Eget forlag, Arendal.
- Cassirer, Peter (1972) *Stilanalyse*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Christiansen, Per A. (1995) 2957 venter på døden. Om dødsstraff i USA. *Aftenposten* 11.3.1995.
- Clausen, J. (1894) Aviser. I: *Salmonsens store illustrerede Konversationsleksikon*, bd. II 357–363. Brødrene Salmonsens, København.
- Dahl, Hans Fredrik (1991) *NRK i fred og krig*. Universitetsforlaget, Oslo.
- (1994) Nazismen og Hamsun på ny. *Dagbladet* 7.9.1994.
- de Man, Paul (1979) Semiology and Rhetoric. I: Harari, Josué V. (red.) (1979) *Textual Strategies. Perspectives in Post-Structuralist Criticism*, 121–140. Cornell University Press, Ithaca/New York.
- Drake, Michael (1981) Utenomkteskapelig fruktbarhet i Norge 1760–1960. En oversikt. I: Eliassen, Jørgen og Sølvi Sogner (red.) (1981) *Bot eller bryllup. Ugifte mødre og gravide bruder i det gamle samfunnet*, 15–21. Universitetsforlaget, Oslo.

- Eide, Tormod (1990) *Retorisk Leksikon*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Eliassen, Jørgen og Sølvi Sogner (red.) (1981) *Bot eller bryllup. Ugifte mødre og gravide bruder i det gamle samfunnet*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Elster, Kristian d.y. (1920) *Fra tid til anden. Bøker og Digtere*. H. Aschehoug & Co, Kristiania.
- (1924) *Illustreret norsk litteraturhistorie II*. Gyldendalske Bokhandel, Kristiania.
- Engelstad, Carl Fredrik (1967) Innledning. I: *Norges Nasjonallitteratur*, bd. 38, VII–XVIII. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Eriksen, Trond Berg (1992) Frihet og demokrati i Norge. I: Segelcke, Nanna (red.) (1992) *Norge ad notam. En kulturhistorisk innføring*, 61–72. Aventura Forlag, Oslo.
- Fafner, Jørgen (1985) Retorikk og propaganda. *Syn og Segn*, 1985, 91:3, 195–203.
- (1992) *Retorik – klassisk og moderne*. Akademisk Forlag, København.
- Ferguson, Robert (1987) *Enigma*. Hutchinson, London.
- (1988) *Gåten Knut Hamsun*. Dreyers Forlag, Oslo.
- Fuglum, Per (1978) Norge i støpeskjeen 1884–1920. I: Mykland, Knut (red.) (1978) *Norges Historie*, bd. 12. J.W. Cappelens Forlag, Oslo.
- Fontander, Bjørn (1992) *Undset, Hamsun og krigen*. Oversatt av Jo Ørjasæter. Aventura Forlag, Oslo.
- Foucault, Michel (1979) What Is an Author? I: Harari, Josué V. (red.) (1979) *Textual Strategies. Perspectives in Post-Structuralist Criticism*, 141–160. Cornell University Press, Ithaca/New York.
- (1994) *Overvåkning og straff. Det moderne fengselssystemets fremvekst*. 2. utgave. Oversatt av Dag Østerberg. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Gadamer, Hans-Georg (1977) Om forståelsens sirkel. Oversatt av Jon-Alfred Smith. I: *Små Skrifter*. IV: Variasjoner, Tübingen.
- Genette, Gerard (1991) Figurar. I: Kittang, Atle m.fl. (red.) (1991) *Moderne litteraturteori. En antologi*, 171–183. Universitetsforlaget, Oslo.
- Giersing, Morten, John Thobo-Carlsen og Mikael Westergaard-Nielsen (1975) *Det reaktionære oprør. Om fascismen i Hamsuns forfatterskab*. GMT, Kongerslev.
- Gilje, Karianne Bjellås (1995a) «Hæng Barnemorderskerne». En analyse av Knut Hamsuns sakprosa og fiksjonsprosa i «barnemorddebatten» og *Markens Grøde*. Presentasjon av en hovedoppgave. I: Johnsen, Egil Børre (red.) (1995) *Virkelighetens forvaltere. Norsk Sakprosa. Første bok*, 42–56. Universitetsforlaget, Oslo.
- (1995b) Knut Hamsun – den store retoriker. *Bøymen*, 1995, 4, 28–33.

Gimnes, Steinar (1995) Frå den andre sida. Knut Hamsuns *Paa gjengrodde Stier*. I: Johnsen, Egil Børre (red.) (1995) *Virkelighetens forvaltere. Norsk Sakprosa. Første bok*, 23–41. Universitetsforlaget, Oslo.

Granaas, Raket Christina (1981) Ironi, satire, polemikk: En analyse av Arnulf Øverlands «Kristendommen, de tiende landeplage». *Edda*, 1981, 81:3, 157–167.

Grepstad, Ottar (red) (1982) *Essayet i Norge*. Det Norske Samlaget, Oslo.

– (1988) *Retorikk på norsk*. Det Norske Samlaget, Oslo.

– (1989) Hannas beste replikk. I: *Hanna Kvanmo*, 25–33. Sosialistisk Opplysningsforbund, Oslo.

– (1992) Fagboka i forlaga – forlaga i fagbokkritikken. I: Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFF) (1992) *Under all kritikk. Kritisk lys på fagbokkritikken*, 39–54. Oslo.

– (1995) *Perspektiv på studiet av sakprosattekster*. Gjesteforelesning 14.2.1995, Institutt for nordistikk, Universitetet i Bergen.

Grieg, Nordahl (1974) *Veien Frem*. Artikler i utvalg ved Odd Hølaas, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

Habermas, Jürgen (1970) Hermeneutikkens krav på universel gyldighet. Oversatt av Rudi Roedel. I: Habermas, Jürgen (1981) *Teorier om samfund og sprog*, 64–95. Gyldendals Sprogbibliotek, København.

Hamburger, Käte (1968) *Die Logik der Dichtung*. Ernst Klett Verlag, Stuttgart.

Hamsun, Knut (1917) *Markens Grøde I og II*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

– (1932–33) *Samlede romaner*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

– (1949) *Paa gjengrodde Stier*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

– (1960) *Paa Turné*. Ved Tore Hamsun, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

– (1970) *Brev til Marie*. Ved Tore Hamsun, H. Aschehoug & Co, Oslo.

– (1990) *Over Havet. Artikler – Reisebrev*. Ved Lars Frode Larsen, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

– (1994) *Fra det ubevidste Sjæleliv*. Artikler om litteratur. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

Hamsun, Marie (1953) *Regnbuen*. H. Aschehoug & Co, Oslo.

Hamsun, Tore (1952) *Knut Hamsun – min far*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

– (red.) (1956) *Knut Hamsun som han var*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

Hansen, Anna Sofie (1980) *Hamsun og Publikum*. Berlingske Forlag, Viborg.

Hansen, Jan E. (1995) Dr. Hamsun og Mr. Hyde. *Aftenposten*, 4.4.1995.

- Harari, Josué V. (red.) (1979) *Textual Strategies. Perspectives in Post-Structuralist Criticism*. Cornell University Press, Ithaca/New York.
- Haslund, Fredrik Juel (1993) Det seksuelle gjennombrudd i 1880- og 1890-årene. I: Bache Wiig, Harald og Astrid Sæther (red.) (1993) *100 år etter – om det litterære livet i Norge i 1890-åra*, 114–154. H. Aschehoug & Co, Oslo.
- Heggelund, Kjell (1966) Romanteori og romankritikk. I: *Norsk Litterær Årbok* (1966), 149–157. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Hodne, Bjarne og Sølvi Sogner (red.) (1984) *Barn av sin tid. Fra norske barns historie*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Hodne, Ørnulf (1984) Spedbarnet i norsk folkekultur. I: Hodne, Bjarne og Sølvi Sogner (red.) (1984) *Barn av sin tid. Fra norske barns historie*, 23–34. Universitetsforlaget, Oslo.
- Hvattum, Sidsel Hauff (1993) Jentene i Nessas aksjonstropp: Vi gjør som Gud vil. Fakta om abort: Kvinner tør ikke bli mødre. *Kvinner og Klær*, 5.10.1993.
- Høyser, Svennik (1992) *Et utkast til pressehistorien*. Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo.
- Haaland, Arild (1987) *Hamsun – spenninger og slør*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Haas, Gerhard (1969) Essayets særmerke og topoi. I: Grepstad, Ottar (red.) (1982) *Essayet i Norge*, 229–288. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Irving, John (1993) En redningsaksjon for Piggy Sneed. I: Irving, John (1993) *Pension Grillparzer*, 7–23. Oversatt av Tor Fotland, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Jakobson, Roman (1967) Lingvistik og poetik. *Vindrosen*, 1967, 7, 41–52.
- Johannesen, Georg (1981) *Om den norske skrivemåten*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- (1987) *Rhetorica Norvegica*. LNU/J.W. Cappelens Forlag, Oslo.
- (1992) *Retorikkens tre ansikter*. LNU/J.W. Cappelens Forlag, Oslo.
- Johnsen, Egil Børre (1994) Hvor poetiske var poetene? *Dagbladet*, 24.5.1994.
- (1995a) *Den andre litteraturen*. Cappelens Uopulære Skrifter, Oslo.
- (red.) (1995b) *Virkelighetens forvaltere. Norsk sakprosa. Første bok*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Johnstad, Gunnar (1987) *Ord i Bibelen*. Det Norske Bibelselskap, Oslo.
- Jor, Finn (1988) Sakprosa – mer enn prosa om sak. I: Enestvedt, Åse og Egil Børre Johnsen (red.) (1988) *En bok for sakens skyld*, 45–52. Norsk Faglitterær Forfatterforening 1978–1988, Oslo.
- Juhl, P. D. (1980) *Interpretation. An Essay in the Philosophy of Literary Criticism*. Princeton University Press, New Jersey.

- Jørgensen, Charlotte og Merete Onsberg (1987) *Praktisk argumentation*. Teknisk Forlag A/S, København.
- Jørgensen, Charlotte m.fl. (1994) *Retorik der flytter stemmer*. Gyldendal, København.
- Kennedy, George A. (1980) *Classical Rhetoric and Its Christian and Sekular Tradition from Ancient to Modern Times*. Croom Helm, London.
- Ketelsen, Uwe-K. (1983) *Das Zeitalter des Holzlöffels – das Zeitalter der kartoffel. Eine ergänzende Erwiderng auf E. Rumbkes Interpretation von Hamsuns Roman «Segen der Erde»*. I: Uecker, Heiko (1983) *Auf alten und neuen Pfaden. Eine Dokumentation zur Hamsun-Forschung*, 159–165. Verlag Peter Lang, Frankfurt am Main.
- Kierkegaard, Søren (1843) *Frygt og Bæven*. Gyldendals uglebøker 1966, trykt etter 5. utgave. Innledning og noter ved Niels Thulstrup. København.
- Kittang, Atle m.fl. (red.) (1991) *Moderne litteraturteori. En antologi*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Kittang, Atle (1984) *Luft, vind, ingenting. Hamsuns desillusjonsromanar frå Sult til Ringen sluttet*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- (1995) Knut Hamsun og nazismen. I: *UiB-magasinet*, 1995, 2, 10–13.
- Kjeldstadli, Knut (1989) Hvordan blir erfaringene mine bearbeidd når jeg skriver? Om personlige skriftlige dokumenter som kilde. *Dugnad*, 1989, 15:3, 3–14.
- Kolstad, Stener (1981) *Norsk anonym- og psevdonymleksikon*, Kunnskapsforlaget, Oslo.
- Kristensen, Evald Tang (1892) *Danske sagn som de har lydt i folkemunde udelukkende efter utrykte kilder*, bd. V: Spøgeri og Gjenfærd (1897), Silkeborg.
- Kvalsvik, Bjørn Nicolaisen (1986) Den mimetiske utfordringa. Tekstomgrepet i Paul Ricouers hermeneutikk. I: *Norsk Litterær Årbok* (1986), 169–192. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Lanham, Richard A. (1991) *A Handlist of Rhetorical Terms*. University of California Press, Berkeley/Los Angeles/Oxford.
- Larsen, Lars Frode (1980) *Dikteren og døden. En studie i Knut Hamsuns forfatterskap og livssyn*. Hovedoppgave, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo.
- (1994a) Hamsun – og nazimerket i hans panne. *Aftenposten* 2.9.1994.
- (1994b) «Aarstal av mit Liv», Om Knut Hamsuns «tallsvakhet». I: *Norsk Litterær Årbok* (1994), 115–124. Det Norske Samlaget, Oslo.
- (1995) Brevjungel full av glede og desperasjon. *Aftenposten* 21.5.1995.
- Lindhardt, Jan (1987a) *Retorik*. Munksgaard/LNU/Cappelen, København.

- (1987b) Norsk retorikk. *Syn og Segn*, 1987, 93:3, 260–265.
- (1989) *Tale og skrift – to kulturer*. Munksgaard, København.
- Linneberg, Arild (1989) Jon Fosse – skrivern. I: Fosse, Jon (1989) *Frå telling via showing til writing*. Det Norske Samlaget, Oslo.
- (1991) Theodor W. Adorno og essayet. I: Adorno, Theodor W. (1992) *Notar til litteraturen*, 9–24. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Lunde, Johs. (1978) *Alexander L. Kielland. Brev 1869–1906*, bd. 1, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Lunden, Mimi Sverdrup (1948) *Den lange arbeidsdagen*. Johan Grundt Tanum Forlag, Oslo.
- Lødstrup, Peter (1978) *Barneloven*. I: *A & Gs store norske leksikon*, bd. 1, 664–665. Kunnskapsforlaget, Oslo.
- Löventhal, Leo (1980) *Om Ibsen og Hamsun*. Innledning ved Øystein Rottem. Novus Forlag, Oslo.
- Markusson, Markus (1968) *Det stod i Dagbladet*. H. Aschehoug & Co, Oslo.
- Mathiesen, Thomas (1994) Forord. I: Foucault, Michel (1994) *Overvåkning og straff. Det moderne fengselssystemets fremvekst*, VII–XVIII. 2. utgave. Oversatt av Dag Østerberg. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Moi, Toril (1986a) *The Kristeva Reader*. Basil Blackwell Ltd., Oxford.
- (1986b) Semiotikk, psykoanalyse og kjærlighet. Julia Kristeva – en innføring. I: *Norsk Litterær Årbok* (1986), 151–168. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Nettum, Rolf Nyboe (1993) Knut Hamsun – den evige motsigelse. I: Bache Wiig, Harald og Astrid Sæther (red.) (1993) *100 år etter – om det litterære livet i Norge i 1890-åra*, 66–83. H. Aschehoug & Co, Oslo.
- Nielsen, Beth Grothe (1982) *Lætfærdige quindfolk. Om Gisle Nielsdatter og andre barnemordersker*. Delta, København.
- Nordahl, Helge (1994) *Retorikk*. Grøndahl Dreyer, Oslo.
- Norges Lover 1682–1963* (1964) Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Norges Lover 1685–1991* (1992) Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Norsk biografisk leksikon* (1923–1977) H. Aschehoug & Co, Kristiania/Oslo.
- Norske Aviser 1763–1969. En bibliografi* (1973–1974) 1. Alfabetisk fortegnelse og 2. Registerbind, Universitetsbiblioteket i Oslo.
- Næss, Harald S. (1969) *Knut Hamsun og Amerika*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- (1986) Knut Hamsun and Growth of the Soil. *Scandinavica*, 1986, 25:1, 5–17.

- Knut Hamsuns brev 1915–1918. Privat arkiv – foreløpig uttrykt. Skal utgis i Bind IV av Harald S. Næss (1994–) *Knut Hamsuns brev*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- O'Connor, Anne (1991) *Child murdereress and dead child traditions*. FFCommunications No. 249, Academia Scientiarum Fennica, Helsinki.
- Pedersen, Bertel (1976) *Parodiens teori (Teoriens parodi)*. Berlingske Forlag, København.
- Pentikäinen, Juha (1968) *The Nordic Dead-Child Tradition. Nordic Dead-Child Beings. A Study in Comparative Religion*. FFCommunications No. 202, Academia Scientiarum Fennica, Helsinki.
- Pettersen, Hjalmar (1890) *Anonymer og pseudonymer i den norske literatur 1678–1890*. Kristiania.
- (1924) *Norsk anonym- og pseudonymlexikon*. Steenske Forlag, Kristiania.
- Plett, Heinrich F. (red.) (1991) *Intertextuality*. Walter de Gruyter, Berlin og New York.
- Popperwell, Ronald (1970) Critical Attitudes to Knut Hamsun, 1890–1969. *Scandinavica*, 1970, 9:9, 1–23.
- Ricouer, Paul (1988) *Från text till handling. En antologi om hermeneutik*. Redigert av Peter Kemp og Bengt Kristensson, Symposium Bokförlag, Stockholm/Lund.
- Ring, Barbra (1914) *Jomfruen*. H. Aschehoug & Co, Kristiania.
- Roksvold, Thore (1989) *Retorikk for journalister*. LNU/J.W. Cappelens Forlag, Oslo.
- Rottem, Øystein (1991) *Sigurd Hoel. Et nærbilde*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- (1994) *Hamsun og Schopenhauer*. Foredrag på «Hamsundage på Schæffergården» 23.4.1994.
- (1995) *Kulturradikale debattinnlegg i mellomkrigstiden*. Forelesning på sakprosa-seminar 3.3.1995, Institutt for kulturstudier, Universitetet i Oslo.
- Rue, Harald (1985) Kva vil satiren? Oversatt av Ottar Grepstad. *Syn og Segn*, 1985, 91:1, 80–86.
- Schaarschmidt, Peter (1974) *Fictionale und nichtfictionale Texte desselben Autors*. Arbeitstexte für den Unterricht, Philipp Reclam Jun., Stuttgart.
- Schrumpf, Ellen (1992) Noen linjer i norsk kvinnehistorie gjennom de siste hundre år. I: Segelcke, Nanna (red.) (1992) *Norge ad notam. En kulturhistorisk innføring*, 127–135. Aventura Forlag, Oslo.
- Segelcke, Nanna (red.) (1992) *Norge ad notam. En kulturhistorisk innføring*. Aventura Forlag, Oslo.

- Seip, Anne Lise (1992) Velferdsstatens utvikling: Trangen til trygghet og en ny rasjonalitet. I: Segelcke, Nanna (red.) (1992) *Norge ad notam. En kulturhistorisk innføring*, 218–228. Aventura Forlag, Oslo.
- Simpson, Allen (1976) Hamsun and Camus: Consciousness in *Markens Grøde* and «The Myth of Sisyphus». *Scandinavian Studies*, 1976, 48:3, 272–283.
- (1984) Midt i Forgjængelsens Karneval. *Scandinavian Studies*, 1984, 56:1, 1–35.
- Sjkløvsik, Viktor (1991) Kunsten som grep. I: Kittang, Atle m.fl. (red.) (1991) *Moderne litteraturteori. En antologi*, 11–25. Universitetsforlaget, Oslo.
- Skavlan, Einar (1929) *Knut Hamsun*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Skyum–Nilsen, Peder og Hartmut Schröder (red.) (1994) *Rhetorics and stylistics today: International anthology*. Peter Lang, Frankfurt am Main.
- Slaattelid, Hermund (1993) *Cicero – Quintilian – Tacitus. Romersk retorikk*. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Sogner, Sølvi (1984) Barn: Ressurs eller byrde? I: Hodne, Bjarne og Sølvi Sogner (red.) (1984) *Barn av sin tid. Fra norske barns historie*, 15–21. Universitetsforlaget, Oslo.
- (1990) *Far sjøl i stua og familien hans. Trekk fra norsk familiehistorie før og nå*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Sommerfeldt, W.P. (1946) *Forfattermerker i norske aviser og tidsskrifter*. Fabritius & Sønnen, Oslo.
- Stortings-Forhandlinger* (1915) bd. 7a, 690–697. Centraltrykkeriet, Kristiania.
- Syvertsen, Trine (1993) *Mediehistorie – fjernsyn*. Forelesning i medievitenskap 24.2.1993, Institutt for medier og kommunikasjon, Oslo.
- Sørensen, Øystein (1992) Hovedlinjer og milepæler i Norges historie. I: Segelcke, Nanna (red.) (1992) *Norge ad notam. En kulturhistorisk innføring*, 9–22. Aventura Forlag, Oslo.
- Thelander, Mats (1970) *Fictionsprosa och Sakprosa*. Studentlitteratur, Lund.
- Todorov, Tzvetan (1981) *Introduction to Poetics*. Oversatt av Richard Howard, The Harvester Press Ltd., Brighton.
- Toulmin, Stephen (1958) *The Uses of Argument*. Cambridge University Press, London.
- Utaker, Arild (1987) Et brev fra middelalderen til dagens norsklærere. *Norsklæreren*, 1987, 11:4, 56–60.
- Vagle, Wenche m.fl. (1993) *Tekst og kontekst*. LNU/J.W. Cappelens Forlag, Oslo.

- Waldahl, Ragnar (1989) *Mediepåvirkning*. Ad Notam Forlag, Oslo.
- Wandrup, Fredrik (1984) *Jens Bjørneboe. Mannen, myten og kunsten*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Wellek, René og Austin Warren (1970) *Litteraturteori*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Wergeland, Henrik (1920) *Samlede Skrifter*, bd. 3 (1832–1837), 205–233. Steenske Forlag, Kristiania.
- Wergeland, Ingrid E. (1994) Dikteren Knut Hamsun og vi. *Aftenposten* 19.8.94.
- With, Nanna (1920) *Illustreret Biografisk Leksikon*. A/S With & Co's Forlag, Kristiania.
- Woel, Cai M. (1929) *Knut Hamsun*. Woels Forlag, København.
- Østby, Arvid (1972) *Knut Hamsun. En bibliografi*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Österdahl, Alf (1980) Nyare retorikforskning. *Samlaren*, 1980, 101:1, 101–125.
- Øyslebø, Olaf (1964) *Hamsun gjennom stilen*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Aarnes, Asbjørn (1965) *Litterært Leksikon*. Johan Grundt Tanum Forlag, Oslo.
- Aarseth, Asbjørn (1976) *Episke strukturer*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Åslund, Arnfinn (1990) Bjørnson i retorikkens perspektiv. *Agora*, 1990, 8:1–2, 221–285.

Sammendrag

I denne hovedoppgaven analyserer jeg tekster fra Knut Hamsuns (1859–1952) rikholdige sakprosaproduksjon. I mer enn 70 år var Hamsun en ivrig innsender av artikler, reisebrev, debattinnlegg mm. til norske aviser. Svært mye av denne produksjonen er lite kjent og bare behandlet summarisk i enkelte antologier og monografier om Hamsun. Jeg synes derfor det var spennende å ta fatt på et såpass uberørt Hamsun-materiale. Tekstene jeg har valgt ut er en debatt som foregikk i flere aviser, bl.a. *Morgenbladet*, *Aftenposten*, *Tidens Tegn* og *Dagbladet*, i årene 1915–1918. Debatten kalles «barnemorddebatten», og Knut Hamsun innledet den med et innlegg i *Morgenbladet* 16.1.1915. Her skriver han om en «ung Pike som hadde faat 8 Maaneders Straf for at ha dræpt sit Barn». Hamsun viste i sitt første innlegg, og også i de øvrige seks, at han var svært mot slike milde straffer for barnemord. Hamsun, som hele livet elsket barn og hyllet ungdommen, brukte alle sine retoriske evner for å få avisleserne til å forstå det paradoksale i å «samle paa Mordersker» i stedet for «levende, velskapede Børn». Han gikk hardt ut allerede i sitt første innlegg, og forlangte hending som straff for foreldrene til det drepte barnet: «Hæng begge Forældrene, rensk dem ut! Hæng de første Hundrevis av dem, for de er haapløse.» Reaksjonene på dette utspillet lot ikke vente på seg, og blant innsenderne av motinnlegg var flere kjente personer i samtiden, bl.a. Sigrid Undset og Katti Anker Møller.

I oppgaven analyserer jeg primært Hamsuns innlegg, men også enkelte avsnitt fra hans motdebattanters innlegg. Det teoretiske utgangspunktet mitt er retorikkteori og argumentasjonsteori samt noe intertekstualitetsteori. Jeg studerer altså primært Hamsuns argumentasjon og hans retoriske virkemidler. Dessuten omtaler jeg de ideologiske synspunktene som kommer til uttrykk i hans innlegg.

I forlengelsen av sakprosaanalysen foretar jeg en kort analyse av Hamsuns behandling av barnemordproblematikken skjønnlitterært i romanen *Markens Grøde*. I denne romanen forekommer det to barnemord, og det viser seg at Hamsun viderefører mye av polemikken fra barnemorddebatten i romanens «barnemordavsnitt». Elementer fra sakprosaen brukes i skjønnlitteraturen, og «skjønnlitterære virkemidler» (metaforer, narrasjoner osv.) brukes i sakprosaen. En sentral påstand i oppgaven er altså at *både* dikteren og polemikeren kommer til uttrykk i begge sjangre. Hamsuns tekster om emnet barnemord problematiserer derfor de sjangerskillene som vi ofte setter mellom sakprosa og skjønnlitteratur.

Bilag

I. Barnemorddebatten

II. Debatt - Hamsun og Ellingsen

III. Barneloven

IV. Straffeloven

Bilag I

Barnemorddebatten

- Oversikt over alle debattantene og avisinnleggene**
 - Biografiske data om debattantene**
 - Hamsuns notatlapper**
- Brev fra og til Hamsun fra 1915–1918 der barnemorddebatten er nevnt**
 - Liste over litteratur som nevner barnemorddebatten**
 - Alle avisinnleggene i kronologisk rekkefølge**
 - Mikrofilmreferanser**

Innhold:

1. Innledning	5
2. Oversikt over alle debattantene og avisinnleggene	5
3. Biografiske data om debattantene	7
4. Hamsuns notatlapper	15
5. Brev fra og til Hamsun fra 1915–1918 der barnemorddebatten er nevnt	17
6. Liste over litteratur som nevner barnemorddebatten	29
7. Alle avisinnleggene i kronologisk rekkefølge	30
8. Mikrofilmreferanser	115

1. Innledning

Alle avisinnleggene som følger nedenfor er hentet fra mikrofilmene av norske aviser ved Universitetsbiblioteket i Oslo (se kap. 8. for mikrofilmnr.). Innleggene som står umarkert er registrert i Arvid Østby *Knut Hamsun – en bibliografi* (1972:63f), mens innleggene som er markert med * før debattantens navn har jeg funnet selv bl.a. ved å følge opplysninger jeg har fått i leserinnleggene (Hamsun summerer f.eks. opp hvem han har fått svar fra «siden sist han skrev» i noen av sine innlegg). Originalortografien er beholdt i alle innleggene (f.eks. stor bokstav i substantiv i de fleste innleggene i *Morgenbladet* og aa for å i alle innleggene). Jeg har rettet trykkfeil der disse er åpenbare (svært få feil, men f.eks. er *han* rettet til *hun* et sted i Hamsuns innlegg i *Norske Intelligenssedler* 1916, nr. 63). Jeg har skrevet inn både opptrykk av et innlegg og originalinnlegget der dette er relevant (f.eks. Hamsun, Knut: *Morgenbladet* 1915, nr. 70 – 10.2. s. 1 og opptrykk i *Dagbladet* 1915, nr. 52 – 15.2. s. 3). Dette har jeg gjort fordi det som oftest er med en kommentar fra redaksjonelt hold, og at det i tillegg er interessant å se de ortografiske forskjellene i samme innlegg i ulike aviser (f.eks. *Morgenbladet* og *Dagbladet*).

2. Oversikt over alle debattantene og avisinnleggene

Hamsun, Knut: <i>Morgenbladet</i> 1915, nr. 26 – 16.1. s. 1	30
* Red. leder: <i>Social-Demokraten</i> 1915, nr. 16 – 20.1. s. 4.....	31
* Hamsun, Knut: (opprett) <i>Agder – Flekkefjords Tidende</i> 1915, nr. 9 – 22.1. s. 1	32
* Red. leder: <i>Agder – Flekkefjords Tidende</i> 1915, nr. 9 – 22.1. s. 1	33
Barth, Justus: <i>Morgenbladet</i> 1915, nr. 38 – 23.1. s. 4	34
Barth, Justus: (opprett) <i>Dagbladet</i> 1915, nr. 28 – 25.1. s. 2.....	35
* Barth, Justus: (opprett) <i>Social-Demokraten</i> 1915, nr. 22 – 27.1. s. 3	36
Kristensen, Dagny: <i>Morgenbladet</i> 1915, nr. 44 – 27.1. s. 4	38
Wiesener, Ragnhild: <i>Morgenbladet</i> 1915, nr. 50 – 30.1. s. 1	39
* -s -s.: <i>Agder – Flekkefjords Tidende</i> 1915, nr. 13 – 1.2. s. 1	40
Kristensen, Dagny: <i>Morgenbladet</i> 1915, nr. 57 – 3.2. s. 4	41
Wiesener, Ragnhild: <i>Morgenbladet</i> 1915, nr. 63 – 6.2. s. 2	42
Hamsun, Knut: <i>Morgenbladet</i> 1915, nr. 70 – 10.2. s. 1	43

* Løken, Olaus: <i>Norske Intelligenssedler</i> 1915, nr. 44 – 14.2. s. 3–4	45
Hamsun, Knut: (optrykk) <i>Dagbladet</i> 1915, nr. 52 – 15.2. s. 3	47
Undset, Sigrid: <i>Morgenbladet</i> 1915, nr. 85 – 18.2. s. 1	50
Wiesener, Ragnhild: <i>Morgenbladet</i> 1915, nr. 90 – 21.2. s. 6	52
Middelthon, Joh.: <i>Morgenbladet</i> 1915, nr. 103 – 28.2. s. 2	53
Møller, Katti Anker: <i>Morgenbladet</i> 1915, nr. 103 – 28.2. s. 2	55
Dal, Signe Greve: <i>Morgenbladet</i> 1915, nr. 103 – 28.2. s. 2–3	56
Hamsun, Knut: <i>Morgenbladet</i> 1915, nr. 111 – 4.3. s. 1	57
Kristensen, Dagny: <i>Morgenbladet</i> 1915, nr. 116 – 7.3. s. 4	61
Ring, Barbra: <i>Morgenbladet</i> 1915, nr. 120 – 9.3. s. 3	62
* Løken, Olaus: <i>Norske Intelligenssedler</i> 1915, nr. 68 – 10.3. s. 2	65
Middelthon, Joh.: <i>Morgenbladet</i> 1915, nr. 142 – 21.3. s. 4	68
Backer, Anna: <i>Morgenbladet</i> 1915, nr. 155 – 28.3. s. 6	69
Castberg, Berna: <i>Morgenbladet</i> 1915, nr. 165 – 4.4. s. 6	73
* Red. leder: <i>Norske Intelligenssedler</i> 1916, nr. 63 – 5.3. s. 3	76
Hamsun, Knut: <i>Norske Intelligenssedler</i> 1916, nr. 63 – 5.3. s. 3	78
Hamsun, Knut: (optrykk) <i>Morgenbladet</i> 1916, nr. 120 – 6.3. s. 2	80
C.F.: <i>Norske Intelligenssedler</i> 1916, nr. 66 – 8.3. s. 3	82
Christensen, Hjalmar: <i>Morgenbladet</i> 1916, nr. 124 – 8.3. s. 1	83
Boye, Ingeborg: <i>Norske Intelligenssedler</i> 1916, nr. 67 – 9.3. s. 3	84
Møller, Katti Anker: <i>Norske Intelligenssedler</i> 1916, nr. 68 – 10.3. s. 3	85
Hauge, Hans Nilsen: <i>Aftenposten</i> 1916, nr. 130 – 10.3. s. 3	86
Løken, Olaus: <i>Norske Intelligenssedler</i> 1916, nr. 69 – 11.3. s. 3	87
Scharffenberg, Johan: <i>Norske Intelligenssedler</i> 1916, nr. 70 – 12.3. s. 3–4	89
* Lie, Erik: <i>Norske Intelligenssedler</i> 1916, nr. 71 – 13.3. s. 2–3	91
Hjort, Otto: (karikatur) <i>Humoristen</i> 11, 1916, nr. 13 – 25.3. s. 3	93
Sitje: <i>Tidens Tegn</i> 1916, nr. 86 – 28.3. s. 6–7	94
Hamsun, Knut: <i>Aftenposten</i> 1916, nr. 200 – 16.4. s. 1–2	98
Scharffenberg, Johan: <i>Norske Intelligenssedler</i> 1916, nr. 109 – 20.4. s. 3–4	101

* Møller, Katti Anker: <i>Norske Intelligenssedler</i> 1916, nr. 112 – 25.4. s. 3	104
Hamsun, Knut: (optrykk) <i>Avisen</i> 1916, nr. 19 – 4.5. s. 291–292 m/red. kommentar.	105
Red. leder: <i>Dagbladet</i> 1916, nr. 307 – 15.9. s. 2	107
(optrykk i <i>Det stod i Dagbladet</i> , Oslo 1968 s. 77–79)	
Malm, O.: <i>Dagbladet</i> 1916, nr. 312 – 18.9. s. 2	109
Hamsun, Knut: <i>Dagbladet</i> 1916, nr. 332 – 2.10. s. 2	110
Hjort, Otto: (karikatur) <i>Hvepsen</i> 12, 1917, nr. 24 – 23.6. s. 189	112
Hamsun, Knut: <i>Politiken</i> 1918, nr. 159 – 8.6. s. 8	112
Hamsun, Knut: (optrykk) <i>Morgenbladet</i> 1918, nr. 287 – 10.6. s. 3	113

3. Biografiske data om debattantene

Jeg har selvsagt ingen mulighet innenfor denne oppgavens rammer til å gi en utfyllende biografi (og bibliografi) over debattantene. Jeg mener likevel det er viktig å ha noen opplysninger om hver av aktørene i barnemorddebatten, hvilket yrke de har, hvordan de evt. kjenner Hamsun osv., for at vi skal kunne forstå noe av den biografiske bakgrunnen for de enkelte avisinnleggene. Her følger derfor en alfabetisk liste med alle debattantene, og kilden er i de fleste tilfeller *Norsk biografisk leksikon* (1923–1977) (heretter *Nbl*). Jeg har også sjekket fødsels-, dødsår, yrke osv. til alle debattantene i Universitetsbibliotekets biografiske seksjon (heretter *UBb*).

Backer, Anna

(1868–1942) F. Anna Sophie Fredrikke Friis Giebelhausen. Gift med disponent Z. Backer. (*UBb*)

Barth, Justus

(1863–1931) Dr. med. Har bl.a. gitt ut boken *Norrønaskaller*, Universitetets anatomiske institutt 1896. (*UBb*)

Boye, Ingeborg

(1871–1948) F. Olsen. Journalist, red.sekr. Doktorfrue. (*UBb*)

Castberg, Berna

Jeg fant henne ikke i *UBb* eller i *Nbl*. Det står flere menn med etternavnet Castberg i *Nbl*, men hun er ikke gift med noen av disse.

C.F.

Jeg har ikke funnet ut hvem som skjuler seg bak denne forkortelsen. I Hjalmar Pettersens (1890 og 1924) *Anonymer og pseudonymer i den norske litteratur* eller *Norsk anonym- og pseudonymleksikon* finnes ingen C.F. Heller ikke i det nyere *Norsk anonym og pseudonymleksikon* av Stener Kolstad (1981) eller *Forfattermerker i norske aviser og tidsskrifter* av W.P. Sommerfeldt (1946).

Chrisensen, Hjalmar

(1869–1925) Cand. jur. i 1892 og dr. philos. i 1903 med den franske forfatteren/filosofen Gustave Flaubert som emne. Fra 1893 jobbet han som sceneinstruktør ved Christiania Theater, fem år senere forlot han teatret og konkurrerte med Gerhard Gran om professoratet i nordisk litteratur, men fikk ikke embetet. Når man unntar året 1901–1902 da han hadde et stipendium som foreleser i litteraturhistorie ved Bergens Museum, levde han resten av livet som journalist og forfatter, dels i Kristiania og Bergen, og dels i fødestedet Førde, der han hadde fast bopel fra 1916.

I hans tid som sceneinstruktør satte han bl.a. opp Hamsuns skuespill «Ved Rigets Port» og «Livets Spil». Hans egen litterære produksjon er omfangsrik og mangeartert. Mange artikler og anmeldelser bl.a. i *Bergens Tidende*, *Dagbladet*, *Morgenbladet* og *Tidens Tegn*. Mange artikler i tidsskrifter (*Samtiden*, *Edda*, m.fl.) Over førti bøker: Romaner, essaysamlinger, novellesamling, skuespill. (*Nbl* II:530–535 og UBb)

Dal, Signe Greve

(1867–1944) Forfatter. (UBb)

Hamsun, Knut

(1859–1952) Se kort biografi og bibliografi (før referanser) i oppgaven.

Hauge, Hans Nilsen

(1853–1931) Prest og politiker. Barnebarn av Hans Nielsen Hauge (1771–1824). Cand. theol. 1877. Bortsett fra noen år som sjømannsprest tilbrakte H.N.H. hele sin prestetid i eller i omegnen av sin fødeby Skien. Han representerte Brevik på Stortinget 1895–1900. Selv om han var konservativ i sitt teologiske syn, opptrådte H.N.H. ved flere anledninger formidlende i teologiske stridigheter. Han så det gode i begge retninger og søkte å samle til et positivt arbeid. (*Nbl* V:523 og UBb)

Hjort, Otto

(1884–1927?) Karikaturtegner, lektor. (UBb)

Kristensen, Dagny

(1876–1962) Sekretær i Riksrevisjonen i flere år, og departementsfunksjonær. Mariaordenens grunnlegger. Hun skrev en del vers og prosa i forskjellige Kristiania-aviser

og tidsskrift, og hun var litteraturkritiker i *Morgenbladet*. Hun var en god venninne av Hamsun, og vi finner brev fra Hamsun til D.K. bl.a. 26.6.1907 (UBs brevsamlinger 130). Hun var søsterdatter til Bjørnstjerne Bjørnson, og søster til Brede Kristensen. Det var gjennom B.K. at Hamsun ble kjent med D.K. B.K. var religionshistoriker med store språkkunnskaper. Han studerte bl.a. egyptologi i Paris 1892–93. (UBb og muntlige opplysninger fra Harald S. Næss)

Lie, Erik

(1868–1943) Forfatter og journalist. Sønn av Jonas Lie. Oppholdt seg i 1890-årene mye i Paris, hvor han skrev *Honoré de Balzac, Mennesket og Kunstneren* (1893), en litterær-biografisk studie som Georg Brandes anbefalte til Hegel og senere anmeldte rosende. I 1896 utga E.L. *Den europæiske Litteratur i kulturhistoriske Billeder*. Han var samtidig medarbeider i europeiske aviser og tidsskrifter, og sendte korrespondanser hjem til *Verdens Gang* og andre nordiske aviser.

I november 1893 var E.L. i Kristiania og tok da initiativet til at Norsk Forfatterforening ble stiftet. Som litteraturanmelder i *Dagbladet* og *Norske Intelligenssedler* holdt han kontakt med den nye forfattergenerasjonen. Etter at han i 1905 bosatte seg i Norge ga han ut flere bøker, bl.a. *Jonas Lie, Oplevelser, fortalt af Erik Lie* (1908), *Arne Garborg, En livsskildring* (1914), *Erindringer fra et dikterhjem* (1928) og *Jonas Lie, En livsskildring* (1933). Disse bøkene er ingen kritiske litteraturstudier, men har verdi pga. forfatterens førstehåndskjennskap til de to dikterne. E.L. har også skrevet romaner, fortellinger og guttebøker. (Nbl VIII:312–313 og UBb)

Løken, Hjalmar

(1852–1932) H. L. er ikke en av de navngitte avisdebattantene, men han var redaktør i *Norske Intelligenssedler* fra nr. 149, 1890 til nr. 177, 1918 (fra nr. 162, 1890 til nr. 1, 1913 var han også utgiver). Det er altså sannsynlig at H.L. står bak lederen i *Norske Intelligenssedler* nr. 63, 1916. H.L. var cand. jur., og praktiserte som overrettssaksfører i Kristiania fra 1879, som advokat 1883–86, da han overtok redaktørstillingen i venstrebladet *Dagsposten* i Trondheim. Denne stillingen hadde han til 1890, da han kjøpte *Christiania Intelligenssedler* (som fra 1893 tok tilbake sitt opprinnelige navn *Norske Intelligenssedler*).

H.L. var ikke nyhetsjournalist, men artikkelskribent. Han var interessert i alt som var oppe i tiden, og arbeidet ivrig for kvinnens likestilling med mannen, for bedre skoler, for bedre sosiale forhold, jernbanebygging osv. Han hadde også stor interesse for litteratur og kunst, særlig for skuespillerkunsten. Ved sine saklige, hensynsfulle og kloke artikler opparbeidet han sitt blad til å bli et av de mest ansette i landet. Blant hans medarbeidere var bl.a. Bjørnstjerne Bjørnson. H.L. hadde politisk tilhørighet til venstre. (Nbl VIII:578–579 og UBb)

Løken, Olaug

(1854–1925) F. Olaug Marie Löchen, kokebokforfatter og interessert fremskrittsskvinne. Gift med redaktør Hjalmar Løken (se over). Meldte seg straks inn i Kvinnesaksforeningen da den ble stiftet, men kunne ikke gå inn i styret da helsen ikke var helt god. O.L. var dypt religiøs og kjente sin Bibel godt. Etter at O.L. flyttet til Kristiania i 1890, ble hun snart sin manns medarbeider i *Norske Intelligenssedler*. Hun skrev flere artikler som senere utviklet seg til en ukentlig «huskjeller», som behandlet hus- og matstell, barnstell og oppdragelsesspørsmål. (Nbl VIII:579–580 og UBb)

Malm, O(le Olsen)

(1854–1917) Veterinærdirektør. Medisinsk embetseksamen 1880. Han gjorde seg allerede tidlig bemerket som en fremtredende foreningsmann. Han tok dyrlegeeksamen i 1889, reiste så til Paris, hvor han arbeidet 8 måneder ved Institut Pasteur og studerte samtidig ved veterinærhøgskolen i Alfort ved Paris. I 1894 ble han landets første veterinærdirektør, og fungerte som dette til sin død. Dr. med. 1894.

O.M. var aktivt med i politikken på venstresiden til 1904, men ble så valgt inn i kommunestyret i Kristiania for Høyre, og ble der til 1910. Skrev en rekke artikler om faglige og aktuelle emner i innen- og utenlandske aviser og tidsskrifter. Skrev i 1916 bok om *Barneformindskelsen i Norge og dens aarsaker*. O.M. var en mann med bestemte meninger, og han la heller ikke skjul på dem. I *Hvem er hvem* 1912 står anført som hans spesielle interesser: «Fotgjænger og motstander av kvindesaken». I den korte tid O.M. var på Stortinget gjorde han seg mest kjent ved sin fanatiske bekjempelse av kvinnestemmeretten og kvinnesaken i det hele. Han søkte – tross tidsånden og majoriteten – å vinne gehør for *sitt* syn. (Nbl IX:47–52)

Middelthon, Joh.

(1882–1949) Advokat. (UBb)

Møller, Katti Anker

(1868–1945) (Cathrine), sosialreformator og kvinnesakskvinne. Vokste opp i et idealistisk og frisinnet folkehøgskolehjem. K.A.M. innledet en ny tid for kvinnesaken. Gjennom morens dobbeltrolle som «høgskolemor» og mor for etter hvert mange barn, observerte K.A.M. at det var på det seksuelle området noen av kvinnens vanskeligste problemer lå, bl.a. deres angst for stadig nye svangerskap. Kvinnesakskvinnene hadde tidligere nesten utelukkende vært opptatt av økonomisk og politisk frigjøring, og hun kom i et motsetningsforhold til disse (bl.a. Gina Krog).

Hun startet som 32-åring og mor til tre barn for fullt med sitt arbeid – talskvinne for de uheldigst stilte i samfunnet, de ugifte mødre og deres barn. Fra 1901 holdt hun foredrag på 70 forskjellige steder i landet om den ugifte mors og det uekte barns rettsstilling. Hun krevde at moren skulle få mer økonomisk støtte fra faren og samfunnet,

og at barnet skulle ha både navn og arv etter faren. Det lyktes for henne å få svogeren Johan Castberg (1862–1926) varmt og aktivt interessert i saken, og man kan si at de Castbergske barnelover fra 1915 like mye er hennes fortjeneste som hans. Hun deltok i arbeidet like til proposisjonen var trykt, men beskjeden som hun var, holdt hun sin egen person i bakgrunnen.

Samme år som de Castbergske barnelover ble vedtatt, holdt K.A.M. sitt oppsiktsvekkende foredrag om «Moderskabets frigjørelse» i Stemmerettsklubben i Kristiania. Kvinnefrigjøringen var illusorisk, hevdet hun her, så lenge hustruen, særlig i de fattige befolkningslag, var underkastet en vettløs, ydmykende «fødtevang». Kjennskapet til prevensjon måtte spres og abort tillates som en nødforanstaltning. Alt i 1913 hadde hun i *Social-Demokraten* hevdet kvinnens rett til å bestemme over sitt foster og krevde straffefrihet for den lege som hjelper en ulykkelig og nedbrutt kvinne.

Hennes virke hadde også særs oppbyggende sider. Alt i 1902 hadde hun som medlem av Hvite Bånds avholdsorganisasjon stiftet det første «Hjem for ugifte mødre», og flere fulgte. På andre viktige områder, som jordmorsutdannelse, kvinneklinikker, seksualundervisning i skolen, husmorskoler med mødrefag, barselpenger, fritt opphold på fødehjem osv. , gjorde hun en stor innsats. Hun startet også veiledningskontor for mødre med oppgaven å selge og veilede i bruk av prevensjon og gi undervisning i svangerskapshygiene og barnestell.

K.A.M. gjorde aldri opprør mot kvinnens naturlige oppgave som hustru og mor. Hun var overbevist om at alle normale kvinner gjerne vil ha barn, når man bare gir dem levelige kår. Hennes syn på morskapet var usentimentalt, praktisk og nøkternt. Hun hadde dristighet nok til å nevne tingene ved sine rette navn, selv om hennes ideer møtte forbitret motstand (bl.a. av Sigrid Undset). (Nbl IX:571–573 og UBb)

Ring, Barbra

(1870–1955) Forfatter og journalist. Hennes skjønnlitterære forfatterskap var fra første stund preget av kultur og tradisjon. Hun debuterte som forfatter med ungpikéboken *Babbens dagbok* (1904). I en årrekke framover skapte B.R. barnebøker som er blitt «klassiske» i norsk litteratur, fortellingene om Peik, Fjeldmus og Bymus, Tertit osv.

Samtidig med at B.R. skrev sine første barnebøker, arbeidet hun som bibliotekar og arkivar, og hun skaffet seg et navn som journalist i dagspressen. 1906–14 var hun fast anmelder av teater og litteratur i *Ørebladet*, siden arbeidet hun femten år for forskjellige hovedstadsaviser, inntil hun i 1929 ble fast tilknyttet *Nationen* som bladets hovedanmelder av litteratur.

Som forfatter gikk hun fra å skrive barnebøker til å skrive folkelivsskildringer og bondefortellinger. Sitt første større arbeide leverte hun med romanen *Jomfruen*, – en historisk skildring fra Oslo og omegn på 1600-tallet. Siden denne skrev B.R. mange romaner, og de beste regnes å være *Før kulden kommer* (1915), *Under seil* (1917), *Kvinde*

(1928), og *Lille Mette* (1930). Stilen er ellers ujevn, komposisjonen ofte løs og ikke tilstrekkelig gjennomarbeidet, og skildringen faller ofte fra hverandre i spredte, men treffende detaljer, som forfatteren ikke makter å samle til et helhetsbilde. B.R. skrev også kulturhistoriske og biografiske bøker og eventyrspill og barnekomedier. (Nbl XI:467–470 og UBb)

Scharffenberg, Johan

(1869–1965) Overlege og publisist. Utga diktsamlingen *Hjemløse sange* under pseudonymet Kai Lykke i 1889. Medisinsk embetseksamen i 1897. Tok sikte på psykiatrien som spesialfelt, og var et års tid assistentlege på Gaustad Asyl, siden arbeidet han på flere ulike «Sindssykeasy»]. J.S. var hele sitt liv aktivt med i samfunnsdebatten om demokrati, sosiale reformer, frisinn, sannhet og rett. Politisk sto han allerede i studentdagene på ytterste venstre fløy.

Avholdssaken var hans hjertesak. Han mente at alkohol er et narkotikum, og kunstig livsglede som skyldes et narkotikum er uforenlig med personlighetens frihet. J.S. ble en internasjonal autoritet på forskning rundt alkoholens skadevirkninger.

Andre viktige saker for J.S. var strafferetten, sinnssykepleien, forsvarssaken og kamp mot massesuggesjon (nazisme). (Nbl XII:288–297 og UBb)

Seland, Ingvald

(1876–1954) I.S. er ikke en av de navngitte avisdebattantene, men han var redaktør i *Agder – Flekkefjords Tidende* fra nr. 7, 1915 til nr. 131, 1939 (fra nr. 73, 1914 til nr. 7, 1915 var fetteren til I.S., Bernt Seland (1870–1963) redaktør-vikar. Bernt Seland jobbet vanligvis i *Haugesunds Avis*). Det er altså sannsynlig at I.S. (eller fetteren Bernt) står bak lederen i *Agder – Flekkefjords Tidende* nr. 9, 1915. I.S. var orientert om forfattere og i litteraturen, da broren hans, Hans Andreas Seland (1867–1949) var forfatter, bonde og oppleser. (Disse opplysningene har jeg fått av Ingvald Seland's sønn, Gudmund Seland, som tok over driften og redaktørjobben i *Agder – Flekkefjords Tidende* etter sin far, og som var der til avisen ble solgt fra Seland-familien i 1971.)

Sitje, (Olaf Halvorsen)

(1862–1949) Sorenskriver. (UBb)

Skavlan, Einar (Kielland)

(1882–1954) E.S. er ikke en av de navngitte avisdebattantene, men han var redaktør i *Dagbladet* fra nr. 311, 1915 til nr. 1, 1928. Det er altså sannsynlig at E.S. står bak lederen i *Dagbladet* nr. 307, 1916. E.S. var i tillegg til pressemann litteratur- og teaterkritiker og teaterleder. Cand. jur. i 1906, og prøvde da straks å komme inn i en av hovedstadens to venstreaviser *Dagbladet* eller *Norske Intelligenssedler*. Dette lyktes ikke, og han ble journalist og litterær medarbeider i *Verdens Gang*, som hadde brutt med Venstres politikk.

Han fulgte med redaktør O. Thommesen over i det nye *Tidens Tegn* i 1910. I 1914 ble han redaksjonssekretær i *Dagbladet*, og etter Hans Volckmars død ble han sjefsredaktør, noe han var helt til sin død, unntatt to år som sjef for Nationaltheatret (1928–1929), og i krigstiden.

Etter at E.S. tiltrådte som sjefsredaktør, fikk en rekke nye medarbeidere i *Dagbladet* gode åndelige vilkår. Kjente skribenter han knyttet til avisen er bl.a. Nils Collett Vogt, Ronald Fangen, Helge Krog, Sigurd Hoel, Paul Gjesdahl, Halldis Stenhamar, Gunnar Larsen og Johan Borgen. Utvalget av medarbeidere viser hvilken konsekvent linje E.S. holdt som leder av avisen.

Som litterær kritiker og teaterkritiker var han også de utpregede standpunktets mann. To bøker han har utgitt er eksempler på dette. Hans bok om Knut Hamsun (1929) er preget av stor beundring, og enda mer boken om hans store helt Gunnar Heiberg (1950).

Den politikk som *Dagbladet* hadde kjempet for i forgjengerens tid, ble viderefulgt. Avisen sto bl.a. Johan Castberg nær, også etter at E.S. ble redaktør. E.S. gikk bl.a. inn for samfunnsreguleringer i næringslivet og kamp mot nazisme. Han var i konsentrasjonsleir på Grini i 1942–43. (*Nbl* XIII:490–495)

-S -S.

Jeg har ikke funnet ut hvem som skjuler seg bak denne forkortelsen. Forkortelsen står ikke i noen av de anonym- og psevdonymleksikon jeg har nevnt ovenfor (under C.F.).

Gudmund Seland (se over) og nåværende redaktør av *Agder – Flekkefjords Tidende* kjenner heller ikke forkortelsen.

Undset, Sigrid

(1882–1949) Forfatter. Kontorpost hos Chr. Wisbech fra 1899–1909. Begynte så smått å skrive i denne perioden. *Fru Marta Oulie* kom ut i 1907 på Aschehougs forlag, som siden har gitt ut hele hennes norske produksjon. Plasserte seg straks innenfor den nyrealistiske romantradisjon, og ga ut flere romaner i rask rekkefølge. I 1909 hadde S.U. vunnet nok tillit til å si opp kontorposten, og hun reiste med et reisestipend til Roma. Utga *Jenny* i 1911. I juni 1912 giftet hun seg med Anders Svarstad, og de flyttet til Norge (Ski) i 1913. Hun fikk to barn før de i 1916 flyttet til Sinsen, og Svarstads tre barn fra første ekteskap flyttet inn hos dem. De slet med dårlig økonomi, og S.U. hadde mye å gjøre med barne- og husstell. Hun fikk allikevel tid til å skrive – både bøker og artikler/essays. Hun skrev flittig både i *Morgenbladet* og *Tidens Tegn*, – reisebrev, bokanmeldelser og debattinnlegg.

Verdenskrigen 1914–18 rystet S.U. og bekreftet hennes skepsis overfor den uforpliktende individualisme i tiden og troen på «utviklingen» som en prosess utenfor menneskets herredømme. Hennes oppgjør med verdioppløsningen i tiden blir mer markert jo lenger forfatterskapet skrider fram.

S.U. markerer seg etterhvert som en motstander av kvinnesakskvinnene og deres tro på likestillingens velsignelser og verdens forbedring hvis kvinnene fikk rå. Hun tar til motmæle bl.a. mot Katti Anker Møllers (se ovenfor) skrift *Kvindernes fødselspolitikk*. S.U. har den overbevisning at kvinnens primære oppgave som hustru og mor ikke uten ubotelig skade kan forenes med en forsvarlig innsats i yrkeslivet eller politikken.

I 1924 blir S.U. opptatt i den katolske kirke, men allerede i 1919 var hennes religiøse livsholdning et faktum. 1919 var et skille i S.U. liv på mange områder. Hun var utslitt etter intens skribentvirksomhet og strevsomt hjemmeliv, og hadde også sorg for den sykelige datteren, som etterhvert ble psykisk utviklingshemmet. Da hun denne våren ventet sitt tredje barn, flyttet hun på legens råd alene med sine egne barn til Lillehammer. Samlivet med Svarstad kom aldri til å bli gjenopptatt. På «Bjerkebæk» ble S.U. boende resten av livet.

Fra 1920–1927 kom S.U.s middelalderromaner ut i rask rekkefølge: Kristin Lavransdatter-trilogien (*Kransen* 1920, *Husfrue* 1921 og *Korset* 1922) og to bind om Olav Audunssøn (*Olav Audunssøn i Hestviken* 1925 og *Olav Audunssøn og hans børn* 1927). I 1928 fikk hun Nobelprisen i litteratur. Diktningen etter middelalderromanene er igjen lagt til S.U. samtid. I hennes siste roman, *Madame Dorthea* 1939, la hun igjen opp til en ny flerbinds historisk roman, men krigen og okkupasjonen satte sluttstreken for dette. Hun fortsatte imidlertid med å skrive fortellinger, essays mm., mye utgitt i Amerika, hvor hun oppholdt seg mye av okkupasjonstiden. (Nbl XVIII:372–390)

Vidnes, Jacob

(1875–1940) J.V. er ikke en av de navngitte avisdebattantene, men han var redaktør i *Social-Demokraten* fra nr. 103, 1912 til nr. 134, 1915. Det er altså sannsynlig at J.V. står bak lederen i *Social-Demokraten* nr. 16, 1915. Han var utdannet lærer i Volda i 1896, men jobbet hele livet i politikken og journalistikken. Han var medlem av Arbeiderpartiets hovedstyre 1912–1918, og av det internasjonale sosialistbyrå 1913–18. J.V. stiftet det første sosialdemokratiske ungdomslag i 1900. J.V. var pressekonsulent i Utenriksdep. fra 1919 og fram til sin død. (Nbl XVII:556–559)

Wiesener, Ragnhild

(1877–1957) F. Aamodt. Gift med sorenskriver Wiesener. (UBb)

4. Hamsuns notatlapper

Hamsun skrev en mengde notater på smålapper. På disse noterte han setninger og ord som han kunne bruke i sin skjønnlitteratur eller sakprosa. Det er funnet ni håndskrevne lapper som omhandler barnemorddebatten eller emnet barnemord, og disse er oppbevart ved Universitetsbiblioteket i Oslo, i håndskriftsarkivet. (Ms. fol. 3184. Gave fra Jonas Skougaard) Disse ni lappene ligger i en konvolutt fra Grand Hotel i Bodø sammen med en artikkel fra *Illustreret Maanedstidning* fra 1915, og konvolutten har påskriften «Barnemordene». Åtte av lappene er blyantskrevne, en er skrevet med sort penn. Fire av lappene er datert, og jeg refererer dem først selv om kronologien ikke er kjent for de udaterte lappene.

Innholdet i konvolutten:

1. lapp:

(Liten kalenderlapp, datoen er fredag 11.2.1916. Denne lappen er skrevet med penn.)

Klisne Ord om mit varme (ordet varme er overstrøket) Hjertelag.

Det er ikke jeg som trenger Klapp.

Anerkjendelse, det er Saken.

2. lapp:

(Liten kalenderlapp – datoen er lørdag 19.2.1916.)

Den (grove) og seirrike Forfølgelse av Smaabørn.

3. lapp:

(Liten kalenderlapp, datoen er torsdag 4.5.1916.)

Er det ikke et græsk Sagn om et Folk av Kvinder, Amazonerne, som taalte Mandfolk blandt sig bare en Gang om Aaret?

4. lapp:

(Stort brevark, på baksiden av et påbegynt brev til dir. Chr. Kønig, datert 6. juli 1916.)

Hr. Doktor Johan Scharffenberg sætter Selma Lagerløffs Psykologi høiere. Hvad denne gamle Pike som aldrig har været Mor og aldrig Far har siddet og utfunderet av Psykologi hos en Barnemorderske. Det imponerer Hr. Sch.

Det er akkurat det samme som naar en Sorenskriver som heter Sitje imponeres av Scharffenbergs Barnemords-statistik. Akkurat det samme.

De tror at naar de kan Kundskaben om en Ting saa er det alt som trænges. De øser ikke av Jorden, av denne Grund de gaar paa, av Livet, av Mennesket, Himlen, de øser av Bøker.

Hr. Sch. har sikkert løst Høffdings Psykologi og alle hans andre Almindeligheter, Hr. Sitje løser Schs. Statistik.

(En professor som heter Hjalmar Falch var Sakkyndig i et norsk Sprogspørsmål. Han kan megen Kundskap om Norsken, ja han forklarte seg i Retten at han var alene i sit Slag om at skjønne sig paa norsken. Denne Mand begynder en Artikel i T.T. slik: --)

En Dame, Fru Katti Anker Møller, kjender nøie til at Kvinden ikke *vil* dette som hun faar Barn av, det er bare Manden som vedblir at ville det, Svinet.

5. lapp:

(Avrevet lapp fra tysk blad/avis.)

Det er ikke Fostre av Indbildningskraft, det er Børn av Mennesker.

(Tonløs)

Grundværdistigning. Se Dagbl. om Boligsaken i Haugesund.

6. lapp:

(Avrevet lapp av et manus/brev om eller til Albert Engstrøm.)

Ægteskap maatte kunne ske ved Fuldmægtig.

Enten Avhold eller Præventiver – eller at Ægteskap stundom skal utøves ved Fuldmægtig – at hun skaffer en anden i sit Sted.

7. lapp:

(Avrevet lapp fra tysk blad/avis.)

Og da han ikke kan være saa nederdrægtig at «forsømme sin Kone» som det ogsaa heter – saa Stedfortræder ...

8. lapp:

(Avrevet ark av et talemanus («Mine Damer og Herrer...».)

Selv en saa forsigtig Etiker som Stæroke medgir at – se s. 641.

Forældrene kræver formeget – Børnene faar forlidet.

9. lapp:

(Avrevet hjørne av en konvolutt.)

Her krydset de motige Hovmænd Klinger. Og senere ...

Artikkelen fra *Illustreret Maanedstidning* fra 1915 (s. 163–164) har overskriften: Folk maa ind i egteskapet. Familievenlig politik. Den handler om et foredrag av Ragnar Vogt i Studenternes avholdsforening.

5. Brev fra og til Hamsun fra 1915–1918 der barnemorddebatten er nevnt

Jeg har lest gjennom alle Hamsuns brev fra årene 1914–1918, og her gjengir jeg de som omhandler barnemorddebatten eller emnet barnemord. Selv om ikke *hele* brevet omhandler barnemorddebatten, har jeg ikke kuttet ut deler av brev, fordi det bare er hele brevet som viser i hvilken sammenheng Hamsun har skrevet om emnet barnemord.

Brevet med spørsmålsteget foran kildehenvisningen omhandler ikke med sikkerhet barnemorddebatten, men jeg forklarer i noteapparatet hvorfor jeg har tatt det med.

? UB's brevsamling 130

Fra Knut Hamsun til Thom Vetlesen¹ 26.1.1915

paa tur til Harstad 26/1.15,

Hr. Thom Vetlesen,

Jeg har set litt paa den Stubb i Social-Demokraten, [²] men den er visst bare noget Tøv. Men naar jeg blir kvit Sjøsyke og Elendighet skal jeg se paa den igjen. Jeg tror ikke den er til nogen Ting. Det var ondt at jeg plaget Dem saa med med Kiplings Vers. [³]

Deres forbundne

Knut Hamsun.

¹ Thom(as) Vetlesen (1856–1933), redaksjonssekretær i *Morgenbladet* i barnemorddebatt-perioden.

² Hamsun henviser her trolig til *Social-Demokratens* leder i nr. 16, 20.1. s. 4. Denne lederen går mot Hamsuns 1. avisinnlegg i barnemorddebatten.

³ Hamsun har i et par tidligere brev til Thom Vetlesen spurt om han kan lete etter noen vers av Kipling, som skal ha stått på trykk i *Morgenbladet*.

Fra Knut Hamsun til Morgenbladets Redaktion 26.2.1915

p.t. Harstad, 26 Febr. 1915

Morgenbladets Redaktion.

Jeg skrev vel i mit forrige Indlæg [4] «Skomakerkonen i Social-Demokraten»? Det var galt og jeg er meget lei for det. Jeg har her i min Kladd: «Skomakerkonen i Social-demokratiet», det var det som skulde staat. Jeg kjender ikke Redaktøren eller Folkene i Social-Demokraten, har ingen Anelse om de er gifte eller Ungkarer, og i ethvert Tilfælde vilde jeg ikke ha været personlig.

Vær saa snil nogen av Dere som kjender ham at si dette til Social-Demokratens Redaktør. Jeg kunde skrive en Rettelse, men Rettelser læser ingen.

Ærbødigst

Knut Hamsun.

Hamsun, Knut (1970) *Brev til Marie*, s. 153

Fra Knut Hamsun til Marie Hamsun 28.2.1915

Harstad, Søndag 28 Febr.15.

Kjære Marie min!

Jeg er ogsaa saa daarlig til at arbeide at jeg er trist til Døden, tænker paa det Nat og Dag og faar ikke – om jeg saa maa si: Forløsning. Saa galt som nu har det aldrig været, jeg kan jo gjerne si jeg har kjæmpet i Maaneder, for først var jeg i Bodø, saa i Bardo og nu her, og like langt er jeg kommet. Jeg skal aldrig mere *fortsette* en engang skrevet Bok, det er det som knuser mig. Jeg har jo allerede i «Børn av Tiden» 29 store og smaa Personer, og her skal jeg *begynde* med dette Antal igjen. Men jeg hadde saan Masse Forarbeider som jeg saa nødig vilde kassere. – Saa er det ogsaa kommet til noget Helvedes Avisskriveri. Nu har jeg igjen skrevet to Artikler, en i Tid.T. [5] og en i Mgbl.[6] Nu har jeg sagt paa begge Stederne at jeg slutter...

Skal jeg prøve at faa dig nogen Appelsiner her? De er daarlige, hører jeg, men vel omtrent som i Bodø. Bananer kan ogsaa sendes herfra, og dere har vel ikke Spor av Frugt

⁴Hamsuns innlegg i *Morgenbladet* 10.2.1915 s. 1.

⁵Innleggene Hamsun omtaler her, er en debatt om krigen med Hr. Collin. (Christen Christian Dreyer Collin (1857–1926)), litteratur- og kulturforsker. England stod for ham som ideallandet allerede lenge før 1. verdenskrig, så han og Hamsun hadde motsatte meninger om mangt (*Norsk biografisk leksikon* III:124–128). Hamsun startet denne debatten omtrent parallelt med at han startet barnemorddebatten, den 18.1.1915 i *Tidens Tegn*. Dette var på ingen måte en like omfattende og langvarig debatt som barnemorddebatten, Hamsun skrev et innlegg til (*Tidens Tegn* 28.2.1915), og det er trolig dette innlegget han refererer til i brevet.

⁶Hamsuns innlegg i *Morgenbladet* 4.3.1915 s. 1.

nu mere. Naar jeg da sender Kjøtt imorgen saa vet jeg ikke mere. Øl og Brændevin har dere i Vinkjælderer vor, og Tobak kan dere faa paa Haugen. Nu faar resten være til imorgen, kjære Vensa mi. Forresten kan jeg føie til at jeg har det absolutt stille her Dagen lang, det er bare den Manden som staar op 1/2 7 og gaar over Hodet paa mig. Jeg er saa forstyrret av Søvnløshet stundom at jeg siger i Søvn her paa en Stol, men det styrker ikke. Aa Herregud, overalt er det noget og med alle er det noget. Her har jeg det fattig, men ærlig: jeg eier saaledes ikke en Podert [potte] i Værelset og ikke det mindste Speil paa Væggen, men man kan undvære begge Dele. – (Du faar altsaa dette Brev den 2den Marts, men du har vel husket at betale den 1ste hos Kræmmerne. Slikt maa ikke utsættes. Du faar si fra naar du ikke har mere Penger.)

Hamsun, Knut (1970) *Brev til Marie*, s. 154

Fra Marie Hamsun til Knut Hamsun 4.3.1915

Hamarøy, Torsdag 4de Marts 1915

Til Knut Hamsun, Harstad

Kjære Vensen, hjertens Tak for Brevet og Æsken til Børnene, det kom først med et 11/2 Døgn forsinket Skip igaarkveld. Men desværre ikke Kassen, og jeg er aldeles forvilet for at Frugten staar paa Lødingen og fryser i Stein. Saa efter Samraad med Georg Olsen har han telegrafert til Ekspeditøren der og bedt han sette den saa den ikke fryser, men det er vel desværre for sent.

Herregud de smaa, saa glade de skal bli naar de faar de pene Sakerne. Jeg har gjæmt Æsken, Tore var heldigvis sovnet igaar da den kom. Tingene til Lullen er jo fine skulde jeg tro, og Automobilbilden da! Det skal nok bli Stas, jeg skal utmale det for dig siden, you know.

Nei stakkars kjære dig, som sliter saa hardt! Men du maa vel begynde med Marianne og Willatz? Ja, jeg kan jo forstaa at du staar mere bunden nu end da du fik gjøre noget aldeles nyt, men det kan ikke andet end gaa tilsist. Det var godt, at du nu slutter med Avisskriveriene, det tar jo dine Tanker bort fra det egentlige.

Nu er det godt en Maaned paa Vei, men jeg er ikke videre syk – jeg tror jeg blir ikke saa daarlig denne Gang, og det var nu velsignet om jeg en eneste Gang kunde ha det som andre Koner. Jeg spiser hvadsomhelst og utretter mit sædvanlige Arbeide med Børnene. Naar de skriker som værst, kaster jeg op og blir vaat over hele Kroppen av Nervøsitet, men jeg er ikke tiendeparten saa syk som begge de forrige gangene. Nei, min Mor tok ikke Piller, men hun trængte dem heller ikke, uten da hun fik mig. Jeg kan aldrig mindes at hun var kvalm. Men fordi jeg er friskere nu, saa tror jeg det kanskje blir en liten Dame denne Gang.

Jeg laa og læste igaarkveld dit Brev, og jeg længtet saa jeg syntes du maatte merke det like til Harstad. Men det er Børnene det er vanskelig at forlate. Kunde endda Tore være med, men Reisen er saa lang. Jeg vilde saa gjerne Knut, men jeg indser det er vanskelig.

Tore er kvik idag og noksaa bra har han spist. Men naar Maltekstrakten kommer, skal han nok bli endda flinkere. Jeg viser ham Dyrene i det Zoologiske Albumet du vet, det interesserer ham svært. «At han kan staa paa den urlitt Steinen,» sa han om Stenbukken, «det er et Under!» I gaar gik vi ute og ruslet, han og jeg, og saa plukket jeg op noe Smaaved som var spilt. «Det er vel ho Anna?» sa han. Ja, sa jeg. «Ho sku' gjør sig til Regel aa tak op etter sig», sa han. Han er aldeles som en voksen til at vælge Sprogets uttryk. Den andre Herremanden har nu faat Titel av fhv. Engel. Han er stadig like umulig. Ja, naar man bare *gaar, gaar* men ham, men skal man hænge Dunten nedpaa bare et Minut, saa hviner han og er sint. Han er vel blit bortskjæmt, og nu er han saa stor, at det nytter ikke at snu ham om. Men han er frisk og trives storartet.

Din Marie.

UB's brevsamling 130

Fra Knut Hamsun til Redaktøren av Morgenbladet⁷ 13.3.1915

p.t. Harstad, 13 Mars 1915

Hr. Redaktøren av Morgenbladet,

Honoraret for mine Artikler bedes venligst sendt *anonymt* fra tre smaa til et Smaabarnhjem.

Deres ærbødige

Knut Hamsun.

UB's brevsamling 130

Fra Knut Hamsun til Dagny Kristensen⁸ 7.1.1916

Hamarøy, 7 Januar 1916.

Kjære Frøken Dagny Kristensen,

Ikke Hamarøy, Lofoten – vi skriver jo heller ikke Kristiania, Aker. Hamarøy er vældigere end De tror, men den ligger ikke saa skjevt til at den naar Lofoten. Aa dere «sørpaa» – Stavanger, Ryfylke! – Jeg kan ikke skrive, er mere end almindelig Gelée i Kvæld, men jeg vilde derimot gjerne ha truffet Dem. Ja hvorfor er De Ener? Gift Dem og

⁷Redaktøren av *Morgenbladet* i barnemorddebatt-perioden er C.J. Hambro (redaktør fra 1913–1919). Harald S. Næss mener imidlertid at det godt kan være Thom Vetlesen Hamsun mener når han skriver «Redaktøren av Morgenbladet», da han hadde for vane å titulere Vetlesen slik. I dette brevet er det ikke så viktig for budskapet hvem av disse to brevet er stilet til.

⁸Samme Dagny Kristensen som forsvarer Hamsun i avisdebatten.

faa Børn – det at skrive aandrike Artikler og Brever er ikke at faa Børn. Ragna [9] har vel trods alt været paa rette siden (hils hende). Men dere er jo slike Horemennesker alle dere, De f.E. har visst i en halv Levealder ment det var gildere at sitte og revidere Dem bort end at gifte Dem i Holme Sogn med en Mand og et Mandfolk – Gud hvor De feiler. – Naa,

Jeg hadde tænkt at sætte til noget til dette Naa, Men nu kom netop Posten. Vi faar slike uhyre Poster her nu fordi det for Tiden kommer bare 2 Gange Dampskib om Uken. Og jeg faar saa forfærdelig meget hver Gang, jeg orker ikke alle disse Svar, jeg læsse over paa min Kone og sliter paa hende ogsaa skjønt hun har 3 Smaa. Og jeg selv er saa lite arbeidsdygtig. Derfor skulde De, Horemenneske, ha været her og hjulpet en Stakkar.

Jeg ser jeg har sat Parentes deroppe; jeg vet ikke at komme fra den, jeg saa mig forarget paa den straks, men.

Godt Aar ialfald! – Det er verst med børnene i Polen og i Serbien. Tænk at Smaa maa tie naar de graater og finde sig i at mangle Mat og Mælk. – Tak for Hilsenen.

Deres ærbødige

Knut Hamsun.

Maa bare lukke Munden og tie. Og saa sovner de vel av Utmattelse. Det er ikke farlig med dem i Belgien, der sørger Tyskerne for dem, men i Serbien og i Polen –! Der er det samme med Størsteparten av de Voksne, men Børnene. Og saa deres Mødre naturligvis.

Jeg ser dette er blit et Slags Efterskrift.

UB's brevsamling 130

Fra Knut Hamsun til Thom Vetlesen 23.3.1916

Hamarøy, 23. Mars 1916.

Hr. Thom Vetlesen! Jeg kunde nok ha god Lyst til at skrive litt om Fabres nye Bok, men jeg har ikke Tid, jeg maa arbeide for alle mine Familjer ogsaa. Det er forresten urimelig at en absolut ulærd Mand skal være den som gjør Almenheten opmærksom paa slike Værker, jeg blir nedsyttet av dem, jeg faar fra Sverige og Tyskland, jeg faar 2 Bind Universets Undere, Bergsøes Fra Skog og Mark, Tidsskrifter – hadde det endda været Sommer og jeg hadde hat Tid til at gaa tilskogs og søkke mig litt ordentlig ned i dem. Forresten er det rimeligere at jeg skriver i Blade som betaler godt. Hvad er det for en usse Maner av

⁹Ragna Nielsen (1845–1924), skolebestyrerinne. Jeg har ikke funnet noen avisinnlegg fra henne i barnemorddebatten, selv om jeg har lest grundig gjennom de aktuelle avisene fra denne perioden. Hun skriver imidlertid innlegg i debatten i *Aftenposten*, som jeg viser til på s. 111 i dette bilaget (*Aftenposten* 14.9.1916). Her kommer hennes syn til uttrykk (og blir befestet i enda et innlegg i en ny debatt i 1918, se brevet til Thom Vetlesen fra Hamsun 23.2.1918, særlig fotnote 16). Hun mener at barnemorderskene skal få den rettmessige straffen etter loven, så de kan gjøre opp for seg, angre og få tilgivelse. Ragna Nielsen tenker dette i et kristent perspektiv, og målet med at barnemorderskene skal gjøre opp for seg er at de en gang skal kunne vende seg til Gud «og bede ham og mennesker om tilgivelse. Derved vindes noget for synderens aandelige liv, straffen bliver ham gjennom lidelser til vinding i evigheden.» (*Aftenposten* 22.2.1918 s. 1).

Morgenbladet ikke at betale? Den forrige Redaktør ialfald talte flere Ganger bevægelige Ord om at Aandsarbeide skulde betales, men aldrig saa jeg en Øre fraa ham skjønt jeg har fyldt hele Forsiden av hans Blad. Naa, jeg lever uten ham. Men jeg har i det hele tat ikke Tid til at skrive i Aviser skjønt det er saa interessant.

Barnemordbrevet var privat til Fru Løken, da Løken vilde trykke det svarte jeg at det bare vilde bli mere Litteratur om Saken, men versaagod, hvis De tror det gagnar. Men jeg fik Ret. Nu beviser Scharffenberg statistisk at Barnemord var like saa hyppige i Dødsstraffens Tid som nu – aa men hans Statistik gaar fra 1860 da Dødsstraf praktisk talt var ophævet! Slikt og liknende Katte-Møllermjau skal jeg diskutere.

Jeg har adskillig bedre Statistik selv, men det er faafengt at gjøre mere Litteratur om det. Det siste Mjau var at Barnemyrderiet maatte fortsætte saalænge, saa man fik se hvorledes de nye Barnelovene virket. Men alle Anstalterne staar jo der færdige til at mottake Børnene *nu*.. Ja men de maa heller dræpes. Vi har brilliant Raad. Men Vanførheten og Affældigheten iler vi med at hjelpe. Jeg er spyfærdig hver Dag over Menneskene og deres Vanføre.

Hvorfor kan ikke Morgenbladet faa en eller annen Kyndig til at slaa et Slag i denne gode, skinnende, selvlysende Sak? Tror Hambro at jeg bare vilde boltre mig litt litterært ifjor? Har han ikke selv Børn saa burde han faa – og handle derefter. Piker som dræper sine Børn har skubbet bort Grundlaget for hele sit Liv; mener de at det bare er til personlig Fornøielse de har faat Kjøn saa skal de søke sig ind i et Hus i Vika, de skal ikke være Kokke paa Ullevaal og faa Barn. Damer er herlige i Forstand: dersom Pikerne blev bydd Ægteskap og Hjem saa vilde de ikke dræpe sine Børn, sier Fru Løken. Hun tror de er *Kjærestes* disse som avstedkommer Børnene. Oftest er det nok saa at de ser hverandre for første Gang, de drikker litt, kjæler litt, gakker hjem. Og ser hverandre for siste Gang.

Naa – unskyld mig, De er Sagesløs Mand. Jeg kan altsaa ikke skrive om Fabre. Faar jeg Tid engang til Høsten saa har jeg alt lovet mig bort saa halvt, men jeg faar nok ikke Tid. Nu reiste jeg til Bodø for nogen Uker siden for om mulig at arbeide litt, men fik Influensa og maatte hjem igjen. Slik sitter jeg her nu, daarlig nok var jeg før og nu Influensa. – Tak for den venlige Hilsen, den gjorde godt i min Misere.

Deres forbundne

Knut Hamsun.

Jeg sender ikke Boken tilbake, De kan naturligvis faa flere av Gyldendal. Dette Ekspl. gir jeg Præsten her, jeg hadde et før.

I privat eie, Arne Melberg, Oslo, skrevet av fra brevarkivet til Harald S. Næss
Fra Knut Hamsun til Synnøve Brinchmann¹⁰ 28.3.1916.

Tusen Tak, snille Menneske!

Jeg er dørgende fuld av Influenta saa det kom vel med. Og saa kjøpte jeg fint Papir at svare Dem Tak paa, men Konvolutter har jeg ikke, sa han, saa jeg maatte ta nogen andre. – Kjære Fru Brinchmann, kan ikke De faa Brinchmann som vet og kan alt til at hjelpe til med at stagge Barnemyrderiet? Nu var Dr. Scharffenberg fremme med en Statistik som skulde bevise at Barnemordsakerne ikke har tat til, men hans Statistik gaar fra 1860 – da Dødsstraf praktisk talt var ophøret! Og dermed slaar de sig til Ro de forbandede Høner i «Intelligen»! Jeg kom litt hodestups indi det denne gang, Brevet ver privat til Fru Oaug Løken, men hun og Manden bad om at faa trykke det. Jeg sa Nei, at det blev bare mere Litteratur om Saken og jeg trodde ikke paa Litteratur, men tryk væk, sa jeg, hvis dere tror det gagnar.

Men nei, saa blev det bare ganske rigtig mere Litteratur. Kan ikke Brinchmann skaffe frem noget Statistisk om at Tjenestepikerne dræper sine Børn oftere nu end da de hadde Dødsstraf hengende over Hodet paa sig? En gammel Dommer sa mig engang at Jo, saa var det. Og om Brinchmann vilde sette det i «Aftenposten». Saa skulde jeg flytte efter dit. Det skulde ikke være for at faa nogen Tjenestepikehoder kappet av, men en alvorlig, en lammende Trusel.

Hjælp til litt, kjære Fru Brinchmann, De har selv mange Børn, husker jeg, jeg har 4 (til Dato), og kjære hvad skal vi være til for uten for at faa Børn. Men de Piker som myrder sine Børn de bortrydder jo selve Grundlaget for hele sit Liv.

– Granheim, jaaaa. Min Gaardlapp heter Skogheim, men det er ikke mig som Kristnet os. Det er græsselige Navne, Menneskeheim er bedre. – Det var skrot dere ikkekom til Trondhjem, saa var dere halvveis hit. – Tak for vanlig Ihukommelse!

Deres ærbødige

Knut Hamsun. Hamarøy 28 Mars 1916

¹⁰Synnøve Brinchmann var gift med en gammel venn av Hamsun, Christofer Brinchmann (1864–1940). Brinchmann jobbet bl.a. i Riksarkivet og som arkivar i *Aftenposten*. Det finnes flere brev fra Hamsun til Brinchmann, helt fra 1892 (UBs brevsamlinger).

Hamsun, Tore (1956) *Knut Hamsun som han var*, s. 89–91

Fra Knut Hamsun til Redaktør Christofersen,¹¹ slutten av mars 1916

Hamarøy (slutten av Mars) 1916.

Hr. Redaktør Christofersen.

Tak og Pris. Og indlagt Wildenveys Brev. Jo, jeg brænder alltid slikt, rydder op i Haugerne med visse Mellemrum og brænder saa man ikke skal finde noget efter mig – jeg maa jo snart tænke paa Enden, skjønt Verden vil bedrages og tror at jeg er meget til Forfatter nu imot før.

Hadde jeg i Ungdommen hat Dem slik i Ryggen som Wildenvey nu saa vilde jeg gjort noget som jeg dengang brændte inde med og som siden Slitet og Tiden gjorde til intet. For 6 Aar siden hadde jeg endda en hel Del Vers og Strofer av et inderligere Slag end min Diktsamling, de gik samme Vei som ovennævnte «slikt», det var i Elverum. Jeg angrer ikke paa det, jeg kunde ikke allikevel ha gjort dem færdige nu da jeg har blusset noksaa meget ifra mig.

Apropos: Jeg saa Gustav Jensen blev tilraadet at gaa tilbake til den gamle Retskrivning i sin Salmebok. Jeg tror heller ikke Jensen netop var Manden til at revidere, det skal det ingen Olding til. Men jeg er viss paa at ogsaa i Vers *kan* gammel Retskrivning bringes over til ny uten at Mening og Rim og Vellyd og endog Sødme lider ved det. Jeg hadde et stort Arbeide av denne Art i Høst da jeg reviderte Baade Munken Vendt og min Diktsamling, jeg tror det skal bli erkjendt at jeg endog har forbedret de gamle Vers. De skal selv se naar «Utgaven» kommer saa langt. Men forresten er det i ethvert Tilfælde et Uholdbart Standpunkt at bibeholde den gamle Retskrivning for Rimets Skyld. Da er det bedre i Masser av Salmer at innskærpe Rimene, gjøre faa Rim. I Sang har Rim ingen Betydning, Litaniet er uten Rim.

Men dette er utenfor mit Brev. Saken er at naar man sitter alene i aarvis paa en Halvø saa faar man saa ugudelig meget at skulle snakke om.

Mit siste Barnemordsbrev [¹²] kom jeg paa Hodet ind i. Det var privat til Fru Løken, jeg sa jeg vilde ikke gjøre mere Litteratur om dette Spørsmaal, men foreslog at faa istand et stort Møte. Men Løken vilde trykke det. Men jeg fik desværre Ret, det blev bare mere Litteratur. Damepratet overser jeg aldeles, men Scharffenberg han kom med statistik som skulde bevise at Barnemord forekom like saa ofte da det var Dødsstraf for det som nu da det er nogen Maaneder. Men hans Statistik begyndte med 1860 – da Dødsstraf var praktisk talt ophævet!

¹¹Redaktør i *Aftenposten* Ola Chr. Christofersen (1866–1922). Hamsun hadde ofte kontakt med Christofersen, og han hjalp bl.a. Hamsun med å finne ny bolig (i Larvik) da Hamsun i 1918 flyttet fra Hamarøy.

¹²Hamsuns innlegg i *Norske Intelligenssedler* 5.3.1916 s. 3.

Overfor slikt faar man jo prøve bare at bite Tænderne sammen.

Og den kjære Dame Katti Møller – hun som har Barnehjælpsutstillingen! – hun bestemmer kynisk at Myrderiet maa gaa sin Gang til man faar se hvorledes de nye Barnelovene virker. Ja Norge har god Raad paa Børn!

Men alt dette har sin Aarsak: Scharffenberg har vel set at jeg ikke er Klassekampsocialist. Og hva Møllera angaar da fik jeg et langt Brev om at late et billede av mig og min Mor utstille paa Barnehjælpsutstillingen. Jeg svarte at dette var noget Sluder, og at det intet hadde med Saken at gjøre. [13] Nu er det nok det halve Hanmenneske Sigrid Undset som staar for denne Billedutstillingen, ser jeg.

Atter noget helt andet end mit Brev!

Jeg vilde bare takke Dem for Deres gode og hjælpsomme Svar til Wildenvey.

(Nei jeg pratet ikke Moral til ham. Det vilde høve sig daarlig for mig. Men jeg sa at jovist skal vi drikke ogsaa iblandt i Ungdommen, for det er da stormende morsomt og det er Fest og Vin og Blomster og Damer og Musik og Gaver. Men vi skal være like gode igjen, sa jeg, vi skal da ved Gud ikke skade os med det. Og Alderdommen skal ialfald ikke drive paa og ha det til Fornødenhet, det vanklær aldrende Folk at bykse, det er ene og alene Ungdommen som blir straalende endog ved det.)

Deres ærbødige

Knut Hamsun.

UB's håndskriftsamling Ms. fol. 3195 (Jonas Skougaard)

Fra Knut Hamsun til Johan Bojer¹⁴ 17.4.1916

Hamarøy, 17 April 1916.

Kjære Bojer, Ja Tak for Boken. Og Gud hvor ung og varm den er! Jeg forstaar mig ikke paa det Teater den indeholder, men det andre virker paa mig som godhjærtet og vakkert. Men du seiler i Motvind. Jeg er sikker paa at du alt gaar og funderer paa en anden Seilas, men du har Vinden imot dig. Det er godt gjort.

¹³Hamsuns brev til Katti Anker Møller finnes i UBs håndskriftsamling, Ms 4 α 2416 Vc, og lyder som følger: Bodø, 29 Febr. 16.

Barselhjemutstillingen, Kristiania.

Jeg har ikke noget Billede av mig som Barn – heller ikke som Voksen, for den Saks Skyld. Det er forresten noget Tøv at utstille slike Billeder som intet har med Saken at gjøre og ingen Interesse har.

Ærbødigst

Knut Hamsun.

¹⁴Forfatteren Johan Bojer (1872–1959) beundret Hamsun. Han har uttalt i en brosjyre utgitt i forbindelse med Hamsuns samlede romaner og fortællinger i 1907: «Jeg begyndte med at efterligne ham i tykt og tyndt, da alt han skrev forekom mig at være det eneste læseværdige her i verden. Det naturlige tilbageslag udeblev jo ikke en vakker dag. Men hvad jeg aldrig har mistet, er beundringen for stilen, viddet, det sterkt personlige i alt, hvad der kommer fra hans pen.» (Brosjyren finnes i UBs brevsamling 130, vedlagt brev til Dagny Kristensen 26.6.1907).

– Jeg er motløs og dypt selvringe for Tiden, jeg skriver og skriver og faar ikke Tjenestepikerne til at late være med at dræpe Smaabørn. Det hjelper ikke hvad jeg sier. Har du Søstre – hvad mener de? Hvad mener Fru Bojer? Men hvad mener dine Smaa? Det er Mennesker som kommer efter os.

Din Knut Hamsun.

UB's brevsamling 338

Fra Knut Hamsun til Johan Bojer 17.4.1916¹⁵

Hamarøy, 17 April 1916

Kjære Bojer, ja mange Tak for Boken. Og Gud hvor varm og ung den er! Jeg forstaar mig ikke paa det Teater den monne indeholder, men det andre virker paa mig som godhjærtet og vakkert. Men du seiler i Motvind. Jeg er sikker paa at du alt gaar og funderer paa en ny Seilas, men du har vinden imot dig. Det er godt gjort.

– Jeg er motløs og dypt selvringe for Tiden, jeg skriver og skriver og faar ikke Tjenestepikerne til at late være med at dræpe Smaabørn. Og Menneskene er enige med Tjenestepikerne. – Tak og Hilsen fra Knut Hamsun.

Efterskrift. Tænk om du optok til dramatisk Behandling disse forfærdelige Barnemyrderier hver Senvinter og Vaar, forsvaret av sterile Mødre og «humane» Dommere! *Du* kan gjøre det, jeg ikke. Men jeg skulde lægge mig paa Knæ og blaase *Medvind* til dig. Og vore Børn, – Menneskene som kommer efter os – vilde takke dig.

Din KH 18/4. 16.

UB's brevsamling 130

Fra Knut Hamsun til redaktør Christofersen 22.4.1916

Hamarøy, 22 April 1916.

Hr. Redaktør Christofersen.

Jeg har igjen at takke for altfor mange Penger. Men jeg skal være taknemlig og vel tilfreds med langt mindre, det ber jeg Dem være viss paa. Skjønt De naturligvis kan avvise suverænt saa maa De ikke faa Ubehageligheter for min Skyld.

Jeg er ikke saa affekteret at jeg sier dette av formegen Beskedenhet, jeg blir bydd store Penger nu, især fra Utlandet, for at skrive. Men rent ut sagt: min Ungdom er gaat og jeg har svært lite *personlig* Bruk for Penger nu. Og mine Børn faar jo en Slump en Gang

¹⁵Dette brevet ligner mye på det foregående, og det er trolig at bare et av disse er sendt til Bojer, mens det andre er en kladd. Vi vet at Hamsun skrev opp til flere kladder når det gjaldt brev der språk og innhold var viktig (Hamsun, Tore 1956:10–11). Brev nr. to har mest forseggjort skrift, noe som kan tyde på at dette er det brevet som ble sendt, sammen med etterskriftet (fra 18.4.1916) som gjengis nedenfor.

for alle mine «Samlede» naar jeg er død. Jeg tror ikke at flinke Børn skulde arve saa svært meget, for saa læner de sig tilbage paa det og blir ikke til noget.

Men nu prater jeg mig bort. det var det jeg vilde si: jeg er altsaa ikke saa affekteret beskeden osv., men 300 Kroner for de Stubbene vilde ingen anden nordisk Avis gi. (foruten Aftenposten er det bare Tidens Tegn som honorerer høit) Og ialfald nu om Stunder arbeider vel ogsaa Aftenposten i Dyrtid baade med Papir og andet.

Ikke for det – denne Gang er jeg Dem særlig Tak skyldig for det høie Honorar, da Pengene for den ene av Artiklerne ikke tilhører mig. Jeg skal likesaalitt iaar som ifjor motta Penger for at skrive imot Barnemord. Jeg ser i Aftenposten om en Barnekrybbe paa Vaalerengen som trønger 1000 Kroner, jeg vil da be Dem føie de indlagte 200 til Indsamlingen i Deres Blad. Men strængt anonymt, «fra 4 Smaa», eller – hvis det da kan gjættes paa mine – «fra nogen Smaa».

Jeg har ogsaa at takke for de gjentagne gode Ord om Hamsunutgaven. Det maa bli en velsignet mange Subskribenter efter dette. Og det er jo heller ingen Tvil om at Forlaget trønger mange Subskribenter, Gyldendal gir mig (mellem os!) 40.000 Kroner for Utgaven, saaledes at jeg baade betaler min Gjæld og faar 10.000 tilovers (og saa har jeg desuten min Gaardlap og mit Indbo).

Et Avholdsblad som heter Goodtemplar-Ungdommen ber saa vakkert om litt skriftlig Bidrag. Godt, jeg satte mig til at skrive litt, en liten Filosofi over Avhold. Men baade blir det vel litt langt for et lite Blad, og det er nu heller ikke i Goodtemplar-Aand, ikke i alt. Men det er heller ikke i alt i Aftenpost-Aand, saa jeg blir vel gjerne husvild med den Stubben. Jeg kan sende Dem den naar jeg faar den færdig, kanske tar De den, hvis ikke saa er ingen Skade skett. Men hvis De tar den kunde kanske Goodtemplar-Ungdommen faa et Avtryk i betids, saa kunde det ta ind saa meget av det som det vilde. Jeg lægger ind Redaktørens Brev, det er rørende og røret og hjælpeløst.

Peder Rinde skulde jeg ha sendt et offentlig Brev – aa Gud alt som skulde været gjort! Og Brevet til Rinde vilde vel heller ikke høve i Aftenposten. Det var om Boligspørsmålet som kunde ordnes ved Beskatningen, jeg vilde spørre pent og opriktig: hvorledes? Man trønger at faa noget Proletariat ut av Byerne og tilbake til Landet igjen.

De skal ikke svare paa alt dette. Ingen av os har Tid til det.

Deres ærbødige

Knut Hamsun.

Larvik, 23/2.18.

Hr. Thom Vetlesen,

Hvis det ikke er Dem selv saa bed Vedkommende av hele mit Hjærte om ikke at opgi Barnemordsaken. Nu ser dere hvad det fører til, dere kunde ha hjulpet mig dengang, saa hadde vi gjort vort Livs bedste Gjærning. Men det var jo bare mig som begyndte Ropet, det skulde været en anden.

Men opgiv det ikke nu! Hver Gang et slikt Tilfælde faar passere frit blir Tilstanden værre –. Den boklærde og avsjælede Professor kan næste Gang staa og se paa Barnemord paa Gaten men gaa op i Retten og frikjende det.

Jurist Lund [¹⁶] fremtraadte igaar i Aftp. og forsvarte Værtshusværtindens nydelige Stykke Haandarbeide, – vil ikke en eneste Gang en Forsvarer fremstaa for *Barnet* som ligger under Morns Hænder og skal ha Snøret! Jeg græmmer mig over os. Gjør noget, velsigne Dem!

Deres ærbødige

Hamsun.

¹⁶Hamsun viser til innlegget «Frifindelse for barnedrab» av advokat J.M. Lund i *Aftenposten* 22.2.1918 s. 6. Lund var forsvarer for en værtshusvertinne som hadde drept sitt barn ved å brenne det i ovnen. Dette er altså «det nydelige Stykke Haandarbeide» som Hamsun omtaler i dette brevet. Barnedrapet ble oppdaget, og da straffesaken kom opp i lagmannsretten, ble værtshusvertinnen frikjent. Hun hadde ikke vært sinnssyk i gjerningsøyeblikket (som ga grunn til frifinnelse), men hun hadde disposisjoner for sinnssykdom i sin familie. Dette gjorde at rette frikjente henne, de fant henne ikke tilregnelig i gjerningsøyeblikket (Referat fra selve saken sto i *Morgenbladet* 18.2.1918 s. 4 og 19.2.1918 s. 3). Det kom flere reaksjoner på denne frifinnelsen, bl.a. innlegg i *Aftenposten* 22.2.1918 s.1 av Ragna Nielsen (se forøvrig Hamsuns brev til Dagny Kristensen 7.1.1916, fotnote 9), en redaksjonell leder i *Aftenposten* 21.2.1918 s. 1. Av de som forsvarte frifinnelsen var professor Anathon Aall (*Morgenbladet* 23.2.1918 s. 4) og altså J.M. Lund, som Hamsun henviser til i dette brevet.

6. Liste over litteratur som nevner barnemorddebatten

- Beyer, Edvard (1959) *Hamsun og vi*, 12–13 og 20. H. Aschehoug & Co, Oslo.
- Ferguson, Robert (1987) *Enigma*, 242–246. Hutchinson, London.
- (1988) *Gåten Knut Hamsun*, 257–260. Dreyer, Oslo.
- Fontander, Bjørn (1992) *Undset, Hamsun og krigen*, 197–198. Oversatt av Jo Ørjasæter. Aventura, Oslo.
- Giersing, Morten, John Thobo-Carlsen og Mikael Westergaard-Nielsen (1975) *Det reaktionære oprør. Om fascismen i Hamsuns forfatterskab*, 115–116. GMT, Kongerslev.
- Hamsun, Knut (1970) *Brev til Marie*, 153–154. Ved Tore Hamsun. Aschehoug, Oslo.
- Hamsun, Tore (1952) *Knut Hamsun – min far*, 251–252. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- (1956) *Knut Hamsun som han var*, 89–91. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Hansen, Anna Sofie (1980) *Hamsun og Publikum*, 22–23 og 51–53. Berlingske Forlag, Viborg.
- Larsen, Lars Frode (1980) *Dikteren og døden. En studie i Knut Hamsuns forfatterskap og livssyn*, 92–93. Hovedoppgave, Nordisk institutt, Universitetet i Oslo.
- Lunden, Mimi Sverdrup (1948) *Den lange arbeidsdagen*, 183–185. Johan Grundt Tanum, Oslo.
- Norsk biografisk leksikon* XVIII:379 (I biografien til Sigrid Undset).
- Skavlan, Einar (1929) *Knut Hamsun*, 253–254 og 268. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

7. Alle avisinnleggene i kronologisk rekkefølge

Hamsun, Knut: *Morgenbladet* 1915, lørdag aften, nr. 26 – 16.1. s. 1

Barnet!

I «Morgenbladet» for nogen Uker siden stod om en ung Pike som hadde faat 8 Maaneders Straf for at ha dræpt sit Barn. Der stod ikke 18 Aar eller 8 Aar, men 8 Maaneder. Var der særlige Omstændigheter tilstede, eller er det blit 8 Maaneder nu for at dræpe et Barn? Der stod ikke at Piken var blit forlatt av Barnefarn.

Denne Pike var kanskje en ulykkelig Skapning hun og, noget galt var der vel med hende siden hun kunde myrde et Barn, endog sit eget. Barnet aander, det er velskapt, under Morns Grep skriker det mindre og mindre – til det er dødt.

Denne Pike og Mor er sikkert av det Slag, at Norge og Livet bare blev rikere ved at miste hende. Hun har mindre Værdi end Barnet. Morn er uten Kjærlighet, uten Ansvarfølelse, uten Kald, Barnet kunde derimot blit til noget. Der stod ikke om det var Gut eller Pike, men Barnet kunde endog blit til meget, det vet vi ikke. Der vilde ialfald ha fulgt Haap med det i mange lange Aar, mens det vokste op – Morn er haapløs.

Vi sætter op Paladser for Blinde, for Vanføre, for Oldinger, – Barneherbergene er ingen Paladser, Barnekrybberne tigger sig frem Dag for Dag til Klædefiller og Mat. Og naar en Pike dræper sit Barn, saa faar hun 8 Maaneder. Hvorpaa hun vender tilbake til os.

Her maa være Dyrtid paa Mordersker. Vi maa ha god Raad på levende, velskapte Børn...

Men nu begynder nok hele Opsangen: Samfundets bakvendte Indretning, uegte Børns Arveret, Mødrehjelp, Barnefarn som ikke kan rammes – hele Opsangen. Og her staar vi og tramper og kommer ikke av Flekken. En slik Mor og en slik Barnefar er haapløse, hæng dem! De har dræpt et Barn, et lite Barn, det hadde mange lange Aars Haap med sig, det kunde blit mere end vi. Og saa er et Barn dessuten pent, det er pent at ha her i Livet, det leker med smaa Hænder og stundom ser det op. Det undrer sig saa storlig, naar det kommer ind i et andet Rum. Tænk Dem det Øieblik da Mordersken staar over Barnet og begynder sit Grep! Der er Mødre som har dræpt Barn efter Barn, de lever endnu. Børnene er døde.

Er de saa ubeskyttet slike Mødre? Er det ikke mulig at ramme en ansvarsløs Barnefar. Her staar vi og tramper. Hæng begge Forældrene, rensk dem ut! Hæng det første Hundrevis av dem, for de er haapløse. Det første Hundrede, det staar der Respekt av, saa vil kanskje de forfærdelige Tilstande bedres. Lat noget bli gjort, lat Børnene faa Fred for disse Grep om Halsen, for alt dette Blod og alle disse Mord!

Knut Hamsun.

En forfatter og et samfundsspørsmål.

Av de forfattere vort land for tiden eier, er der desværre ingen man kan si om, at han hører til vort folks aandelige førere. Der er mange av dem som har fremragende stilistiske evner, mange som har et varmt hjerte og en fin intelligens, men desværre ingen, som har en saa rummelig, en saa altomfavnende menneskelighet, at han er blitt en fører for folkets aandsliv. De fleste av vore forfattere innskrenker sig til at levere sine aarlige bøker til julemarkedet, hvor de saa faar sin aarlige anerkjendelse i form av «anmeldelse». Saa hører man som oftest ikke mere fra dem før næste jul. En gang imellem ser man en artikel av en eller anden av dem om et eller andet emne, som som oftest ligger noksaa fjernt fra hvad folk flest interesserer sig for. Og hænder det en gang imellem, at en av dem forvilder sig bort i et spørsmål, som der slaar strid om, maa man desværre som oftest lægge merke til, hvor uhjælpsom vedkommende øiensynlig føler sig, hvor vanskelig han har for at ta standpunkt, og – hvis han tar standpunkt – hvor smaaborgerlig og snusfornuftig det er. At forfattere ikke interesserer sig for politik kunde man let tilgi dem, hvis denne mangel paa interesse virkelig var en *bevisst* mangel, som bundet i en desto sterkere interesse for individets ret overfor massen, for evighetens ret overfor øieblikket og tiden. Men desværre viser deres mangel paa interesse for politik sig som oftest bare at være et utslag av deres indgrodde, instinktive borgerlighet. Hvad man f.eks. har set av betragtninger om krigen fra forfatterhold, har været like frem triste produkter av den art, som de professionelle journalister i den borgerlige politiks tjeneste leverer to, tre av om uken. Men endnu tristere er det at se, hvor naivt og smaaborgerlig en forfatter med et stort navn kan uttale sig om et spørsmål, hvis samfundsmæssige og menneskelige side ligge saakloss ind paa hverandre, som spørsmålet om samfundets pligter mot mødre og frugtsommelige kvinder. Vi sigter til en artikel i «Morgenbladet» i søndags av *Knut Hamsun*. Han er blitt oprørt over en dom, som gav en pike 8 maanders fængsel forat ha dræpt sit barn. Han har ikke undersøkt saken, han fortæller ialfald ingenting om den. Han bare roper at: «En slik mor og en slik far er haapløse. *Hæng dem!* - - - Hæng begge forældrene, rensk dem ut! Hæng det første hundrede av dem, det staar det respekt av, saa kanskje de forfærdelige tilstande bedres». Det staar unegtelig ikke stor respekt av hr. Hamsuns forslag til «forbedringer». Hvis det ikke var saa naivt, vilde man si at det var oprørende. Hr. Hamsun *vet* dog godt hvor feilen ligger, den feil han skulde rette sit angrep mot. «Vi sætter op paladser», sier han selv, «for blinde, for vanføre, for oldinger – barneherbergene er ingen paladser, barnekrybberne maa tigge sig frem dag for dag til klædefiller og mat». Men *denne* feil trækker hr. Hamsun paa skuldrene av. «Samfundets bakvendte indretning» o.s.v., «hele opsangen», lægger han haanlig til Hr. Hamsuns blaserthet overfor dem, som peker paa «samfundets bakvendte indretning», tyder bare paa et, paa en *aandstræthet*, som det er trist at maatte lægge merke

til hos en mand, som har en saa høi stilling i vort lands aandsliv som Knut Hamsun. Det bringer os uvilkaarlig til at mindes nogen ord for etpar aar siden av hr. Hamsun selv, om at en mand ikke længer duer til noget, naar han er blit over 50 aar gammel.

* Hamsun, Knut: (optrykk) *Agder – Flekkefjords Tidende* 1915, nr. 9 – 22.1. s. 1

Barnet!

K n u t H a m s u n skriver i «Morgenbladet»:

I «Morgenbladet» for nogen uker siden stod om en ung pike som hadde faat 8 maaneders straf for at ha dræpt sit barn. Der stod ikke 18 aar eller 8 aar, men 8 maaneder. Var der ikke særlige omstændigheter tilstede, eller er det blit 8 maaneder nu for at dræpe et barn? Der stod ikke at piken var blit forlatt av barnefaren.

Denne pike var kanskje en ulykkelig skapning hun og, noget galt var der vel med hende siden hun kunde myrde et barn, endog sit eget. Barnet aander, det er velskapt, under morens grep skriker det mindre og mindre – til det er dødt.

Denne pike og mor er sikkert av det slag, at Norge og livet bare blev rikere ved at miste hende. Hun har mindre værdi end barnet. Moren er uten kjærlighet, uten ansvarsfølelse, uten kald, barnet kunde derimot blit til noget. Der stod ikke om det var gut eller pike, men barnet kunde endog blit til meget, det vet vi ikke. Der vilde ialfald ha fulgt haab med det i mange lange aar, mens det vokste op – moren er haabløs.

Vi setter op paladser for blinde, for vanføre, for oldinger, – barneherbergene er ingen paladser, barnekrybberne tigger sig frem dag for dag til klædefiller og mat. Og naar en pike dræper sit barn, saa faar hun 8 maaneder. Hvorpaa hun vender tilbake til os.

Her maa være dyrtid paa mordersker. Vi maa ha god raad på levende, velskapte barn...

Men nu begynner nok hele opsangen: Samfundets bakvendte indretning, uegte barns arveret, mødrehjelp, barnefaren som ikke kan rammes – hele opsangen. Og her staar vi og tramper og kommer ikke av flekken. En slik mor og en slik barnefar er haabløse, hæng dem! De har dræpt et barn, et lite barn, det hadde mange lange aars haab med sig, det kunde blit mere end vi. Og saa er et barn dessuten pent, det er pent at ha her i livet, det leker med smaa hænder og stundom ser det op. Det undrer sig saa storlig, naar det kommer ind i et andet rum. Tænk Dem det øieblik da mordersken staar over barnet og begynner sit grep! Der er mødre som har dræpt barn efter barn, de lever endnu. Børnene er døde.

Er de saa ubeskyttede slike mødre? Er det ikke mulig at ramme en ansvarsløs barnefar? Her staar vi og tramper. Hæng begge forældrene, rensk dem ut! Hæng det første

hundrede av dem, for de er haabløse. Det første hundrede, det staar der respekt av, saa vil kanske de forførdelige tilstande bedres. Lat noget bli gjort, lat barnene faa fred for disse grep om halsen, for alt dette blod og alle disse mord!

Red. leder: *Agder – Flekkefjords Tidende* 1915, nr. 9 – 22.1. s. 1

Er det ikke forførdende sandt?

Og er det ikke forførdende godt skrevet?

Skal vi ikke være enig med Knut Hamsun i dette – skal vi ikke se straks at faa hængt det første hundre av disse syndefulde fædre og mødre, – saa blev det kanske slut med de mange – disse forførdende mange – græsselige barnemordshistorierne.

Kanhende burde vi det. Kan godt hælde vi burde. Kan hælde det hjælp.

Disse milde dommene som sætter et barnemord i klasse med et middels lite tyveri, de virker neppe stort til avsky og skræk for likesindede.

Kanhende den korte straffetid ikke altid er bedst for de ulykkelige mødre heller.

Men skal vi først gaa igang med hængning, saa er der dog nogen jeg gjerne vilde se hængt f ø r s t – eller ialfald v e d s i d e n av de haabløse forældrene.

Det er et snes eller to av vore forfattere og digtere, som skriver sensuelle bøker – bøker som med begjærighet læses av ungdom i den farlige alder, bøker fulde av lumre ord og halve hentydninger, bøker som roter i seksuelt abnorme personers driftsliv, væmmelige bøker som virker lik gift paa de unge sind.

Vorherre alene vet hvor megen ufærdighet og hvor mange barnemord – ja jeg sa barnemord! – disse bøkerne blev aarsak til.

Men vi som levet vore vanskelige ungdomsaaer i 80 aarenes bohemtid, og de mange som siden har drukket av den moderne kjønslitteratures grumsete kilder, vi og de vilde gjerne tale et ord med, naar velfærdskomiteen reiser galgerne:

Hæng et snes eller to av disse forfatterne som skriver om raattenskap med de fagreste ord, hvis bøker er den høieste kunst! Hæng dem, for de er haabløse. Eller bind møllestene om halsen paa dem, og sænk dem ned hvor havet er dypest.

Og jeg vil si til Knut Hamsun:

Du er manden!

Men jeg kan ikke – Gud hjelpe mig! – j e g k a n i k k e være med paa at slukke haabets stjerne over n o g e n.

End ikke over Knut Hamsun.

Barnet.

Hr. Knut Hamsun skriver i «Morgenbladet» No. 26 for Lørdag Aften en Artikel med Titel «Barnet», en Artikel som interesserer mig meget, fordi jeg i min Praksis har hat meget at gjøre med ugifte Mødre, ogsaa med dem, som har dræpt sit Barn. Hr. Knut Hamsun kan neppe ha særlige Forudsætninger for at bedømme slike ulykkelige Mødre, naar han siger: «Hæng dem! De er Haabløse!»

Haabløse! Ingenlunde, Hr. Hamsun! Men de lever i et for Tiden haabløst Samfund. Et Samfund, som ikke alene ikke beskytter dem, men som forfølger dem. Forfølger dem slik, at en Del av disse ugifte Mødre drives ind i Vildelse. Og saa Kvæler de sit Barn.

De fleste Barnemord foretages umiddelbart efter Fødselen. Og da er ofte Kvinden utilregnelig. Om Hr. Hamsun ikke tror mig, saa spørg den eller dem, han anser for Autoriteter paa dette Felt. Og den, som er ugift og føder i Dølgemaal er dobbelt utsat for at handle i Vildelse. Skammen maa for enhver Pris skjules for Samfundet, det haabløse, ubarmhjertige, sladresyke, forfølgelsyke, ondsindede Samfund, der staar paa Vakt for at kværke hende med alle Midler.

Man vil huske en motbydelig Historie, som hændte i Christianssand. En ugift Dame har et Barn, som hun forsøger at verne om, men skjule. Hun er ansat i Politiets Tjeneste, og en av hendes mandlige Kolleger benytter sin Viden om hendes Barn til at forfølge hende og søker at chikanere hende bort fra hendes Post. (Han blev da heldigvis selv tat ved Vingebeinet.) Men ikke nok hermed. Selveste Politimesteren erklærer – erklærer uten Blussel – at om han hadde visst, at hun hadde faat et Barn (jeg tror for 14 Aar siden) saa vilde han ikke ansat hende. Er det ikke motbydelig at høre! Disse stakkars Mødre, som nu engang har faat det Hverv at føde barnene til Verden, de skal forfølges herfor, forfølges slik, at de endog for al Fremtid skal være uværdige til at faa Poster, der ellers staar dem aapne, sa de kan kjæmpe selvstendig for Tilværelsen.

I en av vore Etater, jeg tror det er Telegrafetaten, skal de Damer som optages der ha Attest for sedelig Vandel. Om en ugift Kvinde har et Barn og kjæmper som en Løve for dette, saa skal hun ikke faa komme ind i denne Etat. Er dette ikke et haabløst Samfund? Gad visst, hvormange Mænd i disse forskjellige Etater, hvor det kræves Attest for sedelig Vandel har «uegte» Barn. Forsøk at renske ut i Etaterne, mine Herrer, saa skal De nok se, at Rækkerne blir tynde noget hvert Sted!

Jeg kunde nok med Hr. Knut Hamsun være med paa at henge nogen Hundrede av disse «uegte Fædre» – hvorfor ikke likesaagodt kalde dem uegte som de Barn de har – disse Fædre, som rolig kan se paa, at deres Barn, dere eget Kjød og Blod, sendes ut paa Videvanke for Lut og koldt Vand! Men at henge Mødrene vil jeg ikke være med paa. Jeg kan forsikre Hr. Knut Hamsun om, at mange av disse Kvinder, som efter et socialt Feiltrin føder et barn til Verden, de begynner først da at utfolde sine bedste og ædleste Egenskaper.

Spør bare Bestyrerinderne paa de Asyler, som optar Mor og Barn og De vil faa det samme svar, Hr. Hamsun! Og disse Kvinder, de trænger Beskyttelse! Hjælp mig med Deres varme Gemyt for Barna og med Deres gode Pen til at Hænge den offentlige Mening! Hjælp mig til at hvad enten hun hører hjemme i Hytte eller Borg, naar hun staar frem og siger: «Dette er mit Barn, for dette vil jeg slite til jeg stuper. Ti dette mit Barn er mit Livs Glæde!» Hjælp mig til at kværke de mange kalkede Grave, som staar der færdige med sin skadefro Sladder til at pine til døde og drive ut i Elendigheten disse stakkars Mødre.

Saa blir der færre vanvyrdede Barn! Saa blir der færre Barnemord!

Justus Barth.

Dr. med.

Barth, Justus: (optrykk) *Dagbladet* 1915, mandag, nr. 28 – 25.1. s. 2

Barnet.

Under denne titel skriver dr. med. Justus B a r t h i «Morgenbladet» en udmerket artikkel, som vi efter indhentet tilladelse gjengir her:

Hr. Knut H a m s u n skriver i «Morgenbladet» nr. 26 for lørdag aften en artikkel med titel «Barnet», en artikkel som interesserer mig meget, fordi jeg i min praksis har hat meget at gjøre med ugifte mødre, ogsaa med dem, som har dræpt sit barn. Hr. Knut Hamsun kan neppe ha særlige forutsætninger for at bedømme slike ulykkelige mødre, naar han siger: «Hæng dem! De er haabløse!»

Haabløse! Ingenlunde, hr. Hamsun! Men de lever i et for tiden haabløst samfund. Et samfund, som ikke alene ikke beskytter dem, men som forfølger dem. Forfølger dem slik, at en del av disse ugifte mødre drives ind i vildelse. Og saa kvæler de sit barn.

De fleste barnemord foretages umiddelbart efter fødselen. Og da er ofte kvinden utilregnelig. Om hr. Hamsun ikke tror mig, saa spørg den eller dem, han anser for autoriteter paa dette felt. Og den, som er ugift og føder i dølgemaal er dobbelt utsat for at handle i vildelse. Skammen maa for enhver pris skjules for samfundet, det haabløse, ubarmhjertige, sladresyke, forfølgelsyke, ondsindede samfund, som staar paa vakt for at kværke hende med alle midler.

Man vil huske en motbydelig historie, som hændte i Kristiansand. En ugift dame har et barn, som hun forsøker at verne om, men skjule. Hun er ansat i politiets tjeneste, og en av hendes mandlige kolleger benytter sin viden om hendes barn til at forfølge hende og søker at chikanere hende bort fra hendes post. (Han blev da heldigvis selv tat ved vingebenet.) Men ikke nok hermed. Selveste politimesteren erklærer – erklærer uten blussel – at om han hadde visst, at hun hadde faat et barn (jeg tror for 14 aar siden) saa vilde han ikke ansat hende. Er det ikke motbydelig at høre! Disse stakkars mødre, som nu

engang har faat det hverv at føde barnene til verden, de skal forfølges herfor, forfølges slik, at de endog for al fremtid skal være uværdige til at faa poster, der ellers staar dem aapne, saa de kan kjæmpe selvstendig for tilværelsen.

I en av vore etater, jeg tror det er telegrafetaten, skal de damer som optages der ha attest for sedelig vandel. Om en ugift kvinde har et barn og kjæmper som en løve for dette, saa skal hun ikke faa komme ind i denne etat. Er dette ikke et haabløst samfund? Gad visst, hvormange mænd i disse forskjellige etater, hvor det kræves attest for sedelig vandel har «uegte» barn. Forsøk at renske ut i etaterne, mine herrer, saa skal de nok se, at rækkerne blir tynde noget hvert sted!

Jeg kunde nok med hr. Knut Hamsun være med paa at henge nogen hundrede av disse «uegte fædre» – hvorfor ikke likesaagodt kalde dem uegte som de barn de har – disse fædre, som rolig kan se paa, at deres barn, dere eget kjød og blod, sendes ut paa videvanke for lut og koldt vand! Men at henge mødrene vil jeg ikke være med paa. Jeg kan forsikre hr. Knut Hamsun om, at mange av disse kvinder, som efter et socialt feiltrin føder et barn til verden, de begynder først da at utfolde sine bedste og ædleste egenskaper. Spør bare bestyrerinderne paa de asyler, som optar mor og barn og De vil faa det samme svar, hr. Hamsun! Og disse kvinder, de trenger beskyttelse! Hjælp mig med Deres varme gemyt for barna og med Deres gode pen til at henge den offentlige mening! Hjælp mig til at hvad enten hun hører hjemme i hytte eller borg, naar hun staar frem og siger: «Dette er mit barn, for dette vil jeg slite til jeg stuper. Ti dette mit barn er mit livs glæde!» Hjælp mig til at kværke de mange kalkede graver, som staar der færdige med sin skadefro sladder til at pine til døde og drive ut i elendigheten disse stakkars mødre.

Saa blir der færre vanvyrdede barn! Saa blir der færre barnemord!

* Barth, Justus: (optrykk) *Social-Demokraten* 1915, onsdag, nr. 22 – 27.1. s. 3

De «uegte».

Vi tok nylig tilorde mot en artikkel av Knut Hamsun om de «uegte» mødre. I «Morgenbladet» skriver dr. *Justus Barth* følgende i anledning Knut Hamsuns uttalelse:

«Hr. Knut *Hamsun* skriver i 'Morgenbladet' nr. 26 for lørdag aften en artikkel med titel 'Barnet', en artikkel som interesserer mig meget, fordi jeg i min praksis har hat meget at gjøre med ugifte mødre, ogsaa med dem, som har dræpt sit barn. Hr. Knut Hamsun kan neppe ha særlige forutsætninger for at bedømme slike ulykkelige mødre, naar han siger: 'Hæng dem! De er haabløse!」

Haabløse! Ingenlunde, hr. Hamsun! Men de lever i et for tiden haabløst samfund. Et samfund, som ikke alene ikke beskytter dem, men som forfølger dem. Forfølger dem

slik, at en del av disse ugifte mødre drives ind i vildelse. Og saa kvæler de sit barn.

De fleste barnemord foretages umiddelbart efter fødselen. Og da er ofte kvinden utilregnelig. Om hr. Hamsun ikke tror mig, saa spørg den eller dem, han anser for autoriteter paa dette felt. Og den, som er ugift og føder i dølgemaal er dobbelt utsat for at handle i vildelse. Skammen maa for enhver pris skjules for samfundet, det haabløse, ubarmhjertige, sladresyke, forfølgelsesyke, ondsindede samfund, som staar paa vakt for at kværke hende med alle midler.

Man vil huske en motbydelig historie, som hændte i Kristiansand. En ugift dame har et barn, som hun forsøger at verne om, men skjule. Hun er ansat i politiets tjeneste, og en av hendes mandlige kolleger benytter sin viden om hendes barn til at forfølge hende og søger at chikanere hende bort fra hendes post. (Han blev da heldigvis selv tat ved vingebenet.) Men ikke nok hermed. Selveste politimesteren erklærer – erklærer uten blussel – at om han hadde visst, at hun hadde faat et barn (jeg tror for 14 aar siden) saa vilde han ikke ansat hende. Er det ikke motbydelig at høre! Disse stakkars mødre, som nu engang har faat det hverv at føde barnene til verden, de skal forfølges herfor, forfølges slik, at de endog for al fremtid skal være uværdige til at faa poster, der ellers staar dem aapne, sa de kan kjæmpe selvstendig for tilværelsen.

I en av vore etater, jeg tror det er telegrafetaten, skal de damer som optages der ha attest for sedelig vandel. Om en ugift kvinde har et barn og kjæmper som en løve for dette, saa skal hun ikke faa komme ind i denne etat. Er dette ikke et haabløst samfund? Gad visst, hvormange mænd i disse forskjellige etater, hvor det kræves attest for sedelig vandel har «uegte» barn. Forsøk at renske ut i etaterne, mine herrer, saa skal de nok se, at rækkerne blir tynde noget hvert sted!

Jeg kunde nok med hr. Knut Hamsun være med paa at henge nogen hundrede av disse «uegte fædre» – hvorfor ikke likesaagodt kalde dem uegte som de barn de har – disse fædre, som rolig kan se paa, at deres barn, dere eget kjød og blod, sendes ut paa videvanke for lut og koldt vand! Men at henge mødrene vil jeg ikke være med paa. Jeg kan forsikre hr. Knut Hamsun om, at mange av disse kvinder, som efter et socialt feiltrin føder et barn til verden, de begynner først da at utfolde sine bedste og ædleste egenskaper. Spør bare bestyrerinderne paa de asyler, som optar mor og barn og De vil faa det samme svar, hr. Hamsun! Og disse kvinder, de trenger beskyttelse! Hjælp mig med Deres varme gemyt for barna og med Deres gode pen til at henge den offentlige mening! Hjælp mig til at hvad enten hun hører hjemme i hytte eller borg, naar hun staar frem og siger: «Dette er mit barn, for dette vil jeg slite til jeg stuper. Ti dette mit barn er mit livs glæde!» Hjælp mig til at kværke de mange kalkede graver, som staar der færdige med sin skadefro sladder til at pine til døde og drive ut i elendigheten disse stakkars mødre.

Saa blir der færre vanvyrkede barn! Saa blir der færre barnemord!

De utilregnelige Mødre.

Naar Hr. dr. med. Justus Barth som Undskyldning for Barnemord – utført av Moren – anfører, at mange Kvinder er utilregnelige det første Døgn efter Nedkomsten, har han Loven paa sin Side. Loven Lægger i Strafutmaalingen stor Vegt paa, hvorvidt Mordet er begaaet inden eller efter de 24 første Timer. Det er jo derfor, Publikum Gang paa Gang kan overraskes med disse Domme, der i sin Mildhet næsten synes at godkjende Forbrydelsen som berettiget.

Men endda er Hr. Dr. Barth ikke fornøiet. Endda skjælder han ut Samfundet, «det haabløse, ubamhjertige, sladresyke, forfølgelsessyke, ondsindede Samfund, der staar paa Vakt for at kværke hende med alle Midler».

Det var svært.

Hvad vil egentlig Hr. Doktoren? At Mordersken helt skal frifindes? Eller at hun desuten skal faa en liten Belønning? Naar alt det, som nutildags vitterlig gjøres for ugifte Mødre og deres Barn, skal gaa ind under Benævnelsen «alle Midler for at kværke», da er det ikke godt at vite, hvilke Æresbevisninger, R e t f æ r d i g h e t e n burde gi seg Utslag i!

Saa er det dette med U t i l r e g n e l i g h e t e n. Jeg vover mig svært nødig ind paa Fagfolks Territorium; derfor vil jeg bare faa Lov at spørge, hvad der i dette Tilfælde menes med den 24-Time-lange «Vildelse». Jeg gaar ut fra, at den ikke som hos Grisene ytrer sig som direkte Lyst til at ta sit Avkom avdage; ti da vilde den vel ogsaa forekomme paa den Maate hos gifte Kvinder. Men det gjør den ikke. Naar den paakaldes – i Mords Tilfælde – falder dens Ræsonnement sammen med den «kaldklokeste» Beregning: «Væk med det, som for mig betyr Skam og Utgift!»

Jeg synes, at en «Vildelse», som gir sig et saa praktisk Utslag, bør sees nøie efter i Sømmene.

Og dette at faa et Barn, det kommer da ikke som en saa kapital Overraskelse, at man i Befippelsen gjør det første det bedste for at skjule det! Man har hat god Tid til at tænke sig om, til at forberede sig, til at vælge. Ja, netop at vælge. Og ve den, som i sit Hjertes Haardhet bidrager til at gjøre Valget vanskelig! Men trods alt gaar det ikke an at ta selve Valgets Ansvar fra hende, som er Barnets naturlige Beskytter fra den Stund, hun føler, at det lever.

Jeg er overbevist om, at de aller – allerfleste Barnemord er planlagt paa Forhaand. Selv i «Vildelse» kunde ikke Moren ta sit levende Barn og dræpe det, hvis hun ikke hadde præket for sig selv, at dette m a a gjøres.

Loven staar jo hele Tiden og vinker: «Gjør det bare fort!» Og egennytten hvisker: «Det er din Redning.»

Men allikevel, allikevel – det er Moren, som avsiges Dommen: «Skal den
U s k y l d i g e leve eller dø?»
Dagny Christensen. [sic]

Wiesener, Ragnhild: *Morgenbladet* 1915, lørdag aften, nr. 50 – 30.1. s. 1

De ulykkelige Mødre.

Der er en Kvinde uten Barn, som har angrepet Dr. Barth, fordi han har vist Hjertelag for de ugifte Mødre, der er saa ulykkelige, at de dræper sine Barn. I den Anledning vil jeg be om Plads for nogen Ord.

Knut Hamsuns sterke Omsorg for at bevare hvert Liv for Samfundet er al Ære værd. Men Knut Hamsun kan vel neppe siges at være den rette Mand til at bedømme de ugifte Mødres ulykkelige Stilling. Derimot synes det mig at Kvindelægen Justus Barth, den dyktige og erfarne, den varmhjertede, men dog saa klartseende Læge, maa ha de Betingelser, som en Mand overhodet kan ha, for at kunne se riktig paa et Omraade som dette.

Doktoren vil være med paa at «hænge» Barnefædrene. Jeg ogsaa, Dagny Christensen [sic] maaske ogsaa, skjønt hun ikke ofrer dem et eneste Ord. Ti Fædrene er det, som har det største Ansvar, og som derfor mere og mere maa faa føle Samfundets Dom over sig skjærpet. Disse Fædre, som tilhører det saakaldte sterke Kjønn, og som har det dobbelte Ansvar – for Moren som for Barnet – hvorledes forbereder de og hvor er de i den Stund, som kan være vanskelig nok for dem som har alt trygt og ordnet omkring sig, men som maa være likefrem rædsom for den Hjælpeløse og Forlatte. Det skulde ikke være saa vanskelig at tænke sig, at den oftest unge og uerfarne, den gjennom lang Tid legemlig og sjælelig nedbrutte Kvinde i en saadan Stund kan miste Herredømmet over sine Handlinger.

Naturligvis burde hun skaffet sig Hjælp. Men her gjælder der netop at forstaa de mange, mange Grunde til, at hun ikke itide har sørget for Hjælpen. Jeg skal indrømme, at de Grunde kanskje ikke er saa let at forstaa for den barnløse Dame, for den, som til og med finder det saa «svært» at læse Doktorens Uttalelser om Samfundet, Uttalelser, for hvis Berettigelse, han dog paa Stedet leverer Beviser!

D.K. tror, at de allerfleste Barnemord er planlagt paa Forhaand og fuldt bevisst utført. «Vildelsen» er der i hendes Forestillingskreds ingen Plads for. Men hun skal ikke være saa skraasikker her. Jeg tror, at Kvinder, som selv har Barn, neppe vil være det.

En Mor, som med koldt Blod, med klare Tanker dræper sit Barn, begaar en Forbrydelse saa stor, at den maaler alle Dybder, en Forbrydelse mot sig selv, mot sit Barn,

mot sit Samfund. Derfor synes det mig, at man bør være varsom i sin Bedømmelse og ved hvert enkelt Tilfælde – uten forutfattede Meninger – søke efter den mulige Undskyldning.

Ti naar en Kvinde tilintetgjør det, der rummer en Rigdom saa stor, at den kunde skaffet hende Vederlag for alle Ubamhjertigheter tilsammen, da staar vi likeoverfor saa mørk en Tragedie, at vi pligter at bøie vore Hoder og dømmme, uten at fordømme.

Ragnhild Wiesener.

-s -s.: *Agder – Flekkefjords Tidende* 1915, nr. 13 – 1.2. s. 1

Barnet.

«Agder» har nylig optat et stykke av Hamsun om dette emne, hvor han mener at disse skrækkelige barnemordshistorier vilde minke om de første 100 av disse barnefedre og mødre blev hængt.

«Agder» har ogsaa kommet med krav paa hængning – et snes av disse forfattere «som skriver seksuelle bøker», «og roter i seksuelt abnorme personers kjønsliv».

Kan hælde begge disse ting hjalp, kan hælde det vilde sætte skræk i likesindede saa de «betvang sin natur».

Men skal vi ikke la disse faa gaa, «og haapets stjerne faa lyse over dem», og saa alle vi som har barn at stelle med, ta os mer av dem. Tænde haabets stjerne inden i dem. Mon dette ikke er en grundigere maate at ta saken paa? Mon dette ikke vilde vise varigere og bedre frugter? Men dette kræver arbeide. Det roper til os alle. Og det roper fra barnet: Hold os inde om kvelderne, ta eder mer av os i hjemmet. Gjør alt mer hyggelig her. Vær ikke saa ofte optat, far og mor, naar vi saa gjerne en liten stund vil dere skal stalle med bare os. Det er dette rop som saa mange forældre ikke gir svar, ikke hører efter. Og barna blir forsømt og hjemmet forsømmes. For det er da saa behagelig at la barna stelle sig selv og ha alt «rolig» i fritidene. Og det er ikke saa svært lenge og barna trenger ikke at være saa mange aar, før denne medfødt trang efter fars og mors «underholdning», er utdødd, naar den ikke blir opelsket. Men naar da forældrene selv er med at utrydde den?

For se nu bare paa alle disse barn fra 5 – 14 aarsalderen, hvor inderlig tilfredse de er med at slænge ute paa gaten eller langs veiene hele dagene og langt ut paa kvelden med. De finder sig umaadelig tilfredse. De er uten kontrol. De kan omgaaes de kamerater de vil, og høre efter det de vil, og sige og gjøre hvad de vil. «Vorherre alene vet hvormegen usædelighet» og hvor mange forspildte liv dette er blit aarsak til. Usædelige bøker? – De strækker ikke ikke til.

– Uren tale og alt slikt som hørtes og oplevedes paa gaten og i smuggene, de fæstet sig med ildbogstaver i barnesjælen, og skapte forestillinger og fantasibilleder, onde lyster og alskens styggedom, som aldrig kunde viskes ut igjen men aat om sig som «dødt kjøt».

Mange av disse barnemordersker – gad vite hvad tid deres i n d r e sædelige fald først foregik? Gad vite hvor de forestillinger som laa til grund for dette først dannedes?

Men lat saa være med at reise galgerne. Jeg beder eder: La det være. Og mange maa nok stemme i med og bede og sige: «La de være», og tilføie: «Vore barn som vi saa mange ganger har vanskjøttet – aandelig – Gud hjelpe os og hindre at v i n o g e n g a n g s k u l d e b l i – m a n d e n.»

-s -s.

Kristensen, Dagny: *Morgenbladet* 1915, onsdag aften, nr. 57 – 3.2. s. 4

De uberegnelige Mødre.

Da jeg hadde læst Hamsuns Artikel «Barnet», sa jeg: «Det er Spot og Skam, at dette er skrevet av en M a n d, at ikke en Kvinde, en Mor skal ha Æren av at tale Barnets Sak!»

Men nu kommer Fru Ragnhild Wiesener og siger rent ut, at bare den, som selv har Barn, kan forstaa Fristelsen til at dræpe dem!

Jeg skal ikke nytte Leiligheten til at være morsom med dette. Jeg skal forsøke at møte den egentlige Mening i Fru Wieseners Indlæg.

For det første: Jeg har ikke angrepet Hr. dr. med. Justus Barth. H a n har angrepet Samfundet voldsomt, og efter min Mening uretfærdig. Som Medlem av Samfundet protesterer jeg; og jeg kan ikke være enig med Fru Wiesener i, at han fører Bevis for sin Paastand: At Samfundet med alle Midler søker at kværke den ugifte Mor. Opriktig talt synes jeg at der i disse Dage gjøres adskillig for at kværke den gifte Mor tilbedste for den ugifte.

At en Læge faar personlig Sympati og Medlidenhet med hver enkelt av sine Patienter, er godt og menneskelig. Han ser jo for sine Øine, hvor ondt Vedkommende har det, og forstaar, hvad der kan tjene til Undskyldning for en Forbrydelse, utført i Sygdom og Fortvilelse. Han blir m.a.O. uvilkaarlig sin Patients Advokat.

Men den anden Part da? Den anden Part, som ikke kan graate og jamre over Ubarmhertighet og krænket Ret! Skal man ikke ha Lov til at optræde som Talsmand for den, som er bragt til Taushet, uten at bli stemplet som dømmesyk og sneverhertet?

Dernæst synes Fru Wiesener støtt over at jeg ikke ofrer F æ d r e n e den Opmerksomhet at ville se dem hængt. Jeg iler med at rette paa Forsømmelsen – hæng væk!

Men jeg kan ikke være med paa at læsse alt Ansvar over paa «Forføreren». Jeg ser nødvendig mit eget Kjønn i den Grad umyndiggjort. Og jeg synes, den moderne Kvindesak skulde lægge mer Vægt end den gjør paa at styrke den personlige Ansvarsfølelse og si endel kraftige Ubehageligheter til Kvinder av alle Stænder. Den vilde tape i Popularitet paa det, men vinde allikevel.

Men tilbake til fru Wiesener. Hun paastaar, at der i min Forestillingskreds ikke er plass for «Vildelsen». Hun maa ha læst feil. Jeg brukte jo netop Uttrykket: «de allerfleste Barnemord er planlagt paa Forhaand» – ikke «alle». Jeg nævnte ogsaa den mistænkelig praktiske Form, denne Vildelse gav sig Utslag i. Den rene Vanvidsfortvilelse vilde vel snarere føre til Selvmord.

Forøvrig kan jeg glæde Fru Wiesener med at jeg gir mig. D.v.s. at jeg trekker mig tilbake fra den Komiske Rolle at spille Barnets Advokat overfor Kvinder, som staar op og i Kraft av sit Moderskap forsvarer Barnemord.

Dagny Kristensen.

Wiesener, Ragnhild: *Morgenbladet* 1915, onsdag morgen, nr. 63 – 6.2. s. 2

Mødrene nok engang.

Dagny Kristensen kommer gjennom en Del advokatoriske Underfundigheter til det Resultat, at jeg har optraadt som Forsvarer av Barnemord – og til og med i Kraft av Moderskapet!

Jeg forstaar ikke, av hvilken Grund Frk. Kristensen ved Kunstgrep forsøker at sætte Tingene saaledes paa Hode, men naar hun nu engang har gjort det, er jeg næsten nødt til at bringe dem paa Plads igjen.

Jeg vil derfor henstille til hende at læse om igjen følgende Avsnit i mit Indlæg:

«En Mor, som med koldt Blod, med klare Tanker dræper sit Barn, begaar en Forbrydelse saastor, at den maaler alle Dybder, en Forbrydelse mot sig selv, mot sit Barn, mot sit Samfund. Derfor synes det mig, at man bør være varsom i sin Bedømmelse og ved hvert enkelt Tilfælde – uten forutfattede Meninger – søke efter den mulige Undskyldning.

Ti naar en Kvinde tilintetgjør det, der rummer en Rigdom saastor, at den kunde skaffet hende Vederlag for alle Ubarmhertigheter tilsammen, da staar vi likeoverfor saa mørk en Tragedie, at vi pligter at bøie vore Hoder og dømme uten at fordømme.»

Hvis Frk. Kristensen ikke kan forstaa disse tydelige Ord, er hun at beklage. Hvis hun ikke vil forstaa, bør hun ikke indlate sig i saglig Diskussion.

Ragnhild Wiesener.

Barnet!

Fire Dager efter at jeg sendte min første lille Artikel faar jeg «Morgenbladet» for 13. Januar med følgende Notis:

B a r n e m o r d. En Tjenestepike her i Byen, som har født i Dølgemaal og ombragt sit Barn, blev i gaaraftes anholdt og arresteret.

Kort og godt. Saa er der ikke stort mere med det. Hun faar vel 8 Maaneder.

Jeg er hjemmefra en Tur igjen og Bladene omgaar mig stadig. Der har da kanske staat om flere Barnemord siden, smaa likegyldige Notiser, intet Skrik, ingen Klage, bare fire fem Linjer om Børn som er fødte til Verden og dræpte.

Hvem dræper dem? Deres egne Mødre. Straf? Javisst faar de sine Maaneder for det, men saa kommer de jo ut igjen til os. Men Børnene er døde.

Morderskerne forsvares særlig av dem som ingen Børn har eller som har faat et barn ved Ulykkestilfælde, Ægtefolk uten Forældrekald eller mandlige og kvindelige Hetærenaturer uten Familjeattraa. Herfra undtar jeg Undtakelserne, jeg undtar blandt andre Hr. Dr. med. Justus Barth og et av Hoderne i «Social-Demokraten», dem undtar jeg fra alt, endog at forstaa hvad jeg har skrevet. Naar jeg vil ha slike Mødre utryddet som utrydder sine Børn synes Hr. Barth at mene at jeg vil ha dem utryddet fordi de har faat Børn. Lat ham slaa sig sammen med Hodet i «Social-Demokraten»! Hvad har hun med dette Spørmaal at gjøre, Piken som har faat et Barn og «kjæmper som en Løve» for det? Men hun som faar et Barn og dræper det, hæng hende! Hun har kanske brillante Egenskaper som Hætære, Mor er hun ikke. Hun har rykket bort sit eget naturlige Grundlag, hun er haapløs.

Jeg undtar ogsaa Ragnhild Wiesener. Hun synes at være gift og at være Mor, hun synes ikke at føle sin store Børneskare som en Ulykke. Er da nogen den rette til at gi sit Besyv med her saa er det Fru Ragnhild Wiesener. Og saa begynder hun med at yde al Ære til mig fordi jeg vil «bevare hvert Liv for Samfundet». Aa men det vil jeg jo aldeles ikke, jeg vil tværtimot utrydde og renske væk de Liv som er haapløse, til Fordel for de Liv som bli r værdifulde. Fruen taler saa varmt og medfølelse for Barnemorderskerne, søker efter Undskyldninger, luller og taler. Og er der overhodet nogen Mand som har Betingelser for at se rigtig her saa er det Kvindelæge Justus Barth. Hr. Barth er sikkert selv meget forundret. Fruen taler videre om Barnemord som en Forbrydelse saa stor at den maaler alle Dybder, derfor bør man være varsom i sin Bedømmelse, sier hun. Vi staar overfor en Tragedie saa mørk at vi pligter at bøie vore Hoder og dømme uten at fordømme, sier hun. Luller og taler.

Vi stod og saa paa den totale Solformørkelse i Sommer. Der kom en Mand gaaende, han var varsom i sin Bedømmelse, han lullet og talte, han sa at naar den ikke varte længer saa maatte den være partiel –

Det er det vi gjør, luller og taler og kommer ikke av Flækken. Og Mødrene dræper sine Børn.

Samfundet! sier Forsvarerne. Det suser i deres Sjæle av Planer, av Forbedringer, av Redning. De tænker ikke paa andet, de støter Mat og Drikke ifra sig og smaker intet, de vil ofre alt paa denne Jord for de Ulykkelige. Ja om det saa er Skomakerkonen i «Social-Demokraten» saa vil hun undvære Ansigtsmassage og Slør og bære sin egen Kurv hjem fra Torvet. Altsammen til Redning for de Mødre som Ulykken tvinger til at avlive sine Børn til 8 Maaneder pr. Stykke.

Hæng dem!

Og den overbeviste Barnefar som gjør sig medskyldig i Mordene ved at forlate Mor og Barn, hæng ham! Han kan ha fremragende Egenskaper som Forbryder, som Dyr eller som Alfons, Far er han ikke. Kan han unddrage Mor og Barn sit Ansvar saa er der ingen og intet han ikke kan snyte sig ifra. Han vet næsten med Sikkerhet at Mordet sent eller tidlig kommer op, han vet at selv om han faar vridd sig unda Straf saa blir han ialfald blotstillet, – han vælger at faa sin Sjæls Ubluhet blotstillet. Den Slags Mand er han. Han er Bundfald, han er haapløs, hæng ham!

Hæng et Hundrede slike Forældrepar, gjør det litt utryggere for Børnemorderne i Landet, lat Bevisstheterne faa et Støt i den rette Vei!

Er det Børn vi taler om? Og Børn dræper vi? Vi skulde være glade i Børn og gi dem Liv og Hjem, skulde vi. Det er de Mennesker som kommer efter os.

Barnekrybberne og Barneherbergene hutrer sig frem fra Aar til Aar i Armoden. Det er gjæmte Steder, uendelig ydmyge Kroker, jeg ser ingen som saa sjælden og saa skjælvende ber om en ringe Skjærv som de. Der maser de paa de «sikre» Trængende, de i Paladserne, de er ikke rædde for at holde sig frem, de gaar til Dronningen, de gaar til Stortinget, der er Oldinger, der er fødte Idioter, fødte Blinde, fødte Vanføre. Jeg sitter ikke her i en Rustning av Raahet og vil forfølge dem, – forresten er det mig likegyldig hva Folk tror om det. Men der kommer de da, og al Almindeligheten i Landet Aapner sit Hjærte for dem. Oldingerne har været Mennesker, det er forbi; de andre har aldrig været Mennesker og blir det aldrig. Men Børnene, levende, velskapt Børn, Gutter og Piker til det nye Norge, de største Muligheter, de gode Haap, Vaaren - dem er det 8 Maaneder for at myrde!

Sat jeg i en Rustning av Raahet vilde jeg si: er det endog fordelagtig for os at klusse i dyre Domme med dem som aldrig kan bli Mennesker, fremfor alt berge Livet paa dem som absolut vil bli det? Jeg tør intet si, jeg støter Almindelighetens Hjærte. Derimot tør jeg uten Frygt være med paa at kjøpe ind endog Landeiendommer til Oldingerne, saa de kan mimre i frisk Luft. Og Barneherbergene? Javel, jo de ogsaa; men vi har ikke Raad til alt. Av Børn blir der jo desuten saa mange dræpte –

Hvad om vi prøvet med at late de løse Mødre faa avlevere sine Børn istedet for at avlive dem?

Og hvad om Barnehjømmene og ingen andre var de største og vakreste Paladser i Landet!

Knut Hamsun.

* Løken, Olaug: *Norske Intelligenssedler* 1915, søndag, nr. 44 – 14.2. s. 3–4

Barnet.

K n u t H a m s u n har skrevet et par artikler i «Morgenbladet» om de barn som kommer til verden forlatt av sin far, og som blir dræpt av sin mor.

Knut Hamsun skriver vakkert om det lille dræpte barn: «Det hadde mange lange aars haab med sig, det kunde blit mere end vi. Og saa er et barn desuten pent, det er pent at ha her i livet, det leker med smaa hænder og stundom ser det op. Det undrer sig saa storlig, naar det kommer ind i et andet rum.» (Ja – der kunde siges sterkere ting om et barns deilighet, og om den lykke at ha et litet barn i et lyst og lykkelig hjem).

Men om det dræpte barns f o r æ l d r e siger hr. Hamsun: «En slik mor og en slik far er haabløse, hæng dem!» Og hr. Hamsun er rasende fordi man ikke uten videre utrydder dem. «Hetærer» kalder han disse mødre. Hr. Hamsun betakker sig for den ros, en har gitt ham, at han «vil bevare hvert liv for samfundet». «Det vil jeg jo aldeles ikke,» siger han, «jeg vil tvertimot utrydde og renske væk de liv som e r haabløse, til fordel for de liv som b l i r værdifulde.»

Dette høres jo ganske ret og rimelig.

Men der er to ting at ta i betragtning. For det første er de unaturlige forældre ikke s a a haabløse som hr. Hamsun mener. Der er bl.a. ogsaa i «Morgenbladet» optraadt forsvarere for den ugifte m o r, som har dræpt sit barn: D r. J u s t u s B a r t h og R a g n h i l d W i e s e n e r. Især taler dr. Barth som den der har myndighet, fordi han har lægens store erfaring.

For det andet er det et stort spørsmaal, om et barn av s a a haabløse individer, som hr. H a m s u n s barnefar og barnemor, kan ha faat i arv saa mange gode muligheter, at livet vilde blit nogen lykke for det. Det er et stort spørsmaal om et barn efter s a a absolut værdiløse mennesker skulde kunne bli et værdifuldt liv for samfundet.

Tror da Knut Hamsun saa meget paa o p d r a g e l s e n s magt? Vi maa isaafald spørge, h v o r findes disse opdragere?

«Hvad om barnehjømmene og ingen andre var de største og vakreste paladser i landet!» Saa skriver Knut Hamsun i «Morgenbladet».

Men om jeg ikke husker feil, har netop «Morgenbl.» tidligere meget sterkt kritisert «paladserne», som virkelig er bygget til barnehjem her i landet. Vi har iallefald B a s t ø, som har kostet penger nok, – men som vel kanskje endda ikke har git de ønskede resultater – paa langt nær. Aa nei, hr. Hamsun, p a l a d s e r er vist ikke det som skal til. Jo større paladserne blir, desto vanskeligere blir bestyrelsen. Det er m e n n e s k e r som skal til, mennesker med en uendelig kjærlighet.

For det at opfostre andres barn er ingen let sak. Det er betydelig vanskeligere end at opdrage sine egne.

Mon vi ikke nogen hver av os har set eksempler paa at ulykkelige forældres barn, som er optat og opfostret i gode hjem og igjennem hele sin barndom har nydt et godt familielivs lykke, allikevel har vist sig at være og bli sine egne forældres barn, ikke sine pleieforældres, i alle sine lyster og tilbøieligheter, i alle sine handlinger og i al sin svake vilje. Jo det har man nok set, baade her og i andre lande.

Bl.a. har den berømte tyske forfatterinde C l a r a V i e b i g skrevet en bok om dette tema: «Der Mutter Sohn», en overbevisende og gripende bok. Men der k a n naturligvis gives u n d t a g e l s e r, og det kan vel ogsaa ha hændt, at barn av temmelig daarlige forældre blir udmerkede mennesker. Allikevel tror jeg nok, at mere end én ugift mor, naar hun grubler over det ufødte eller nyfødte barns skjæbne, tænker som saa: «Et barn av en saa daarlig far, som lar mig ligge hjelpeløs her, og som forsømmer sit eget barns vel i saa høi grad – kan umulig bli noget godt eller lykkelig menneske. Bedre at det faar dø.»

Selvfølgelig er vi andre ikke enig heri, men slike tanker kan f o r s t a a e s. Selvfølgelig er vi alle enig med herr Hamsun i, at alle barns liv bør bevares, og at alt bør forsøkes for at gi dem et lykkelig liv, uanset hvad slags far eller mor de hadde. For helt «haabløse» er forældrene i k k e, især ikke moren.

Jeg vet ikke, om hr. Hamsun har kjendt nogen kvinde, som har dræpt eller villet dræpe sit barn. Men det har den som skriver dette.

Det var en ganske almindelig tjenestepike, selv et uegte barn, og meget fattig. Hun gikk i daarlige klær og hadde liten løn. Hun blev forlovet med en vognmandsgut, og sendt til sin hjembygd for fattigkassens regning, da hun skulde føde sit barn. Gutten hjalp hende ikke. Barnet blev født, men moren eide ikke melk i sit bryst, og av den fattige og haardhjertede familie, hun var indlagt hos, fik hun ikke andet end ganske litet skummet melk til barnet, og barnet blev magrere for hver dag. Piken skrev breve – hjerteskjærende breve – til sin forlovede og til sin forhenværende matmor med bøn om hjelp. Matmoren bad hun saa inderlig, om hun ikke kunde ta til sig hendes lille barn. «De kan tro det er en net liten gut,» skrev hun. Men hun fik i n t e t s v a r. Saa fattet hun det fortvilede forsæt at gi barnet gift. (Dette var vel et par uker efter fødselen). Hun fik fat paa noget saltsyre og heldte det i det stakkars lille barn. Men forbrydelsen blev straks opdaget. Barnet blev reddet. Piken blev meldt, og der blev retssak. Undertegnede fulgte saken med spænding.

Den endte med at piken dømtes til 9 a a r s fængsel og barnefaren til 5 d a g e s vand og brød.

Men da blev der skriverier i aviserne. Og piken blev benaadet med 3 aar istedenfor 9. Mens hun sat i fængsel, var jeg inde hos hendeto – tre gange. Første gang graat hun strømme av taarer. Da jeg spurte: «Hvordan k u n d e De ha hjerte til at gjøre dette?» svarte hun hulkende: «Det var saa ondt at han skulde ligge aa sulte ihjel, – jeg holdt ikke ut aa se paa det.»

Næste gang viste hun mig straalende et portræt hun hadde faat av barnet, sendt fra de folk, som hadde tat gutten til sig. Men pludselig begynte hun at graate: «Han kan ikke snakke det mindste endda, og han er halvandet aar gammel. Jeg er saa ræd for at det jeg gjorde den gangen, kan ha skadet 'n for bestandig.» – Dette er vel ingen «hetæres» uttryksmaate.

Da jeg talte med fængselsbestyreren om piken og hendes utsigter for fremtiden, sa han, at hun opførte sig meget bra, var arbeidsvillig og lydig. Og han tilføiet disse merkelige ord, som jeg gjerne vilde hr. Hamsun ogsaa skulde tænke over: «B a r n e m o r d e r s k e r n e e r g j e r n e d e b e d s t e v i h a r h e r.» Dette forbauset rigtignok ogsaa mig, men fængselsbestyreren forsikret det paany, og han sa noget endda merkeligere: «Naar de kommer ut, blir de næsten altid bra mennesker. Specielt viser de sig udmerkede som b a r n e p i k e r.» Ogsaa dette maatte han to gange forsikre mig.

Men senere har jeg fundet det rimelig. Den som vet, hvilken lykke det er at kunne gi sine barn et godt hjem, den kan vel ogsaa tænke sig, hvilken ulykke det maa være i k k e at kunne gi det lille hjælpeløse væsen det nødvendigeste til livets ophold. Og den som vet, hvilke kvaler der maa gjennomleves, før et barn kommer levende til verden, den kan vel ogsaa tænke sig, at en mor i en saadan stund kan finde livet litet værdifuldt, og bare finde d e n lykkeligst, som faar forlate det tidlig.

Der er den hemmelighet ved mange av de ugifte mødres forbrydelse, tror jeg, at den ikke blev begaat av ondskap, men bevæggrunde, som har mere likhet med barmhjertighet.

Olaug Løken.

Hamsun, Knut: (opptrykk) *Dagbladet* 1915, mandag, nr. 52 – 15.2. s. 3

Barnet.

Knut Hamsun skriver i «Morgenbladet» som svar bl. a. paa den artikel fra dr. Barth, vi forleden optok, følgende:

Fire dager efter at jeg sendte min første lille artikel faar jeg «Morgenbladet» for 13. januar med følgende notis:

B a r n e m o r d. En tjenestepike her i byen, som har født i dølgemaal og ombragt sit barn, blev i gaaraftes anholdt og arresteret.

Kort og godt. Saa er der ikke stort mere med det. Hun faar vel 8 maaneder.

Jeg er hjemmefra en tur igjen og bladene omgaar mig stadig. Der har da kanske staat om flere barnemord siden, smaa likegyldige notiser, intet skrik, ingen klage, bare fire fem linjer om barn som er fødte til verden og dræpte.

Hvem dræper dem? Deres egne mødre. Straf? Javisst faar de sine maaneder for det, men saa kommer de jo ut igjen til os. Men barna er døde.

Morderskerne forsvares særlig av dem som ingen barn har eller som har faat et barn ved ulykkestilfælde, ægtefolk uten forældrekald eller mandlige og kvindelige hetærenaturer uten familjeattraa. Herfra undtar jeg undtakelserne, jeg undtar blandt andre hr. dr. med. Justus Barth og et av hoderne i «Social-Demokraten», dem undtar jeg fra alt, endog at forstaa hvad jeg har skrevet. Naar jeg vil ha slike mødre utryddet som utrydder sine barn synes hr. Barth at mene at jeg vil ha dem utryddet fordi de har faat barn. Lat ham slaa sig sammen med hodet i «Social-Demokraten»! Hvad har hun med dette spørmaal at gjøre, piken som har faat et barn og «kjæmper som en løve» for det? Men hun som faar et barn og dræper det, hæng hende! Hun har kanske brillante egenskaper som hætære, mor er hun ikke. Hun har rykket bort sit eget naturlige grundlag, hun er haapløs.

Jeg undtar ogsaa Ragnhild Wiesener. Hun synes at være gift og at være mor, hun synes ikke at føle sin store barneskare som en ulykke. Er da nogen den rette til at gi sit besyv med her saa er det fru Ragnhild Wiesener. Og saa begynder hun med at yde al ære til mig fordi jeg vil «bevare hvert liv for samfundet». Aa men det vil jeg jo aldeles ikke, jeg vil tværtimot utrydde og renske væk de liv som er haapløse, til fordel for de liv som bli r værdifulde. Fruen taler saa varmt og medfølende for barnemorderskerne, søker efter undskyldninger, luller og taler. Og er der overhodet nogen mand som har betingelser for at se riktig her saa er det kvindelæge Justus Barth. Hr. Barth er sikkert selv meget forundret. Fruen taler videre om barnemord som en forbrydelse saa stor at den maaler alle dybder, derfor bør man være varsom i sin bedømmelse, sier hun. Vi staar overfor en tragedie saa mørk at vi pligter at bøie vore hoder og dømme uten at fordømme, sier hun. Luller og taler.

Vi stod og saa paa den totale solformørkelse i sommer. Der kom en mand gaaende, han var varsom i sin bedømmelse, han lullet og talte, han sa at naa den ikke varte længer saa maatte den være partiel –

Det er det vi gjør, luller og taler og kommer ikke av flækken. Og mødrene dræper sine barn.

Samfundet! sier forsvarerne. Det suser i deres sjæle av planer, av forbedringer, av redning. De tænker ikke paa andet, de støter mat og drikke ifra sig og smaker intet, de vil

ofre alt paa denne jord for de ulykkelige. Ja om det saa er skomakerkonen i «Social-Demokraten» saa vil hun undvære ansigtsmassage og slør og bære sin egen kurv hjem fra torvet. Altsammen til redning for de mødre som ulykken tvinger til at avlive sine barn til 8 maaneder pr. stykke.

Hæng dem!

Og den overbeviste barnefar som gjør sig medskyldig i mordene ved at forlate mor og barn, hæng ham! Han kan ha fremragende egenskaper som forbryder, som dyr eller som alfons, far er han ikke. Kan han unddrage mor og barn sit ansvar saa er der ingen og intet han ikke kan snyte sig ifra. Han vet næsten med sikkerhet at mordet sent eller tidlig kommer op, han vet at selv om han faar vridt sig unda straf saa blir han ialfald blotstillet, – han vælger at faa sin sjæls ubluhet blotstillet. Den slags mand er han. Han er bundfald, han er haapløs, hæng ham!

Hæng et hundrede slike forældrepar, gjør det litt utryggere for barnemorderne i landet, lat bevisstheterne faa et støt i den rette vei!

Er det barn vi taler om? Og barn dræper vi? Vi skulde være glade i barn og gi dem liv og hjem, skulde vi. Det er de mennesker som kommer efter os.

Barnekrybberne og barneherbergene hutrer sig frem fra aar til aar i armoden. Det er gjæmte steder, uendelig ydmyge kroker, jeg ser ingen som saa sjælden og saa skjælvende ber om en ringe skjærv som de. Der maser de paa de «sikre» trængende, de i paladserne, de er ikke rædde for at holde sig frem, de gaar til dronningen, de gaar til stortinget, der er oldinger, der er fødte idioter, fødte blinde, fødte vanføre. Jeg sitter ikke her i en rustning av raahet og vil forfølge dem, – forresten er det mig likegyldig hva folk tror om det. Men der kommer de da, og al almindeligheten i landet aapner sit hjerte for dem. Oldingerne har været mennesker, det er forbi; de andre har aldrig været mennesker og blir det aldrig. Men barna, levende, velskapt barn, gutter og piker til det nye Norge, de største muligheter, de gode haap, vaaren – dem er det 8 maaneder for at myrde!

Sat jeg i en rustning av raahet vilde jeg si: er det endog fordelagtig for os at klusse i dyre domme med dem som aldrig kan bli mennesker, fremfor alt berge livet paa dem som absolut vil bli det? Jeg tør intet si, jeg støter almindelighetens hjerte. Derimot tør jeg uten frygt være med paa at kjøpe ind endog landeiendommer til oldingerne, saa de kan mimre i frisk luft. Og barneherbergene? Javel, jo de ogsaa; men vi har ikke raad til alt. Av barn blir der jo desuten saa mange dræpte –

Hvad om vi prøvet med at late de løse mødre faa avlevere sine barn istedet for at avlive dem?

Og hvad om barnehjemmaene og ingen andre var de største og vakreste paladser i landet!

Barnemordet.

Jeg fritar paa forhaand hr. Hamsun fra at forstaa mig. Jeg fritar ogsaa dem som ingen barn har eller som har faat barn ved et ulykkestilfaelde, ægtefolk uten forældrekald eller mandlige og kvindelige hetærenaturer uten familjeattraa. Jeg fritar de mødre som har et barn eller to og tænker: for alt i verden ikke flere! Jeg fritar de mødre, der kunde ha sit lille barn hos sig, men vælger at sætte det i pleie hos fremmede – ut i et «barneværelse», bort til en «pleierske» eller «barnefrøken».

Men de mødre, som har elsket sit barn og lekt at de lekte med det og smilte til det kanske mange aar før det blev til, de mødre som tænker, naar de vænner sit barn fra brystet, at det vilde da være det sørgeligste av alt i verden, om de aldrig mere skulde faa lægge et litet barn indtil sig slik igjen – de s k a l kunne forstaa. De skal kunne forstaa, hvad piken som faar et barn og dræper det har at gjøre med hende som faar et barn og kjæmper for det som en løve – og med os alle sammen. De skal forstaa at hun, barnemordersken, har levet igjennem det samme som vi har. Og de skal forstaa at for hende var alt anderledes.

De skal forsøke at forstaa det, de kvinder der syntes at det at bære et barn i sig, det var at bære lykken. Den levende urolige lykke, der rørte sig hos moren dagen leng og vækket hende av søvnen om natten. De skal forsøke at tænke sig, hvad det vil si for en kvinde at gaa med barn og prøve at skjule det. De skal forsøke at forstaa, hvordan en kvinde har det, naar barnet hun bærer, ikke lar hende i ro i fem minutter om dagen, sporte hende til at vaagne og tænke om natten. Hun kan ikke saa godt tænke paa at smaa barn er vakre, at de smiler, naar de kommer ind i en anden stue – for hun har hverken to stuer eller en stue at ha ungen sin i. Hun kan ikke trøste sig med at det allikevel altid er en lykke for en kvinde at stelle med sit eget barn – for skal hun tjene føden for sig og ungen, saa kan hun netop umulig stelle den selv. Hun maa sætte den bort. Saa det hun har at tænke paa om dagen og nætterne er snarest netop det – hvordan i al evighet skal hun klare at skaffe penger til at betale for dette barnet. Hun klarer det ikke – saa er der fattigkassen. Der er ikke nogen heller der tar til sig fremmedes unger gratis, fordi barn er pene at se paa. Og kanske hun har det at tænke paa, at det er en mands barn som hun hader – ramt og raat og oprindelig hader hun ham nu.

Og imens gaar hun i sit arbeide, oftest grovt og tungt arbeide i fremmedes hus. Hun har oftest ikke sit eget hjem at arbeide i; hun har gjerne ikke mange stunder, da hun kunde sætte sig til og være lykkelig med at sy og strikke til barnet.

Saa føder hun i dølgemaal. Paa et pikeværelse eller paa et kot, hvor hun logerer, eller i fjøset eller paa laaven eller ute etsteds. Hun ligger alene; det kjendes som knoklerne langsomt blir brutt fra hverandre i hendes krop – har hun ikke født før, saa tænker hun

kanske selv fra minut til minut, at nu kan hun ikke leve et sekund til, saa brutalt som hun pines. Og der er ingen som kan gi hende en slurk vand engang.

Saa føder hun et barn. En hæslig, raa kjøtklump. – Et nyfødt menneskebarn er intet andet, uten for dem som har elsket det, før det kom til verden. Eller for dem, som er kultiveret til at se i det de største muligheter, de gode haab, vaaren –. Hun som aldrig har set nogen anden mulighet for sit barn end fattigkassen, aldrig har hat andet haab end det, at det kunde skjules. Hun dræper det. Det er naturlig. Det er umenneskelig. Hun som gjør det, er hellerikke et menneske, hun er ikke mor. Hun er bare det naturlige grundlag. – Hun gjør det som kvinder har gjort til alle tider, i alle folkeslag. Dyrenes hunner gjør det sommetider. –

Og vi v e t ikke, hvadfor egenskaper hun kunde hat som mor. Om der hadde været nogen hos hende, som hadde tat op barnet, vasket det og lagt det ved hendes bryst. Kanske hadde hun blit en daarlig mor. Kanske en god mor.

Jeg vet om en husmandskone etsteds i Jylland. Hun hadde slit i tredve aar for sin mand og sine ni barn. Hun hadde været for dem alt det en hustru og en mor kan være for sine. Alle hendes barn blev dygtige, retskafne mennesker. Saa døde hun av kræft. Før hun utaandet, tilstod hun for sin familie, at hun hadde dræbt et barn, sit eget barn, som hun hadde født ute paa lyngen mens hun jätet. Hun var sytten aar dengang og tjente. Faren til barnet var en gaardsgut; de hadde ligget paa samme kammers; det var bruk paa de kanter dengang at tjenestegutter og tjenestejenter delte rum.

En bekjendt av mig fortalte om sin gamle barnepike. Hun var inde fra Sogn etsteds. Hun hadde været mere mor for ham og hans søskende, end den mor, som hadde født dem – fra det første de kunde huske og til de vokste ut av hjemmet. Som voksen mand fik han vite at den piken hadde sittet i fængsel for barnemord. En sommer hun laa alene paa sæteren langt inde tilfjelds hadde hun faat et barn og dræbt det.

Jeg har ikke set nogen statistik over barnemorderskernes livsstilling – vet ikke om en saan findes. Jeg har bare lagt merke til avisernes notiser og referater av barnemordsaker. Jeg synes morderskerne er næsten altid tjenestepiker i by eller paa land. Jeg kan ikke vite, hvadfor egenskaper som mennesker disse piker har – oftest har de vist neppe brillante evner i nogen retning. Men det tror jeg da jeg tør si, ut fra det jeg som kvinde kjender til kvinder – brillante egenskaper som hetærer har de sikkert mindst av alt. En kvinde som det har steller sig nok undertiden ikke likere end at hun faar løsbarn. Men saa ilde steller hun sig vist sjelden at hun maa gaa i fjøset ellers lægge sig til at skure gulve og trapper med kroppen værkende efter en barnefødsel.

Saa blir hun opdaget. Og saa faar hun sin straf.

Det m a v være saa. Det er jo det som er det menneskelige, det er det som er samfundet, det er det som er kultur: at vi selv dømmet vore naturlige drifter, naturlige impulser som onde eller gode, naturlige handlinger som lovlige eller strafbare for at

beskytte de svakere mot de sterkere. De nyfødte barn, det svakeste av alt svakt, skal beskyttes. Ogsaa mot den naturlige impuls, det kan være for moren at dræpe det.

Det er vist uten betydning i saa henseende, enten straffen for barnemordersker er hængning eller 8 maaneders fængsel. I aarhundreder er barnemordersker blit straffet paa livet – og barnemordene var neppe hverken færre eller flere end nu. Saalenge kvinder føder i dølgsmaal, vil de ogsaa dræpe sit barn. Og det vil altid forekomme at kvinder synes de maa skjule, de skal ha barn – hvordan saa lovgivning og samfundsordning og moralopfatning blir.

At samfundet straffer moren, naar barnet er dræpt, det forebygger kanske et og andet barnemord. Mange, mange flere kan forebygges ved at samfundet – med eller mod morens vilje – tar haand om hende, før hun føder. Ved at vi alle forstaa: forsøker en kvinde at skjule sit svangerskap, blir hun sandsynligvis barnemorderske, enten hun har besluttet det paa forhaand eller ikke. Den som skræmmer hende til at skjule det, er medskyldig i mordet. Vi alle maa lære at forstaa, en kvinde som skal ha et barn, kan ikke faa lov at krype ned i mørket og ensomheten, dybt ned under alle menneskelige forhold – gjøre sig selv til et stykke vild og blodig natur, det reagerer vildt og blodig.

Jeg sier ingenting om barnefædrene, som lar mor og barn uten hjelp. Jeg overlater det til hr. Hamsun, som er mand – til mændene i det hele. Hva kvinder mener om dem har været sagt talløse ganger – overflødig mange ganger, – eftersom det aldrig har nyttet det allerminste at si det.

Sigrud Undset.

Wiesener, Ragnhild: *Morgenbladet* 1915, søndag morgen, nr. 90 – 21.2. s. 6

Almindelighet contra Ualmindelighet.

Forfatteren Knut H a m s u n skrev for en Maanedes Tid siden i «Morgenbladet» nogen Ord, der gav Anledning til en liten Diskussion. Emnet syntes nemlig saa almeninteressant, at det maatte vedkomme saavel de «almindelige» som de «ualmindelige» Medlemmer av Samfundet.

Men Knut Hamsun likte slet ikke, at Saken blev tat paa den Maate. Hvad han sætter sit Navn under, har Almindeligheten i dette land ingen Forutsætning for at kunne forstaa. Han utøser sig kun for Ualmindeligheten, for de Benaadede, de utvalgte – og naturligvis for den Del av Almindeligheten, som danner de Utvalgtes store Hale, som kryper ind i Lyset av de blændende, og hvis Løsen blandt andet er: Knut Hamsun taler – applauder!

Hvorefter al Diskussion pligtskyldigst har at forstumme.

Et overlegent Syn av en overlegen Mand gir Berikelse, ogsaa naar man er uenig.

I dette Tilfælde har jeg kun den Berikelse at ta med mig, at jeg har været med paa at faa en stor Mands Pen til at røre paa sig eller – kanske jeg heller skulde si – til at «røre». Kjære Hr. Hamsun, hvorfor har De tullet, fordi om jeg og andre har «tullet»?

Og hva er det saa, Knut Hamsun vil? Jo, forsaavidt som han ønsker hvert nyt Liv bevaret for Samfundet, staar han – mærkverdig nok – paa samme Standpunkt som Almindeligheten. Men vips saa farer han tilveirs igjen til Ualmindeligheten Stade. Han ønsker i sit Samfunds Interesse utryddet: alle Mødre, som dræper sine Barn, de dræpte Barns Fædre, de fødte Idioter, de fødte Blinde, de fødte Vanføre samt «Oldingerne» (Grænsetallet, som engang var sat til 50 Aar, er maaske nu forandret?) At denne Ubrukbarhet – Værdiløshet – skal bort for at skaffe Plads til den nye Vaar, blandt andre til ubrukelige Forældres Avkom, der sitter inde med de store Muligheter og sandsynligvis for en væsentlig Del bestaar av – Genier!

Dette er altsaa den store Mands sublime Reformtanker.

Vi, som eier Almindelighetens Hjerte, er da mere ødsle. Vi ønsker at skaffe en tryk Plads for saavel de nyfødte, sprællende Haab, dem jeg omfatter med mindst likesaa varme Følelser, som Hr. Hamsun, som for dem, der i sit Livs Aftenstund kan trænge litt mere Omsorg og Hjertelag, end der ofte blir dem tildel.

Og vi kan nok ønske at renske ut i Samfundet av og til, vi ogsaa. Hvor gjerne var jeg ikke med paa at paffe løs baade paa det ene og det andet virkelige Skadedyr saavel fra det offentlige Liv som i det private. Men slike Ønsker lar sig nu engang ikke saa let realisere. Derfor kan man ogsaa ta Hr. Hamsuns blodige Reformiver med Ro. Han mener jo desuten slet ikke, hvad han siger, ønsker bare en liten Stund at forlyste et fordringsløst Publikum.

Jeg vil gjøre som Manden, der stod og saa paa Solformørkelsen, jeg vil være forsiktig med at ta Maal av dens Omfang. Jeg elsker alt Sollys, Hr. Hamsun, ogsaa det, der har straalet fra Dem! Men jeg forstaar, at en Sol har visse privilegier, blandt andre det av og til at formørkes.

Maatte Formørkelsen ikke vare for længe!

Ragnhild Wiesener.

Middelthon, Joh.: *Morgenbladet* 1915, søndag morgen, nr. 103 – 28.2. s. 2

Mødrene!

Hr. Knut Hamsun roper for anden Gang sit: Hæng dem! Og han frakjender paa Forhaand alle, som ikke er enig med ham, enhver Meningsberettigelse. Allikevel vover jeg

et Spørsmål, som det forekommer mig, hverken han eller hans kvindelige Væbner har stillet sig helt klart: H v o r skal de hænges? Hvad mener man at o p n a?

Naar Frk. Dagny Kristensen hænger Mødrene, synes Hensigten kun være den, at «Retfærdigheden» skal ske Fyldest. Det er den gamle jødiske Tanke: Øie for Øie, Tand for Tand. Det er mulig, at denne Tanke til syvende og sidst er Straffens eneste Berettigelse. Paa Nutidsmenneskers etiske Følelse virker den imidlertid støtende og den har vistnok ikke Forsvarere blandt nogen moderne Strafferetsteoretikere.

Naar Hr. Hamsun hænger Mødrene, er Hensigten tydeligvis en noget anden: De hængte skal advare andre mot at gjøre likedan. Tanken er logisk riktig, hvis Midlet fører til Maalet. Men Midlet fører ikke til Maalet. Man har ganske rik Erfaring herfor. Fortidens Straffelove hængte Menneskene baade for det ene og for det andet – endog simpelt Tyveri. Men Menneskene stjal alikevel. De moderne Love roper derfor ikke længer: Hæng dem – til Forargelse for Hr. Hamsun, til Forargelse for Frk. Kristensen og til Forargelse for de mange som, uten at tænke Saken igjennem, korsrer sig over Tidens Forbrydervenlighet.

Istedenfor sans phrase at henge Misdæderne, søker de moderne Love – ogsaa vor – at avpasse Straffen efter det mere eller mindre forbryderske Sindelag, samtidig som den efter fattig Leilighet søker at forebygge Forbrydelser ved andre Midler end hængte Forbrydere.

Hvad Barnemord angaar, har vor Straffelov som Minimumsstraf 6 Aars Fængsel. Hvis det er forøvet av Mor mot uegte Barn inden 24 timer, er straffen 1 til 8 Aar. – Hr. Hamsuns 8 Maaneder forklares derfor sikkerlig ved ganske exeptionelle Omstændigheter og bør ikke danne Grundlaget for nogen Diskussion.

Det er den mildere Straf inden de 24 Timer, som forarger, særlig Frk. Kristensen. Og hun begriper ikke dens Berettigelse, «det at faa Barn, det kommer da ikke som en kapital Overraskelse. Man har god Tid til at tænke sig om, til at forberede sig til at vælge».

Nei, «man» har ikke det. Og det er forbausende, at en Kvinde kan skrive slik. Valget faar hun først efter de 24 Timer. Før den Tid vet hun, at hun s k a l b l i Mor. Efter den Tid vet hun, hvad det vil si at v æ r e Mor. Og det er litt Forskjel paa de to Ting: Før de 24 Timer har hun ikke kjendt andet end et forhyklet Samfunds Foragt. Efter de 24 Timer vet hun, at det hun har lært at betragte som Alverdens værste Skam, kan bety Alverdens største Lykke. Vælger hun d a at dræpe, er kanskje Lovens 8 Aar ikke for strengt. – Men dræper hun før den Tid, indser jeg ikke, at det Samfund har Ret til Forargelse, som selv har lært hende at foragte sit Moderkald.

Vil man forebygge Barnedrap, faar man ogsaa ville Midlerne. Her hjelper ikke Hængning, her hjelper ikke Barnelove. Det er Godtfolks Opfatning, som maa reformeres. Reformeres derhen, at det ikke betragtes som Kvindens Skam at føde Barn, men som hendes Ære og hendes Ret.

Joh. Middelthon.

Overretssakfører.

Barnemord.

Alle synes Barnemord er stygt, ja det værste som forekommer i vort Samfund. Hamsun brænder av Indignation, Barth skriver indtrængende, Sigrid Undset forklarer psykologisk, Aviserne aapner sine Spalter og alle vil vi gjerne hjelpe.

Men hvad nytter det om vi hylér i Kor, om vi korser og beklager os eller er fulde av Medlidenhet? Den ugifte Mor som venter sin Nedkomst blir ikke hjulpet av det. «Samfundet maa ta Haand om hende før hun føder» siger Sigrid Undset, «vi maa søke at hindre at hun føder i Dølgemaal».

Ved Siden av den offentlige Opinion er det den økonomiske Misère som bringer en Kvinde til Barnemord. For hvordan skal en ugift Mor som venter sin Nedkomst kunne leve end si sørge for sit Barn?

Er hun Tjenestepike, hvad hun som oftest er, maa hun enten skjule sin Tilstand, eller hun mister sin Plads og ingen vil ta hende paa nyt, slik som hun ser ut, og hun kan heller ikke yde det Arbeide som forlanges.

Der er ingen Myndighet, som tar sig av hende, der staar ingen offentlig Institution til hendes Raadighet. Sykeforsikringen yder Hjælp til al anden Arbeidsuførhet, kan ikke til den som er betinget av et Svangerskap, Mødrforsikringen, som Stortinget foreløbig har skjøvet fra sig, yder Hjælp væsentlig eftér Fødselen, den nye Lov om de «uegte», om Lagtinget vedtar den, skulde sikre hende 15 Kr. pr. Maaned paa Landet i den siste Tid, men der er liten Garanti for at hun virkelig faar disse Penge eller faar dem i Betids. Men i bedste Fald altsaa, kan en svanger Kvinde leve av 15 Kr. pr. Maaned? Er det nok til Ophold og Mat for en Kvinde i Svangerskapets sidste Maaneder? Er der nogen som vil ta hende ind i sit Hus for denne Betaling?

Der er i den senere Tid opprettet Mødrehjem hvor ulykkelig stillede Mødre i saadanne Tilfælde kan ty hen, men de er altfor smaa og altor faa, i det Hele et utilstrækkelig Foretagende.

Det gaar ikke an for voksne Mennesker længer bare at jamre over de nuværende Forhold, vi maa foreta os noget. Saadanne Uhyrligheter som Barnemord kan ikke længer bare avspises med Ord, vi bør i et civilisert Samfund ikke længer være os dem bekjendt.

Eller skal vi fremeles sitte med Hænderne i Skjødet og forlyste os med nok et Mord, naar det om føie Tid igjen indtræffer og Aviserne gir os den hyggelige Besked?

Vi maa ved offentlig Foranstaltninger, helst i Forbindelse med Mødrforsikringen, gjerne med privat Mellekomst og Foretagsomhet, faa lokale Mødre- og Barselhjem spredt utover vort Land i alle større Distrikter og Kommuner, hvor Mødre, gifte som ugifte kan faa vende sig hen, naar de paa grund av Svangerskap og Fødsel ikke længer ser sig istand til at sørge for sig selv og er i Nød.

Men hvor er den offentlige Myndighet som kan sette dette i Verk og hvorfra faar vi Pengene?

Kati Anker Møller. [sic]

Greve Dal, Signe: *Morgenbladet* 1915, søndag morgen, nr. 103 – 28.2. s. 2–3

Stop – jeg vil ogsaa si et Ord om Tingen. Jeg glædet mig over Hamsuns Artikel, som jeg i Regelen glæder mig over alt, hvad han skriver. Jeg er som oftest i Realiteten enig med ham og det er naturligvis en Fryd at se sin Mening iklædt en saa virkningsfuld Dragt. Jeg glæder mig ved denne Leilighet over at en Mand kan se paa et Barn med de Øine som Hamsun gjør det og hans «hæng dem» er jeg ikke istand til at ta alvorlig. For der er ikke Tvil i min Sjæl, at i det enkelte Tilfælde vilde i Praksis hans Dommergjerning meget hurtig ta Form av en barmhjertig Samaritans.

Og nu Fru Undset.

Naturligvis er jeg enig med Dem, hvor kunde jeg andet, jeg som selv er Mor «indtil Raseri». Men De er saa nylig blit Mor og saa ung og derfor saa absolut og saa streng, ja grum i Deres Inndeling av Mennesker i Rubriker. Med Tiden vil De nok bli mildere i Deres Dom og faa mere Sans for Nuancer.

Men der er et Punkt, som hverken De eller andre har lagt tilstrækkelig Bret paa og som jeg tror er det avgjørende. Det er min inderligste, brændende Overbevisning: i k k e den ting at bære det spirende Liv i sig frem til Modenhet, i k k e den fysiske Akt at føde et Barn til Verden, er det som gjør en til Mor. Nei. Men det som knytter den sterkeste Forbindelse Verden kjender, det Øieblik hvor der foregaar en saa fuldstændig og vidunderlig Revolution i en Kvindes hele legemlige og sjælelige Væsen, at intet armt Mandfolk selv med den sterkeste Digterfantasi kan gjøre sig nogen Forestilling derom – det er d e t Øieblik, da Barnet lægges til ens bryst og det første sødt smertelige Sting gjennomrisler ens hele Nervesystem, i d e t Øieblik blir en Mor.

Og derfor – Hænging og Fængsel og al Verdens grumme Straffe kan ikke hindre Barnemord. Men gjør Verden slik, la hver gjøre sit til at Verden kan bli slik, at hver Kvinde der føder et Barn kan faa Anledning til at lægge det til sit Bryst – og Barnemord vil forsvinde av sig selv.

Christiania, 20de Februar 1915,

Signe Greve Dal.

I *Morgenbladet* 1915, torsdag morgen, nr. 110 – 4.3. s. 4, reklamerer avisen med at det kommer et nytt innlegg i barnemorddebatten av Knut Hamsun i aftenummeret:

Barnet!

Et nyt Indlæg fra Knut H a m s u n bringer vi i vort Aftennummer.

Hamsun, Knut: *Morgenbladet* 1915, torsdag aften, nr. 111 – 4.3. s. 1

Barnet!

To Barnemordaffærer siden jeg sidst skrev: den ene Forundersøkelse mot en fraskilt Kone som sigtet for Mord paa sit Børn, det andet Tilfælde en anden Dame under Retsforfølgning for det samme. Er Lykken god vil hverken Sakkyndigheten eller Retten kunne fælde dem.

Tre Indlæg i Bladene siden jeg sidst skrev: fra Fru Olaus Løken, fra «Flekkefjords Tidende» og fra Fru Sigrud Undset. Og saa et fjerde Indlæg som «Morgenbladet» har sendt mig utrykt.

«Flekkefjords Tidende» gir mig Ret: det jeg skrev er forfærdende sandt, sier den. Men det er j e g som skal hænges for mine Bøkers Skyld, sier Bladet.

Vi to er altsaa næsten enige.

De to Fruer, de to Mødre taler – Børnenes Sak. Ofrenes Sak? De taler naturligvis Barnemorderskernes Sak. Man skulde ikke tro at jeg forsvarte nogen Verdens Ting av Betydning, og saa er det Børn jeg forsvarer imot Mordere. Da reiser M ø d r e n e sig! Men Børnene de kan ikke reise sig, de kan ikke tale selv og de har ingen til at tale for sig, de kan bare ligge og bli dræpte.

Tre Fruer har nu uttalt sig: Frøken Dagny Kristensen som møtte med et Par glimrende Indlæg fra den andre Siden blev jaget ut av Diskussionen fordi hun ikke hade Børn. En Mand blir holdt tilbake i Diskussionen fordi han i nogen Aar har været – Kvindelæge. Samfundet! sier de allesammen.

Baade Fru Løken og Fru Undset fortæller mig Historier om Mødre som – ikke skulde være hængte. Det synes de er saa morsomt. Jeg kunde ogsaa fortælle Historier, jeg kunde for Eksempel fortælle Historien om en Pike som tre Ganger laa paa Fødselsstiftelsen og fødte og som hver Gang hun kom ut igjen dræpte sit Barn. Hun har kanskje den Dag idag utmærkede Egenskaper som Hetære, Mor er hun ikke og hun var det ikke engang ved første Mord, hun er haapløs, hæng hende! Hendes Børn var i e t h v e r t Tilfælde værdifuldere end hun, fordi de hadde Haap med sig i mange Aar fremover.

Fruerne fortæller begge om Mødre som har avlivet sit eget Barn, men er blit utmærkede Pleiersker for andres. Ja en Fængselsbestyrer har to Gange forsikret Fru Løken at Barnemorderskerne er gjerne de bedste Fængslet har; naar de kommer ut igjen blir de næsten altid bra Mennesker, og spesielt viser de sig utmærkede som Barnepiker. Fru Undset støtter denne Forsikring med en anden Historie som er denne lik.

For det første er det ikke en Kvindes naturlige Bestemmelse som Kvinde at bli bra Menneske og Barnepike. Har hun født saa er det hendes Bestemmelse som Kvinde at være Mor. For det andet: indser da ikke de kjære Praterer hvor Vildfarelsen fører hen? Konsekvensen blir at Veien for en Pike til at bli bra Menneske og spesielt utmerket Barnepike gaar gjennom Barnemord.

Fru Undset fritar mig paa Forhaand for at forstaa hende. Det er ingen – ingen av os som forstaa Fru Undset . «Men de Mødre som har elsket sit Barn og lekt at de lekte med det og smilte til det kanskje mange Aar før det blev til, de Mødre som tænker naar de venner sit Barn fra Brystet at det vilde da være de sørgeligste av alt i Verden om de aldrig mere skulde faa lægge et lite Barn ind til sig slik igjen – de s k a l kunne forstaa».

At hun gidder sitte og skape sig slik til! Jeg synes slet ikke at Fru Undsets Meninger er saa ualmindelige og uforstaaelige naar man først finder frem til dem i hendes opstyltede Tale. Blandt andet mener Fruen at det visst er uten Betydning enten Straffen for Barnemordersker er Hængning eller 8 Maaneders Fængsel. Men da er jo atter Konsekvensen at det ikke engang behøver at være 8 Maaneder, men at Mødres Myrderi paa sine smaa Børn er frit. Fruen kan visst gaa ut fra at hun farer vild her, Utsigten til en lang Straf klemmer ganske godt, for ikke at nævne Utsigten til Strikken – en Strikke klemmer avgjørende. Og naar Fruen mener at Barnemordene før i Tiden da de kostet Livet var hverken flere eller færre end nu da de koster 8 Maandeder saa tar hun feil igjen. Jeg er fraværende fra mit Hjem og har ingen Bøker med her; men det Statistiske Centralbureau kan visst gi hende Oplysning om dette Spørsmål for en lang Aarrekke bakover. At de mere mørke Aarhundreder ikke hadde saa mange Barnemord viser Retsprotokollene. Det var endog da – i det Mørke – en mystisk og forfærdende Begivenhet i en Bygd eller en By naar en Mor dræpte sit Barn, der blev sat et høitidelig Apparat i Gang med Ret og Vidner og Edsavlæggelse, – nu er det saa almindelig, saa inderlig hverdagslig, og vi faar vite om Saken gjennom et Par Linjer i en Avis. De fleste Aviser nævner det ikke engang, saa nyhetsfattig er det. Mødrene skal bare iagtta at gjøre det av med Barnet inden et Døgn, saa er det en kurant Sak og forløper pent og stille.

Baade til Fru Løken og til Fru Undset kunde jeg gi det Svar at Herskap eller Foresatte er a n s v a r l i g e overfor sin frugtsommelige Tjenestepike; men Fruerne vet det før, de har naturligvis sat sig saapas ind i det de skriver om. Straffeloven av 1902 sætter Bøter og Fængsel for Husbondsfolk her; de ældre Straffelove av 1892 og av 1842 er mindst like saa strænge. Piken behøver altsaa ikke at «krype ned i Mørket og Ensomheten, dypt ned under alle menneskelige Forhold», hun behøver heller ikke at «skure Gulv og

Trapper med Kroppen værkende efter en Barnefødsel» – hvis hun ikke vælger Dølgsmålet og Barnemordet.

Fru Løken tviler paa at Børn av haapløse Forældre vilde bli værdifulde Liv for Samfundet, selv om man reddet dem. Men kunde man ikke h a a p e t at de blev det? Bare dette vilde ha nogen Værdi. Naar Fruen har Eksempler paa at Børn av haapløse Forældre b l i r haapløse saa har Fruen sikkert ogsaa Eksempler paa det motsatte. Det har jeg. Jeg ber Fru Olaus Løken, som efter det jeg har set av hende er et varmhjærtet og fint Menneske, tænke paa om ikke al Omsorg for haapløse Forældres Børn vilde betale sig, selv om nogen av Tilfælderne klikket. Ja ikke engang selve Anstrængelsen ved denne Omsorg kunde Samfundsbevisstheten uten Skade være foruten. Fruen nævner Bastø. Hun kunde gjerne huske paa hvad det er for Slags Børn som kommer der. Jeg har talt om Myrderiet paa Spedbørn, jeg har ogsaa nævnt som en Mulighet at Barneherbergene kunde sættes istand til at opta disse Børn og kanske derved indskrænke Forbrydelserne.

Og saa spør Fru Løken om jeg tror saa meget paa O p d r a g e l s e n s Magt. Ja det gjør jeg. Jeg tror meget mere paa Opdragelse end paa Arv. Det er imidlertid inderlig likegyldig hvad jeg tror eftersom jeg hverken er Mor eller Kvindelæge. –

Det fjerde Indlæg, det som «Morgenbladet» sendte mig utrykt, er zoologisk, det støtter Fru Løken og er stik imot mig. Jeg har ikke Tid til at bearbeide det for Trykken, ellers skulde jeg gjort det, det er en interessantere Artikel end nogen av de andres. I det Hele tat synes intet av de to Fruers Indlæg at være skrevet i umiddelbar Trang og for Sakens Skyld.

Fru Løken og Zoologen er enige i Spørsmålet om Arv, jeg tror Zoologien er uenig med dem begge i Spørsmålet om Opdragelse. Al Kyndighet mangler mig, men de sidste femti Aars Naturforskning har visst rugget ved Troen baade paa de zoologiske Arters og de menneskelige Sjælsanlægs Uforanderlighet. Hvad skulde det ellers være end ytre og indre Paavirkning, Opdragelse, som frembragte Fremskridtet? Hvis Arv var endog bare saa godt som Eneherre, hvorledes kunde da Utvikling Foregaa? Der er utallige Tilbakefald, Taket glipper, men Livet tar nyt Tak og gjennomfører sin Plan i Skift. Skrædderen syr noget han kalder Attersting, men han kommer stadig fremover; Livet syr undertiden Attersting. Symbiosen er jo den rene Kunst, den rene Kultur, om man vil, gaat over til at bli stationær Natur.

Saavidt jeg vet tviler ikke Psykologien paa Opdragelsens Magt, dens Standpunkt er visst at Mennesket kan ved Opdragelse ophope moralske Værdier som gaar i Arv. Omvendt har Mennesket Magt til ved Slaphet og Avslag at foraarsake trinvisse Fald nedover i den samme Arv. Fordi Forældrene er Utskud behøver ikke Børnene at bli det. Men om ikke vore Børn saa kanskje vore Efterkommeres Børn engang vil kjende i sig en liten varm Velsignelse ved den mulige Opdragelse vi avstedkom i os selv og kostet paa de Haapløses Børn.

Fru Løken tviler ogsaa paa Opfostrerne, jeg vet ikke paa hvilket Grundlag. Jeg tviler paa Fruens Tvil. Opfostrene gjør noget, de sætter noget ind, rører sig: jeg vet ikke en herligere Virksomhet i den vide Verden end deres. De gaar der i en Eng av Blomster og Ugræs og Smaatrær, i en Verden av Graat og Sinne og Latter og Barneglæde, de staar foran en Sum av nyt Liv som lægges til den andre. Mennesker efter os, Kvinder og Mænd til Norge – Castberg hadde ret: Omsorgen for Børnene er et uendelig vigtig Forsvarsværk.

Og saa til andre Siden Mennesker som sitter Herre eller Frue og taler pent om ulykkelige Mødre og ulykkelige Børn – og redder seg selv og sine.

Og Mødrene dræper sine Børn.

Det blir som det har været altsammen.

Barnemorderskerne blir saa bra Mennesker, saa utmærkede Barnepiker for Fruernes Børn. De lever mindst like saa godt efter Mordet som før det, de sover godt om Natten, spiser om Dagen, klær sig, pynter sig, lever i firti, femti, seksti Aar efterpaa. Vi hører ikke om at de drives ut i Sindsykdum, at de begaar Selvmord, det er bra Mennesker, utmærkede Barnepiker. Men de er Mødre som har dræpt sit Barn.

Som Kvinder skulle de vært Mødre, som Mødre er de haapløse, hæng dem! –

Det var nok galt at det blev jeg som begynte denne Sak, jeg har formeget imot mig. Hadde det istedet været h a n jeg nu tænker paa – og som alle vil tænke paa naar saapas er sagt – saa hadde næppe den Moderlighet som nu har talt vaaget seg saa selvfølgelig frem. Mødrene ville svare at h a n aldrig kunde fordret Barnemorderskerne hængte. Det vet jeg mere om end de, for jeg har talt med ham om det.

Jeg har ikke skrevet som Fagkyndig – men hvem er Fagkyndig her? – men jeg har ikke derfor skrevet i Tankeløshet. Jeg tænker litt paa det jeg blander mig i, stundom tænker jeg paa det i aarvis; Mennesket og menneskelige Ting har jeg prøvet at studere litt i en god Levealder og er kommet til nogen Slutninger, – nu er der ikke en som ikke mener de kan skole mig netop i det Spørsmål. Saa slutter jeg her. Ikke fordi jeg furter eller er omvendt eller er træt, men fordi jeg ikke har Tid eller Helse til et faanyttig Ordskite.

Mon alle Norges Mødre reiser sig til Forsvar for dem som driver Myrderi paa Smaabørn? Mon alle gjør det?

I al Menneskelighets Navn, lat Smaabørnene faa leve! Sæt Herbergene istand til at opta dem heller end at se dem avlivet. Det er smaa Børn, de har Liv, om to Uker skjønner de allerede litt, snart begynner de at lytte og høre, snart faar de Blik, om nogen Maaneder smiler de. Lat dem faa Fred for Mødrenes Grep om deres Hals!

Knut Hamsun.

Juristerne.

Hr. Overretssakfører Joh. Middelthon.

Jeg kan til Nød finde meg i, at M ø d r e – gifte eller ugifte – belærer mig om Moderskapets Fornemmelser og Modersfølelsens Vaagnen og Vekst fra Time til Time – men sandt for Dyden, om jeg finder mig i, at D e gjør det! Og naar De til og med finder det forbausende, at en K v i n d e kan paastaa: «Det at faa Barn, det kommer da ikke som en kapital Overraskelse. Man har god Tid til at tænke sig om, til at forberede sig, til at vælge» – saa maa jeg virkelig spørge, hvor mange Maaneder, D e trænger for at tænke over en uundgaaelig Tilskikkelse?

Men om jeg som Kvinde forbauser D e m, forbauser D e i Egenskap av Jurist mig likesaa meget. De siger:

«Naar Frk. Dagny Kristensen hænger Mødrene, synes Hensigten kun at være den, at Retfærdigheten skal ske Fyldest.»

Ja, skulde en hørt Maken til Motiv! Tænk at hævde et saa avlægs Begrep som Retfærdighet, naar en snakker om Lovgivning! Rigtignok indrømmer De øieblikkelig, at netop Hensynet til Retfærdighetstanken i dens rigorøseste Form «Øie for Øie» --- o.s.v. muligens «til syvende og sidst er Straffens eneste Berettigelse»; hvorpaa De fortsætter: «Paa Nutidsmenneskers etiske Følelse virker den imidlertid støtende, og den har vistnok ikke Forsvarere blandt nogen moderne Strafferetsteoretikere.»

Her har vi altsaa sans phrase en moderne Jurists Standpunkt overfor Straffelovene: Straffens eneste praktiske Berettigelse virker støtende paa den etiske Følelse.

Uten Tvil har De, Hr. Overretssakfører, i denne koncise Ytring uttrykt, hvad der mer eller mindre klart har foresvævet Deres Meningsfæller: naar alle psykologiske Momenter hos Forbryderen og menneskelig Medlidenhet hos Dommeren kommer til sin Ret, saa blir der ingenting at straffe.

Dette høres jo vakkert og humant.

Og i Kraft av denne Aand blir vore Lovmakere Aar for Aar mer lik Himmelens Engle: de er mer begeistret for én Synder end for 90 Retfærdige. Naar de bare kan skjærme den ene mog Overlast, saa faar de 90 ta det, som det kan falde sig.

Men, se det kan de Retfærdige i Lengden ikke være tjent med. Og de bør virkelig si fra, synes jeg, mens de endnu er i Majoritet!

Det er ganske visst en litet flatterende Rolle at spille hjerteløs overfor det Rop, som Kvinder og Mænd nu opløfter i stort Kor: «Den eneste Utvei er at oparbeide Sympati og ubetinget Agtelse for den ugifte Kvinde, som skal bli Mor.»

Men jeg spør: Er alle klar over, at dette betyr det samme som at arbeide for det, Folk pleier kalde Usedelighet? Eller mener nogen, at den store glubske, men uundværlige

Vakthund, som heter «den offentlige Moral» er smidig nok til at fordømme Gjerningen, men godkjende dens Resultat?

Aanei, det gaar ikke an for nogen Lov, skreven eller uskreven, at gaa omkring og agere Evangelium. Lovenes Opgave er i Kontakt med den naturlige Selvopholdelsesdrift at skjærme Samfundets Bestaaen og praktiske Ordning. I samme Øieblik de søger sig en Missionsmark utenfor dette Fællesbeite, er de forfeilede.

Og endnu mer forfeilet og pinlig synes det mig, naar enkelte Mødre i Kraft av sin personlige Følelserfaring forsvarer Barnemord som noget naturligt, og naar de paastaar, at for den ugifte Mor er et nyfødt Menneskebarn intet andet end en «hæslig, raa Kjøtklump» - en Benævnelse saa ækkel, at de færreste ville bruke den om noget levende Væsen – Menneske eller Dyr. Rigtignok er de fremkomne Vidnesbyrd mange, men dog ikke mange nok til at overbevise mig. Jeg tillater mig trods alt at tro, at Moderkjærligheten naturlig melder sig hos en Kvinde, naar hun føler, at Barnet lever, selv om dette Barnet for hende betyr økonomiske Vanskeligheter og fysisk Smerte.

Rigtignok har til Dato ingen Mor officielt bestyrket mig i denne Andtagelse, men jeg nærer den allikevel.

Og da kan De jo nok begripe, Hr. Overrettsakfører, at et solle Mandfolk ikke kan rokke den!

De er saa uartig at kalde mig for Knut Hamsuns Væbner, fordi jeg er enig i, hvad han først skrev om denne Sak. Regner De Dem selv, paa samme Vis attacheder de Damer, som er overlegne mot mig, fordi jeg ikke har født Barn?

Deres erbødige

Dagny Kristensen.

Ring, Barbra: *Morgenbladet* 1915, tirsdag aften, nr. 120 – 9.3. s. 3

Barnet, Kvinden og Manden.

Gjennom tider og Aar har det været Kvinden, Moren, som har været Barnets Vern og Verge – mot Manden, mot Samfundet, enddog mot Retfærdigheten.

Mens Tiden gik vokste Kvinden; ikke i Styrke og Myndighet, ikke i Varme og Moderlighet, de egenskaper hadde hun altid i sig, og hun brukte dem paa det Felt, som var hendes, Hjemmets. Men hun vokste fra Hjemmet ut i Samfundet, ind paa Felter, som ikke var hendes; hun reiste sig fra sin Arne og gik ut av sine Barns Hjem og snakket og virket og snakket igjen, om Barnets og Hjemmets Trivsel. Barnet sat igjen med en kjøpt og betalt Barnepike i Mors Sted og de Godter Kvinden beroliget sit endnu ikke døde Instinkt med.

Der var en Tid, da Kvinden tænkte: Naar Barnets Far gaar ut om Kvelden, faar jeg være Hjemme. Jeg er Mor. Og en av os har at vaake over de Værdier, som gives et Barn ganske gratis og ubevisst gjennom Almendannelsen i et Hjem, gjennom Samtale om alt stort og vakkert som er grodd av Menneskers Aand og Menneskers virke gjennom Tiden.

Dengang var Kvinden Kvinde og Mor. Nu har hun vandret Veien til det hun kalder Samfundsmenneske. Nu siger hun: «G a r h a n u t, vil selvfølgelig ikke j e g sitte hjemme.»

Hun gaar ut og møter og taler og demonstrerer til Hjemmets og Barnets Vel – hun vil ikke lenger «nøies med» at være Kvinde og Mor. Og Skolelærdom og Sport blir Barnet i Mors og Hjemets Sted.

Og nu har Kvinden altsaa virket saa længe utomhus, at nu er det Manden og ikke Kvinden som staar op og taler Barnets Sak.

Det er Manden som vil gi de retts- og hjemløse Barn Far og Arv. Det er Manden, som holder Haanden beskyttende over de vergeløse Smaa, som blir dræpt av sin egen Mor.

At de smaa Barns Liv er en Samfundsværdi, at de k a n være langt værdifuldere end de ulykkelige Mødre, som av Samfundets Snevertsyn og Mandens Ansvarsløshet er drevet ut i Forbrydelse, er selvfølgelig rigtig, likesaa rigtig som at de Barn som i n g e n t i n g har, har Ret til at kræve n o g e t fra de Barn som har a l t.

Utvilsomt fortjener mange av Barnemorderskerne at hænges. Jeg har truffet en av dem. Hun var under Tiltale for at ha druknet sit Barn i en Melkebøtte. Hun fortalte koldblodig, at det var den rene Økonomi som drev hende; hun hadde tre før. Og det Hele generte hende ikke mere end om hun hadde druknet en Kat.

Hæng hende, Knut Hamsun, og hæng hende, som dræper sit første Barn, uten Sorg, om de vil; men glem da ikke ogsaa at henge Manden med, han som overlot hende til sig selv den første Gang; han som skrev Loven om, at hun alene skal svi for dem begge.

Naar to saa ut præget ypperlige Mødre som Sigrid Undset og Olaus Løken siger, at Barnemorderskerne kan bli de bedste Barnepleiere og de bedste Mennesker, saa har de sit Bevismateriale i Orden, saa er det rigtig, liksom rigtig som at den Mand der er Skyld i, at de blev det; kan bli den bedste Far for sine erkjendte Barn. De k a n bli det, saa sterke eller saa lettlivede kan de Kvinder være.

Det er bare det, at de som lar Barnet leve og tar Skammen og Striden bare for Glæden over at eie det, de er endnu bedre Mennesker og blir endnu bedre Barnepleiere.

Meget sterk eller meget let maa hun være den Kvinde, som har oplevet det vidunderlige hun følte ved at faa et litet varmt, mykt Menneske i sin Arm, en liten, liten Haand, som Instinktivt lukket seg om hendes Finger, en søkende, famlende Mund mot sit Bryst – og som kan orke at leve Livet videre med den Visshet, at for hendes Skyld er det lille Legeme stivnet i hendes Arm, de to smaa blanke Øinene brustet.

Egteskapsbarnene, de som Menneskene kaller «egte», de kan ogsaa være ventet med Skamfølelse, om ikke overfor andre saa overfor en selv. Der kan ske det som vi pleier

at kalde Voldtægt ogsaa i et lovfæstet Forhold, likesaa vist som at de Barn vi kalder «uegte» kan være de egteste av alle, fordi de er blit til av den store Kjærlighet, som er den eneste virkelige Berettigelse for et Barns Fødsel. Men selv om en Kvindes Barn ikke har den Far det burde ha – hun husker det ikke i den Stund hun første Gang føler sit Barn ind til sig. Meget, meget sterk maa hun være den Kvinde som orker at ta det Barns Liv og leve selv bakefter – eller meget, meget let – selv om hun i Øieblikket er Pisket av Rædselen for det Samfund, som Manden har bygget, Manden der har sveget hende og vil svige hende saa ofte og saa længe Loven gir ham Anledning.

Men nu er det altsaa Manden, som vil ha Loven gjort slik, at den beskytter den Kvinden og det Barnet. Det er Kvinden som ikke vil.

Kvinden har glemt at hun er én. Kvinden har glemt, at det er en Tilfældighet, at hun er den som sitter inden Vægge med Livsassurance for sig og sit Avkom – og ikke den, hvis Barn hendes Mand skylder det samme som han gir hendes egne. Det er menneskelig at Kvinden, Moren, Hustruen vaaker over sit og sines. Om den Tid kommer at hun blir gammel og syg og kjedelig uten Attraktion for sine Barns Far, saa eier hun dog hans og hvad hans er gjennom dem. Hun vil ikke dele.

Men om nu den Kvinde hadde været slik, at Manden da han bad hende bli Hustru hadde kunnet si til hende: Det Barnet er mit. Og det. Og hun hadde svart ham: Saa skift med det, eller dem, nu. Og har du ikke noget at skifte, saa lov dem en Opdragelse, som svarer til hvad du vil gi dine og mine Barn om vi faar nogen. Om Kvinden hadde været slik, at det kunde været sagt, da hadde hverken hun eller hendes Barn været utsat for nogen Overtaskelser siden. Da hadde hun ikke nu trængt at vise sig som den hun ikke burde være.

Og hvad angaar de «uegte» Barn en Mand faar efter at han er gift, kan det nok ogsaa hænde, at for dem er hans Hustru tildels medansvarlig. Saa længe en Kvinde kan holde en Mand fast, saa længe hun holder saameget at hun gider være pen og snild og morsom og alt det en Mand forlanger av sin Kvinde, saa længe gaar han neppe hen og faar andre Barn end hendes.

Det er ogsaa menneskelig, at Kvinden tænker paa sig selv og de Barn, som har Far og Hjem og Navn og Arv og alt de trængter for at Livet skal være godt for dem. Men saa langt har hun da været bestandig. Nu skulde hun jo være blit Samfundsmenneske – hun har av den Grund bl. a. ikke Tid til at være helt ut den M o r hun burde være. Og saa er hun dog ikke længer kommet end at hun siger: «Bare jeg og mine faar beholde vort ubeskaaret saa la i Guds Navn de Barn som den Mand jeg holder av har Ansvaret for, forkomme. Jeg tar mig ikke nær av at det gaar paa hans Ære løs – la Samfundet, dette herlige Væsen som er alle og ingen, bare ikke mig, ta sig av de Barnene. Bare hold mig utenfor dem og deres Mødre. Det generer ikke mig om en og anden Kvinde og et og andet Barn undværer og har det ondt, for at jeg og mine skal ha saa meget mere.»

Om Loven om Navne- og Arveret til at begynde med vil virke mest til godt eller til ondt er ikke let at si nu. Men det som er retfærdig pleier før eller siden at vinde frem, selv om Formen ofte maa ændres og lempes.

Men det som er paafaldende er, at det er Mændene som har ført Loven til Beskyttelse av smaa vergeløse Barn frem, og at Kvinderne har motarbeidet den.

Jeg kjender en Kvinde, som da hendes Mor døde, selv bad sin far om at gifte sig med sine uegte Barns Mor – tiltrods for, at hendes egen Arv blev forringet ved det – og det var ingen ubetydelig Arv.

Naar jeg i denne Tid har læst om det store Tog av Vestkantens Kvinder som drog til harmfuld Protest mot Mandens Lov til Barnets Beskyttelse, saa tænker jeg med Tak paa denne ene Kvinde, en av Vestkantens egne, som sa, at en Mor er en Mor, enten hun har Prestens Tilladelse til at være det eller ei og en Mands Barn er og blir hans rette Barn, enten det er født med eller uten Samfundets Billigelse.

For det gjælder ikke m i t Barn eller h e n d e s Barn; det gjælder B a r n e t.

Men nu er det Manden som har set det og sagt det, ikke Kvinden.

Barbra Ring.

* Løken, Olaug: *Norske Intelligenssedler* 1915, onsdag, nr. 68 – 10.3. s. 2

Barnet en gang til.

Knut Hamsun skriver i «Morgenbladet» den 5. mars en længre artikel, som er avsluttende fra hans side – «ikke fordi jeg furter eller er omvendt eller er træt», skriver han, «men fordi jeg ikke har tid eller helse til faanyttig ordskifte».

At ordskifte skulde være faanyttig, tror ikke jeg. Selv om Knut Hamsun sætter alting paa spidsen, og selv om han trækker uhyrlige slutninger av hvad andre har sagt (som f.eks. at «konsekvensen blir at veien for en pike til at bli bra menneske og specielt udmerket barnepike gaar gjennom barnemord» – det er drøit!) – men selv om der ogsaa opstaar enkelte misforstaaelser paa begge sider, saa kommer der allikevel frem mangt og meget, som vi alle har godt av at tænke paa. Og der kan komme eftervirkninger til bedste for s a k e n – Knut Hamsuns og vor – b a r n e t.

Derfor skal Knut Hamsun ha tak fordi han begyndte diskussionen.

Der s k a l arbeides mere for ulykkelige barn, end hittil er gjort – det er sandt det. Og fordi om forældrene var utskud, saa behøver ikke alltid barnene bli det. Det er sandt, at der kan findes eksemplar paa det ogsaa. «Jeg fandt en perle blandt skarnet», skal en stor mand ha sagt. Vi slegter jo ikke bare paa to forældre, men ogsaa paa fire bedsteforældre,

otte oldeforældre og saa videre. Men s j e l d n e er nok slike perler, – og de opdragere og opdragerhjem som behøves til at elske dem frem, er kanske likesaa sjeldne.

De s t o r e barnehjem, især «paladserne», er efter min mening absolut forkastelige. Skal opdrageren kunne naa frem til det g o d e i barnehjertet, som for hvert enkelt barn er eiendommelig, for paa dette at kunne bygge videre, da maa det være i et l i t t e samfund, som et almindelig hjem. Naturen selv viser os, hvor mange barn et par mennesker kan overkomme at opdrage, naar det er deres egne, eller hvor mange barn der bør være i et hjem – i høiden tolv! Fremmede opdragere kan ikke tænkes at overkomme flere, især dersom disse er barn av de «haabløse» forældre. Skulde barnehjemmene være baseret paa flere, bør de omdannes, saa at hver opdrager – som selvfølgelig maa være et av «de etiske talenter» – faa sin egen lille gruppe for sig. Ellers vil det hele bli en overfladisk og slet f a b r i k – virksomhet. Og til d e t er barnesjælene for fine, selv de som kommer fra de haabløse.

Men det som Knut Hamsun skriver om «o p f o s t r e r n e», det er saa vakkert og sandt, at det maa glæde alle pædagoger:

«Jeg vet ikke om en herligere virksomhet i den vide verden end deres. De gaar der i en egn av blomster og ugræs og smaatrær, i en verden av graat og sinne og barneglæde, de staar foran en sum av nyt liv, som lægges til den andre. Mennesker efter os, kvinder og mænd til Norge. – Castberg hadde ret: Omsorgen for børnene er et uendelig viktig forsvarsverk.»

Ja, – nu kommer jo de nye barnelovene for at bedre litt paa barnenes kaar og gjøre forbrydelserne mot dem sjeldnere. Vi haaber det lykkes.

Naar Knut Hamsun ber mig tænke paa, «om ikke al omsorg for haabløse forældres barn vilde betale sig, selv om nogen av tilfældene klikket», da har jeg allerede svaret paa dette i min første artikkel med disse ord: «Selvfølgelig er vi alle enige med hr. Hamsun i, at alle barns liv bør bevares, og at alt bør forsøkes for at gi dem et lykkelig liv, uanset hvad slags far eller mor de hadde».

Der gjøres ogsaa meget i den retning nu, idetmindste her i Kristiania. Det kan være nyttig at minde om F r e l s e s a r m é e n s mange hjem, om «Hvide Baands Hjem», hvor den modige Augusta Reinert begyndte sin gode gjerning for de ugifte mødre og deres barn for mange aar siden, om hjemmet for «Hjemløse mødre og deres barn» i St. Olafs gate, hvor saavidt jeg vet, Katy Anker Møller er en av de styrende, – foruten Sebbelows stiftelse med filial, og de mangfoldige «barnekrybber» rundt om i byen.

Alt dette er oprettet for at de smaa barn og deres mødre skal faa det bedre. Men sikkerlig trænges der flere hjem. Den som bare var r i k nok, eller u n g og sterk nok, til at sætte flere i gang! Er her kanske nogen som læser dette, som kan?

Alle er vi vel enige om, at herskaper og foresatte skulde passe bedre paa de unge mennesker de har hos sig. L o v e n g j ø r dem jo a n s v a r l i g e, siger Knut Hamsun. Ja,

men saa kjender de kanske ikke loven, eller de bryr sig ikke om den, for der syndes vist storlig paa dette punkt. Og S i g r i d U n d s e t har ret i, at var der mere omsorg blandt omgivelserne, og mindre hjertekulde og farisæiskhet, saa blev der heller ikke saa mange fødsler i dølgemaal.

Men bedst var det, om de unge hadde lært at ta vare paa sig selv, saa de kunde leve livet slik, at de ikke mot slutten maatte rope med sorg: «Aa, hvad har vi gjort med vort liv!»

Saa maa jeg tilslut svare lit paa al den forbauselse og indignation, som Knut Hamsun og flere med ham har uttalt, fordi m ø d r e kan forsvare barnemordersker.

Ja – det kan i øieblikket kanske ta sig underlig ut. Det maa forresten her betones, at der vistnok e k s i s t e r er forbrydersker blandt disse, som heller ikke mødre kunde ta i forsvar, nei allerminst mødre, – forbrydersker saa forvorpne, at et nyfødt barn for dem ikke spiller større rolle end et lam, en hund eller en kat, som skal avlives. Men disse er u n d t a g e l s e r n e. Vi holder os til den før nævnte fængselbestyrers utsagn. R e g e l e n er, at barnemorderskerne er dypt ulykkelige, men i k k e o n d e mennesker.

Derfor er det ogsaa bare i øieblikket, i farten, for en overfladisk betragtning saa underlig og saa gaadefuldt, at mødre kan forsvare dem.

Men gaadens løsning er saa let som et regnestykke i første klasse.

J o b e d r e m a n k j e n d e r l y k k e n ved at eie et litet barn, som man kan nære og opføde i et lunt og fredelig hjem –

d e s t o b e d r e v i l m a n f o r s t a a u l y k k e n ved i k k e at kunne ernære det, – ikke kunne ha det hos sig, ikke kunne verge det mot sult og kulde, sykdom og andre plager, ikke kunne gi det det tarveligste hjem, – ikke eie en stue eller et kott, som kunde gi ly til det lille nøkne svake væsen.

Det hjælpeløseste paa denne jord er vel det nyfødte menneskebarn. Og der er i alle normale kvinders sind en mægtig trang til at beskytte det. Det nyfødte barn er kanske ikke altid vakkert, det vet jeg ikke, men det er saa uendelig rørende. Al ømhet maa samle sig til en ukjent styrke om dette lille væsen, som saa helt er git sin mor eller omgivelserne ivold. Større lykke gives ikke, end at kunne elske det op i det luneste rede, at kunne gi det naturens fuldkomneste føde ved sit eget bryst, at kunne se det vokse op og trives, – se det glæde sig i livet dag fra dag.

D e r f o r kan heller ikke større u l y k k e gives – dette maa gjentages, for det er d e t som ikke alle forstaar – end at maatte gi sit barn fra sig til fremmede, til folk som desværre ofte forsømmer barnet for selv at kunne faa mest mulig pekuniær fortjeneste av det lille bidrag, som moren kan skaffe tilveie. Større ulykke kan der ikke gives – dette er det just m ø d r e skjønner saa godt – end at faa et barn som man ikke kan skaffe næring til, ikke klær, ikke omsorg eller ømhet paa et eneste punkt.

Naar man forstaar omfanget av denne elendighet, da kan man ikke være med paa at kaste sten paa den mor, som fra en slik avgrund av fortvilelse gir barnet døden, – hvor forfærdelig det end er: a t h u n k a n.

Olaug Løken.

Middelthun, Joh.: *Morgenbladet* 1915, søndag morgen, nr. 142 – 21.3. s. 4

«Retfærdighet».

F r k. D a g n y K r i s t e n s e n!

Lad os først bli færdige med det personlige. Jeg beklager, at De har følt Dem toucheret over det Epitheton, Hamsuns Væbner. Jeg har ikke ment at fornærme. Ergo tar jeg Væbneren i mig igjen. Saa meget mere, som Hamsun i Mellemtiden har slaat Dem til Ridder av den gyldne Galge.

Hvad angaar de Damer, som er «overlegne» mot Dem, fordi De ikke har født Barn, saa erklærer jeg mig herved – siden De spørger – ikke som disses Væbner eller Ridder. Jeg mener nemlig i Motsætning til disse – og i Motsætning til Dem – at saavel en barnløs Kvinde, som et sølle Mandfolk har Ret til at diskutere ogsaa Ting, som ligger utenfor ens egen personlige Erfaring.

Og saa til Saken. Ved et Par ikke helt ukjendte Jonglørtricks tillægger De mi g den Uttalelse, at Straffens eneste Berettigelse virker støtende paa den ethiske Følelse, Det vil De kunne se av min Artikel, at jeg ikke har sagt. Likesaalitt har jeg begaaet slikt Nonsens, som at det er avlægs Lovgivning, der tilstræber Retfærdighet.

Om Straf, dens Berettigelse og Formaal, er vor Tids Kriminalister langt fra enige. Og hverken De eller jeg bør driste os til at tro, at vi har fundet Løsningen. D e fastholder meget konsekvent – jeg erindrer det ogsaa fra tidligere Avispolemik – som Straffens eneste Berettigelse, at det, jeg i Gaaseøine kaldte Retfærdigheten, skal ske Fyldest. Det vil si at den og den Forbrydelse skal ha den og den Straf. Uten Hensyn til Forbryderen, hans Motiver, hans større eller mindre Skyld. Det er ældre Straffelovs Standpunkt. Og det er det Standpunkt, Godtfolk som Regel endnu indtar. J e g vover ikke at paastaa, at det er galt. Men jeg tror, det virker støtende paa de fleste Nutidsmennesker.

Hr. Hamsun er mer «moderne» end Dem forsaavidt, som han ubetinget tror paa Straffens profylaktiske Virkning. Heller ikke derom vover jeg at ha nogen uforgripelig Mening. Hvad jeg imidlertid har villet paapeke, er dette, at i mange Tilfælde virker selv den Strængeste Straf eller Straffetrusel ikke forebyggende, fordi der er andre og sterkere Motiver, som trækker i motsat Retning. Og da tilsiger sund Sans, at man, istedenfor at hänge Forbryderen, avsvækker de Motiver, som driver ham i Forbrydelsen.

Dette gjælder i særlig Grad vis a vis Barnemord. Jeg kan herom henvise Dem til Motiverne til Straffelovsutmødet af 1808. De vil der bl. a. finde uttalt (Pag. 218): «I Virkeligheden er Barnemord av de Forbrydelser, der litet eller intet influeres av Straffetruselens Storhet eller Strenghet.» Se det siger vore første Kriminalister. Ikke som et Postulat, men som Strafferetshistoriens bitre erfaring.

Den Erfaring bør De bøie Dem for, hvis De alvorlig mener at ville beskytte Barna. Grip heller Ondet i Roten. Reformer den «offentlige Moral.» Den er smidigere, end De tror. De har selv formuleret Programmet derhen, at Gjerningen skal fordømmes, Resultatet godkjendes. Jeg er ikke saa sikker paa, det er Veien. Men Samfundet maa ehvertfald ikke som nu godkjende Gjerningen og fordømme Resultatet. Al den Stund, det endnu gjør det og øser sin Foragt over den Kvinde, som opfylder sit helligste Kald i Livet, er det ikke bare inkonsekvent og urætfærdig at hænge hende. Det er dumt og hensigtsløst.

Deres ærbødige

Joh. Middelthon.

(Har ligget en Tid i Mangel paa Plads). «Morgenbladet»s Red.

Backer, Anna: *Morgenbladet* 1915, søndag morgen, nr. 155 – 28.3. s. 6

Fru Barbra Ring.

«Utvilsomt fortjener mange av Barnemorderskerne at hænges», skriver De i Deres Artikel «Barnet, Kvinden og Manden» i Morgenbladet forleden. Endelig en Tilslutning til Knut Hamsuns glødende Harme over de mange Barnemord fra en interessert og varmtfølelse Mor. Hvorvidt m a n g e fortjener at hænges, er det kanskje vanskelig at ha nogen begrundet Mening om, men at det vil ha en gavnlige Indflydelse, om der statueres et Par Eksempler, er neppe tvilsomt. Naar De imidlertid ogsaa vil hænge Barnefaren, kan jeg ikke følge hverken Dem eller Hamsun længer. Meget ofte skjuler de Kvinder, der føder i Dølgemaal og tar sine smaa Barns Liv, sin tilstand for alle – ogsaa for Barnefaren, saa han i mange Tilfælde ikke aner, at Piken er med Barn. Jeg har selv en Gang i Timevis talt indtrængende med en Pike, som jeg tilfældigvis saa i et ubevogtet Øieblik og fik Mistanke til, for at faa hende til at betro mig, at det overhodet kunde være en Mulighet for at hun var frugtsommelig. 11 Dage efter var Barnet født. Det var hendes andet Barn. Barnefaren, paa hvem der der blev tat Resolution, hadde ikke Anelse om, at Piken ventet et Barn. Men er han vidende om Forholdet og lever ubekymret videre som om intet var paafærde og negter hende økonomisk Støtte, da bør han straffes meget haardere end Loven nu tillater. For M o r d kan man vel imidlertid ikke godt dømme ham.

Derimot mener jeg, at den Restauratør i Christiania, der for ca. 2 Aar siden lot sin Tjenestepike gaa fra sit Hus for at føde ham et Barn for 3die Gang – (et Barn hun dræpte som de to foregaaende) – og som restauratøren tok tilbake i sin Tjeneste efter 14 Dagers Forløp uten at spørge hvor hun hadde anbragt Barnet, uten at yde hende noget Bidrag hverken til det sidste eller de 2 andre Barns Underhold – hvormot han litt efter trak av i hendes Maanedsløn (10 Kr.), den Tikroneseddel som han gav hende med, da hun gik ut av hans Hjem for at føde for tredie Gang – h a n b u r d e v æ r e t h æ n g t – som et enestaaende Umenneske.

De skriver noget om, at Egteskapsbarnene, «de egte», ogsaa kan være Resultat av en Voldtægt – altsaa noget i Likhed med Forholdet i Deres Bok «Jomfruen». Ja, har nu egentlig det noget med de uegte Barns Retsstilling at gjøre – eller med Barnemordene? Burde forøvrig ikke den dannede Kvinde snart være kommet saa langt, at hun ikke indlot sig i Egteskap med en mand, hvis Elskov for hende føltes som «Voldtægt»?

Derimot kan de «uegte Barn» være de «egteste» siger De videre, «fordi de er blit til av den Kjærlighet, som er den eneste virkelige Berettigelse for et Barns Fødsel».

Det hersker en merkelig Begrepsforvirring angaaende Uttrykket «egte» og «uegte» Barn. «Egte Barn» vil jo bare si at det er født i Egteskap – «uegte» at de er født utenfor Egteskap – og det er de da like fuldt selv om de er Resultatet av «den store Kjærlighet» utenfor Egteskap. «Den store Kjærlighet» er en meget misbrukt Betegnelse. Jeg har Indtryk av, at vore moderne Forfattere anvender Uttrykket om den «altforglemmende Elskov» og ikke ser, at denne glødende Lue, der brænder intens og fortærer hensynsløst i Øieblikket, har meget lite at bestille med den vidunderlige evige Kjærlighet.

Kjærligheten – den virkelige Kjærlighet – den, der fylder og omskaper hele Menneskets Væsen og hvorom det er sagt de skjønneste Ord, som nogengang er sagt her paa Jorden: «Kjærligheten søker ikke sit eget» – brænder forholdsvis sjelden med den fortærende Flamme, som den moderne Literatur ynder at utstyre «den store Kjærlighet» med – langt, langt oftere fornemmes den som en stille, klar Lysflamme, der brænder jevnt og rolig og ikke flakker urolig hit og dit ved ethvert Vindstøt – d e n Kjærlighet er parret med Selvbeherskelse – ikke sjelden med Forsagelse, og den har den Evne, at om Hustruen ældes, da ser ikke Manden det, og han gaar heller ikke paa forbudne Veie, fordi hans «Kvinde», som De litt jargonmessig kalder det gjennom Aarenes Slit ikke længer anstrenger sig for at være saa «morsom», som Manden forlanger det av sin «Kvinde». Der er andre Værdier som knytter dem sammen.

De skriver, at om en gift Mand faar uegte Barn, saa er Hustruen medansvarlig. Det hænder vel. Men Regelen er sikkert, at Mandens Driftsliv i slike Egteskaper er voldsomt og ubehersket og spiller en dominerende Rolle i h a n s Liv – mens den legemlige Elskov i H u s t r u e n s kun spiller en episodisk og sekundær Rolle.

Naar de i deres Artikel videre skriver: «Nu er det altsaa Manden som vil ha gjort Loven slik at den beskytter den Kvinden (den ugifte) og det Barnet (det uegte). Det er Kvinden som ikke vil», saa siger De noget, som ingen Rot har i Virkeligheten.

A l l e K v i n d e r har gir Loven om Forsorg for Barn født utenfor Egteskap sin Tilslutning – denne Lov er ment at skulle tvinge Manden til at sørge for den besvangrede Kvinde 3 Maaneder før Nedkomsten, under Barselleiet og dessuten skaffe hende 9 Maanedes Opavningsbidrag, saa hun kan lære at elske sit lille Barn gjennom Diegivningen – og som for Fremtiden forpligter Faren til at skaffe Barnet en Opfostring, der svarer til hans økonomiske Vilkaar. Denne Lov er til Barnets b e s k y t t e l s e. Navneret og Arveret beskytter derimot saavist hverken nogen ugift Mor eller noget uegtefødt Barn.

Den Insinuation som De i deres Artikel retter mot de Kvinder, der har protestert mot Navne- og Arveret, vidner om, at selv begavede Kvinder endnu ikke har lært at respektere andres Samfundssyn, men tillægger anderledes tænkende lavtliggende og egoistiske Motiver saa snart Opfatningerne kolliderer.

Efter Deres Indlæg ræsonnerer de protesterende Kvinder slik: «Bare jeg og mine faar beholde vort ubeskaaret, saa la i Guds Navn de Barn som den Mand jeg holder av har Ansvaret for, forkomme»... og videre: «Det generer ikke mig om en anden Kvinde og et andet Barn undværer og har det ondt for at jeg og mine skal haa saa meget mere».

Til og med i «Guds Navn» beskylder de dannede Kvinder for at tænke saa ilde. Jeg er taknemlig over aldrig at ha truffet nogen dannet Kvinde med en saa kynisk og raa Tænkemaate – og det er første Gang – naar jeg undtar enkelte hadefulde Artikler i «den røde presse», at jeg har set en Kvinde utslynge en saadan Insinuation mot sit eget Kjøen.

De som har git Deres Artikel en Form, som lar skimte igjennem, at naar «Vestkantens Kvinder drog til harmfuld Protest mot Mandens lov til Barnets Beskyttelse», saa gjorde de det ut fra det ovenfor citerede egoistiske Synspunkt. Vet De da ikke, Fru Barbra Ring, at av de ca. 5000 uegte Barn som hvert Aar fødes i Norge, har bare ca. 60 en Far der tilhører den saakaldte Overklasse – deri indbefattet Embedsmænd, liberale Erhverv, Ingeniører og Studenter, og at det statistiske Centralbureau, der inddeler Barnefædrene i grupper, paa Pag. 28 i Socialstatistik over «Barn født utenfor Egteskap» siger: «Der kunde være Spørsmal om at opstille en egen Gruppe for de høiere Klasser, men, som allerede nævnt, er der s a a f a a v d i s s e, at det i n g e n I n t e r e s s e har»? Og saa skulde Vestkantens Kvinder stemme imot Navne- og Arveret av egoistiske Grunde? – ut fra rædselen for de mulige Arvtagere?

Nei, de der protesterer mot Navne- og Arveret for Barn født utenfor Egteskap har et helt andet Livs- og Samfundssyn, end Lovens Tilhængere – det er Saken.

Vi deler ikke den moralske Opfatning som f. Eks. «Smaalenenes Socialdemokrat» ble sig til Tolk for, at det er «like hæderlig for en Mand at faa Barn utenfor Egteskap som i Egteskap, naar han bare betaler for dem» – heller ikke Hr. Overretssakfører Middelthons, naar han hævder, at dersom en ugift Mor dræper sit Barn, saa er det ikke h e n d e s, men

vort «forhyklede Samfunds Skyld» og at Kvinderne maa lære, at det er «deres Ære og deres ret at føde Barn».

Vi finder det ikke ret, og heller ikke synes vi det er nogen Ære at bli Mor, naar Barnet er et Resultat av et flygtig Møte mellem to Mennesker, som intet binder sammen uten et Øiebliks ubehersket Drift. Vi synes tvertimot, at det er en himmelropende Ansvarsløshet at bli Mor paa et saa svigtende grundlag. Vi mener, at det vil sænke det sedelige Niveau om en saadan Mor blir stillet paa Linje med den gifte Mor, og at den nye Lov i Tidens Løb vil svække Kvindernes Motstandskraft i Fristelsens Stund, naar de vet, at et mulig Barn vil bli omtrent likestillet med et egtefødt – og vi tør ikke være med paa at gjøre den voksne Kvinde uansvarlig for sine Handlinger og skyte ansvaret for hendes sedelige Viljeløshet over paa Manden alene og paa Samfundet. Vi vet, at det har været til Held for Kvinderne og for Samfundet, at Mændene i Aartusener har stillet Krav om sedelig Renhet til den Kvinde de valgte til sin Hustru og til sit Barns Mor, idet Kvinderne bygger Hjemmene, opdrager Barnene og undermurer Fremtiden – og vi er viss paa, det vil være til Skade for Fremtidens Norge, om den ugifte Mor alene i Kraft av sin Morsstilling skal hæves til Ære og Værdighet.

Jeg vil anbefale Fru Barbra Ring at læse den ovenfor nævnte Socialstatistik Pag. 108: Bidrag til Belysning av Sedelighetsforholdene, og gjennomgaa de Svar, der er indsamlet hele Landet over angaaende Spørsmålet: Er det faste Forhold eller løse Forbindelser, som betinger de uegte Fødsler? Likeledes de Svar, der er indkommet fra Land- og Bykommuner med Hensyn paa, «om Paternitetsspørsmålet vækker begrundet Tvil 1) rent undtakelsesvis, 2) ikke ganske sjelden, 3) noksaa hyppig», – de er nemlig gode at faa Forstand av. For Byernes Vedkommende har de Byer, der svarer ja til Spørsmaal 3) noksaa hyppig, 75 pCt. av uegtefødte Barn.

De kan være overbevist om, Fru Barbra Ring, at mangen dannet Kvinde i dette Land i Stillhet har sørget for, at hendes Mand gjorde Ret og Skjel likeoverfor sit Uegte Barn uten nogen Indblanden fra Lovens Side. Presterne, der kjender de ugifte Mødre bedre end de fleste og vet, hvem Barnefædrene er, kan vist for Byernes Vedkommende bevidne, at gjennomgaaende opfylder Vestkantens Barnefædre sine Forpligtelser mot de Barn de har utenfor Egteskap.

Det er Arbeiderklassens Mænd, der hittil har været de «uvillige Barnefædre», hos hvem Kommune og Fattigvæsen har det umulige Hverv at inndrive Bidragene. Arbeiderklassens Mænd er fædre til mellem 76 pCt. og 80 pCt. av alle uegtefødte Barn i Norge, og vore Myndigheter kan fortælle de merkeligste Ting, om hvordan store Mængder av dem unddrar sig sin Bidragspligt. Ikke har jeg set noget Arbeiderblad søke at reise Arbeiderklassens Æresfølelse paa dette Punkt. Derimot stemmer de nu alle – Kvinder som Mænd – for den Castbergske Lov om Forsorg, Navne- og Arveret for uegte Barn, fordi de i denne Lov ser et Angrep paa E i e n d o m s r e t t e n, og fordi de godt vet, at naar først Kommunerne efter den nye Lov skal utbetale Bidragene f o r s k u d s v i s, saa varer det

ikke længe, inden Vanskelighetene og Omkostningerne ved at faa de utlagte Bidrag refundert hos de uvillige Barnefædre – og Umuligheten av at anbringe denne motvillige Skare paa Arbeidsanstalter, vil tvinge Kommunerne til helt at overta Omsorgen for de ugifte Mødre og deres Barn – et første litet Stykke av det socialistiske Princip overført i Praksis.

Vi, der mener at denne nye Lov derfor fører til Konsekvenser, som er uheldige for Individ og Samfund, bør ha Ret til at motarbeide Loven uten at der kastes Stænk paa vores Motiver. Alle Kvinder her i Landet har Stemmeret – likegyldig om de bor paa Østkant eller Vestkant av en By. Der er fortiden intet, som tyder paa, at Østkantens Kvinder har bedre Betingelser for at se Samfundet i Sammenhæng eller sætte sig ind i de Love, som for Fremtiden skal efterleves i dette Land, end Vestkantens – heller ikke at Hjertelaget der er varmere for alle dem, der lider og trængter Hjælp og Støtte, – kanske snarere omvendt – hvorfor da dette ubeføiede Angrep paa Vestkantens Kvinder?

Fr.stad i Marts 1915.

Anna Backer.

Castberg, Berna: *Morgenbladet* 1915, søndag morgen, nr. 165 – 4.4. s. 6

«Barnet, Kvinden og Manden»

– nok engang.

«Nu har Kvinden virket saa længe utomhus, at nu er det Manden og ikke Kvinden, som staar op og taler Barnets Sak. Det er Manden som vil gi de retløse og hjemløse Barn Far og Arv.» Barbra Ring i «Morgenbladet» 9de Marts.

Kjære Fru Ring – mon De ikke er kommet til at stille Tingen paa Hodet?

Er det ikke Manden, som har kunnet sætte denne Sak igjennem, netop fordi det er han, som færdes «utomhus» og Kvindernes Protest derinde fra Hjemmet ikke trængte tilstrækkelig ut? – Det er han, Politikeren, som fik Øiet op for, at selv om de fleste av de uegte Barns Fædre er ubemidlet, blir der dog en Slump igjen, hvis Midler man nu i «retfærdighetens Navn» kan faa fordelt til bedste for «de Smaa i Samfundet».

Der gik Politik i Saken. Derfor gik den tapt for dem, der udelukkende saa paa den ut fra en anden Synsvinkel – fra Hjemmenes.

Tror nogen, dette Storting hadde faat det saa braat med «at skaffe Barnet en Far», hvis alle Fædre hadde været ubemidlede?

Naar De uttrykker Dem saaledes, at det er «paafaldende», at Kvinderne har «motarbeidet Loven til Beskyttelse av smaa vergeløse Barn», skulde man næsten tro, at De

var ubekjendt med, at alle Kvinder – saavidt jeg vet uten Undtagelse – med Glæde har hilset de nye Love, som tok Sigte paa Forsorg for Barnet.

Men en Arv, som man faar i 20-, 30-, 40-Aarsalderen, beskytter desværre ikke Barnet under Opveksten, og Farens Navn utsletter ikke den illegitime Fødsel for dem, der i det Hele fæster sig ved denslags.

Derfor mener vi, de Ting gavner Barnet litet, samtidig med at de paa det andet Hold, hvor det ogsaa gjælder Barn, skader meget.

Imidlertid er det Tidsspilde at rippe mere op i det. Loddet er nu kastet og de tilfældige Forbindelser dermed saavidt gjørlig hævet op i Niveau med de faste, lovhjemlede.

Men – staar ikke Samfundet sig nu paa, at vi siger stop og f. Eks. ikke ved saadanne Bemærkninger som den om «Egteskapsbørnene» nedsætter det at være egtefødt i Folks Omdømme?

Jeg kalder det at drive en noget vidtgaende Kultus med disse Forhold, naar det fremhæves, «at de Barn, vi kalder 'uegte', kan være de egteste av alle, fordi de er blit til av den store Kjærlighet, som er den eneste virkelige Berettigelse for et Barns Fødsel».

(Apropos «egte» om Barn, som er født i Egteskap, – er dette «egte» ikke direkte at henhøre til «Egte»skap? Jeg vet det ikke, men skulde anta, at det oprindelig ikke har noget at gjøre med Ordet «egte» i dette Ords almindelige Betydning).

«Kan» – ak ja, hvis De hadde sat særdeles tyk Strek under k a n og tænker Dem enkelte, isolerte, Tilfælde.

Men Deres Ord «fordi de er blit til av den store Kjærlighet» kan misforstaes, og saaledes kan De – sikkert mot Deres vilje – komme til at bringe «den store Eros» i Vanry.

Jeg vil tale hans Sak og sige, jeg er viss paa, han ikke er kommen paa Avveie og færdes paa Gater og Stræder ved Aftentide, ved et muntert Lag, hvor Vinen skaper uegte Illusioner, i Dagliglivets Ensformighet, naar Mangel paa beskæftigelse søker et Objekt eller tilfældig Husvarme ved at tændes bringer Avveksling i det daglige Einerlei. –

«Den store Eros» gaar ikke paa Alfurvei! – Lat os ikke synge i den Toneart til Ære for de ulykkelige Smaa!

Stod han ved deres Vugge, vilde Fædrene kjendes ved sine Barn.

Han er fordringsfuld og vilde ganske vist ikke engang være tilfreds i saadanne Forhold, som dækkes ved de Fru Rings Ord, at man «gider være pen og snil og morsom og alt det, en Mand forlanger av sin Kvinde.»

I den Strid, som nu har paagaat, har jeg hørt flere Kvinder hentyde til den Kjærlighet, som efter Naturens Orden straks skulde melde sig hos en Far likeoverfor hvert Barn, som er hans – likegyldig hvad Slags Forhold det er utsprunget av.

Det er vist en stor Feiltagelse, og man gjør Regning uten Vert.

En Far elsker slet ikke et Barn, bare fordi det er hans. Hans Følelser er udelukkende avhengig av Forholdets Art. Instinktivt elsker han blot det, hvis Mor han holder av.

I andre Tilfælde kommer hans Kjærlighet til Barnet efterhaanden, ved det daglige Samliv.

Se paa Dyrene!

Her, hvor ethvert ethisk Moment i Forholdet mangler, ser man, at en Far blot i meget sjeldne Tilfælde bekymrer sig om sit Avkom. Det vedkommer ham ikke. Avkommet tilhører helt Moren.

Dette – at Moren er den, som fra Naturens Haand er det vergeløse Barns eneste Beskytter, burde Kvinden opdrages til at faa mere Øie for.

Da saa hun – naar hun som Mor kom i Nød – ikke bare hen til sin Medskyldige og lot sig lede av hans Raad, naar det var daarlig.

Da vilde det, at Faren trak sig tilbage fra sine Forpligtelser mot Barnet, ikke være en Grund for hende til at føle nogen indre Berettigelse til at prøve at gjøre det samme.

Kanske hun da ikke saa koldblodig gik hen og dræpte sit Barn saa ofte, som der nu siges at være Tilfælde.

Som med enhver Stilling i Livet: Hvor Ansaret maa deles paa flere, glider Følelsen av Ansvar ut – blir Gelé.

Imens skulde jeg være tilbøielig til at anmode vore Myndigheter om at forære Knut Hamsun den Galge, han ber saa tyndt om, saa han kunde faa hængt dem op allesammen Side om Side – de Bodfærdige med de Ubodfærdige!

De Ubodfærdige, de som (ifølge Fru Ring) drukner sit fjerde Barn i Melkebøtten for Økonomiens Skyld, vilde nok ta sig avskrækkende ut!

Og de Bodfærdige, stakkar – Sigrid Undsets Barnepiker – de, som ikke visste sig levende Raad, fordi de ved egen Skyld hadde stelt sig saa likeoverfor sit Barn, og som – selv forlatt – ikke kunne Øine det Sted, hvor den Lille kunde faa levelige Vilkar – de vilde vist i Øieblikket være Strikken taknemlig for dens Gjerning!

Paa de i Mordet Medskyldige – Barnefædrene – deler jeg ikke fru Rings forholdsvis lyse Syn og tror ikke, de har nogensomhelst Utsigt til at bli «den bedste Far.»

Karakterstyrke, Ansvarsfølelse, den brede Ryg til at bære, som man vel ikke kan tænke sig «den bedste Far» foruten, har de vist sig totalt at mangle.

Giv dem likesaagodt til Knut Hamsun – han tar imot dem med Galgenhumor!

Den Galge blir efterhaanden prægtig – blir stor Seværdighet i vort paa Seværdigheter saa fattig Land.

Men pas endelig paa at henge disse koldblodige Rænkesmede ved de Ubodfærdiges Side – for Stilrenhetens Skyld!

Der skrives saa meget om Moderkjærligheten i den sidste Tid – specielt om en Mors Følelse likeoverfor sit nyfødte Barn.

Den ene Skildring overbyr den anden: «Dette varme, myke», man faar i sin Arm, «en liten, liten Haand», «en søkende famlende Mund» – kort sagt – dette «vidunderlige»!

Ja, vist er Naturens Anordninger vidunderlige!

Men har jeg troldsnit i Øiet, eller hvorfor utvider de malende Scener sig for mig, idet jeg læser, og jeg ser ikke alene dem, men - - - tvers ind i Fjøset til Ko og Kalv, ind i Hundehuset, I Stalden – kort sagt hvorsomhelst mellem Dyrene!

Er da denne Kjærlighetens Naturside, som en menneskelig Mor har tilfældes med Dyrene d e t, som er det dypeste i hendes Kjærlighet?

Om det er vakkert, at det er saa, kan vi ogsaa let komme til at drive en for overdreven Kultus hermed – til Skade for Barnets Krav paa os, naar det ikke er Spædbarn mere!

Dyrene har bare Natursiden ved Morkjærligheten at glæde sig ved; naar Ungen vokser til, slipper Moren den.

Men Menneskebarnet!

Det kan vist mangan Mor fortælle om, at det at miste et Spædbarn nok er oprivende i Øieblikket, saart og vemodig; men mister hun Barnet i en senere Alder, naar de to er vokset sammen, saa Barnets Tanker, Følelser og Fremtid er blit hendes, da vet en Mor saa vist, at det Slag kommer hun aldrig over.

«En Mor er en Mor», slutter Fru Ring, idet hun med Tak gjør en anden Kvindes Ord til sine, «enten hun har Prestens Tilladelse til at være det eller ei.»

Ja vist – en Mor, som gir sit lille Barn Brændevin, er ogsaa en Mor.

Men det er Synd paa Barnet, at ingen har kunnet negte hende Tilladelse til at være det.

Skien, 15de Marts 1915.

Berna Castberg.

* Red. leder, *Norske Intelligenssedler* 1916, søndag, nr. 63 – 5.3. s. 3

Barnemordene.

Paa et andet sted i bladet i dag findes et utdrag av et brev fra K n u t H a m s u n om de tiltagende barnemord. Vi ber almenheten og myndighetene lægge merke til disse uttalelser. Det er let at peke paa de overdrivelser som Hamsun i sin hjertevarme og sin nidkjærhet er kommet ut for. Men i sin retning og i hovedsaken er her talt ord i rette tid.

De straffe Hamsun foreslaar, er naturligvis for strenge. Og han skjærer alle barnemordersker over én kam. Det gaar ikke an. I mange tilfælder er forholdene og omstændighetene for de ugifte mødre endnu slike, at retfærdighet og en berettiget humanitet nødvendiggjør en mildere maalestok for disse tilfælder end for mord eller drap i almindelighet.

Men det er sandt, at der ogsaa er noget som heter falsk humanitet. Og det er aapenbart, at «humaniteten» i den senere tid er drevet saa vidt, at den er slaat om til sin karrikatur. Flere domme er under den retspraksis som nu raader, meningsløst milde.

De vanskelige og pinlige, for ikke at si uutholdelige forhold, hvorunder de ugifte mødre for en tid tilbake maatte bringe sine barn til verden, er ikke længer altid tilstede, kanskje ikke engang som regel. Opfatningen paa dette omraade er i væsentlig grad forandret. Den er ikke længer saa barbarisk som den var. Og paa mange steder er der truffet praktiske foranstaltninger til at mildne pinagtigheten og lette vanskelighetene. Der findes nu ikke saa faa hjem for ugifte mødre, hvor baade de og deres barn med glæde mottas, hvor de møter bamhjertig omhu og hvor de faar god pleie. Ogsaa barnefarens ansvar og pligter er skjærpet, saa han ikke saa let som tidligere i forbrydersk letsindighet kan overlate baade mor og barn til sin skjæbne.

Den gjennomgaaende overbærenhet og den overdrevne «humanitet» som domstolene i den senere tid viser overfor godtsom alle barnemordersker, er derfor alt andet end paa sin plads. Den saaatsi indbyr til forbrydelser, som i flere tilfælder ingen undskyldning har, men er likefrem oprørende.

Disse forbrydelser synes daa ogsaa at tilta istedenfor at avta. Bare siden Hamsun skrev det ovennævnte brev, er der indtruffet ikke mindre end to barnemord. Den sidste av saadan art, at det ikke synes at fortjene nogensomhelst overbærenhet. En pike hadde, endog adskillig tid, flere uker efter fødselen simpelthen henlagt sit levende barn ute under aapen himmel en kold vinterkveld til ihjelfrysing. Det blev om morgenen fundet ihjelfrosset.

Enhver maa forstaa, at der nu maa tages rev i seilerne. Ellers kan man komme til at seile ind i en oprørende, en utilgivelig barnemordsperiode. Det kan utarte til en samfundsfare.

Den humanitet som under en tidligere tids barbariske opfatning og de fortvilede forhold for ugifte mødre var fuldt berettiget, er ikke længer paa samme maate paa sin plads. Myndighetene maa gjøre sit til, at ikke domsavsigelserne, som Hamsun siger, «faar det rette og rigtige til at helde skakt».

Knut Hamsun om barnemordene.

Av et brev fra K n u t H a m s u n dateret Hamarøy, 2. februar, hitsættes.

- - - Det synes at ha været bra nu en tid med disse rædselsfulde barnemord, men nu kom et som utgjorde for mange. Jeg tillater mig at lægge tildragelsen frem for Dem efter «Intelligensen», «Dagbladet» og «Morgenbladet»:

«En 27-aarig pike tjener paa Ullevaal sykehus. I hendes omgivelser begynner man at fatte mistanke til hendes tilstand, og en av de kvindelige overordnede paa kjøkkenet spurte hende flere gange like ut, om hun var frugtsommelig, men det negtet piken, og likeledes negtet hun at la sig undersøke av læge.

Da hun merket, at hun skulde føde, gik hun ned i sykehusets baderum og tappet et badekar fuldt med vand og la sig i det. Da barnet var født og druknet, tok mordersken liket med sig op paa sit værelse og la sig med det i sin seng. Her blev hun fundet. Hun negtet først at ha dræpt barnet, men da de sakkyndige hadde uttalt, at barnet var velutviklet og hadde aandet og levet efter fødselen og at det umiddelbart efter denne var død ved kvælning, tilstod hun, at hun hadde dræpt det. Først var det hendes ønske at bevare barnets liv, men hun fandt, at forholdene ikke var slike, at hun evnet det, og saa mente hun det var det bedste, at barnet døde. Hun indrømmet, at hun hadde kunnet bjerge barnets liv, men hun ønsket, at det skulle dø.»

Hun fik femten maaneder for mordet. Hun vedtok.

Jeg har her klæbet paa linje for linje av bladene, ikke fordi det var morsomt, men for at dokumentere mig.

Efter alt som er gjort for de løse mødre, kan en pike under sikkert det bedste opsyn og paa selve Ullevaal heller føde i dølgemaal og dræpe sit barn end lægge sig ind paa kliniken. Det blev av mandlige og kvindelige motstandere fremholdt mot mig ifjor, at hva andet kunde en ugift mor gjøre: hun var forkommen, hun var overlatt til sig selv, hun maatte gaa i det samme tunge arbeide efter fødselen som før, hun var forlatt av barnefaren. Intet her er riktig, alt er oppspind. Og barnefaren er heller ikke nævnt med et ord denne gang, piken har aapenbart været flink nok for begge.

En brillant idé dette med badekarret! Men bare ikke saa brillant som beregnet: Barnet kunde vist nok ikke skrike, ikke gi en lyd fra sig, men det kunde drage aande en gang, en halv gang, nok til at Harbitz og Oxholm kunde konstatere, at det har aandet efter fødselen. Aa det er vanskelig at myrde børn og undgaa opdagelse, det findes luft endog i vand!

Men hvad saa om det blir opdaget? Det er femten maaneder for det. I mai er det bare et aar igjen for Ullevaalspiken, hun slipper ut igjen i den blanke mai – man er da vel saa human at slippe hende ut igjen til den 17.

Er det et eneste ærlig menneske som tror, at denne piken vilde ha vaaget at myrde sit barn, hvis hun hadde hat dødsstraf hengende over hodet paa sig selv for den gjerning? Ikke ett! Nuvel, hun skulde været hængt. Ikke for at hevne paa hende, hun kan være os likegyldig, for hun er værdiløs; men for at spare værdifulde menneskeliv for fremtiden. En dødsstraf vilde gagne for dette slegtled og længer.

Jeg har en anden idé – jeg er næsten like saa flink som piken med badekarret.

Vi læser om en lov fra England, at hvis ikke militærdygtig mandskap inden en viss dato møter op frivillig i rullerne, saa vil det bli hentet med magt. Dette er rigtignok den rareste frivillighet jeg har set i mit liv, men englænderne og norske beundrere om det! En truselslov altsaa. Var den komplet uten virkning? Tvertimot, den var av vældig virkning. Menneskene frygter truslen, naar den har magt bak sig.

Hvad om vi fik en lov, som bestemte dødsstraf for de vordende mødre, som ikke frivillig vilde lægge sig ind paa kliniken og ikke frivillig vilde avstaa fra at myrde sine børn? Loven maatte ikke flyte over av almindelighet, den maatte for eksempel gjælde for – la os si de fem første barnemordersker. Blev en slik lov godt kundgjort fra alle kirkebakker, skulde det kanskje komme til at vare en tid, før nogen vilde være av de første fem barnemordersker. Det er ikke utelukket, at en løs mor vilde prøve sig frem, regne med gammel «humanitet» og straffrihet og vaage mord igjen. Men blev da lovens alvor haandhævet, vilde næste tilfælde la vente paa sig.

Det kunde indvendes mot mig at dette blev en noksaa rar straffeteori. Ja jeg har ikke set om den fra England.

For mig er dette den største sak jeg har været borti, og jeg skulde ønske mine ord var slike, at endog englens strømmet ut av himlen for at lytte og saligheten for et øieblik stod tom. Men menneskene de vil ikke høre. Jeg vil samle paa børn, menneskene de vil samle paa mordersker.

La det bli nogen av os som prøver at stagge barnemyrderiet! «Drap», staar det hver gang i aviserne. Unskyld, det er mord. Hver eneste gang er det mord. Og skulde ikke voksne mennesker forstaa, at det her er mord p a a b ø r n det gjælder? Er vi saa gamle, at vi ikke husker vore smaa børn? En dommer skrev til mig ifjor, at han husket dem, at han var enig i mit angrep paa juristernes lefleri med barnemorderskerne.

Jeg skulde ønske, at ogsaa De var det!

Deres ærbødige

Knut Hamsun.

Knut Hamsun om Barnemordene.

Som man vil erindre skrev Knut Hamsun for nogen Tid siden i vort Blad en Række Artikler om Barnemord. At han fremdeles har sin Opmerksomhet henvendt paa Spørsmålet fremgaar av et Brev fra ham datert Hamarøy 2den Februar som vi gjengir efter «N. Intellig».

- - - Det er ikke Tvil om at det «humane» Juristeri i vore Domsavgislinger faar det rette og riktige til at helde skakt.

Det synes at ha været bra nu en Tid med disse rædselsfulde Barnemord, men nu kom et som utgjorde for mange. Jeg tillater mig at lægge Tildragelsen frem for Dem efter «Intelligensen», «Dagbladet» og «Morgenbladet»:

«En 27-aarig Pike tjener paa Ullevaal Sykehus. I hendes omgivelser begynder man at fatte Mistanke til hendes Tilstand, og en av de kvindelige Overordnede paa Kjøkkenet spurgte hende flere Gange like ut, om hun var frugtsommelig, men det negtet Piken, og likeledes negtet hun at la sig undersøke av Læge.

Da hun merket, at hun skulde føde, gik hun ned i Sykehusets Baderum og tappet et Badekar fuldt med Vand og la sig i det. Da Barnet var født og druknet, tok Mordersken Liket med sig op paa sit Værelse og la sig med det i sin Seng. Her blev hun fundet. Hun negtet først at ha dræpt Barnet, men da de Sakkyndige hadde uttalt, at Barnet var velutviklet og hadde aandet og levet efter Fødselen og at det umiddelbart efter denne var død ved Kvælning, tilstod hun, at hun hadde dræpt det. Først var det hendes Ønske at bevare Barnets Liv, men hun fandt, at Forholdene ikke var slike, at hun evnet det, og saa mente hun det var det bedste, at Barnet døde. Hun indrømmet, at hun hadde kunnet bjerge Barnets Liv, men hun ønsket, at det skulle dø.»

Hun fik femten Maaneder for Mordet. Hun vedtok.

Jeg har her klæbet paa Linje for Linje av Bladene, ikke fordi det var morsomt, men for at dokumentere mig.

Efter alt som er gjort for de løse Mødre, kan en Pike under sikkert det bedste Opsyn og paa selve Ullevaal heller føde i Dølgemaal og dræpe sit Barn end lægge sig ind paa Kliniken. Det blev av mandlige og kvindelige Motstandere fremholdt mot mig ifjor, at hva andet kunde en ugift Mor gjøre: hun var forkommen, hun var overlatt til sig selv, hun maatte gaa i det samme tunge Arbeide efter Fødselen som før, hun var forlatt av Barnefaren. Intet her er rigtig, alt er Opspind. Og Barnefaren er heller ikke nævnt med et Ord denne gang, Piken har aapenbart været flink nok for begge.

En brillant Idé dette med Badekarret! Men bare ikke saa brillant som beregnet: Barnet kunde vist nok ikke skrike, ikke gi en Lyd fra sig, men det kunde drage aande en Gang, en halv Gang, nok til at Harbitz og Oxholm kunde konstatere, at det har aandet efter Fødselen. Aa det er vanskelig at myrde Børn og undgaa Opdagelse, det findes Luft endog i Vand!

Men hvad saa om det blir opdaget? Det er femten Maaneder for det. I Mai er det bare et Aar igjen for Ullevaalspiken, hun slipper ut igjen i den blanke Mai – man er da vel saa human at slippe hende ut igjen til den 17.

Er det et eneste ærlig Menneske som tror, at denne Piken vilde ha vaaget at Myrde sit Barn, hvis hun hadde hat Dødsstraf hengende over Hodet paa sig selv for den Gjerning? Ikke ett! Nuvel, hun skulde været hængt. Ikke for at hevne paa hende, hun kan være os likegyldig, for hun er værdiløs; men for at spare værdifulde Menneskeliv for Fremtiden. En Dødsstraf vilde gagne for dette Slegtled og længer.

Jeg har en anden Idé – jeg er næsten like saa flink som Piken med Badekarret.

Vi læser om en Lov fra England, at hvis ikke militærdygtig Mandskap inden en viss Dato møter op frivillig i Rullerne, saa vil det bli hentet med Magt. Dette er rigtignok den rareste Frivillighet jeg har set i mit Liv, men Englænderne og norske Beundrere om det! En Truselslov altsaa. Var den komplet uten Virkning? Tvertimot, den var av vældig Virkning. Menneskene frygter Truslen, naar den har Magt bak sig.

Hvad om vi fik en Lov, som bestemte Dødsstraf for de vordende Mødre, som ikke frivillig vilde lægge sig ind paa Kliniken og ikke frivillig vilde avstaa fra at myrde sine Børn? Loven maatte ikke flyte over av Almindelighet, den maatte for Eksempel gjælde for – la os si de fem første Barnemordersker. Blev en slik Lov godt kundgjort fra alle Kirkebakker, skulde det kanskje komme til at vare en Tid, før nogen vilde være av de første fem Barnemordersker. Det er ikke utelukket, at en løs Mor vilde prøve sig frem, regne med gammel «Humanitet» og Straffrihet og vaage Mord igjen. Men blev da Lovens Alvor haandhævet, vilde næste Tilfælde la vente paa sig.

Det kunde indvendes mot mig at dette blev en noksaa rar Straffeteori. Ja jeg har ikke set om den fra England.

For mig er dette den største Sak jeg har været borti, og jeg skulde ønske mine Ord var slike, at endog Englene strømmet ut av Himlen for at lytte og Saligheten for et Øieblik stod tom. Men Menneskene de vil ikke høre. Jeg vil samle paa Børn, Menneskene de vil samle paa Mordersker.

La det bli nogen av os som prøver at stagge Barnemyrderiet! «Drap», staar det hver Gang i Aviserne. Unskyld, det er Mord. Hver eneste Gang er det Mord. Og skulde ikke voksne Mennesker forstaa, at det her er Mord p a a B ø r n det gjælder? Er vi saa gamle, at

vi ikke husker vore smaa Børn? En Dommer skrev til mig ifjor, at han husket dem, at han var enig i mit Angrep paa Juristernes Lefleri med Barnemorderskerne.

Jeg skulde ønske, at ogsaa De var det!

Deres ærbødige

Knut Hamsun.

C.F.: *Norske Intelligenssedler* 1916, onsdag, nr. 66 – 8.3. s. 3

Knut Hamsun og piken fra Ullevaal.

Forfatteren Knut Hamsun sitter paa Hammarøy og læser sine aviser. Han læser om en pike fra Ullevaal som fødte sit barn i dølgemaal og druknet det. For dette blev hun dømt til 15 maaneders fængsel som hun vedtok. Og Hamsun føler sig – som rimelig er – rystet over begivenheten. Men det er ogsaa en anden følelse, der griper ham. Det er ironien. Og han skriver: «I mai er det et aar for Ullevaalspiken, hun slipper ut igjen den blanke mai – man er vel saa human at slippe hende ut igjen den 17.» Og Hamsun smiler tilfreds over sin fine ironi og fortsætter med at læse sine aviser.

Men vi, der har truffet denne piken fra Ullevaal og har set saken fra nært hold, vi ser den med et andet syn, der holder spotten borte og fylder os med medlidenhet. Vi ser denne hjemløse pike gaa der oppe paa Ullevaal blandt fremmede. Uten hjem og med følelsen av snart at skulle bli mor. Barnets far har hun ikke hørt fra, siden hun blev besvangret. Han er reist væk. Til sine foresatte tør hun intet si om at hun skal føde. Hjem kan hun ikke reise. Hun har intet saadant. Og saa føler hun, at det uundgaelige skal ske. Det som vilde fylde enhver anden med den heftigste glæde. Og hun gaar i badet, før hun agter at begi sig ned paa fødselsstiftelsen. Og saa øker det. Barnet kommer – og barnet dør. Det hele stod paa i nogen faa minutter. Minutter fulde av tunge tanker. Intet hjem, ingen penger, intet opholdssted, ingen far. Ingen lyse og solrike tanker. Og de mørke tanker blev fulgt av en mørk handling. Barnet aander et par sekunder og er ikke mere -----

Femten maaneder lød dommen. Og folk regner det ut i dager og timer. Men det er jo det mindste. De regner ikke ut alle de lidelser som disse dager og timer medfører. Gjorde de det, vilde de nok komme til andre resultater, og de vilde neppe regne 17. mai i den forbindelse.

Og Knut Hamsun fremsætter sin strafferetsteori om barnemord. Han ser fuldstændig forbi straffelovens paragraf 234, som sætter straf av op til 8 aar for barnedrap. Ja indtil 12 aar under skjærpene omstændigheter. Hvad der kan ankes over, er ikke at vi

ikke har strænge nok straffebestemmelser, men at dommerne er for milde ved straffeutmaalingen. Det er der feilen ligger.

Men det er en ting til man i denne forbindelse maa være opmerksom paa, og det er at lægmanden, der kun faar tilfældet refereret gennem et par linjer i en avis, ikke kan danne sig noget retfærdig billede av det hele. Det vil bare den dommer, der har hat saken i sin haand den hele tid. Og han er ogsaa den der i de konkrete tilfælder er den bedst kompetente til at fatte en helt ut retfærdig avgjørelse. Det bør ogsaa hr. Hamsun huske paa.

Naar hr. Hamsun ønsker at kunde tale, «saa englene kunde strømme ut av himmelen for at lytte», saa er det stort og vakkert. Og jeg kunde forsaavidt ønske det samme. Hamsun vilde da nemlig oppleve – tror jeg – at en liten engel vilde flyve ned til ham og be for sin mor. – Og for den bøn kunde vel knapt Hamsun staa sig.

C.F.

Christensen, Hjalmar: *Morgenbladet* 1916, onsdag aften, nr. 124 – 8.3. s. 1

Bør Barnemordersker hænges?

K j æ r e K n u t H a m s u n !

Du er, for at tale i bibelsk Stil, et herlig Menneske at se til og at høre, og du er en Glæde i Nattens lange Timer for dem, som søvnløse hengir sig til din vidunderlige Kunst. Du har forstaat, at «Manden er Oksen der tærsker, den Tone der aldrig dør». Men du er allerede nu litt for meget over de femti Aar, naar du vil henge fem – 5 – Kvinder ad Gangen for Barnemord. Kan du – jeg er, hvad der utvilsomt nedsætter mig i dine Øine, Jurist – se bort fra Motiver og Sindstilstand? Er det av Hensyn til Folkemængden, – du agter at ta Represalier? Eller er det Moralen? For Hensynet til ubevisste Væseners Bortgang kan det vel ikke være! Og Værdien av Væsener, der stammer fra Kvinder, som fortjener at hænges, er socialt set tvilsom. Hvilke Værdier er det saa du vil rædde paa Bekostning av mere eller mindre ulykkelige Kvinders Liv?

Er ikke 15 Maaneders Fængsel nok? Sitter du og forelsker dig i en Vugge? Eller er du ret og slet affektet og forlanger, at Verden skal vite det?

Hjalmar Christensen.

Knut Hamsun om barnemordene.

I «Intelligenssedlerne»s søndagsnr. 5.3.

Det brænder i mig av indignation over den tone, hvori Hamsun skriver om, – hva han kalder de «løse» mødre. Han ser her ensidig og merkelig uforstaaende paa de mangesidige livsforhold – derfor kanskje det stænk av kold foragt i tonen.

Det synspunkt, Hamsun her indtar, kan for en overfladisk betraktning synes høit moralsk, – sandheten er, at det er dypt uretfærdig.

Han siger: «Barnefaren er heller ikke nævnt med et ord dennegang – piken har aapenbart været flink nok for dem begge».

Ja – her har vi kanskje roten til ondet, forklaringen til, at mange kvinder drives til at begaa den unaturlige, sørgelige synd at dræpe et litet barn (og at begaa forbrydelser mot utfødte barn). Roten ligger netop d e r: «barnefaren nævnes ikke med et ord» – hverken av samfundslovene eller av den almindelige mening.

Vet ikke Hamsun, hvilken ulidelig skam og skjændsel det er for en kvinde at maatte bli en slik «løs» mor – en «mor», der som oftest enten ikke h a r r a d til at være mor for sit barn – eller av samfundsmessige hensyn ikke t ø r være sig sin moderværdighet bekjendt! og vet ikke Hamsun, hvilken ulykke det er for slike smaa væsener at være en «løs» mors bortsatte barn!

Men at skape denne skam og skjændsel for kvinden – at skape denne ulykke for barnet – det er aldrig kvinder alene om, – der findes i hvert eneste tilfælde ogsaa en «løs» barnefar – en barnefar som kanskje mangan gang vet det bedre end unge, dumme kvinder, at følgerne: skammen, straffen for de løse forbindelser – dem faar alene kvinden og barnet bære. Samfundet begynder nok at kræve, at litt ansvar for følgerne faar ogsaa barnefaren bære: han faar i al pyntelighet føle litt økonomisk svie – men kan nogen negte, at al den m o r a l s k e e l e n d i g h e t – den læsses paa kvinden – og barnet, – og den elendighet er ikke overstaat med selve fødselen – selv om denne kan ske under aldrig saa betryggende sanitære forhold. Nei – hvadenten barnefaren nævnes eller i k k e nævnes, saa er den løse far og den løse mor begge skyldige i barnemordsaker – de er skyldige overfor barnet, som sættes til verden uten at faa hvad det har ret til at kræve: et hjem med far og mor.

Med en liten forandring vil jeg igjen citere hr. Hamsun: Er der et eneste ærlig menneske, som vaager at tro, at denne pike vilde ha myrdet sit barn, hvis hun hadde hat et h j e m at by barnet? Ikke ét. – Er der et eneste ærlig menneske, som vaager at tro, at kvinder vilde dræpe sine smaa barn, hvis de visste, at de ikke stod alene med skjændsel og skam – og samfundsforagt? Ikke ét.

Der er jo ogsaa de kvinder, som i slike tilfælder vælger at ofre baade sit og barnets liv, saa der kunde kanske allikevel bli flere end de 5, som hr. Hamsun kunde faa anledning til at se hængt.

S a a l æ n g e det er slik, at man ikke engang n æ v n e r barnefaren – s a a l æ n g e det ikke er nogen skam at være en «løs» far, saa faar vi ogsaa sørge for, at det ikke er nogen skam for en kvinde, a l e n e at paata sig de pligter, som den ene av det ufødte barns forældre kaster fra sig. Jeg siger – ære være den «løse» mor, som i sorg og alvor bærer de tunge pligter – og skam det samfund, som lægger skjændselsstener til hendes byrde. – M o t f o r b r y d e r n a t u r e r vil samfundet altid vite at verge sig.

Hvis vi – baade i den almindelige mening – og samfundsmessig – skaffer respekt for moderværdigheten, saa vil ikke ulykkelige, forlatte kvinder i sin fortvilelse tænke paa barnemord – og dermed for altid ødelægge sit liv. For – tro mig – den kvinde, som har dræpt sit barn, hun slipper a l d r i g ut av fængsel, selv om hun bare sperres inde i 15 maaneder – og kommer ut i den «blanke mai».

Kristiania, 6.3.16.

Ingeborg Boye.

Anker Møller, Katti: *Norske Intelligenssedler*, fredag, nr. 68 – 10.3. s. 3

Barnemordene.

Til «intelligenssedlerne»s redaktion!

La os først faa vite med sikkerhet, om barnemordene virkelig har tiltat eller ikke i det sidste. Det kan bero paa en tilfældighet, hvor mange eller faa av disse tildragelser som kommer i aviserne. En opplysning fra det statistiske bureau herom kunde være interessant.

De barnemord som er begaat hitindtil, er formodentlig alle skedd under den tidligere lovs bestemmelser for barn født utenfor egteskap. Og da hadde de ugifte mødre det ikke godt. Ingen understøttelse av barnefaren netop i den tid fristelsen til barnemord kan opstaa. Av den den sidste aarsberetning fra mødreheimmet St. Olavs gate 19 fremgaar det, at av de 64 fædre til barn paa hjemmet betalte 54 intet, de 10 noget, men ikke før længe efter at barnet var født.

Den nye lov er traadt i kraft for bare vel 2 maaneder siden. Det er for tidlig at si noget om dens virkninger. Men er det er da værdt at holde saan staahei om disse saker nu, før vi ser hvilke resultater de nye barnelove kan bringe?

Barnemordene faar vi saa allikevel ikke avskaffet i en fart. De henger for meget sammen med den vældige betydning av præpositionerne «i» og «utenfor».

Og hvad den «overdrevne humanitet» angaar, saa er et ialfald sikkert: de mødre som kommer til et mødrethjem, begaar ikke barnemord. Det gjælder derfor om at faa mødrene dit, saa mange av dem som mulig.

Men naar de ikke søger dit, saa er det fordi ikke alle svangre kvinder vet, at mødrethjemmene eksisterer. Der er 6 mødrethjem i landet, la os si de hver kan ta imot 60 mødre pr. aar, det er endog høit regnet, det blir allikevel ikke mer enn 360. Men hvad forslaar det mot de opimot 500 fødsler utenfor egteskap? Mødrethjemmene kan ikke gjøre sig mere kjendte end de er, de er altid overfyldte. Det kan derfor her ikke være tale om nogen overdreven humanitet, det er en humanitet som bare er i sin første begyndelse. Ikke før vi har et mødrethjem for hvert amt, er det nærmeste av hvad der behøves i disse forhold naadd.

Det er fortryllende av Hamsun at rope paa mer straf for mødrene, uagtet han i samme opsæt er nødt til at konstatere at ogsaa hvad angaar det sidste barnemord, var barnefaren forduftet, og uagtet det ikke manglet paa «ønske» fra morens side om at bevare barnets liv, men hun fandt hun «evnet» det ikke.

Frem med farens ansvar, og la os faa flere mødrethjem, det er den maate hvorpaa «ugifte» mødre kan «evne at beholde sit barn i live.»

Katti Anker Møller.

Nilsen Hauge, Hans: *Aftenposten* 1916, fredag morgen, nr.130 –10.3. s. 3

Knut Hamsun og barnemordene.

Af sokneprest Hans Nilsen Hauge.

Knut Hamsun har ved adskillige anledninger med kraft antaget sig de vergeløse barns sag. Ingen er vergeløsere end det nyfødte barn, hvis mor har mistet morfølelsen. Derfor bør lovgivningen være indrettet paa at holde denne ilive og styrke den. Og dette bør ske ikke bare ved at sikre moren hjælp og støtte i den vanskelige tid, men ogsaa ved at vække hendes ansvarsfølelse og holde den vaagen ved at bringe i anvendelse en retfærdig straf for barnemord.

Vor tids syn paa straf er meget forskjellig fra tidligere tiders. Det moderne syn betegner utvilsomt et meget betydeligt og værdifuldt fremskridt. Det er et haabefuldt syn. Det tænker ikke saa meget paa at uskadelliggjøre den farlige som paa at hjælpe opp den faldne. Den har næsten ganske glemt hensynet til at uskadelliggjøre den farlige.

Som det saa ofte gaar, naar samfundet er i færd med et stort og betydningsfuldt fremskridt, saa er det ogsaa gaaet med os og flere andre folkesamfund i denne sag. Man

overser det berettigede og værdifulde, som den gamle betragtningsmaade gav utryk for. I tilliden til det nyes fortrinlighed agter man ikke det tab, som man nok, kanske lidt uklart, er sig bevidst, for saa betydningsfuldt, at det kan vække betenkelighed.

Jeg vil pege paa et i mine øine meget betydningsfuldt tab, som den nye betragtningsmaade har paaført os.

Ikke straf, i det høieste tugt, optugtelse det er tidens løsen: For at faa tanken paa straf og de mulige onde følger af straf bort gjøres tugten mildest mulig. For myndighederne gjælder det vistnok at faa den faldnes skyld konstateret, men det gjælder langt mere at faa alt det frem, som kan tale til hans undskyldning.

Men paa denne maade skaber man en ny moral.

Dette er man sig ikke bevidst. Man gaar i sine saakaldte straffebestemmelser ud fra den gamle moral, – i alle fald i det væsentlige. Man mener sig endog først nu at have holdt sig for øie budenes bud, det første og det store, kjærligheden.

Men det man glemmer, at den sunde og sterke kjærlighed baade kan og maa straffe, bliver dog en ny moral indført, en slaphedens moral, som er saare farlig for samfundet, som for den enkelte og meget lidet er i kjærlighedens tjeneste.

Den offentlige straf betegner nemlig i høi grad maalestokken for folkets syn paa en tings tiladelighed eller forholdsvis tiladelighed. Den forandrer ikke syndet med en gang, men lidt efter lidt og uimodstaaelig. Det gaar med en naturnødvendigheds ubønhørlighed. Ingen forkyndelse, hverken digteres eller presters, hjælper det mindste. Den offentlige ret, saaledes som den af statsmyndighederne bestemmes og utøves, bestemmer de brede lags syn paa, hvad der er ret og rigtigt og paa hvad der er forholdsvis undskyldeligt. Det er straffebestemmelserne og den maade, hvorpaa de haandhæves, som her taler det afgjørende ord.

Og derfor er det nu her i Norge ret og rigtigt, at her ingen barnetugt skal findes, at egteskaber opløses med eller uden grund, og det er forholdsvis uskyldigt, at ugifte mødre dræber deres barn, og at folk i drukkenskap ødelægger eiendom eller helbred eller endog liv for andre.

Hans Nilsen Hauge.

Løken, Olaug: *Norske Intelligenssedler* 1916, lørdag, nr. 69 – 11.3. s. 3

Knut Hamsun og barnemordene.

Det kan ikke negtes, at det i den sidste tid har set ut som barnemordene er tiltat. Men det kan jo ogsaa hænde, at dette bare er en tilfældighed, og det er sandt som Katti Anker Møller siger igaar, at det skulde være interessant at faa en statistisk oplysning

derom. Forreften er det jo næsten altid saa her iverden, at menneskene flyr fra den ene yderlighet til den anden.

Før – for en menneskealder siden – var avskyen og forbitrelsen mot en kvinne som hadde dræpt sit barn saa stor, at man ingen undskyldning vilde høre om, og dommerne trodde neppe et ord av hvad piken selv kunde si i undskyldende retning.

Men da saa mange av os begyndte at se med menneskeligere øine paa disse ulykkelige og at tænke paa, hvordan det maatte være for en slik kvinde, – sveket og forlatt av den mand som var far, fattig og ensom, uten hjem, uten slegt, – for til forældre og slegtninger turde hun somoftest aller mindst henvende sig, – uten kræfter til paa længe at kunde arbeide til livsophold for sig og barnet, med utsigt til et liv i nød og foragt for det lille barn hun gik med, – da flere av os begyndte at skrive om dette og virke for mere medlidenhet for disse kvinder, da slog tilsidst stemningen om. Engang i fjor hændte det endog at piken blev helt frikjendt, skjønt hun virkelig hadde dræpt sit barn.

Og mens dommerne før ikke tok for godt et ord av hvad piken selv fremførte, tror de nu snarere a l t, og tar alt i den bedste mening.

At Knut Hamsun – og mange med han – synes dette gaar for vidt, kan vel ikke undre os meget. Undertegnede, som kanskje har været en av de ivrigste forsvarere for de ulykkelige kvinder, er enig i den ting, at det n u ser ut som «det rette og riktige» begynder at «helde skakt».

Men Knut Hamsun driver for meget med at «hun skulde været hængt» og tror (som i gamle dage) at alt det piken siger til sit forsvar er opspind. Det er altfor ensidig.

Knut Hamsun skrev i sine første inlægg om denne sak (i «Morgenbladet» januar og februar 1915): «Er de saa ubeskyttet disse mødre! Er det ikke mulig at ramme en ansvarsløs barnefar? Her staar vi og tramper. Hæng begge forældrene». (Dette er i det mindste mere retfærdig.) Og videre:

«Og den overbeviste barnefar, som gjør sig medskyldig i mordene ved at forlate mor og barn, hæng ham! Han kan ha fremragende egenskaper som forbryder, som dyr eller som alfons, far er han ikke. Kan han unddrage mor og barn sit ansvar, saa er der ingen eller intet han ikke kan snyte sig ifra. Han vet næsten med sikkerhet at mordet sent eller tidlig kommer op, han vet at selv om han faar vridt sig unda straf saa blir han ialfald blotstillet, – han vælger at faa sin sjæls ubluhet blotstillet. Den slags mand er han. Han er bundfald, han er haapløs, hæng ham.»

For disse ords skyld synes jeg at Knut Hamsun slet ikke er haapløs i denne sak. Ikke et menneske i landet har endda skrevet saa kraftige og sande ord om dette «bundfald» – den barnefar som unddrar mor og barn sin støtte.

Knut Hamsun siger, at det er ingen eller intet som den manden ikke da kan snyte sig fra.

Knut Hamsun siger, at den manden kan ha fremragende egenskaper som

f o r b r y d e r eller som d y r – far er han ikke. Og at denslags mand som vælger at faa sin sjæls ubluhet blotstillet, han er bundfald. Haapløs!

Dersom disse ord blev slaat op paa alle gatehjørner og alle retslokaler og alle husvægger i landet, saa kanske det vilde hjælpe bedre end noget andet. For intet er som opinionen.

Og her ligger pointet i hele saken. (Som ogsaa Ingeborg Boye og Katti Anker Møller nævner.)

For «er det et eneste ærlig menneske som vaager at tro paa at piken vilde ha myrdet sit barn, hvis hun hadde hat et h j e m at by barnet? Ikke ét». Det har Ingeborg Boye ret i. Og jeg lægger til: Selv om manden ikke kunde skaffe hende et hjem saa snart, bare han hadde sagt: Barnet skal ialfald bli egtefødt. Vi skal gifte os, og jeg skal gjøre alt hvad jeg kan for at hjelpe dig, – piken hadde ikke dræpt sit barn. Hun hadde frimodig snakket om sin tilstand og faat støtte fra mange kanter. Frygten for skammen er ofte likesaa stor som frygten for nød.

Helt uskyldig kan vi selvfølgelig ikke si at den er, som dræper sit eget barn, men der er en som har større skyld. Og forhaabentlig vil de nye barnelove ogsaa gjøre sit til at den mest skyldige ikke længer gaar fri, men blir nødt til at være m e n n e s k e, og da vil nok ogsaa barnemordene avta.

Olaug Løken.

Scharffenberg, Johan: *Norske Intelligenssedler* 1916, søndag, nr. 70 – 12.3. s. 3–4

Barnemord i Norge.

Av læge Johan Scharffenberg.

Det er vel ikke sandsynlig, at K n u t H a m s u n for ramme alvor vil ha gjenindført dødsstraf for barnemordersker. Han har vel bare ved et paradoks villet slaa til lyd for den opfatning, at vor tids retspraksis er blit for slap overfor barnemord.

Skulde han virkelig tro, at dødsstraf for barnemord vilde innskranke antallet av disse sørgelige ugjerninger, da maa han tillegge straffetruselen en forebyggende virkning, som neppe mange, om overhodet nogen, moderne kriminalister tør tiltro den.

Den kriminelle retspleies historie viser ogsaa tydelig, hvor unyttig dødsstraffen var som avskrækkelsesmiddel. I England var der helt til 1837 anledning til at idømme dødsstraf for tyveri, og om end denne straf sjelden blev eksekvert, hændte det dog, at tyve blev hængt, men lommetyvene gjorde glimrende forretninger blandt tilskuerne ved den offentlige hængning av deres likesinnede.

For endel aar av det 18de aarhundrede har jeg efter regjeringens kopibøker i det danske riksarkiv skrevet op alle dødsstraffe, som virkelig blev eksekvert i Norge – benaading forekom jo ofte –; blandt de henrettede var der ogsaa endel barnemordersker, men der er intet tegn paa, at denne forbrydelse var sjeldnere dengang end nu. I det 19de aarhundrede blev dødsstraf overhodet stadig sjeldnere eksekvert i Norge, i aarene 1860–75 fandt der ialt 11 henrettelser sted, de sidste 3 i aaret 1875. Senere blev alle dødsdømte benaadet, og i vor nye straffelov blev dødsstraff avskaffet. Men mordhyppigheten er aldeles ikke steget i Norge, efterat dødsstraf faktisk kom ut af bruk; det samlede antal dræpte personer svinger endel med tiderne (alkoholforbruket har en tydelig virkning paa det), men nogen almindelig stigende tendens er der ikke. Heller ikke b a r n e m o r d e t (dvs. inden 24 timer efter fødselen) er tiltat, som følgende tal fra vor officielle statistik viser. I den statistik, som er tilgjengelig for mig, findes særlige opgaver over barnemord kun fra 1861 av.

Det samlede antal barnemord i Norge.

1861–1870	ialt	104
1871–1880	"	86
1881–1890	"	104
1891–1900	"	85
1901–1910	"	80
1911	"	7
1912	"	8

Det absolute antal holder sig altsaa mellem 8 og 10 om aaret, men da folkemængden er steget er barnemordshyppigheten i virkeligheten sunket, som følgende forholdstal (dels efter den officielle statistik, dels beregnet av mig) viser:

Det gjennemsnitlige aarlige antal dræpte barn (under 24 timer gamle) pr. 1 million indbyggere:

1861–1865	7.0
1866–1870	5.4
1871–1875	4.1
1876–1880	5.3
1881–1885	4.8
1886–1890	5.8
1891–1895	3.7
1896–1900	4.5
1901–1905	4.2
1906–1910	2.8

Denne nedgang i barnemordsfrekvens opveies naturligvis for en stor del ved et stigende antal f o s t e r f o r d r i v e l s e r baade i og utenfor egteskap, men allikevel tør det med stor bestemtethet hævdes, at formildelsen av straffen for barnemord ikke har ført til nogen stigning i de dræpte barns tal.

Jeg er ogsaa fuldstændig overbevist om, at en skjærpelse av straffen ikke vilde redde et eneste barns liv; hvis en kvinde allerede før fødselen har overlagt at dræpe barnet, vil hun i sine overveielser selvfølgelig i k k e regne med muligheten av, at forbrydelsen skal bli opdaget, følgelig kan heller ikke straffetruslen antages at kunde øve nogen forebyggende virkning. Hvis nemlig en kvinde vil dræpe sit barn av frygt for skammen ved, at folk skal faa vite, at hun har faat barn utenfor egteskap, maa hun jo si sig selv, at hvis forbrydelsen opdages, blir skammen endnu større og kjendt i langt videre kredse. Og hvor lavt end Hamsun sætter barnemorderskerne, mener han dog sikkert ikke, at de dreper barnet av makelighet eller for at slippe forsørgelsespligten.

Det er skammen, fortvilelsen, hjelpeløsheten og raadvildheten, som driver dem ind i denne usigelig triste forbrydelse. Botemidlet er derfor ikke haardere straf, men et vaagnere tilsyn fra forældres og foresattes side med de unge kvinder og et skjærpet ansvar for barnefaren. Vi som tænker slik, føler dog ikke mindre varmt end Knut Hamsun for de værgeløse nakne smaa barn.

Johan Scharffenberg.

* Lie, Erik : *Norske Intelligenssedler* 1916, mandag, nr. 71 – 13.3. s. 2–3

Ikke barnemord, men barnemyrderi.

Av Erik Lie.

Knut Hamsun har gjort en stor gjerning ved i sine artikler at vække os til bevissthet om den gru, som slaar os imøte fra de dramaer, som ret som det er utspilles og som i aviserne bare faar den korte overskrift «barnedrap».

Spørsmålet er saa gammelt som menneskeheten. Saa langt tilbake som barn blev født til verden, saa længe var saken gjenstand for overveielse og forsøk paa at finde botemidler. Gjennem lange aarhundreder blev man saaledes staaende ved opprettelse av hittebarnshospitaler som en utvei. Det var stiftelser, som mot gaten hadde en skuffe eller en dreibar cylinder – de saakaldte t o u r s – hvor fortvilede mødre uten at bli set kunde avlevere sine nyfødte barn til pleie.

Like til den siste mandsalder har disse hittebarnshospitaler eksisteret i de forskjellige lande – særlig Tyskland, Frankrike og Danmark – men de er blit nedlagt som

følge av den misbruk, som blev drevet med dem. Tiltrods for de ubestridelige fordele som systemet medførte, ansees det dog nu for at være helt avlægs.

Spørsmålet om hvad der skal gøres med disse barn og de mødre, som av fortvilelse, nød eller skam drives til at dræpe sine smaa barn, staar for tiden i stampe. Paa utallige maater prøver man at finde en utvei, dels indirekte – gjennem bedring av de sociale kaar, saa fattigdommen lindres, og dels direkte – ved oprettelse av alslags veldædighetsindretninger (mødrehjem, barnekrybber, waisenhuse osv.) samt ved straffeloven, som sætter straf av optil 12 aars fængsel for barnedrap.

Tiltrods for alle disse foranstaltninger begaaes der mord. Og Hamsun har ret: det er oprørende. I sin harme forlanger han hverken mere eller mindre end at forbryderskerne skal hænges.

Hvis vi imidlertid ser paa spørsmålet i hele dets rækkevidde, saa vil neppe selv de værste middelalderlige straffe føre til maålet. Saken er ikke bragt i orden bare ved at skjære hodet av de enkelte forbrydersker, som blir trukket for retten. Den er meget mere vidtløftig og utstrakt.

I virkeligheten er nemlig forholdet av den art, at der ikke bare bør være tale om de tilfælde, hvor forbrydelsen saa at si er oplagt – de tilfælde er aarligaars ikke flere, end at de kan tælles paa fingrene. Nei, vi staar overfor et helt system, hvorefter der i al stilhet, i al penhet – uten at nogen roper op og uten at nogen tar større forargelse av det – m y r d e s h u n d r e v i s a v b a r n h v e r t a a r.

Det er med andre ord ikke spørsmål om barnemord, men om barnemyrderi.

Jeg tænker paa alle de «uegte» barn, som for en ussel betaling utsættes til fattige koner rundt om paa landet.

Alle som har set litt av den mishandling, den vanrøkt og den sulteforing, som blir en stor del av disse stakkars smabarn tildel, vil indrømme, at jeg ikke tar munden for fuld, naar jeg karakteriserer det som barnemyrderi, ja som seigpining av hjælpeløse skabninger.

Der drives i vort land en oprørende pengegeschæft med disse smaa barn, som ikke kan klage, men som bare ser paa én med visne øine, som liksom langt inde undrer sig over, at de skal ha det saa ondt, at den mindste brødskorpe ikke skal forundes dem. Deres bødler har jo bare den ene interesse at tjene mest mulig penge paa sine ofre. Og saa gir de dem en behandling, saa der bare saavidt holdes liv i dem.

Jeg spør: er denne hjerteraa utnyttelse av smaabarns liv mere ophøiet en det likefremme drap?

Jeg vet overhodet ikke nogen større lidelses-tragedie end den, som vederfares disse stakkars utsatte barn. Og tragedien utspilles for vore alles øine – i snart sagt hver bygt over hele landet. Vistnok er der tilsynskomiteer, som har til opgave at føre kontrol. Men vi vet alle, hvorledes disse virker, hvor mange nabo- og bygdehensyn der spiller ind, og hvor vanskelig det er at føre matematisk bevis for vanrøkt.

Og her hjælper hverken dødsstraf eller hængning. Her maa samfundet træde til. Varsomt og klokt maa forholdene ændres, saa al den unævnelige rædsel, som gaar i svang for aapen dag, kan føres over i betryggende former.

Naar det Knut Hamsunske spørsmaal sees i utvidet betydning og i dets hele, store sammenhæng - først da staar vi overfor saken i hele dens grufulde virkelighet.

Erik Lie.

Hjort, Otto: (karikatur) *Humoristen* 11, 1916, nr. 13 - 25.3. s. 3

Hæng op barnemorderskerne.

Knut Hamsun som bøddel

Skyld og straf.

Gammelmodige forestillinger.

I.

Efter Hamsuns sensationelle rop paa dødsstraf for barnemord (ombringelse av barn i det første døgn efter fødselen) er der som ventelig var, fremkommet forskjellig tildels ganske misvisende uttalelser om betydningen av straf og straffetrusel. Det har hændt før, at folk naar de har set en velskreven notis om en større forbrydelse i avisen har faat det travelt med at rote om i en vanskelig strafferetslig materie, som de øiensynlig ikke har nogen forstand paa, fordi de ikke nærmere har undersøkt eller befattet sig med den. Men det er sjelden at se dem saa kvikke som nu.

Hamsun og de, som med ham har trodd sig berettiget til at gi samfundet en retsbelæring, synes med engang at være blit klokere end de, som har formet vor straffelov, og de mange, som paa forskjellige maater er beskjøftiget med forbrydere og deres avstraffelse. Og saa maa de selvsagt gjøre almenheten bekjendt med sine uforgripelige meninger og raad. Kan saa dette ske i vel turnerte sætninger og tilspidsede, mer eller mindre sensationelt formede uttryk, saa desto bedre. – Nutidens skribenter og kunstnere i det hele er vi ikke vant til at ta synderlig alvorlig, naar de optræder som moralfilosofer. De har nu sin egen maate at se tingene paa, og for dem er de artistiske hensyn ofte avgjørende, baade naar de optar en social foreteelse, for eksempel en forbrydelse, i sin bevissthet og endnu mer naar de skal gi uttryk for sin forestilling herom. De kan derfor med kunstnerisk kraft, uten sidehensyn, som almindelige folk ser sig tvunget til at ta, rope ut om en raadvild og fortvilet mor, som har dræpt sit barn: «Hæng hende!» – Hamsun mener sikkerlig heller ikke at man skal ta ham paa ordet. Vi har hat store forfattere (Bjørnson og Wergeland), som evnet at se almenmenneskelig ogsaa paa en forbryder, og som baade i ord og handling prøvet at faa folk bort fra primitive (gamle orientalske) forestillinger om skyld og straf. De optraadte med bøn og skaansomhet, naar straffen syntes dem for haard, og nyttet anledningen til at foreslaa positive foranstaltninger mot de sociale onder, som faar sit utslag i forbrydelser. Ære være dem for det!

Rarere er det at presterne gjør sig til talsmænd for strenge straffe, og at de ofte misforstaar baade straffens betydning og nutidens opfatning herom. De har jo rik anledning til at studere den menneskelige nød og elendighet, og man skulde jo tro, at de herigjennem hadde lært at forstaa, at straf som en væsentlig negativ faktor ikke maa overvurderes. Grunden til deres gammelmodighet paa dette omraade hænger kanske sammen med, hvad de lærer av det gamle testaments bloddryppende strafferetsteorier. Dog, de skulde jo vite, at disse teorier er rystet sønder og sammen i moderne samfund.

Det er ganske merkelige ting, som prester av og til kan skrive om strafferetslige spørsmål. Sogneprest Hans Nilsen Hauge uttaler saaledes i en artikkel betitlet: Knut Hamsun og barnemordene, blandt andet følgende: «- - Det moderne syn paa straf - - tænker ikke saamangt paa at uskadeliggjøre den farlige som paa at hjælpe op den faldne. - - Ikke straf, i det høieste tugt, optugtelse er tidens løsen. - - Det er straffebestemmelserne og den maate, hvorpaa de haandheves, som her (nemlig i de brede lag) taler det avgjørende ord.» Som nedenfor skal bli vist, beror denne opfatning av moderne strafferet paa en komplet misforstaaelse. Og pastoren overvurderer i høi grad straffelovens og straffeforfølgningenes indflydelse paa den almindelige retsbevissthet. Han slutter artikelen med følgende talemaater:

«Og derfor er det nu her i Norge ret og rigtigt, at her ingen barnetugt skal findes, at egteskaber opløses med eller uden grund, og det er forholdsvis uskyldigt, at ugifte mødre dræber deres barn, og at folk i drukkenskap ødelægger eiendom eller helbred eller endog liv for andre.»

Ved nærmere eftertanke burde pastoren forstaa, at denne skildring er ganske misvisende, for ikke at bruke sterkere uttrykk. Jeg betænker mig ikke paa at si, at der er langt færre forbrydelser i landet nu end, la os si, for 50 aar siden, at mord og drap er avtatt, at drukkenskap og voldsfærd er blitt mindre, at strafanvendelsen er retfærdigere og mere effektiv, og at den sedelige og i det hele moralske tilstand hos folket er langt bedre nu end dengang. Man maa ikke av tilfældigheter la sig forlede til at fælde ganske feilaktige domme om samtiden. Og man bør kjende litt til den social-historiske utvikling i vort land i de siste 100 aar ogsaa paa kriminalitetens felt, før man gir sig til at vurdere nutid og fortid. Det er betegnende hvad dr. Scharffenberg opplyser fra den officielle statistikk netop om antallet av barnedrap før og nu, at det fra 1861–1910 er sunket fra 7 pr. 1. mill. indbyggere til 2,8.

Straf (straffebed og straffemidler) er, som jeg har nævnt, væsentlig en negativ faktor i kampen mot forbrydelser. Og den er bare èt av de mange midler, som samfundet benytter under denne kamp. Det er selvsagt, at truselen om straf og straffeansvaret i høi grad er skikket til at styrke den almindelige retsbevissthet og til at skape respekt for lov og ret. Straffeloven sætter skille for, hvad man ikke kan gjøre uten ansvar. Sammen med den naturlige retsfølelse og medmenneskers kritik og dom (opinionen) er den et sterkt middel til at avholde den enkelte fra lovbrud. Og egeninteressen bidrar til, at han søker at undgaa det onde, som følger med straffen. Forsaavidt kan den sies at være av positiv karakter. Men det er overmaade naivt og utsprunget av en høist primitiv social forestilling, dersom nogen tror, at man bare ved en forsterket strafanvendelse kan hindre forbrydelser og i det hele forbedre samfundet. Forsaavidt hører straffen ikke til de positive foranstaltninger. Det er utvilsomt at drukkenskapen er hovedårsak til en mængde forbrydelser, navnlig drap og andre voldshandlinger. Men det er likesaa utvilsomt at drukkenskapen maa bekjæmpes med andre midler end høie straffe, om man skal oppnaa at

faa bugt med dette samfundsonde og dets følger. Ja, altfor høie straffe vilde i dette tilfælde kunne komme til at virke mot sin hensigt (reklame, stimulans). Strafanvendelsen taaler erfaringsmæssig ikke at utvides eller spændes over en vis grænse, som er avhengig av en flerhet av omstændigheter i samfundet uten at miste sin nytteeffekt. I primitive samfund trænges strenge straffe; i høit utviklede samfund, hvor opplysningen er større, og hvor et organiser arbeide mot de forskjellige sociale onder er sat i verk, kan man nøie sig med mildere straffe. Alt avhænger i denne henseende av den kultur, hvortil folket er naadd. Til forebyggelse av barnedrap er saaledes opprettelsen for offentlig eller privat regning av mødrehjem, mange mødrehjem er et langt virksommere middel end fastsættelse av rigorøse straffe. En av hovedsætningerne i strafferetten er denne, at større straf end nødvendig (for samfundets sikkerhet) maa aldrig anvendes. Dette er begrundet deri, at straffen i og for sig er et onde, og at den saaledes ifølge sit væsen ikke maa misbrukes.

I den ældste tid, for eksempel bibelens, blev straffen oppfattet som gjengjældelse eller hævn: Øie for øie og tand for tand. Efter denne teori (talio) var dødsstraffen fuldt begrundet. Nu er vi forlængst kommet forbi denne opfatning i vor offentlige ret. Men de gamle forestillinger er merkelig seige og fins visselig endnu ret almindelig utbredt.

I nyere tid har man begrundet straffen væsentlig dermed, at den var nødvendig som skræmsel og advarsel (avskrækkelsesteorien). For dette formaal var dødsstraffen paaakrevet. Og man fandt endog at maatte forstærke virkningen ved at anordne pinlig henrettelse paa offentlig sted og ved at sætte det avkappede hode paa en stang (steile, hjul og stake). Det undrer mig, at hr. Hamsun har været saapas moderat, at han ikke har krævet disse tillægsforanstaltninger bragt i anvendelse mot barnemordersken. Nutidens kriminalister erkjender, at teorien, inden visse grænser og avpasset efter den herskende retsfølelse og sociale tilstand i det hele, har sin berettigelse. Og vor nye straffelov har tat hensyn til den, væsentlig ved fastsættelsen av høie maksimalstraffe. Men den raar ikke grunden længer. Naar der klages over, at strafanvendelsen i nutiden er for mild, bunder gjerne klagemaalene i gamle forestillinger om straf. Men dernæst glemmer folk som oftest, at en bestemt korporlig straf under nutidens udviklede forhold føles langt haardere end i ældre tid. Jeg vil dog ikke benegte, at utmaalingen av fængselstraf synes at ha antat en altfor mild karakter i nutiden. Hverken lange eller korte fængselsophold synes særlig skikket til at forbedre menneskene hvor godt end fængslerne er utstyrt og ledet. Men det tør nok være, at generalpræventionen har krav paa en strengere strafanvendelse end den, som oftest finder sted hos os.

I moderne straffelovgivning tar man vistnok hensyn til avskrækkelsesmomentet og likesaa til spørsmålet om gjennom straffen at forbedre den enkelte forbryder (specialprævention). Men det l e d e n d e princip for fastsættelsen av straffebud og deres haandhævelse har intet med de gamle teorier at bestille: Hvad der tas sigte paa, er samfundets sikkerhet, dets betryggelse som social organisme. Kan jeg i det enkelte strafferetstilfælde fremme dette formaal paa bedre maate end gjennom straf, for eksempel

ved at anbringe lovovertræderen i tvangsopdragelse i et pleiehjem eller under sikker opsig, eller ved at paakalde hans families hjælp (betinget unndladelse av paatale, betinget straffedom), vel, saa gjør jeg det. Er det paa den anden side nødvendig for øiemedet at straffe haardt, saa gjør jeg det. Principielt er der saaledes intet i veien for at anvende dødsstraf. Men nutidens kriminalister kan ikke medgi, at en saa rigorøs forfølgning er paakrevet. Samfundet er saa overveldende sterkt i forhold til den enkelte og har saa mange midler i sin haand for at tømme ham, at det ikke længer behøver at avlive ham. Om han er farlig, kan han spærres ind som et vildt dyr. Og det er det man gjør i de fleste land. Erfaringsmessig har det vist sig, at naar en farlig forbryder, som er normal i sjælelig henseende, har sittet i fængsel i en sammenhengende tid av 10 a 15 aar, er han som regel uskadelig for resten av sin levetid. Er han sindsyk, kan man i nutiden lettere end før erkjende hans tilstand og ombringe ham i kriminalasyl eller sindsykehus.

Hamsun taler om menneskelig bundfald, som er til ingen nytte, og som derfor bør hænges. Han sier dette om forbryderske barnefædre. Men det samme burde vel gjelde om uhelbredelig sindsyke, idioter og lignende. Ogsaa disse er en byrde for samfundet, men vi ikke alene beholder dem, vi steller særdeles godt med dem. Bygger dette paa en falsk humanitetsfølelse? Eller er det kanskje nødvendig for at opretholde et levedygtig samfund for at sikre det mot kras materialisme, at der vises skaansomhet mot de syke og mindreværdige, og at følelsen av barmhjertighet og overbærenhet holdes vedlike i samme samfund ogsaa paa denne vis?

II.

Som foran antydte er en forcert benyttelse av strenge straffe intet bolverk mot farlige forbrydelser. Det viser retshistorien til alle tider. Dødsstraffen har hos os været avskaffet praktisk talt siden 1875. Men det er saalang fra, at mord (og drab) er tiltat som følge herav, at de baade absolut og procentvis i forhold til befolkningen er avtat endog betydelig i antal. Dette henger sammen med, at vort folk, takket være stigende opplysning og materiel utvikling, har gaat frem, og er blit bedre kultivert end før. Vi hadde indtil begyndelsen av nittiaarene meget strenge straffe for falsk og tyveri. Siden er strafanvendelsen blit mildere. Men ikke desmindre er eiendomsindgrepen i det store og hele gaat ned i antal. Det samme gjælder legemsbeskadigelse og legemsfornærmelse. Forholdene har ændret sig uavhengig av straffeforfølgningen. Det er i virkeligheten vanskeligere nu end før at optræde som forbryder og undgaa fortjent straf. Og straffen spiller i det hele – for at gjenta dette – en langt mindre rolle for samfundets bevarelse nu end før, da man savnet de mange sociale faktorer, som nu er et konstant led i en livlig samfundsorganisme og blandt andet tjener til at forebygge bagseelsen av forbrydelser. – Dr. Scharffenberg har nylig i en avisartikel oplyst, at der helt til 1837 kunde anvendes dødsstraf for grove tyverier i England, uten at denne straffetrusel i virkeligheten var uten betydning. Det kan videre anføres av retshistorien, at dronning Theresia i Østerrike

indførte dødsstraf for en offentlig usedelighet, men at denne strenge forholdsregel, som man satte stor lit till, saalangt fra førte til bedre sedelighetstilstande, at den nærmest virket som en reklame for prostitutionen.

Sitje.

Hamsun, Knut: *Aftenposten* 1916, søndag morgen, nr. 200 – 16.4. s. 1–2

For «Aftenposten».

Barnet og Menneskene.

Av Knut Hamsun.

Hr. Sorenskriver S i t j e s Artikel i «Tidens Tegn» mot Sognepræst Hauge og mig indeholder næsten intet saavidt jeg ser som ikke alt har været fremholdt i Diskussionen om Barnemordene. Damerne har sagt det før og Dr. S c h a r f f e n b e r g var ute og støttet det med Statistik. Hr. Sitjes lange Retsbetragtninger er visst heller ikke nye for mange. De har hat god Tid til at bli kjendt, de begynte for Alvor i det 18de Aarhundrede og er nu eneraadende. De er forsaavidt meget rigtig «Gammelmodige».

Hr. Sitje mener som de andre at det er færre Barnemord nu end om det var Dødsstraf for dem. Det vet ikke Hr. Sitje mere om end jeg. Han vet rimeligvis litt mindre om det, hadde jeg Tid skulle jeg vise det. Tilbake blir da et psykologisk Skjøn, og jeg gir mindre for Hr. Sitjes psykologiske Skjøn end for mit eget.

Han viser til Dr. Scharffenbergs Statistik. Skulde det være nogen Slags Mening i denne Statistik som Bevis imod mig, saa burde den ikke ha begyndt der hvor den skulde slutte. Fra 1860 under Carl XV's Regjering var Dødsstraf for Mord ved Retspraksis og Benaadninger mere og mere bortfaldt. Og s p e c i e l t for Barnemord har den sikkert aldrig været brukt. Det er vel for naivt at gaa ut fra at Forbrydelser avtar, f o r d i Dødsstraf avskaffes og mildere Straffe indføres. Barnemordsstatistiken maatte begynde nede i Aarhundrerne og ende med 1860, gjerne før. Det maatte forresten gaa an at skaffe dette Materiale for Kristianias vedkommende hvor Tilstanden er værst, det maatte bare ikke gjælde pr. 1 Million Indbyggere(!), men pr. 1 Tusen Tjenestepiker.

Det fremstilles som et enestaaende Paafund av mig dette med Dødsstraffen. Mine Motstandere glemmer at paa nogen Smaalande nær har hele Verden Dødsstraf. Jeg nævner ikke engang Sveits hvor den efter Avskaffelsen tildels er gjenindført.

Og nu er det jo ikke netop Dødsstraf i sin Almindelighet her er Tale om. Det er Tale om en forebyggende, en avskrækkende Lov om Dødsstraf f o r d e M ø d r e o g F æ d r e s o m m y r d e r s i n e B ø r n. Hæng dem! Selv om Dødsstraf i sin Tid ved Bruk og Misbruk virket til Sløvhet for dens Frygtelighet – hvilket i det store og det hele

endog er tvilsomt – saa vilde den nu ved sin Nyhet og Friskhet like saa utvilsomt stagge den himmelropende Raahet som den kom istand for. Kriminalisterne av det siste Aarhundrede eller to mener vel ikke for evige Tider at ha avgjort Spørsmålet Brøde og Straf.

Kvinden skal være Mor. Det er hendes Raison d'être. Dræper hun sit Avkom da har hun tat bort Grundlaget for sin Tilværelse. Er dette saa nogenlunde klart? Kok paa Ulleval kan ogsaa en Mand være, men han kan ikke undfange Børn og bli Mor. I dette er Kvinden uundværlig, i a l t andet kan hun undværes.

Men «den sedelige og moralske Tilstand hos Folket er saa langt bedre nu» at strængere Straffe er unødvendige! I sin Almindelighet er dette ret. Men Tilstanden hos dem som dræper sine Børn er i k k e langt bedre nu. For dem skulle Dødsstraffen være. De hører endda til i de Aarhundreder, da Dødsstraf ikke var unødendig. Straf var sikkert heller ikke i Det Gamle Testaments Tider en Hævn, som Hr. Sitje eftersnakker, den var fortrinsvis en Skole. Skulde Kongen «hævne» sig paa Folket, som var hans Tyende, hans Eiendom! Straffen var en Advarsel til de andre.

Her er da Tale om en advarende Lov om Dødsstraf for de Mødre og deres mandlige Forbindelser som avler Børn og dræper dem. Men blev ikke dette en Lov fortrinsvis for Tjenestepiker? Gjerne det, hvis den fortrinsvis trængtes der. Men skal ikke Loven være lik for alle? Hvorfor det, forresten? Men saa blev Loven lik for alle – ogsaa for Tjenestepikesjælene i de «kultiverte» Klasser.

For intet andet skulde det være Dødsstraf end for Barnemord. Til Skole, til Advarsel, Trusel, godt Raad for dem som endda lever i de mørke Aarhundreder.

I alle Lande prøver man at motarbeide Tendensen til minkende Befolkning, – vi støtter den. Vi later Mord paa friske, velskapte Smaabørn være frit eller saa godt som frit. Vi har god Raad. Vi har Anstalter til Barselkvinder, vi har Anstalter til Børnene – hvad saa? Skal ikke Barnemyrderiet vedbli allikevel? Og skal vi ikke være barmhjærtige med Morderskerne?

Mødrene vil det. Det er Mødrene som forsvarer – Børnene? Latterlige Tanke! De forsvarer Børnenes Mordere. Den sidste Mor er Fru Katti M ø l l e r som med skjælmsk Ynde bestemmer at Barnemyrderiet skal vedbli «til vi faar se hvorledes Barnelovene virker».

Men vi har anstalterne n u.

Hr. Sitje bringer ind «uhelbredelig Sindssyke, Idioter og lignende» som et nyt Moment: «Vi steller jo særdeles godt med dem». Det viser at han prater ved Siden av. Det nye Moment er gammelt og jeg har endog tat med Vanskapninger og Oldinger. Hr. Sitje har Ret, vi steller særdeles godt med dem. Den 26de Mars indeholt Bladene stort Referat fra Tinget: «Blir de døve, blinde og aandssvake Børn behandlet godt?» Dagen efter, den 27de, faar en Pike 120 Dager for sit levende, velskapte Barns Død.

Vi har god Raad.

Lat saa heller Barnemord være helt frit. Jeg har som Skatteborger ikke Raad til denne Komædie at late Hr. Sitje og andre Skrivere forhøre Mordersker i det endeløse for tilslut at bedrøve dem med nogen faa Maaneders Fængsel. Altsaa helt frit! Kriminalisterne har kanske truffet Prikken i Strængheid netop med disse Maaneder, men i Mildhet? Litt mere «Barmhjærtighed» – og vi er paa Bunden!

Aa disse «raadvilde og fortvilede Mødre som dræper sit Barn», de har i ni Maaneder ikke husket Anstalten! En Mor uttaler at hvis disse løse Mødre blev bydd Ægteskap og Hjem, saa vilde de ikke dræpe Barnet. Hun tror de er K j æ r e s t e r de som avler Børn til Avlivelse. Hun tror formeget, i et sjældent Tilfælde er de Kjærester, ellers ikke. Men det er visst ingen Tvil om at hun stiller sin Tro op mot Mænds Erfaringer.

Jeg taler ikke her til Fordel for den ene eller den anden Part, men til Fordel for Sandheten. Hvis jeg mente at Parrene var Forlovede, saa kunde jeg jo bare belaste Barnefaren, med noget større Skyld end jeg alt faat til at ligge paa hans Ryg.

Her kan De, Hr. Redaktør, sætte mit Navn under og slutte Artikelen, hvis De har knap Plads. Det følgende er ikke av videre Betydning for Saken.

Hr. Sitje avviser den Tanke at andre kan være «klokere end de som har formet vor Straffelov og de mange som paa forskjellige Maater er beskjæftiget med Forbrydere og deres Avstraffelse». Her er Tale om Utryddelse av Menneskeavkom, det skulde synes at vedkomme andre end Kriminalister. Det skulde for Eksempel synes at vedkomme Samfundet, Mødrene, Sognepræst Hauge, alle, endog mig. Vi tat feil, Hr. Sitje vil det ikke. Og han skriver videre: «Nutidens Skribenter og Kunstnere i det hele er vi ikke vant til at ta synderlig alvorlig, naar de optræder som Moralfilosof.»

Det er vi Sitje ikke vant til.

Hvis ikke Manden er en juridisk Vigtigper, saa bør han tænke sig om, kanske ogsaa læse litt andet end Juristeri. Det vil da muligens gaa op for ham at hvad han er vant til, er alle Tider vant til overfor «nutidens Skribenter og Kunstnere», de tar dem ikke synderlig alvorlig. For saa kortere eller længere Tid efter «Nutiden» at ta dem alvorlig allikevel. Hr. Sitje lyser selv Ære være over Bjørnson og Wergeland, det er alt andet end hvad «Nutiden» gjorde. Historien er fuld av slike Eksempler i Verden.

Men derfor har ikke jeg optraadt som Moralfilosof. Hr. Sitje vil ved at tænke sig om opdage at det ikke netop er hvad han forstaar ved Moral at kræve et Liv for at ha tat et andet. Jeg har optraadt av visse andre Grunde, av litt Menneskelighet, av Nyttehensyn, av ikke helt avfældig Skjønhetssans, av litt Interesse for Livet. Jeg vil fjærne fra alt levende de myrdende Mødre som er haapløse og værdiløse som Menneskestof i Sammenligning med Børnene som k a n bli værdifulde, de har Haapet. Jeg har prøvet at bræmse litt dette Myrderi som florerer hver Senvinter og blir aapenlysere og straflosere for hvert Aar – Barnelikene i Ovner, i Hatæsker, i Krokene, i Sjøppelkasser, under Buskene i Aker. Skal vi

ikke vente og se hvorledes det gaar med Barnelovene, før vi ser hvorledes det gaar med Børnene?

Jeg har optraadt, fordi ingen anden gjorde det. Men jeg erkjendte alt ifjor at jeg ikke er rette Manden til at tale Børnenes Sak hos Menneskene. Jeg har formeget imot mig, jeg har naturligvis nogen Betingelser, men savner andre som kanske er nødvendigere. Saken staar ialfald uruggelig fast.

Nu har jeg ogsaa tapt troen paa mere Litteratur om Spørsmålet, baade paa min egen og andres Litteratur. Da Redaktør L ø k e n vilde trykke Utdrag av mit siste Barnemordsbrev, tvilet jeg paa Nyttens av det. Jeg fik Ret, det avfødte bare fra den anden Kant noget mere Litteratur av samme Slag som før. Og Saken staar der den stod.

Men nu skulde nogen andre, som har Betingelserne gjøre Børnenes gode og lyse Sak til sin og faa istand et stort Møte. Det er i Kristiania det trænges mest.

Knut Hamsun.

Scharffenberg, Johan: *Norske Intelligenssedler* 1916, torsdag, nr. 109 – 20.4. s. 3

Straffen for barnemord.

Av reservelæge Johan Scharffenberg.

K n u t H a m s u n kommer i en ny artikel om dødsstraf for barnemordersker («Barnet og menneskene» i Aftenposten nr. 200 for 16. – 4. – 1916) ogsaa ind paa den statistik, jeg fremla i min artikel «Barnemord i Norge» («Norske Intelligenssedler» nr. 70 for 12. – 3. – 1916).

Hamsun skriver:

«Skulde det være nogen slags mening i denne statistik som bevis imot mig, saa burde den ikke ha begyndt der hvor den skulde slutte. Fra 1860 under Carl XV's regjering var dødsstraf for mord ved retspraksis og benaadninger mere og mere bortfaldt. Og s p e c i e l t for barnemord har den sikkert aldrig været brukt. Det er vel for naivt at gaa ut fra at forbrydelser avtar, f o r d i dødsstraf avskaffes og mildere straffe indføres. Barnemordstatistiken maatte begynde nede i aarhundrerne og ende med 1860, gjerne før. Det maatte forresten gaa an at skaffe dette materiale for Kristianias vedkommende hvor tilstanden er værst, det maatte bare ikke gjælde pr. 1 million indbyggere (!), men pr. 1 tusen tjenestepiker.»

Grunden til, at jeg ikke kunde opgi antallet av barnemord længer tilbake i tiden, er simpelthen, at vor officielle statistik, saavidt jeg kjender den, ikke har særskilte opgaver over dræpte uegte barn før femaaret 1861–65 (se «Oversigt over folkemængdens

bevægelse 1866–1885» s. 103 og tabel 26). Det samlede antal dræpte (barnemord og andre) er imidlertid kjendt fra 1826 av. Da barnemordene fra 1860 gjennemgaaende utgjør adskillig over halvparten av alle mord, har dette formodentlig ogsaa været tilfælde før 1860. Forsaavidt kan tallene for samtlige dræpte ialfald gi et fingerpek ogsaa om barnemordets hyppighet.

Det samlede antal dræpte personer i Norge.

Aar.	Ialt i 5-aaret.	Gjennems. aarlig pr. 1 mill. indb.
1826–30	42	7.7
1831–35	51	8.8
1836–40	63	10.4
1841–45	86	13.4
1846–50	84	12.3
1851–55	77	10.7
1856–60	106	13.7

Selv om man antar, at bare halvparten av de dræpte var nyfødte uegte barn, viser tallene, at barnemordshyppigheten i forhold til folkemængden neppe kan ha været mindre før end nu.

Fra ældre tid er det umulig at skaffe brukbare statistiske opgaver, men enhver, som har syslet med vor retshistorie, har vist det samme indtryk, som jeg gjennem mange aars arkivstudier har faat: at barnemordet var en hyppig forbrydelse ogsaa dengang man halshugget barnmorderskerne og satte deres hoder paa stake paa retterstedet.

Det kan ha sin interesse at gi nogen faktiske oplysninger om anvendelsen av dødsstraf i Norge i ældre tid. Jeg har for de sidste aar av Kristian VI's regjeringstid efter regjeringsprotokollerne («Norske Tegnelser» i det danske riksarkiv) skrevet op alle tilfælder, da kongen gav ordre til eksekution av dødsstraf.

Den skrupuløst samvittighetsfulde, dypt religiøse Kristian VI, som fortjener et mere sympatisk eftermæle end vore historiske lærebøker tildels gir ham, benaadet gjerne, hvor han fandt det paa nogen maate forsvarlig, men allikevel undertegnet han aarlig ordre om utførelse av dødsstraf. Dødsstraf efter krigsretsdom er ikke regnet med i følgende liste.

Kristian VI's ordrer om eksekusjon av dødsdomme i Norge.

1741: 7 mænd (5 mord – derav et av hustru og et av datter, 1 mordbrand, 1 tyveri).

1742: 5 mænd (2 mord – derav et modernord –, 3 tyveri), 2 kvinder (B e g g e f o r b a r n e m o r d).

1743: 1 mand (mord), 1 kvinde (b a r n e m o r d).

1744: 2 mænd (mord, derav et et brodermord), 4 kvinder (2 b a r n e m o r d, 2 andre mord).

1745: 3 mænd (1 mord av besvangret kvinde, 2 crimen bestialitatis), 2 kvinder (b a r n e m o r d).

1746: 2 kvinder (1 b a r n e m o r d, 1 mord paa et toaarig barn).

Den sidste ordre, Kristian VI undertegnet om henrettelse i Norge, gjaldt en barnemorderske (ordre av 3. juni 1746).

I løpet av fem og et halvt aar blev det saaledes i 1741–46 git ordre om henrettelse av 8 b a r n e m o r d e r s k e r i Norge. Folkemængden var dengang sandsynligvis omtrent en fjerdepart av den nuværende – den anslaaes i vor officielle statistik til ca. 607,000 i femaaret 1741–45 –, retsvæsenet var langt mindre utviklet end nu, og enkelte barnemordersker blev ogsaa dengang benaadet. Regner man med dette forhold, blir det neppe nogen vovet slutning, at b a r n e m o r d e t v a r m i n d s t l i k e s a a h y p p i g s o m n u i d e t i d e r, d a b a r n e m o r d e r s k e n e b l e v h a l s h u g g e t (hængning, som Hamsun roper paa, bruktes for tyveri).

Hverken jeg eller andre har ment, at «forbrydelser avtar, f o r d i d ø d s s t r a f avskaffes og mildere straffe indføres». Men H a m s u n har bevisbyrden for, at barnemordene vilde avta, hvis der atter blev dødsstraf for barnemorderskerne. Av de psykologiske grunde, jeg nævnte i min forrige artikel, kan jeg ikke tillægge straffetruslen nogensomhelst f o r e b y g g e n d e virkning likeoverfor denne ugjærning.

I motsætning til Hamsun, men i overensstemmelse med fængselsfolk, hvis livsgjærning det er at behandle kvindelige forbrydere, hævder jeg, at barnemorderskerne i menneskeverd gjennemsnitlig staar over tyvene: racehygienisk set var det derfor mere paakrævet at «hænge» tyvene end barnemorderskerne.

S e l m a L a g e r l ø f har i «Jerusalem» (første del) skildret en barnemorderske paa en maate, som vidner om dypere psykologisk forstaaelse end Hamsuns: «Hæng hende».

Fra min praksis mindes jeg en ung pike, som ikke hadde kunnet komme sig til at betro sin familie, at hun var frugtsommelig; hun gik i sit tunge arbeide like til kvelden før fødselen. Familien trodde, hun var syk og tilkaldte mig. Hendes fortvilelse, da jeg sa hendes mor, at hun holdt paa at føde, var langt værre end selve fødselssmerterne. Hun hadde sikkert ikke tænkt det mindste paa at dræpe sit barn; hun hadde bare ikke været

istand til at betro sig til sine nærmeste, og disse hadde med ufattelig blindhet ikke forstaat hendes tilstand.

En slik iakttagelse kaster lys ogsaa over den sindstilstand, de fleste barnemordersker gaar i.

Jeg har ogsaa set eksempel paa, at en ung kvinde var langt «paa vei» uten at ane, at hun var med barn.

– Der findes et andet slags barnemord, som er langt grusommere: det seigpinende kroniske barnemord, som en mor begaar ved at negte sit barn brystet. Jeg taler ikke om de kvinder, som bagvendte samfundsforhold hindrer i at gi die, men om de mødre, som ikke vil gi die, av makelighet eller i den mer eller mindre bevisste hensigt, at barnet skal gaa til grunde ved kunstig ernæring. Stadsfysikus B e n t z e n har fremsat den tanke, at der bør være straf for den kvinde, som uten retmæssig grund negter sit barn brystet. Det krav gaar jeg med paa. At støtte det vilde være en frugtbare opgave for Hamsuns gode pen.

Johan Scharffenberg.

* Anker Møller, Katti: *Norske Intelligenssedler* 1916, tirsdag, nr. 112 – 25.4. s. 3

Barnets ret til den naturlige ernæring.

Siden man er inde paa statistik og kvindernes nederdrægtighet ved ikke altid at gi barnet bryst, kunde det ikke ogsaa være tjenlig for øiemedet at supplere vore statistiske tabeller med opplysninger om de tilfælde da moren, paa grund av mandens drikkfældighet selv maa ut at tjene til familiens livsophold og bli saa længe borte fra spædbarnet dag efter dag, at melken svinder? Kvinderne bærer ikke alene skylden for at saa mange barn ikke faar den rette ernæring.

Eller alle de tilfælder, da barnet blir berøvet sin naturlige føde, fordi moren kommer i nyt svangerskap? Mænd føler sig saa selvbestaltede til at holde formaningstaler til kvinderne, se blandt andet lægernes lærebocker i spædbarnestel, men er det ikke likesaa beføiet at holde formaningstalerne ogsaa til den anden kant, hvorfra faren truer, saa barnet ikke faar beholde den ernæring alle sakkyndige med rette siger er saa paakrævet at det faar? Men i det nye svangerskap er vel ikke manden ganske uskyldig eller helt fri for ansvar?

Jeg foreslaar, siden man har saa god raad paa hængning for tiden, at den mand, som paafører sin hustru nyt svangerskap, før deres barn har faat den naturlige ernæring i den utstrækning, barnet i følge naturens orden trænger det, – hæng ogsaa ham!

Barnet har ret til den naturlige ernæring.

Katti Anker Møller.

Barnet og menneskene.

Av Knut Hamsun.

Hr. Sorenskriver *Sitjes* artikkel i «Tidens Tegn» mot sognepræst Hauge og mig indeholder næsten intet saavidt jeg ser som ikke alt har været fremholdt i diskussionen om barnemordene. Damerne har sagt det før og dr. *Scharffenberg* var ute og støttet det med statistik. Hr. *Sitjes* lange retsbetragtninger er visst heller ikke nye for mange. De har hat god tid til at bli kjendt, de begynte for alvor i det 18de aarhundrede og er nu eneraadende. De er forsaavidt meget rigtig «gammelmødige».

Hr. *Sitje* mener som de andre at det er færre barnemord nu end om det var dødsstraf for dem. Det vet ikke hr. *Sitje* mere om end jeg. Han vet rimeligvis litt mindre om det, hadde jeg tid skulle jeg vise det. Tilbake blir da et psykologisk skjøn, og jeg gir mindre for hr. *Sitjes* psykologiske skjøn end for mit eget.

Han viser til dr. *Scharffenbergs* statistik. Skulde det være nogen slags mening i denne statistik som bevis imod mig, saa burde den ikke ha begyndt der hvor den skulde slutte. Fra 1860 under Carl XV's regjering var dødsstraf for mord ved retspraksis og benaadninger mere og mere bortfaldt. Og *specielt* for barnemord har den sikkert aldrig været brukt. Det er vel for naivt at gaa ut fra at forbrydelser avtar, *fordi* dødsstraf avskaffes og mildere straffe indføres. Barnemordsstatistiken maatte begynde nede i aarhundrerne og ende med 1860, gjerne før. Det maatte forresten gaa an at skaffe dette materiale for Kristianias vedkommende hvor tilstanden er værst, det maatte bare ikke gjælde pr. 1 million indbyggere(!), men pr. 1 tusen tjenestepiker.

Det fremstilles som et enestaaende paafund av mig dette med dødsstraffen. Mine motstandere glemmer at paa nogen smaalande nær har hele verden dødsstraf. Jeg nævner ikke engang Sveits hvor den efter avskaffelsen tildels er gjenindført.

Og nu er det jo ikke netop dødsstraf i sin almindelighet her er tale om. Det er tale om en forebyggende, en avskrækkende lov om dødsstraf *for de mødre og fædre som myrder sine barn*. Hæng dem! Selv om dødsstraf i sin tid ved bruk og misbruk virket til sløvhet for dens frygtelighet – hvilket i det store og det hele endog er tvilsomt – saa vilde den nu ved sin nyhet og friskhet like saa utvilsomt stagge den himmelropende raahet som den kom istand for. Kriminalisterne av det siste aarhundrede eller to mener vel ikke for evige tider at ha avgjort spørsmålet brøde og straf.

Kvinden skal være mor. Det er hendes raison d'être. Dræper hun sit avkom da har hun tat bort grundlaget for sin tilværelse. Er dette saa nogenlunde klart? Kok paa Ullevaal kan ogsaa en mand være, men han kan ikke undfange barn og bli mor. I dette er kvinden uundværlig, i alt andet kan hun undværes.

Men «den sedelige og moralske tilstand hos folket er saa langt bedre nu» at strengere straffe er unødvendige! I sin almindelighed er dette ret. Men tilstanden hos dem som dræper sine barn er *ikke* langt bedre nu. For dem skulle dødsstraffen være. De hører endda til i de aarhundreder, da dødsstraf ikke var unødvendig. Straf var sikkert heller ikke i det gamle testaments tider en hævn, som hr. Sitje eftersnakker, den var fortrinsvis en skole. Skulde kongen «hævne» sig paa folket, som var hans tyende, hans eiendom! Straffen var en advarsel til de andre.

Her er da tale om en advarende lov om dødsstraf for de mødre og deres mandlige forbindelser som avler barn og dræper dem. Men blev ikke dette en lov fortrinsvis for tjenestepiker? Gjerne det, hvis den fortrinsvis trængtes der. Men skal ikke loven være lik for alle? Hvorfor det, forresten? Men saa blev loven lik for alle – ogsaa for tjenestepikesjælene i de «kultiverede» klasser.

For intet andet skulde det være dødsstraf end for barnemord. Til skole, til advarsel, trusel, godt raad for dem som endda lever i de mørke aarhundreder.

I alle lande prøver man at motarbejde tendensen til minkende befolkning, – vi støtter den. Vi later mord paa friske, velskapede smaabarn være frit eller saa godt som frit. Vi har god raad. Vi har anstalter til barselkvinder, vi har anstalter til barna – hvad saa? Skal ikke barnemyrderiet vedbli allikevel? Og skal vi ikke være barmhjertige med morderskerne?

Mødrene vil det. Det er mødrene som forsvarer – barna? Latterlige tanke! De forsvarer barnas mordere. Den sidste mor er *fru Katti Møller* som med skjælmsk ynde bestemmer at barnemyrderiet skal vedbli «til vi faar se hvorledes barnelovene virker».

Men vi har anstalterne *nu*.

Hr. Sitje bringer ind «uhelbredelig sindssyke, idioter og lignende» som et nyt moment: «Vi steller jo særdeles godt med dem». Det viser at han prater ved siden af. Det nye moment er gammelt og jeg har endog tat med vanskapninger og oldinger. Hr. Sitje har ret, vi steller særdeles godt med dem. Den 26. mars indeholdt bladene stort referat fra tinget: «Blir de døve, blinde og aandssvake barn behandlet godt?» Dagen efter, den 27., faar en pike 120 dager for sit levende, velskapede barns død.

Vi har god raad.

Lat saa heller barnemord være helt frit. Jeg har som skatteborger ikke raad til denne komedie at late hr. Sitje og andre skrivere forhøre mordersker i det endeløse for tilslut at bedrøve dem med nogen faa maaneders fængsel. Altsaa helt frit! Kriminalisterne har kanske truffet prikken i strængheid netop med disse maaneder, men i mildhet? Litt mere «barmhjertighed» – og vi er paa bunden!

Aa disse «raadvillede og fortvilede mødre som dræper sit barn», de har i ni maaneder ikke husket anstalten! En mor uttaler at hvis disse løse mødre blev bydd egteskap og hjem, saa vilde de ikke dræpe barnet. Hun tror de er *kjæresten* de som avler barn til avlivelse.

Hun tror formeget, i et sjældent tilfælde er de kjæresten, ellers ikke. Men det er visst ingen tvil om at hun stiller sin tro op mot mænds erfaringer.

Jeg taler ikke her til fordel for den ene eller den anden part, men til fordel for sandheten. Hvis jeg mente at parrene var forlovede, saa kunde jeg jo bare belaste barnefaren, med noget større skyld end jeg alt faat til at ligge paa hans ryg.

Barnet og menneskene.

(red. kommentar)

I den strid som nu fortiden føres om en humanere straffemaate findes det megen dygtighet og meget alvor paa begge sider.

Enkelte hævder at en haardhændt straf kun gjør vondt værre og aldeles ikke *forbedrer* nogen. Her maa gaaes frem ad andre veier. Det gjælder at *forbedre* de skakkjorte individer.

Andre hævder: vi maa ha straffen – og la os ha haarde straffer – for de andres skyld. En streng straf skal være andre til skræk og advarsel. – Om nytten av at forbedre forbryderne har disse liten tro paa.

Om den specielle forbrydelse – *barnemord* – er det dette Knut Hamsuns indlæg angaar. Hr. Hamsun stiller sig som det vil sees paa det standpunkt at det skal gjøres kort proces med barnemorderskerne. «Hæng dem», siger han. Kort og godt «Hæng dem!»

Vi har optat hr. Hamsuns indlæg – ikke fordi vi personlig kan erklære os enig i hans maate at se saken paa – men fordi hans artikel er tankevækkende og hans syn paa saken saa egte Hamsunsk.

Og: hvad en mand som Hamsun mener, bør folk vite.

Red leder: *Dagbladet* 1916, fredag, nr. 307 – 15.9. s. 2

De blodtørstige.

Det var Knut Hamsun, som begynte opskriket om, at man skulde «hænge» alle mødre, som dræpte sine barn. Uten nogensomhelst hensyn til de nærmere forhold skulde de hænges.

Tanken har slaat an. Der findes altid endel hysteriske mennesker, som anser det som tegn paa kraft og mandighet at gaa til de ytterste forholdsregler bestandig. Frifindelsen av en tjenestepike, som var anklaget for barnemord, har gjort de blodtørstige særlig vilde i

det siste. For tiden boltrer de sig hjertelig i «Aftenposten» – alle hysteriske motsætninger møtes i den grad, at man oplever at se direktør Malm og fru Ragna Nielsen falde i armene paa hverandre i enig blodtørsthed, og «Aftenposten»s slæggesvinger signer pakten med sit klumpede instrument.

Straf, mere straf – det er de bøtemidler, som skal avhjelpe den frygtelige samfundsulykke, at daarligstilte mødre dræper sine barn. I stedet for at erkjende, at det er meningsløse samfundsforhold, som har skylden for noget saa naturstridig – indbilder de blodtørstige sig, at det vil hjelpe, naar man bare beskytter disse bestaaende samfundsforhold med endnu større strengt og haardhet.

I sin iver har straffehysteriet ogsaa begyndt at gjøre hvad de kan for at undergrave tilliden til domstolene. Etter en seig og ihærdig kamp fra venstres side fik vi endelig i 1887 indført folkedomsstoler i straffesaker. Den humane, almenmenneskelige bedømmelse skulde faa sin plass ved siden av det juridiske skjøn. Og dommen skulde grunnes, ikke paa protokoller, rapporter og papirer, men paa selvsyn. Juryen skulde faa et p e r s o n l i g indtrykk av anklagede, vidner og alle sakens oplysninger.

Det er folket, som dømmer. Jevne mennesker, tilfældig uttrukket blandt almindelige brave borgere. Av det samme miljø, som danne opinionen – den forargede, blodtørstige opinion. Gir ikke allerede dette en fingerpek til at begripe forargelsen over «milde» domme? De faa av almenheten, som har sittet tildoms og som har faat helt kjendskap til saken, de frikjender. De andre, som bare har andenhaandskjendskap til den, de fordømmer.

Det er en grundfeil ved direktør Malms aktion denne gang, at han ikke har været tilstede ved sakens paadømmelse i retten. Han bygger paa akter og protokoller – hele det forældede grundlag, som blev avskaffet ved juryloven. Og ut fra sit temmelig overfladiske andenhaandskjendskap, supplert med sin egen tjenestepikes sladder om vedkommende pikes privatliv, fælder han en fordømmelsesdom ikke bare over piken, men ogsaa over de dommere, som har fulgt saken i lagmandsretten og kjender den tilbunds.

Det er ikke meningen her at forsvare selve dommen. Det kan bare den gjøre, som har hat anledning til at følge hele saken. Lagretten har øiensynlig lagt en særlig vekt paa den ene sakkyndiges erklæring om at piken kan ha hat en «omtaaket bevissthet», da hun gjorde den frygtelige handling. Det er mulig, at dommen er meget mild. Det er nu imidlertid grundlaget for hele vort straffesystem, at tvil skal komme den tiltalte til gode. Lovene mener, at det er bedre at dømme for mildt end for haardt.

Men selv om man, med sit overfladiske kjendskap, tillater sig at anse en dom for uriktig, er det en skandale at overfuse dommerne og anklagemyndigheten slik, som direktør Malm og «Aftenposten» har gjort. Netop fra den kant faar vi høre tilstrækkelig om domstolenes autoritet, som ikke maa rokkes, hvergang socialistpressen taler om «klassedom» i politiske og lignende saker. Det er meget værre at ville undergrave

autoriteten paa saa centrale omraader, som det her gjælder. Og det er ganske overordentlig utiltalende, naar de blodtørstige hysterikere kaster sig over dommene og statsadvokaten personlig, slik som de her har gjort. Overfor statsadvokat Hartmann, som tidligere modig og fordomsfrit har hævdet humane synsmaater offentlig, er der fremkommet perfide hentydninger til disse hans synsmaater, beregnet paa i sin almindelighet at svække et dømmesykt publikums tillid til ham som statsadvokat. Hr. Malm vil helst ha baade piken og lægdommerne og statsadvokaten i straf. Der er ialfald konsekvens i blodtørstigheten!

Malm, O.: *Dagbladet* 1916, mandag, nr. 312 – 18.9. s. 2

Barnemordet.

Av O. Malm.

«Dagbladet»s vrøvlede og helt igjennem ukorrekt artikel med overskriften «De blodtørstige» vilde ikke ha foranlediget nogen replik fra min side, hvis der ikke i artiklen forekom en enkelt bemerkning som er mer end almindelig journalistisk dadelværdig. «Dagbladet» sier, at min fremstilling av saken bygges paa «min egen tjenestepikes sladder».

Denne av hr. statsadvokat Hartmann fremsatte ganske usandfærdige insinuation har jeg engang tilbakevist, og den blir ikke sandere ved at gjentas. Der var intet i min fremstilling av saken som ikke var helt ut korrekt og bygget paa retslige forklaringer og egne personlige undersøkelser. Jeg har ikke paa noget punkt bygget fremstillingen paa hvad min tjenestepike har fortalt, da jeg ingen opplysninger har søkt hos hende. Det er i høi grad upassende av hr. Hartmann at han for at redde sig ut av en slem knipe griper til den slags lavtliggende insinuationer.

Saken er utdebattert i «Aftenposten» og jeg maa henvise dertil. Men det er ganske uforsvarlig av «Dagbladet» at rette et angrep paa mig uten at ha git sine lesere en redegjørelse av hvad jeg har skrevet og sagt. For kort tid siden indeholdt «Dagbladet» et redaktionelt angrep paa mig i anledning av en artikel om pengelotteriets utvidelse. Angrepet var bygget p a a a l l e p u n k t e r usandfærdig inserat av hr. arkitekt R i v e r t z, innsendt til «Aftenposten». Jeg søkte at faa hr. Rivertz i tale før artiklens fremkomst for at spare han for den avstraffelse, som vilde bli han tildel, hvis han krævet sin artikel offentliggjort. Før jeg traf ham hadde han imidlertid allerede offentliggjort sit angrep i «Dagbladet». Jeg svarte i «Aftenposten» – til hvilket blad artiklerne var innsendt – og anmodet «Dagbladet» om at indta svaret. Dette undlot «Dagbladet».

Den slags optræden som «Dagbladet» har vist i disse to tilfælder, betegner jeg som u h æ d e r l i g og u a n s t æ n d i g journalistik.

*

Det har været oplyst av statsadvokat Hartmann at direktør Malm hadde sine insinuationer om den unge pikes tidligere liv fra sin tjenestepike, og at det var paa hendes initiativ, hr. Malm angrep dommen. I en av sine artikler i «Aftenposten» indrømmet hr. Malm ogsaa: «Foranledningen til at befatte mig med denne sak var en privat henvendelse til mig av en kvinde, der berettede om de forargelse, frifindelsen hadde vagt paa barnemorderskens hjemsted.»

Forresten er denne tjenestepikesladder – eller kv i n d e sladder, som hr. Malm øiensynlig foretrækker at kalde den – bare et bipunkt: Hr. Malms hovedmateriale har været dokumenter og akter, som det ogsaa fremgik av vor artikel.

Hvad selve saken angaar har direktør Malm ikke andet at svare end at «Dagbladet»s artikel var «vrøvlet», «uhæderlig» og «uanstendig». Naar en diskussion utarter til skjældsord, gjælder det som bekjendt bare om at være grovest. Da strækker vi likesaa godt straks vaaben og erklærer os overvundet av hr. Malm, den anerkjendte Norgesmester.

Hamsun, Knut: *Dagbladet* 1916, mandag, nr. 332 – 2.10. s. 2

Blodtørsten.

Hr. redaktør.

«Dagbladet» skal jo bli et helt andet blad herefter? De burde da kanske ha sænket Deres hode og tænkt over om det ikke var vel saa fremsynt at spare barneliv som at avskrive endda engang den gamle jargon om «de meningsløse samfundsforhold» som faar tjenestepiker til at dræpe sine børn.

Jeg vilde stanse blodbadet paa børn. De vil opretholde det.

Jeg vilde, at tjenestepikerne skulde gi sine nyfødte børn til anstalterne – d e v i l d e i k k e b l i a v v i s t e t e n e s t e s t e d, glem ikke det! De vil heller at børnene skal dræpes og morderne frikjendes. Det skal ikke lykkes Dem at paavise, at «Dagbladet» en eneste gang har henvist morderskerne til anstalterne.

Saa var det da om dette er det mest fremsynte.

De meningsløse samfundsforhold – hvorledes? Er det saa, at det ikke skal være noget i veien for at unge piker faa børn paa løst? Godt, gennemfør det! La os se, at De ikke viker feigt tilbage, De, som er saa sikker i pennen. Begynd med Deres datter, Deres søster, Deres kjæreste, la dem faa børn med hvemsomhelst, i flæng, uten egteskap og hjem, uten «meningsløse samfundsforhold». Men atter kommer jeg med min lille henvendelse:

gik det ikke an at ogsaa disse børn blev avleverte i stedet for at bli avlivede? Eller vil De fremdeles nære Deres blodtørst?

Til forskel fra statsadvokat Hartmanns «humane synsmaate» staar jeg her med en anden: En lov om hængning for barnemord i stedet for frikjendelse. En dom i alvor efter denne lov. En eventuel fuldbyrdelse av dommen.

Jeg hævder denne synsmaate fordi jeg vil stoppe barnemyrderiet. Derved gir jeg avkald paa at være «human» efter opskriften fra ottiaarene, den som nu er blit god samfundslære for socialistmængden og hr. Hartmann, men er forlatt av ansvarlige folk i alle nationer.

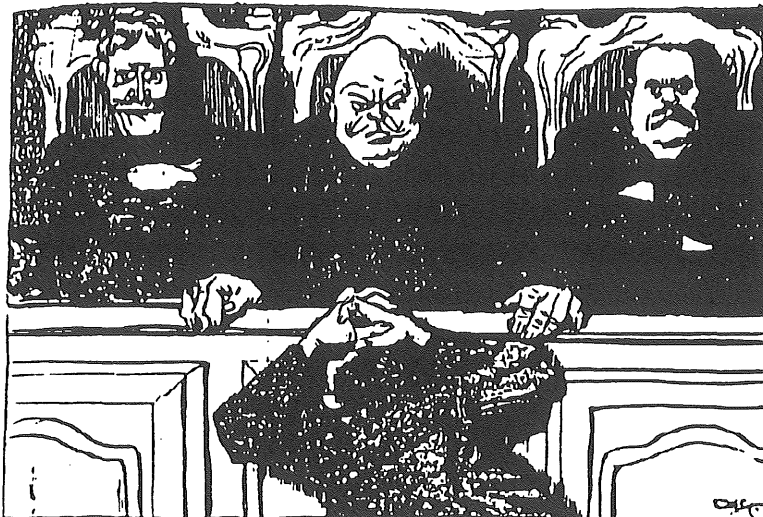
Deres forklaring av mit standpunkt om hængning «uten nogensomhelst hensyn til de nærmere forhold», skjænker jeg Dem og Deres skribent.

20.9.16

Knut Hamsun.

Hele denne debatten som nevnes i disse siste tre Dagblad-innleggene skriver jeg ikke inn, da disse innleggene ikke har direkte tilknytning til «den opprinnelige» barnemorddebatten. Jeg har imidlertid kopiert og lest disse innleggene fra UB's mikrofilmer, og de stod i følgende aviser:

Malm, O.: *Aftenposten* 1916, søndag morgen, nr. 450 – 3.9. s. 1
Hartmann, Carl: *Aftenposten* 1916, fredag morgen, nr. 459 – 8.9. s. 3
Malm, O.: *Aftenposten* 1916, lørdag morgen, nr. 461 – 9.9. s. 1
Hartmann, Carl: *Aftenposten* 1916, søndag morgen, nr. 465 – 10.9. s. 1
Malm, O.: *Aftenposten* 1916, mandag aften, nr. 466 – 11.9. s. 1
Hartmann, Carl: *Aftenposten* 1916, tirsdag morgen, nr. 467 – 12.9. s. 1
Malm, O.: *Aftenposten* 1916, tirsdag aften, nr. 468 – 12.9. s. 1
Red. leder: *Aftenposten* 1916, torsdag morgen, nr. 471 – 14.9. s. 1
Nielsen, Ragna: *Aftenposten* 1916, torsdag aften, nr. 472 – 14.9. s. 1

Karl Hamsun.

Thorstein Thomsen.

Angell-Hansen

Allerhøiesteret.

(tegnet av Otto Hjorth)

Det har vist sig at vi trænger en højere domstol end høiesteret her i landet. Vi foreslår derfor oprettet en *allerhøiesteret*, hvortil alle frilindelser og humane domme kan appelleres.

Hamsun, Knut: *Politiken* 1918, lørdag, nr. 159 - 8.6. s. 8

Brev fra Knut Hamsun.

Hittebørnshjemmet.

Knut Hamsun skriver til os:

Hr. Redaktør!

Det er godt, at Storsire, Dr. *Petrus Beyer* opretter Hittebørnshjem, men jeg frygter for, at han bliver skuffet, hvis han derved tror at udrydde Barnemord.

Vi har her i Norge en Mængde saadanne Anstalter, Hjem, Krybber, Herberger, store og smaa, for Børn i forskellige Aldre, og en Moder med et Barn vilde ikke blive afvist paa et eneste af disse Steder. Men Barnemord flourer.

Det kan jo være, at Morderskerne i Danmark er saa meget anderledes end vore, hos os afliver de hellere deres Børn, end de afleverer dem, de synes, det er det mindst brydsomme. Og Juryen giver dem tre Maaneder for det - eller Friheden.

Men det er godt, at der bliver Hittebørnshjem. Et og andet af de løse Børn undslipper vel sine Mødres Greb og bliver i Live, for dem vil Dr. Beyers Anstalt være den store Velsignelse.

Derfor er imidlertid ikke Barnemord afskaffet.

Man hindrer ikke Barnemord ved Straf, mener Doktoren. Man vil vist heller ikke, som han tror, hindre dem ved Struensees Skuffe i moderne Form.

Doktoren fortæller selv, hvorledes en ung, fraskilt Frue kom til ham engang og bad om Hjælp til at blive kvit det Barn, hun gik med. Hun knælede for ham, men han maatte afslaa hendes Bøn. Hvorfor? Fordi man vilde sætte ham i Forbedringshuset for en saadan Ugerning, og Doktoren vilde ikke i Forbedringshuset.

Ser man det, Straffen hindrede en Forbrydelse!

Gaa nu, dræb Deres Barn eller lad være, sagde han til Damen. Jeg forstaar Dem, hvis De gør det, og som Menneske undskylder jeg Dem. Men som Læge i det danske Samfund, o.s.v.

Ser man det!

Jeg er hverken Storsire eller Doktor, blot en Lægmand, som har syslet lidt med disse Spørgsmaal. Jeg tror nok, at jeg i Tilfælde vilde have haft lettere for at undskylde Damen som Læge end som Menneske. Denne Moder skulde have faaet Øjnene op for, at hun var absolut rikere med sit Barn end som Morderske uten Barnet, vel at mærke: hvis hun kunde aflevere det – den efter Forholdene bedste Utvej.

Naar nu Hittebørnshjemmet staar der en Dag, og Fruen kommer igen i samme Ærinde som forrige Gang, saa vil der blive svaret hende: Lad mig faa Barnet, det kan endog vokse op til noget langt betydeligere, end De og jeg er, det véd ingen!

Gaar saa Fruen hjem og dræber Barnet, da er hun en Moder, som synes, at hun kan undvære al Undskyldning, baade af Læger og Mennesker.

Larvik, 31te mai.

Knut Hamsun.

Hamsun, Knut: (optrykk) *Morgenbladet* 1918, mandag aften, nr. 287 – 10.6. s. 3

Knut Hamsun og barnemorderskerne.

Om Hittebørnshjemmet i København skriver Knut Hamsun i et brev til «Politiken»:

Hr. redaktør!

Det er godt, at storsire, dr. Petrus Beyer opretter hittebørnshjem, men jeg frygter for, at han blir skuffet, hvis han derved tror at utrydde barnemord.

Vi har her i Norge en mængde saadanne anstalter, hjem, krybber, herberger, store og smaa, for børn i forskjellige aldre, og en mor med et barn vilde ikke bli avvist paa et eneste av disse steder. Men barnemord flourerer.

Det kan jo være, at morderskerne i Danmark er saa meget anderledes end vore, hos os avliver de heller sine børn, end de avleverer dem, de synes, det er det mindst brysomme. Og juryen gir dem tre maaneder for det – eller friheten.

Men det er godt, at der blir hittebørnshjem. Et og andet av de løse børn undslipper vel sine mødres grep og blir ilive, for dem vil dr. Beyers anstalt være den store velsignelse.

Derfor er imidlertid ikke barnemord avskaffet.

Man hindrer ikke barnemord ved straf, mener doktoren. Man vil vist heller ikke, som han tror, hindre dem ved Struensees skuffe i moderne form.

Doktoren fortæller selv, hvorledes en ung, fraskilt frue kom til ham engang og bad om hjælp til at bli kvit det barn, hun gik med. Hun knælte for ham, men han maatte avslaa hendes bøn. Hvorfor? Fordi man vilde sette ham i forbedringshuset for en saadan ugjerning, og doktoren vilde ikke i forbedringshuset.

Ser man det, straffen hindret en forbrydelse!

Gaa nu, dræp Deres barn eller la være, sa han til damen. Jeg forstaar Dem, hvis De gjør det, og som menneske undskylder jeg Dem. Men som læge i det danske samfund, o.s.v.

Ser man det!

Jeg er hverken storsire eller doktor, blot en lægmand, som har syslet litt med disse spørsmaal. Jeg tror nok, at jeg i tilfælde vilde ha hat lettere for at undskylde damen som læge end som menneske. Denne mor skulde ha faat øinene op for, at hun var absolut rikere med sit barn end som morderske uten barnet, vel at merke: hvis hun kunde avlevere det – den efter forholdene bedste utvei.

Naar nu Hittebørnshjemmet staar der en dag, og fruen kommer igjen i samme ærinde som forrige gang, saa vil der bli svaret hende: La mig faa barnet, det kan endog vokse op til noget langt betydeligere, end De og jeg er, det vet ingen!

Gaar saa fruen hjem, og dræper barnet, da er hun en mor, som synes, at hun kan undvære al undskyldning, baade av læger og mennesker.

Larvik, 31te mai.

Knut Hamsun.

8. Mikrofilmreferanser

Alle debattinnleggene er, som allerede nevnt under pkt. 1, hentet fra mikrofilmene av norske aviser ved Universitetsbiblioteket i Oslo. Filmnumrene er følgende:

<i>Aftenposten</i> 1915–1917:	2692–763
<i>Aftenposten</i> 1918–1919:	2450–73
<i>Avisen</i> 1915–1917:	19205–15
<i>Dagbladet</i> 1915–1917:	3071–73
<i>Morgenbladet</i> 1915–1917:	42942–78
<i>Norske Intelligenssedler</i> 1915–1917:	11915–25
<i>Social-Demokraten</i> 1915–1919:	4855–72
<i>Tidens Tegn</i> 1915–1916:	8402–13

Bilag II

Debatt – Hamsun og Ellingsen

– Ellingsens uttalelser i Stortinget

– Hamsuns- og Ellingsens debattinnlegg

9. Ellingsens uttalelser i Stortinget

Parallelt med barnemorddebatten hadde Hamsun en kort ordveksling med stortingsrepresentant Carl Ellingsen fra Vesterålen.¹⁷ Foranledningen var at Ellingsen i en debatt om kulturbudsjettet i Stortinget 19.3.1915 hadde kommentert Hamsuns utspill i barnemorddebatten.

I innleggene i denne ordvekslingen kommer det fram mange interessante opplysninger som ikke er med i den opprinnelige barnemorddebatten. F.eks. skriver Hamsun her *hvorfor* han startet barnemorddebatten. Jeg gjengir derfor Ellingsens uttalelser i Stortinget og de tre innleggene i sin helhet her. Foranledningen til debatten er altså Ellingsens uttalelser:

Det, som jeg særlig har tænkt mig, skulde være vore forfatteres opgave, det var at bringe forstaaelse ind i de mange vanskelige spørsmåal. Men det synes jeg, de saa langt fra er heldige med, at det omvendte snarere er tilfældet. Jeg skal som et eksempel bare faa lov til at nævne det, som foregik nu ved behandlingen av de meget omstridte barnelove. Vi, som skulde behandle dem, og som gik og pintes av tvil for og imot, ventet, at vi muligens fra vore forfattere og digtere skulde faa noget av den forstaaelse, som kanskje manglet. Men hva fik vi? Der fremkom uttalelser fra nogen av de mest kjendte. Knut Hamsuns forstaaelse av en barnemorderskes vanskelige stilling fik utslag i de bekjendte ord: «Ta og hæng dem!» Og vi husker alle det eiendommelige uttrykk av Nils Kjær om «slampen»^[18] og av Hilditch om en «underbudeie av 7de rang» og om «tævens 5te unge»^[19]. En av vore mest finfølende og bedste kvinder, som stod paa den anden side, end den, jeg kom til at staa paa, sa, at der gik en raahetens bølge over landet. Ja, jeg hadde ogsaa et indtryk av det. Men desværre, den raahetens bølge kom særlig fra den kant, som en mindst skulde ha

¹⁷Carl Martin Ellingsen (1848–1926), handelsmann og politiker. Stortingsrepresentant for Nordland på Stortinget 1886–91, 1895–97, 1906–09 og 1913–15. Han tilhørte Venstre og var sterkt grepet av tidens liberalisme. I tillegg var han idealist og altruist. Han var også dypt religiøs og en flittig kirkegjenger, samt en ivrig avholdsmann (*Norsk biografisk leksikon* III:508–509).

¹⁸Nils Kjær (1870–1924), essayist og forfatter (*Norsk biografisk leksikon* VII:374–380). Hans innlegg er ikke et av innleggene som hører til barnemorddebatten, men det er et innlegg i debatten rundt barnelovene.

³Jacob Hilditch (1864–1930), forfatter (*Norsk biografisk leksikon* VI:109–110). Hans innlegg er heller ikke et av innleggene som hører til barnemorddebatten, men ytterligere et innlegg i debatten rundt barnelovene. Innlegget stod i *Tidens Tegn* 9.2.1915 s. 2, og har overskriften «'Naturlige barn', uegte fædre, løssagtige mødre og Castbergsk føleri». Her skriver Hilditch om en ungdom fra en storgård som angivelig ble forført av «en underbudeie av syvende rang. Hun var over de firti, var viden bekjendt for sin letfærdighet og hadde fire 'uegte' barn med forskjellige fædre». Budeien oppga unggutten som barnefar, «men alle voksne folk i disse bygdens trakter svor paa, at tævens femte unge ikke hadde studenten til far». Det var imidlertid sent, ungdommen hadde allerede tatt livet av seg av skam, og også fordi han hadde fått syfilis. Hilditch mener altså at en side av saken hvis barnelovene blir revidert, er at det blir flere menn som får lide som denne gutten.

ventet det fra. Og det var saa langt fra, at nævnte forfattere bragte mere forstaaelse ind i de vanskelige spørsmåal, at de tvertimot slog igjen alle dører til forstaaelse; det var mit indtryk. Den eneste, som overgik dem i forstaaelseløs behandling av spørsmåalene, maatte være direktør Malm; men det var nu paa en anden maate [20]. Jeg for min del tror om det, som man i almindelighet kalder kultur, og særlig om den virksomhet, som vore forfattere utøver, at dersom de ikke forstaar at indordne sig under det, som jeg anser for at være livets høieste værdier, saa vil alt deres arbeide for at fremme kultur i ordets bedste forstand være spildt. – Jeg vil ha lov til at sige dette her, og jeg tror, at jeg gjør mig til tolk for en utbredt mening, og en berettiget mening, i folket. Jeg skal i denne forbindelse nævne den merkelige maate, hvorpaa en mand som Nils Kjær har fundet paa at omtale vort politiske liv og spesielt en sak, som er saa stor for folket som avholdssaken. Det fik jo et særlig sterkt uttrykk i hans bekjendte ord om, at han ansaa avholdssaken for at være et endnu større onde end tuberkulosen og alkoholismen tilsammen. Nu, den slags paradokser kan man jo trække adskillig fra; men det synes dog at røbe en saa høi grad av mangel paa forstaaelse av, hvad der rører sig i hjerterne hos os, som staar den sak nær, at jeg venter mig ikke synderlig mere fra den kant. I det hele tat faar man av forskjellige slike fremtoninger et saadant indtryk, at man kunde fristes til om de folk at bruke Hamsuns sterke uttrykk: «Ta og hæng dem!» Men jeg er nok saa tilbøielig til at ta dem til naade igjen; for jeg maa erkjende med taknemmelighet det vakre og udmerkede, jeg ogsaa har mottatt fra dem. Spesielt skal jeg i denne forbindelse nævne, at midt under min forargelse over Jacob Hilditch's forstaaelseløse uttalelser om barnelovene kom jeg til at læse et litet stykke, han nylig skrev i en av aviserne, og som han kaldte: «Violer fra slagmarken». Det var noget av det fineste og vakreste, jeg har læst, og det gjorde paa mig et saadant indtryk, at jeg mere end gjerne vil ta ham til naade igjen.

Naar jeg tillater mig at uttale disse ord, er det paa ingen maate, fordi jeg vil være med paa at lægge spor av baand paa vedkommendes talefrihet. Tvertimot, de bør ha den fuldt ut. Men jeg kan ikke verge mig mot den tanke, at naar folk utover landet hører her inde fra Stortinget, at vi gang paa gang bevilger midler til personer og formal, som vi ikke tror, virkelig er til landets bedste, som en slags præmiering, saa kan det for dem se ut, som om det er det motsatte av frihet.

Jeg vil ogsaa faa lov til at sige et par ord om hr. Buens anbefaling av journaliststipendier. Jeg vil ikke bruke et saa uparlamentarisk uttrykk som det, hr. Konow netop brukte, at journalister nu kanskje løi mer end andre; men jeg vil uttale, at min erfaring gaar i den retning – selvfølgelig uten at vedkommende har nogen ond hensigt med det – at de fremstillinger, man faar av forholdene i utlandet og av forholdene indenlands, er efter min mening alt andet end skicket til at gi folk det objektive syn, som maa til, forat de under valgene kan dømme mellem partierne, saaledes som de burde ha anledning til. Dels

²⁰Malm hadde innlegg i *Aftenposten* 3.9.1916, 9.9.1916, 11.9.1916 og 12.9.1916. Se forøvrig Bilag I:111.

ved sine referater f. eks. fra Stortinget og dels ved sine kommentarer faar jeg det indtryk, at journalisterne uten at ville det ofte bidrar til at stenge forstaaelsens dør, og derfor har jeg forfærdelig vanskelig for, særlig i tider som nu, at stemme for journaliststipendier. Jeg vil slutte med at sige – det er kanskje en gammeldags betragtning – at ikke tror jeg, det lykkes at bibringe hverken det norske folk eller noget andet folk virkelig kultur, uten at kulturen lærer at indordne sig under og samarbeide med de store moralske og religiøse idealer og grundsætninger – ikke den religion, som baade før og kanskje endnu herefter vil splitte menneskene og endog kan foranledige de saakaldte «hellige» krige, men den religion, som forstaar at sammenbinde menneskene i forstaaelse og kjærlighet til virkeligt samarbeide, frugtbringende samarbeide. (*Stortings-Forhandlinger* 1915:695–696)

10. Hamsuns- og Ellingsens innlegg

Etter Ellingsens uttalelse i Stortinget ble det altså en kort ordveksling mellom ham og Hamsun, Hamsun skrev to innlegg og Ellingsen ett. Hamsuns første innlegg stod i *Morgenbladet* nr. 176, 11.4.1915 s. 1:

Hr. Carl Ellingsen,

Stortingsmand for Vesteraalen.

Under Behandlingen av Kulturbudgettet fandt De Høve til at uttale Dem om mig som om jeg søkte Stortinget om Stipendium og ikke maatte faa det.

Jeg stod ikke som Ansøker. Jeg gjør opmærksom paa at jeg aldrig har ansøkt Stortinget om noget, jeg har tvertimot engang hindret at andre søkte Stortinget om noget for mig. Jeg staar i ingensomhelst Gjæld til Stortinget og i intetsomhelst Ansvar til Dem som Stortingsmand. Hvad jeg skriver det skriver jeg som den uunderstøttede private Mand jeg er. De kan læse det jeg skriver, men De kan ogsaa gjerne late være – for ikke at utsætte Dem for Skuffelse.

Jeg mottar ikke Slængord fra Dem fra Deres Stortingsbænk uten at vise dem tilbake. De talte om mig uten Grund, uten Spor av rimelig Foranledning. Saavidt jeg husker har De ogsaa nylig optraadt i Stortinget og reformeret den bildende Kunst, nu var det Diktningens Tur. Stortingsmænd skulde huske paa at Tinget ikke er de hjemlige Herredsstyre.

Ved samme Høve mente De at kunne bruke mig imot en Sak som jeg har tænkt litt paa i nogen Aar og altsaa ikke er aldeles fremmed for. Det er egentlig derfor jeg skriver idag.

Det har støtt Deres Følelser at jeg har anbefalet som forebyggende Straf Hængning for Barnemord. De nævnte «Moral og Religion», der var «ingen Forstaaelse at vente» fra min Kant, sa De. Saa ophøiet kan man bli. De var «skuffet» over min «Indsats i det vanskelige Spørsmaal om Barnelovene», – de mange Brevet jeg faar fra Forældre, ja endog fra Smaaabørn faar da trøste mig litt.

Ser De virkelig ikke hvor det driver med Barnelik omkring Dem? Og er det Dem likegyldig med enhver «Indsats» som ikke først og fremst berger Morderne? Den sidste Dom faldt for 14 Dager siden: atter Frifindelse! Læste De om den? Skal jeg referere den?

En Tjenestepike skulde ha Barn, Barnefarn forlater hende, hun er hjælpeløs. Hendes Matmor har Mistanke, hun spør Piken flere Ganger om hun er frugtsommelig, Piken nægter det hver Gang. Hun føder i Dølgemaal, hvorpaa hun prøver at rope efter Hjælp, men ingen kommer. Barnet fødes litt fortidlig, men det er paa det nærmeste fuldbaaret. Morn mærker at det lever, hun klemmer det mellem sine Ben og sovner. Om Morgningen vakner hun og finder Liket under sig. – Politiet gjør sit Arbeide, Sakkyndigheten tilkaldes: jo Barnet er kvalt. Retten sættes, Piken frifindes.

Hun har i k k e dræpt Barnet!

Skjønt hun tilstaar selv at hun klemmer det mellem sine Ben og lægger sig paa det og sovner. Skjønt Barnet er død Kvælningsdød.

Ikke skyldig! sa Retten. Det vil si uskyldig.

Om man hadde git hende en liten Uke, en Dag, en Smule Husarrest for dette ubetydelige og ringe Mord saa hadde det ikke gaat helt frit, – den «Moral og Religion» De hævder overfor mig fandt at det burde være frit.

Hvorpaa ogsaa Barnefarn frikjendtes.

Han kunde været knepet her, han kunde faat en liten Paamindelse om at efter Straffeloven gaar ikke Delagtighet i Mord aldeles Gratis hos os, – «Moral og Religion» i Retten fandt at en Barnefar virkelig maatte faa gjøre som han lystet overfor sit Barns Mor. Ja og overfor Barnet.

Ikke skyldig! sa Retten. Det vil si uskyldig.

Dette er det kommet til, deciderte Barnemordere er uskyldige. Og det driver av smaa Lik. Jeg læser netop idag igjen: «Et Barnelik blev igaar fundet i en Sjøpøkkasse i en Gaard paa Vestkanten. Liket blev bragt til Rikshospitalet og Politiet har begjæret retslig Likaapning.» (Mgbl. 23/3.) Saa forvænte er vi blit med de drivende Barnelik at dette sidste Tilfælde nævnes bare i en eneste av de store Kristianiablade. Saa forvænte er vi i det hele tat blit med Myrderi paa Spædbørn at det intetsomhelst Indtryk gjør at Morderne firkjendes, snarere vilde det motsatte vække Opsigt. Nogen sidste Dagers Retshistorikere har bløtgjort Straffeteorien til Bruk for Tidens almindelig Tandløshet, og «humane»

Sakførere, Stortingsmænd og Godtfolk efterplaprer dem og vælter al Skyld over paa Samfundet. Men paa den andre Siden staar Oldtidens, Middelalderens og de franske Revolutioners dypeste Aander med s i t lille Skjøn paa Samfund og menneskelig Natur.

Hvilket De naturligvis vet.

Jeg fik Besked om at nu skulde Barnelovene op, jeg vilde da gjøre min lille «Indsats» i Tilslutning til dem, derfor skrev jeg som jeg gjorde. Jeg vilde prøve at stoppe litt paa Farten i det hujende Barnemyrderi ved at skjærpe Straffene, ved at sætte indtil Hængning for værdiløse Mødre og Barnefædre som dræper sine Børn; jeg mente ogsaa at Barneherbergene skulde støttes ordentlig, saa levende, velskapt Børn kunde leveres dit istedet for at dræpes. Det mislyktes for mig, Mødrene reiste sig. De strøk Mustaschen iveiret og saa paa mig. Det var næsten nok. Men da de begyndte at tale blev det formeget for mig og jeg maatte vike for den store Overmagt. Status quo, Moral og Religion med Barnelik i Sjøppelkasserne hadde seiret.

Saa kom De og slog Seiren fast i Stortinget: min «Indsats i det vanskelige Spørsmål om Barnelovene» hadde «skuffet» Dem, der var «ingen Forstaaelse at vente» fra min Kant. Og saa gjorde De et prægtig Skridt til: De brukte mine mislykkede Artikler som Argument imot Bevilgningen til nogen Forfattere som søkte Stipendium.

Se slik skal en «Indsats» se ut!

De fikk Støtte av Hr. Tveiten ^[21] – som igjen refererte til den Støtte han vilde faa fra «den store Almenhet». Held den som kan støtte sig til Almenheten! Han vil ikke mangle «Forstaaelse».

Stortingsmænds sædvanlige Svar pleier at være en Henviisning til det stenografiske Referat. Jeg har de seks største Kristianiablade og har fundet Deres Tale i dem, om ikke enslydende saa ensbetydende. Og det er ikke Nuancer det her gjælder, det er Aanden, det er Læren. Jeg finder de myrdede Børn værdifuldere end Morderne og jeg har i flere Artikler forklart hvorfor, – De finder mig da uten Forstaaelse. Jeg skulde ikke forlange Dødsstraf for nogen anden Forbrydelse i Verden end for Mord paa Smaabørn. Om De blev dræpt, om jeg blev dræpt – vi er gamle Liv og med ingen av os «en Platons Sjæl forgaar». Hvad som forgaar med de myrdede Smaabørn vet derimot ingen.

De sædvanlige Svar til mig bebreider mig Overdrivelse, Ensidighet. Ja lat os endelig tale midt imellem om Mord, lat os ikke helde til nogen av Siderne naar Talen er om Mord. For det er jo bare Barnemord.

Her raader Deres og ikke min Forstaaelse.

Knut Hamsun.

²¹Ivar Petterson Tveiten (1850–1934), gårdbruker og politiker. Han var en typisk representant for bondestanden i Telemark. Tveiten var varamann for Venstre på Stortinget 1892–94 og 1900–02. Siden ble han valgt som representant for Bratsberg amt, i enmannskretsens tid for Vest-Telemark og til slutt for Telemark fylke uavbrutt i alle perioder i tidsrommet 1903 til 24. I 1924 gikk han inn i Mowinkels første regjering som kirkeminister (*Norsk biografisk leksikon* XVII:204–206).

Svar til Knut Hamsun.

Hr. Knut Hamsun!

De nævner selv det stenografiske Referat. Hadde De læst «Stortingstidene»s fuldstændige Gjengivelse av mit Foredrag, vilde De formentlig faat bedre Rede paa «Aanden» i mine Uttalelser og ikke misforstaat mig derhen, at jeg skulde uttalt mig som om De «søkte Stortinget om Stipendium og ikke maatte faa det» – eller at jeg brukte Deres Artikler «som Argument mot Bevilgningen til nogen Forfattere som søkte Stipendium». De foreslaaede Beløp til Forfattere blev enstemmig bevilget av Stortinget.

Om vore Forfattere sa jeg blandt andet: «Jeg maa erkjende med Taknemlighet det vakre og udmerkede jeg ogsaa har mottatt fra dem». Jeg tænkte da ogsaa paa Dem, Hr. Hamsun.

Herefter som før vil jeg med Forventning imøtese og med Interesse læse, hvad De skriver, om jeg ikke er enig med Dem i alt.

Jeg vurderer høit det varme Hjertelag, som saa vakkert kommer tilorde, naar De skriver om Barn og Barnehjem. Jeg tror ikke det er mislykket for Dem. Jeg tror ogsaa at Straffen bør skjærpes for hjærteløse Barnefædre, som ikke gjør sin Pligt. Men jeg synes fremdeles at De er for streng mot de ulykkelige Mødre, som – maaske i Smertens Forvildelse – har forvoldt sine Barns Død. – Erfaringen har vist, at ikke alle disse Mødre er «haabløse» eller «værdiløse». Det Eksempel De sidst nævner synes jeg ikke virker overbevisende.

Selvfølgelig vil ingen, at BARNEDRAP som Regel skal være straffri, men jeg kan godt tænke mig, at en Dommer eller Lagrettemand, i det av Dem anførte Tilfælde fritok Moren for yderligere Straf, fordi han fandt det at være Straf nok, som hun allerede hadde gjennomgaat i de pinefulde Tider før, under og efter Barnets Fødsel. Jeg vilde endog ikke finde det urimelig om den fortvilede Tanke faldt Moren ind: «Maaske Døden er en Befrielse for mit Barn, født under slike Forhold og med den Skjæbne ivente, som ofte blir slike Barns sørgelige Lod». Jeg tror ogsaa, at der av en ulykkelig angrende Mor kan bli et bra Menneske ved mild Behandling.

De henviser til Oldtidens, Middelalderens og de franske Revolutioners dypeste Aander. Jeg har ikke faat det Indtryk, at hine Tidens Straffepinsipier var særlig heldige i sine Virkninger. Og jeg tillater mig henvise til Tidernes største Personlighet, største Autoritet og bedste Menneskekjender: Da Fariseerne kom til Jesus med Synderinden, som efter Loven skulde stenes, sa han til de strenge Herrer: «Den av eder, som er uten Synd, kan kaste den første Sten», og derefter til Kvinden: «Heller ikke jeg dømmes dig, gaa bort og synd ikke mere».

De Hr. Hamsun harmes over, at der er saa mange drivende Barnelik. Ja – det er altfor sørgelig med disse Barnelik! Men endnu værre er det med alle de drivende Menneskevrak, hvorfra ogsaa Barnemorderskerne kommer. Menneskevrak, hvis Liv er værre end Døden.

Jeg læste nylig om «En Storbys Elendighet» – det var rædsomme Forhold! Det er kanske ikke stort bedre i Christiania, maaske endnu værre i andre av Europas Hovedstæder, disse centrale Steder for Nutidskulturen.

De synes at finde en væsentlig Aarsak til de mange drivende Barnelik i, at Straffeteorien er bløtgjort av nogen Retshistorikere, som «Sakførere, Stortingsmænd og Godtfolk efterplaprer». Det er mange, som med mig mener, at endel av den moderne Skjønliteratur har hat skjæbnesvangre Virkninger paa mange av dem, som er blit slike Menneskevrak. Den Maate, hvorpaa f. Eks. erotiske Forhold behandles, den Mangel paa Respekt for, eller betegnende Taushet om de i mine Tanker høieste Livsværdier, som er karakteristisk for mange Digterverker, – vanskeliggjør den nødvendige Selvbeherskelse og øker Overgangsalderens Farer for Ungdommen.

Selvfølgelig bør ingen mistænke dere Forfattere for onde Hensigter og i mine Ord er der ingen Anklage, kun en Klage.

Mange av os Forældre imøteser i ængstelig Spænding nye Bøker paa Skjønlitteraturens Omraade og det hænder ikke sjelden, at vi efter Læsningen gruer for at la vore Barn faa Bøkerne ihænde. Der mangler heller ikke Eksempler paa at unge Mennesker bittert har beklaget Virkningen.

Dere Forfattere er svært ømtaalige, naar vi almindelige Hverdagsmennesker vover at uttale vor Mening om Kunst og Literatur. Og dere er meget overlegne i Eders Domme om Politik og Politikere, særlig har vi stakkars Stortingsmænd faat føle Kritikens Piskeslag. Det hefter visselig Skrøpeligheter ved Politikere, men heller ikke Forfattere er ufeilbare og der bør vel indrømmes nogen Gjensidighet. Kritik er nyttig, naar den er rimelig og saklig, men den vilde være mindre saarende og mere gavnlig om man ved Siden av at paapeke og revse Mangler og Feil, – viste nogen Forstaaelse av Vanskeligheter og Bevæggrunde.

Et Stortingsflertal med saadanne Anskuelser, som synes at være herskende i Kunstnerkredse og blandt Forfattere, særlig tænker jeg paa en konsekvent, uavkortet Gjennemførelse av den personlige Frihet, vilde næppe i Længden gjøre vore Samfundsforhold berømte. Kanske Vælgerne vilde finde sig bedre tjent med et Storting, hvis Flertal bestaar av Bønder, Seminarister og Handelsmænd, endog om mange av disse har den kjedelige Egenskap at være Avholdsmænd. Selv om disse Folk mangler endel moderne Kultur, har de maaske mere praktisk Sans.

Imidlertid er jeg fuldt villig til at indrømme Digtningens og Kunstens store kulturelle Betydning. Især aapner sig et overmaade lyst og løfterikt Fremtidsperspektiv ved Tanken paa et Fællesarbeide mellem Religion og Kunst. Religiøst inspirerte Forfattere og

Kunstnere vilde kanskje i høi Grad fremskynde den Folkenes «Christianisering», som mere end noget andet vil være istand til at «b ø t e V e r d e n s V e», den som nu har antat saa forfærdelige Dimensioner og som nylig fandt et saa gripende Uttryk i Herman Wildenveys skjønne men trøstesløse Digt «Under Stjernene».

At Digtning og Kunst ikke vilde tape paa et Forbund med Religionen, synes at fremgaa av Fortidens Kunsthistorie.

Det er vist overflødig at nævne Navne. Neppe nogen Nutidskunstner vil finde det under sin Værdighet, at se op til flere av Fortidens religiøst inspirerte Kunstnere som gode Forbilleder. Det gjælder vist alle Kunstens Omraader.

At Nutiden har udmerkede religiøst inspirerte Digttere synes Selma Lagerløf at være et straalende Eksempel paa.

Ærbødigst

Carl M. Ellingsen.

Som vi ser begynner dette innlegget med argumenter som vi kjenner igjen fra enkelte av Hamsuns motdebattanter i barnemorddebatten. Det utvikler seg imidlertid til å bli et innlegg om forfatterenes rolle i samfunnet og om hvor de bør hente sin inspirasjon fra. I Hamsuns sluttinnlegg i denne ordvekslingen tar han opp begge emnene – både barnemord og forfatterinspirasjonen. Innlegget stod i *Morgenbladet* nr. 255, 27.5.1915 s. 1:

Den store Forstaaelse.

Jeg skal som et Eksempel bare faa Lov til at nævne det, som foregik nu ved Behandlingen av de meget omstridte Barnelove. Vi, som skulde behandle dem, og som gik og pintes av Tvil for og imot, ventet, at vi muligens fra vore Forfattere og Digttere skulde faa noget av den Forstaaelse, som kanskje manglet. Men hva fik vi? Der fremkom Uttalelser fra nogen av de mest kjendte. Knut Hamsuns Forstaaelse av en Barnemordeskes vanskelige Stilling fik Utslag i de bekjendte Ord: «Ta og hæng dem!» Og vi husker alle det eiendommelige Uttryk av Nils Kjær om «Slampen» og av Hilditch om en «Underbudeie av 7de Rang» og om «Tævens 5te Unge». En av vore mest finfølende og bedste Kvinder, som stod paa den anden Side, end den, jeg kom til at staa paa, sa, at der gik en Raahetens Bølge over Landet. Ja, jeg hadde ogsaa et Indtryk av det. Men desværre, den Raahetens Bølge kom særlig fra den Kant, som en mindst skulde ha ventet det fra. Og det var saa langt fra, at nævnte Forfattere bragte mere Forstaaelse ind i de vanskelige Spørsmaal, at de tvertimot slog igjen alle Dører til Forstaaelse; det var mit Indtryk. Den eneste, som overgik dem i forstaaelsesløs Behandling av Spørsmaalene, maatte være Direktør Malm; men det var nu paa en anden Maate...

(Det stenografiske Referat.).

Dette er en av Hr. Stortingsmand Carl M. Ellingsens Uttalelser under Behandlingen av Kulturbudgettet, jeg later de andre fare.

Vi tre navngivne Forfattere søker i k k e Stipendium, «Aanden» er da den at Hr. Ellingsen tar os til Naade, som han sier, og Stipendierne blir enstemmig bevilget trods os.

Kjær, Hilditch og jeg hadde intet med Stipendierne at gjøre, men vi er Forfattere.

Vi faar høre meget rart naa Stortingsmænd staar og producerer sig og holder Taler til hverandre. Hr. Ellingsen er langtfra den værste, men han kunde være «forstaaelsesfuldere» Etiker. Kunst og Diktning har aldrig saavidt jeg vet været Uttryk bare for religiøse Inspirationer, men ogsaa for profane, ja for hedenske. Det var før som det er nu. Brødrene Vigeland [22] kan kanskje tjene som Prøve paa de ulike Retninger hos os. Hr. Ellingsen skulde altsaa ta Gustav Vigeland «til Naade» og gi Brorn Stipendium? Han nævner Selma Lagerløf, hun har nok sit store Publikum, jeg har læst en Bok av hende for mange Aar siden, den tilhørte baade ved sit Talent og sin Filosofi Mellemklassen, den Klasse som er mægtigst overalt i Verden.

Skriftstedet om Synderinden bruker Hr. Ellingsen saa galt som vel mulig. Har jeg villet stene en Synderinde med Barn? Ikke Spor. Jeg vilde bare sætte hendes høieste Straf til Hængning – vel at mærke ikke fordi hun er Synderinde med Barn, men fordi hun dræper Barnet.

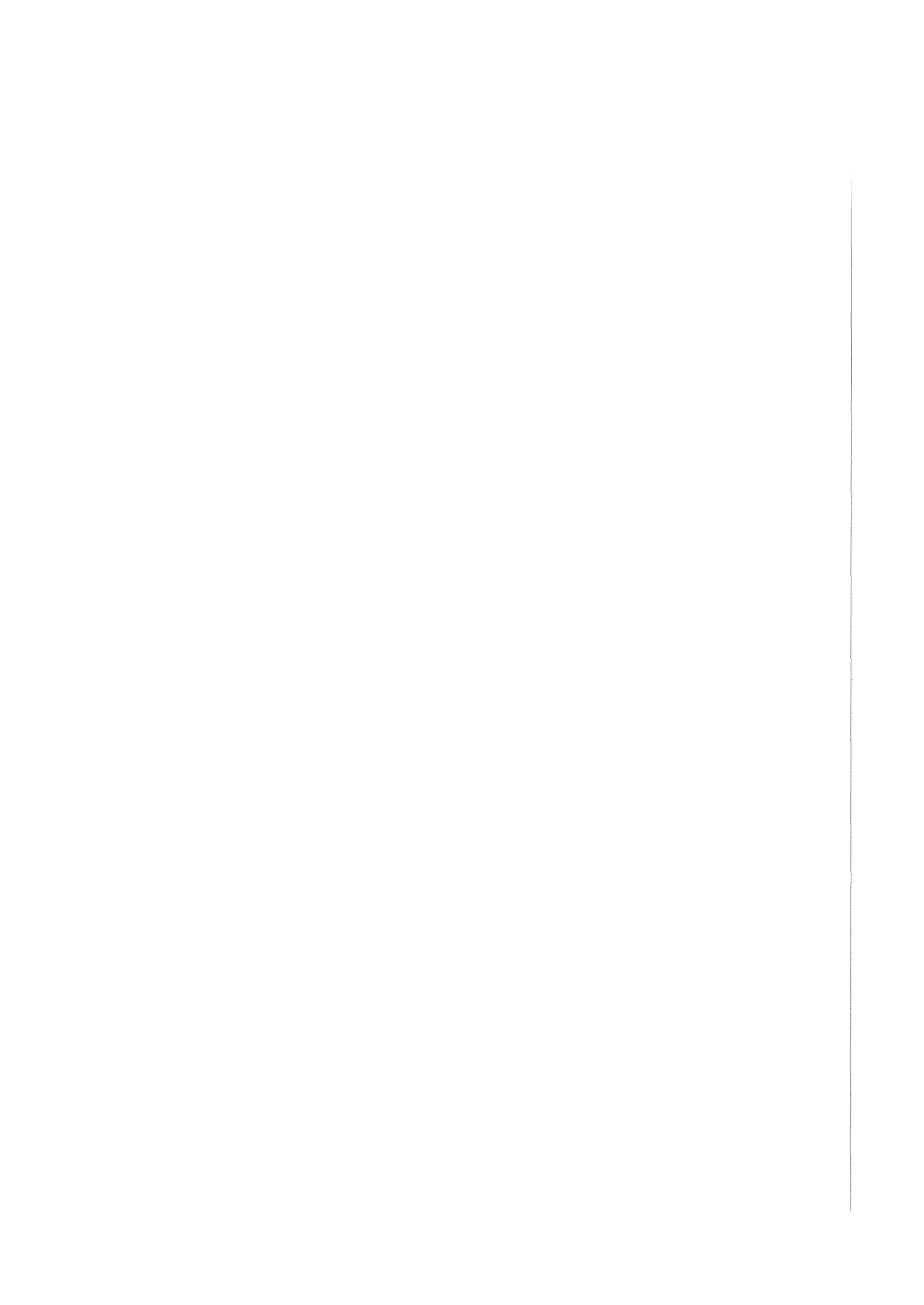
Skal jeg ogsaa gjenta dette i næste Uke? Eller kan jeg fra nu av paaregne den store Forstaaelse av disse faa Bokstaver?

I alt væsentlig er det jo nu i Orden med Barnelovene, Mødrene faar det bedre og Børnene blir myrdet. Hr. Ellingsen og Likesindede kan sætte sig ned efter sine Taler og kjende at de selv lever endda.

Vi andre er uten al Forstaaelse.

Knut Hamsun.

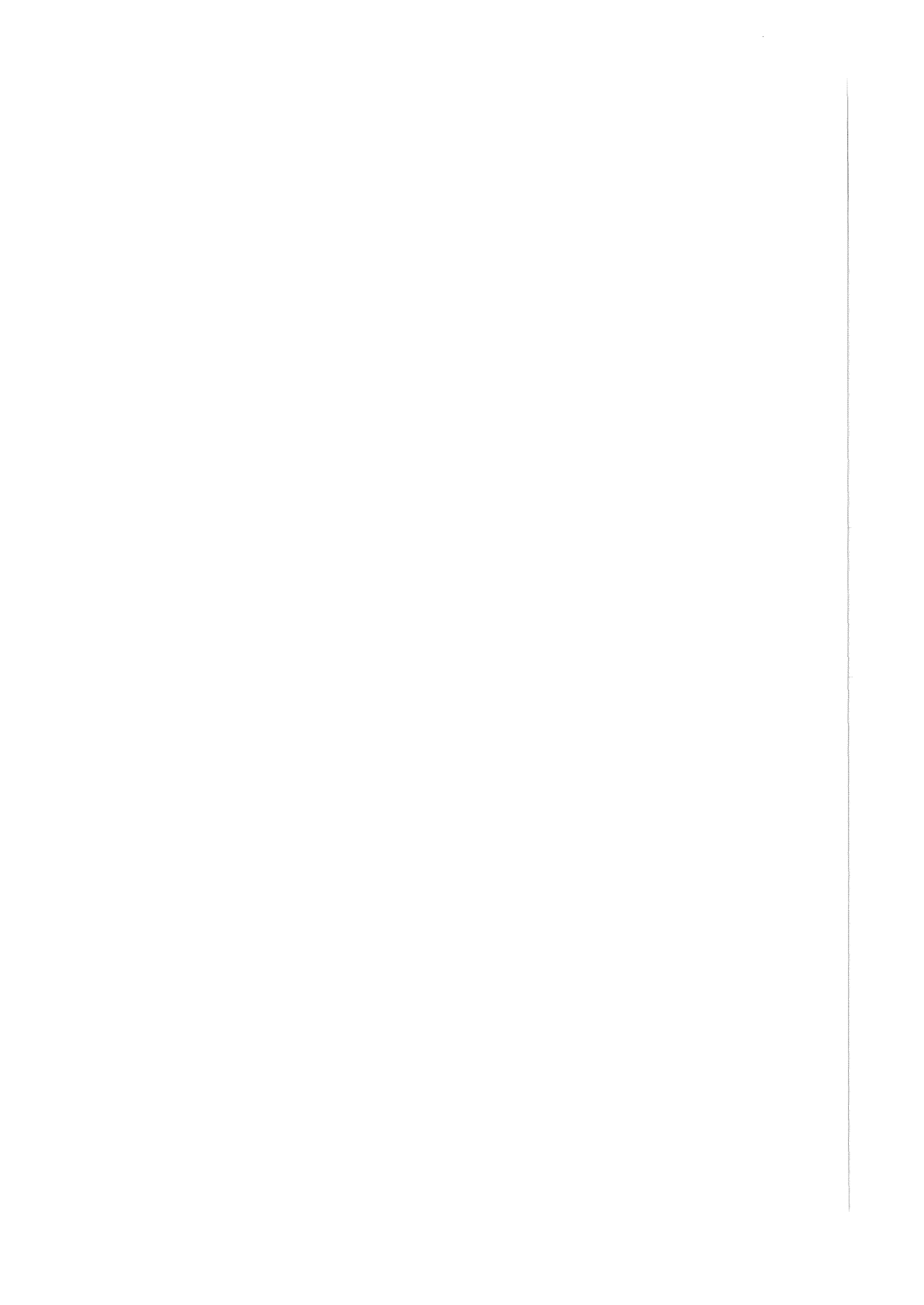
²²Gustav Adolf Vigeland (1869–1943) Billedhugger, jobbet med profan kunst. Hans bror, Emanuel August Vigeland (1875–1948) jobbet med kirkekunst. Han var maler og billedhugger og dekorerte mange kirker (*Norsk biografisk leksikon* XVIII:9–38).

Bilag III

Barneloven

– Paragrafer vedtatt i 1915

11. Paragrafer vedtatt i 1915

Jeg gjengir her barneloven som ble vedtatt 10. april 1915, altså samme våren som Knut Hamsun startet barnemorddebatten. Noen av debattantene (f.eks. Katti Anker Møller) støtter seg til argumentasjonen rundt barnelovgivningen (fra avisene), så det å kjenne til de vedtatte paragrafene, vil være et godt grunnlag for å forstå viktige deler av deres argumentasjon. Jeg har ikke tatt med fotnotene til hver enkelt paragraf, da disse først og fremst viser til lovendringer som har funnet sted senere, og ikke er viktige i denne sammenheng. Originalortografien er beholdt i alle paragrafene.

Lov om forsorg for barn. – Kap. I og III

Kap. I. Om offentlig hjelp til mødre og spædbarn.

§ 1. Dersom kvinde, som er med barn, ikke kan sørge for sit utkomme, og har norsk statsborgerret, kan hun kræve hjælp av kommunekassen paa sit opholdssted for de sidste 6 uker, før hun skal føde.

Gift kvinde kan bare kræve hjælp, naar manden er død eller har forlatt hende eller iøvrig ved utilbørlig forhold har voldt, at de ikke lever sammen.

§ 2. Har en mor saa daarlig raad, at hun maa overlate sit barn til andre, hvis hun ikke faar hjælp, kan hun kræve hjælp av kommunekassen paa sit opholdssted.

Hjælpen skal være saa stor, at hun kan ha barnet hos sig i de 3 første maaneder av dets liv, og at hun kan gi det bryst, hvis hun er skikket til det.

§ 3. Bidrag etter § 1 og § 2 blir fastsatt av fylkesmannen til visse beløp pr. måned for hver kommune. De skal ligge mellom en høyeste og en lågeste grense som blir fastsatt av departementet for hele landet, med særskilte satser for de 6 siste veker før fødselen, for den første måned etter fødselen og for de følgende måneder.

Før fylkesmannen fastsetter bidragsbeløpene, skal han ha hørt vedkommende forsorgsstyrer og helseråd.

§ 4. Begjæring om hjelp etter §§ 1 og 2 sendes paa landet til lensmanden og i byene til den tjenestemand, som holder utpantninger (bidragsfogden).

Bidragsfogden sender uten opphold begjæringen ledsaget av sin uttalelse, om kvinden er i saadan stilling som i §§ 1 og 2 nævnt, og om begjæringen bør imøtekommes, til et utvalg av helseraadet bestaaende av tre av dets medlemmer, deriblandt dets formand, saafremt han er bosat inden kommunen. Utvalget opnævnes av helseraadet for tre aar ad gangen.

Blir begjæringen imøtekommet, utbetales hjelpen gjennom bidragsfogden med det beløp, som er fastsatt av amtmannen i henhold til § 3.

Hjælpen kan forhøies eller nedsættes med inntil en tredjedel, hvis utvalget finder, at særlige grunde gjør forhøielse paakrævet eller nedsættelse ubetænkelig.

Hjælp efter § 1 utbetales, naar der foreligger erklæring fra læge eller jordmor om, at fødselen antakelig vil finde sted i løpet av de nærmest følgende 6 uker. Hjælp efter § 2 utbetales forskudsvis for hver maaned.

§ 5. Hjælp efter § 1 tilstaaes gift kvinde i andre end de der nævnte tilfælde, saafremt det i § 4 nævnte utvalg finder det paakrævet og ubetænkelig.

Finder utvalget, at barnets helse kræver, at moren gir det bryst utover de første 3 maaneder, skal hjælpen efter § 2 utstrækkes til et længre tidsrum, dog ikke mere end 3 maaneder til. Før avgjørelsen bør erklæring fra læge eller jordmor i morens opholdskommune foreligge.

Om fastsættelse og utbetaling av bidrag efter denne paragraf gjælder bestemmelseerne i § 3 og i § 4, dens tre sidste led.

§ 6. Helseraadet fører tilsyn med, at kommunens bidrag blir anvendt, som de skal. Det i § 4 nævnte utvalg kan beslutte, at bidraget utbetales til vedkommende jordmor eller anden paalidelig person, saafremt denne er villig til at motta det, for at anvendes til morens og barnets bedste.

Saalænge en kvinde faar hjelp efter §§ 1, 2 eller 5, kan utvalget kræve, at hun tar ophold i et pleiehjem (familie eller offentlig eller privat hjem for mødre). Dog kan det ikke kræves, om hun da vilde bli skilt fra barn, som hun har hos sig, og som trenger til hende, eller naar det ellers vilde rive op i hendes forhold.

I pleiehjemmet maa hun gjøre passende arbeide, som blir paalagt hende, og hun maa rette sig efter hjemmets husorden.

§ 7. Faar kvinden barselpenger av offentlig eller godkjendt sykekasse, kommer disse til fradrag i kommunens bidrag for de tilsvarende tidsrum. Er barselpengene sat til et bestemt samlet beløp, ansees en fjerdedel derav at være ydet for de sidste 14 dage før og tre fjerdedele for den nærmeste halvanden maaned efter nedkomsten.

§ 8. Sine utlæg efter denne lov har kommunekassen paa morens opholdssted krav paa at faa erstattet av hendes hjemstavnskommune. Denne har til dækning av sine utlæg krav paa de bidrag, som faren eller den bidragspligtige skal betale til mor og barn etter lovene om barn, hvis forældre ikke har indgaat egteskap med hverandre, og om forældre og egtebarn. Dækning kan dog ikke kræves i barselbidraget og heller ikke i bidrag, som ikke vedkommer det tidsrum, hvori kommunen har ydet hjelp. Det, som faren eller den bidragspligtige maatte

ha erlagt før utbetalingen av kommunens hjelp, kan fratrækkes i denne for det tilsvarende tidsrum.

Har kommunen betalt mer, end der paahviler faren eller den bidragspligtige efter de forannævnte love, kan amtmanden efter begjæring av formandskapet paalægge ham at erstatte det hele. Erstatningen kan drives ind paa samme maate som bidraget.

Faar kommunen ikke det hele erstatter, skal det, som mangler, deles mellem farens (den bidragspligtiges) og morens hjemstavnskommuner med en halvpart paa hver av dem. Derved falder ikke farens (den bidragspligtiges) betalingspligt bort. Kommuner med liten økonomisk evne kan faa en tredjedel og i særlige tilfælde halvdelen av sit utlæg godtgjort av statskassen, saafremt Stortinget bevilger de hertil fornødne midler.

Har moren ikke hjemstavn her i landet, eller er hjemstavnen tapt, eller kan den ikke oplyses, paaligger det kommunekassen paa morens opholdssted at søke sine utlæg dækket hos faren (den bidragspligtige) og dennes hjemstavnskommune efter reglerne i første og tredje led. Saavel i dette tilfælde som hvis faren ikke har hjemstavn her i landet, eller hvis hans hjemstavn er tapt eller ikke kan oplyses, skal statskassen betale den del, som vilde faldt paa hjemstavnskommunen.

§ 9. Hjælp, som ydes efter dette kapitel, er ikke forsorgshjælp til moren. Hvad kommunen betaler mer, end der paahviler faren (den bidragspligtige) efter lovene om barn, født utenfor egteskap, og om forældre og egtebarn, regnes heller ikke som forsorgshjælp til ham.

Kap. III. Slutningsbestemmelser.

§ 16. Avgjørelser, som amtmanden eller helseraadet træffer efter denne lov, kan bringes ind for vedkommende regjeringsdepartement, men uten opsættende virkning.

§ 17. Denne lov træder i kraft fra den tid, Kongen bestemmer.

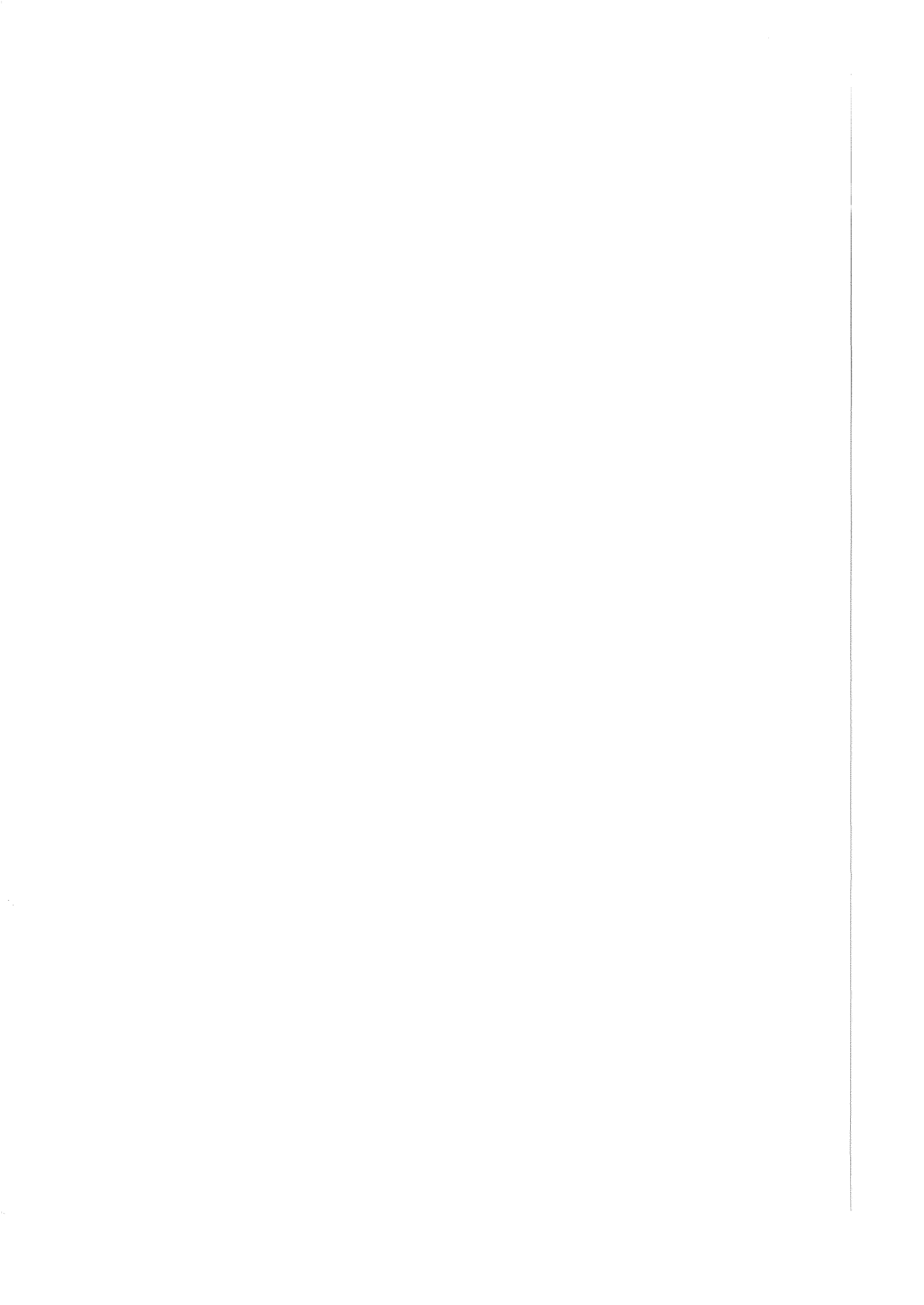
(Ifølge res. 18. sept. 1915 trådte loven i kraft 1. jan. 1916)

Bilag IV

Straffeloven

- Paragrafer som vedrører barnemord**

Almindelig borgerlig Straffelov

22. mai Nr. 10. 1902

12. Paragrafer som vedrører barnemord

I barnemorddebatten forekommer det henvisninger til de paragrafer i straffeloven som omhandler mord/barnemord. Jeg vil derfor her gjengi de viktigste paragrafene, for å gi et grunnlag for å forstå disse henvisningene i debattinnleggene. Jeg gjengir bare straffeloven av 1902, da denne erstatter tidligere lover der disse blir referert. Bare én av disse paragrafene (§ 240) ble endret parallelt med innføringen av de nye barnelovene i 1915. Håndhevelsen av disse straffelovene var imidlertid ikke så streng i perioden 1915–1918 (og senere).

Jeg gjengir fotnotene til hver enkelt paragraf bare der de har relevans for barnemorddebatten. Originalortografien er beholdt i alle paragrafene.

§ 44 En handling er ikke straffbar, når gjerningsmannen ved dens foretagelse var sinnssyk eller bevisstløs.

§ 233 Den, som forvolder en andens Død, eller som medvirker dertil, straffes for Drab med Fængsel i mindst 6 Aar.

Har den skyldige handlet med Overlæg, eller har han forøvet Drabet for at lette eller skjule en anden Forbrydelse eller unddrage sig Straffen for en saadan, kan Fængsel inntil 21 år anvendes. Det samme gjælder i Gjentakelsestilfælde samt, hvor forøvrigt særdeles skjærpender Omstændigheder foreligger.

§ 234 Er forbrytelse som nevnt i § 233 forøvet av en mor mot hennes eget barn under fødselen eller innen et døgn efter denne (jfr. § 244), straffes hun med fengsel fra 1 inntil 8 år.

I Gjentakelsestilfælde eller forøvrigt under særdeles skjærpender Omstændigheder kan Fængsel indtil 12 Aar anvendes.

Forsøg kan lades straffrit, saafremt Barnet ikke er tilføjet betydelig Skade paa Legeme eller Helbred.

§ 240 Med bøter eller fængsel indtil 2 aar straffes den mand, som unddrar sig for at yde en av ham besvangret kvinde den hjælp eller støtte i anledning av svangerskapet eller nedkomsten, som efter de foreliggende forhold med rimelighet kan kræves av ham, med den følge, at hun hensættes i en nødlidende eller hjelpeløs tilstand. Forøver hun herunder nogen

forbrydelse rettet mod fosterets eller barnets liv, eller utsættes ved nævnte tilstand dets liv for fare straffes han med fængsel indtil 3 aar. (Endret 13. aug. 1915)

§ 241 Med fængsel inntil 3 år straffes en mann som vet om at en kvinne han har besvangret tilsikter noen forbrytelse som er rettet mot fosterets eller barnets liv eller som utsetter dette for fare, og unnlater å foreta tiltak som kunne forebygge forbrytelsen. Har forbrytelsen hatt barnets død til følge, kan fængsel inntil 4 år anvendes.

§ 242 Den, som hensætter en anden i hjælpeløs Tilstand eller medvirker hertil, straffes med Fængsel indtil 3 Aar.

Paa samme Maade straffes den, som retsstridig forlader i hjælpeløs Tilstand nogen, som staar under hans Varetægt, eller som han pligter at ledsage, befordre, modtage eller paa anden Maade drage Omsorg for, eller lader nogen saadan Person forblive i hjælpeløs Tilstand, saavel som den, som ved Forledelse eller Tilskyndelse medvirker hertil.

Har Forbrydelsen havt Døden eller betydelig Skade paa Legeme eller Helbred tilfølge, straffes den skyldige med Fængsel indtil 6 Aar.

Offentlig paatale finner ikke Sted uden fornærmedes Begjæring, medmindre Forbrydelsen har Døden tilfølge, eller almene Hensyn kræver Paatale.

§ 243 Fremkaldtes ved nogen i § 242 omhandlet Forbrydelse øiensynlig Fare for Liv eller Helbred, straffes den skyldige med Fængsel indtil 8 Aar, men med Fængsel i mindst 3 Aar, saafremt Forbrydelsen har Døden eller betydelig Skade paa Legeme eller Helbred tilfølge.

§ 244 En mor som innen et døgn etter fødselen forøver en forbrytelse som nevnt i §§ 242 eller 243 mot sitt eget barn, straffes ikke i noe tilfelle strengere enn bestemt i § 234.

Er ikke Døden eller betydelig Skade paa Legeme eller Helbred forvoldt, kan Forbrydelsen lades straffri.